

T.C.
ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZİN ADI : AZERBAJCAN ŞAİRİ
SEMED VURĞUN'UN "VAĞİF" ADLI TİYATRO
ESERİNİN DİL İNCELEMESİ

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

ANA BİLİM DALI : Türk Dili ve Edebiyatı

TEZİ HAZIRLAYAN : Bayram HAZAR

ADIYAMAN/2014

**AZERBAYCAN ŐAIRİ SEMED VURĖUN'UN "VAĞİF" ADLI TİYATRO ESERİNİN
DİL İNCELEMESİ**

Bayram HAZAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Şhrabanı ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 2014

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA'nın danışmanlığında, Bayram HAZAR tarafından hazırlanan "Azerbaycan Şairi Samed Vurgun'un "Vağif" Adlı Tiyatro Eserinin Dil İncelemesi" başlıklı çalışma 02/04/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliğiyle Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehrabani,
ALLAHVERDİYEVA

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Muhittin
GELİK

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Fatih
ALKANLI.

İmza:

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Azerbaycan Őairi Semed Vurđun’un “Vađif” Adlı Tiyatro Eserinin Dil İncelemesi” başlıklı alışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűőecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakada gűőterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

02/04/2014

Bayram HAZAR

ÖZET**AZERBAYCAN ŞAİRİ SEMED VURĞUN’UN “VAĞİF” ADLI TİYATRO ESERİNİN
DİL İNCELEMESİ****Bayram HAZAR****Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Nisan 2014****Danışman: Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA**

Bu çalışma, Azerbaycan halk edebiyatı şairi Samed Vurğun’un “Vağif” adlı tiyatro eserinin dil bilgisi yönünden incelenmesi amacını taşımaktadır.

Çalışmada, tiyatro eserindeki kelimeleri ve cümleleri ses bilgisi, yapı bilgisi ve cümle bilgisi başlıkları altında Türkiye Türkçesiyle olan benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde bulundurarak karşılaştırması yapılmıştır.

Tiyatro eserinde karşılaştırma yoluyla çözümlenmelerin yapılması neticesinde, Azerbaycan Türkçesinin Erzurum-Kars ağzıyla benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Bölgesel olarak birbirine yakın bulunan yerlerin kültürlerinin yanı sıra konuştukları dilin de birbiriyle etkileşimde bulunmaları kaçınılmazdır. Bu yönden, eserdeki Azerbaycan Türkçesinin, çoğu bakımdan Türkiye Türkçesiyle benzerliği olduğu görülmektedir.

1937’de yazılmış olan tiyatro eserindeki atasözleri, kelime grupları, Azerbaycan’da hâlâ kullanılmaktadır. Bu bakımdan eser güncelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro Eseri 1, Erzurum-Kars Ağzı 2, Türkiye Türkçesi 3, Dil bilgisi 4, Atasözleri 5.

ABSTRACT**LANGUAGE REVIEW OF AZERBAIJAN POET SEMED VURĞUN'S THEATRE
WORK "VAĞİF"****Bayram HAZAR****Department of Turkish Language and Literature****Adıyaman University Social Sciences Institute****April 2014****Advisor: Prof. Dr. Şhrabanı ALLAHVERDİYEVA**

This study is intended to examine in terms of grammar of Azerbaijan folk literature poet Semed Vurğun's theatre work "Vağif"

In study, took into account the similarities and differences with Turkey Turkish made compared to words and sentences under the titles of phonetic, structure and sentence information in the theatre work.

As a result of analyzes by comparing in theatre work was defined that Azerbaijan Turkish carried similarities with the dialect in Erzurum-Kars.

It is inevitable of close to each other regional language spoken as well as the cultures interact with each other. In this way, in work of Azerbaijan Turkish seem to have similarities with Turkey Turkish in many ways.

Proverbs, word groups in the theatre work which was written in 1937 are still used in Azerbaijan. In this regard, work is keep up to date.

Keywords: Theatre Work 1, The Dialect in Erzurum-Kars 2, Turkey Turkish 3, Grammar 4, Proverbs 5.

ÖN SÖZ

Türkçe, uzun geçmişi ve kullanıldığı geniş coğrafyayla dünya dilleri arasında önemli bir yere sahiptir. Değişik ses, yapı ve cümle şekilleriyle konuşulan Türkçenin lehçe, şive ve ağızlarının anlaşılması bakımından Türkçeyi bilmenin gerekliliği tartışılmazdır.

Semed Vurgun'un "Vağif" adlı tiyatro eserinin dil bilgisi yönünden incelenmesindeki amaç, eserdeki kelimelerin, cümlelerin ses, yapı ve cümle bilgisi yönünden Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönlerini belirlemektir.

Eserde yer alan kelimelerin çoğu, Erzurum-Kars-Iğdır ağızlarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu bakımdan eser, Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış olmasına karşın konu ve kişilerle, Türkiye Türkçesi ile yazılmış eserlere yakın bir yapıdadır. Bu durum, eserin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Çalışmamızda, Azerbaycan Türkçesinin ses, yapı ve cümle kuruluşu yönünden Türkiye Türkçesinden, az da olsa, farklılıkları olmasına karşın, Türkiye Türkçesine büyük oranda benzediği görülmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye'nin sahip olduğu ortak kültür özellikleri, Azerbaycan ve Türk Edebiyatındaki yazılı ve sözlü eserlerine de yansımıştır. Bu bakımdan, her iki edebiyatın tiyatro eserleri yanında diğer eserleri de sosyal kültürü yansıtmak bakımından önemli kaynaklar niteliği taşımaktadır.

Tezimin hazırlanma aşamalarında değerli katkılarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Şehrabani Allahverdiyeva'ya teşekkürlerimi sunarım.

Adıyaman 2014

Bayram HAZAR

İÇİNDEKİLER		Sayfa
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....		i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....		ii
ÖZET.....		iii
ABSTRACT.....		iv
ÖN SÖZ.....		v
İÇİNDEKİLER.....		vi
KİRİL/LATİN ALFABESİ.....		xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....		xiv
İŞARETLER LİSTESİ.....		xv
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....		xv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....		1
1.1. Konu.....		1
1.2. Amaç.....		1
1.3. Yöntem.....		1
1.4. Azerbaycan Adı.....		2
1.5. Azerbaycan Türklerinin Tarihi.....		2
1.6. Azerbaycan Türkçesi.....		3
1.7. Azerbaycan Edebiyatı.....		4
1.8. Azerbaycan Cumhuriyeti.....		5

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ.....		6
2.1. Semed Vurğun.....		6
2.2. “Vağif” Tiyatro Eseri.....		8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BİLGİSİ.....		10
3.1. Ünlüler.....		10
3.1.1. è (ə).....		11
3.1.2. Uzun Ünlü (â).....		11
3.1.3. Ünlü Uyumları.....		11

3.1.3.1. Büyük Ünlü Uyumu.....	12
3.1.3.2. Küçük Ünlü Uyumu.....	12
3.1.4. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	12
3.1.4.1. Kalınlık İncelik Uyumunu Bozan Kelimeler....	12
3.1.5. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	13
3.1.6. Ünlü Değişmeleri.....	13
3.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	13
3.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	14
3.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması.....	15
3.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	15
3.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....	16
3.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	16
3.1.7. Ünlü Düşmesi.....	17
3.1.8. Ünlü Türemesi.....	17
3.1.8.1. İçte Türeme.....	17
3.2. Ünsüzler.....	17
3.2.1. Türkiye Türkçesinde Bulunmayan Ünsüzler.....	18
3.2.2. Ünsüz Değişmeleri.....	18
3.2.2.1. Sedahlılaşma.....	18
3.2.2.2. Sedasızlaşma.....	19
3.2.2.3. Sızıcılaşma.....	19
3.2.2.4. Diğer Ünsüz Değişmeleri.....	20
3.2.3. Ünsüz İkizleşmesi.....	20
3.2.4. Ünsüz Düşmesi.....	21
3.2.4.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi.....	21
3.2.4.2. Orta Seste Ünsüz Düşmesi.....	22
3.2.5. Ünsüz Türemesi.....	22
3.2.5.1. İçte Türeme.....	22
3.2.6. Ünsüzlerde Göçüşme (Metatez).....	22
3.2.7. Hece Kaynaşması.....	23
3.2.8. Ünsüzlerin Genel Özellikleri.....	23

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YAPI BİLGİSİ	25
4.1. İsimler	25
4.1.1. İsim Yapım Ekleri	25
4.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	25
4.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri.....	27
4.1.2. İsim Hâl Ekleri	29
4.1.2.1. Yahn Hâl.....	29
4.1.2.2. İlgi Hâli.....	29
4.1.2.3. Belirtme Hâli.....	29
4.1.2.4. Yönelme Hâli.....	30
4.1.2.5. Bulunma Hâli.....	30
4.1.2.6. Ayrılma Hâli.....	30
4.1.2.7. Eşitlik Hâli.....	31
4.1.2.8. Vasıta Hâli.....	31
4.1.3. İyelik Eki	31
4.1.4. Çokluk Eki	32
4.1.5. Soru Eki	32
4.2. Fiiller	32
4.2.1. Fiilimsimler	32
4.2.1.1. İsim-Fiiller.....	32
4.2.1.2. Sıfat-Fiiller.....	33
4.2.1.3. Zarf-Fiiller.....	34
4.2.2. Fiil Yapım Ekleri	36
4.2.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	36
4.2.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	37
4.2.3. Haber Kipleri	38
4.2.3.1. Şimdiki Zaman.....	38
4.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman.....	39
4.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	39
4.2.3.4. Geniş Zaman.....	40
4.2.3.5. Gelecek Zaman.....	40
4.2.4. Dilek (Tasarlama) Kipleri	40
4.2.4.1. İstek Kipi.....	41

4.2.4.2. Emir Kipi.....	41
4.2.4.3. Şart Kipi.....	41
4.2.4.4. Gereklilik Kipi.....	41
4.2.5. Birleşik Fiiller.....	42
4.2.5.1. Anlamca Kalıplaşmış Birleşik Fiiller.....	42
4.2.5.2. Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller.....	42
4.2.5.3. Kurallı Birleşik Fiiller.....	43
4.2.6. Ek Fiil.....	43
4.3. Sıfat.....	43
4.3.1. Niteleme Sıfatları.....	43
4.3.2. Belirtme Sıfatları.....	44
4.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	44
4.3.3. Sayı Sıfatları.....	44
4.3.3.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	44
4.3.3.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	44
4.3.4. Belirsizlik Sıfatları.....	45
4.4. Zamir.....	45
4.4.1. Şahıs Zamirleri.....	45
4.4.2. Dönüştürme Zamirleri.....	46
4.4.3. İşaret Zamirleri.....	47
4.4.4. Belirsizlik Zamirleri.....	47
4.4.5. Soru Zamirleri.....	47
4.5. Zarf.....	47
4.5.1. Zaman Zarfları.....	47
4.5.2. Yer Yön Zarfı.....	48
4.5.3. Durum Zarfı.....	48
4.5.4. Azlık-Çokluk Zarfı.....	48
4.5.5. Soru Zarfları.....	48
4.6. Edat.....	49
4.6.1. Ünleme Edatları.....	49
4.6.1.1. Ünlemler.....	49
4.6.2. Seslenme Edatları.....	49
4.6.3. Gösterme Edatları.....	49

4.6.4. Bağlama Edatları.....	50
4.6.5. Son Çekim Edatları.....	50

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. CÜMLE BİLGİSİ.....	51
5.1. Kelime Grupları.....	51
5.1.1. Sıfat Tamlaması.....	51
5.1.2. İsim Tamlaması.....	51
5.2. Unvan Grubu.....	51
5.3. Edat Grubu.....	52
5.4. Bağlama Grubu.....	52
5.5. Ünlem Grubu.....	52
5.6. İkileme Grubu (Tekrarlar).....	52
5.7. İsim-Fiil Grubu.....	52
5.8. Sıfat-Fiil Grubu.....	53
5.9. Zarf-Fiil Grubu.....	53
5.10. Cümleler.....	53
5.10.1. Yapılarına Göre Cümleler.....	53
5.10.1.1. Basit Cümle.....	53
5.10.1.2. Birleşik Cümle.....	53
5.10.1.2.1.Şarh Birleşik Cümle.....	54
5.10.1.2.2. “Ki” li Birleşik Cümle.....	54
5.10.1.2.3. Girişik Birleşik Cümle.....	54
5.10.1.2.4. İç İçe Birleşik Cümle.....	54
5.10.2. Sıralı Cümleler.....	54
5.10.2.1. Bağımlı Sıralı Cümle.....	55
5.10.2.2. Bağımsız Sıralı Cümle.....	55
5.10.3. Bağlı Cümle.....	55
5.10.4. Yüklem Türüne Göre Cümleler.....	55
5.10.4.1. Fiil Cümlesi.....	55
5.10.4.2. İsim Cümlesi.....	55
5.10.5. Anlamına Göre Cümleler.....	56
5.10.5.1. Olumlu Cümle.....	56
5.10.5.2. Olumsuz Cümle.....	56

5.10.6. Soru Cümlesi.....	56
5.10.7. Ünlem Cümlesi.....	57
5.10.8. Ögelerinin Dizilişine Göre Cümleler.....	57
5.10.8.1. Kurallı Cümle.....	57
5.10.8.2. Devrik Cümle.....	57
5.10.9. Atasözleri.....	57
5.11. Eserdeki Kelimeler.....	58
5.12. Eserdeki Eşsesli Kelimeler.....	74

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	80
SEÇME SÖZLÜK.....	84
ÇEVİRİ YAZILI METİN.....	90
TIPKIBASIM.....	166
ÖZGEÇMİŞ.....	223

Kiril Alfabeti

A/a

Б/б

В/в

Г/г

Ғ/ғ

Д/д

E/e

Ә/ә

Ж/ж

З/з

И/и

Ы/ы

Ј/ј

К/к

Г/г

Қ/қ

Л/л

М/м

Н/н

O/o

Ө/ө

П/п

P/p

Latin Alfabeti

A/a

B/b

V/v

G/g

Ğ/ğ

D/d

E/e

È/è

J/j

Z/z

İ/i

I/ı

Y/y

K/k

Ġ/ġ

Ģ/ģ

L/l

M/m

N/n

O/o

Ö/ö

P/p

R/r

C/c**T/t****Y/y****Y/γ****Φ/φ****X/x****h/h****Ψ/ψ****Ψ/ψ****Π/π****S/s****T/t****U/u****Ü/ü****F/f****Η/η****H/h****Ç/ç****C/c****Ş/ş**

Kısaltmalar Listesi

- Akt : Aktaran
- Ar. : Arapça
- age. : Adı geçen eser
- BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
- C. : Cilt
- Far. : Farsça
- mec. : Mecaz
- s. : Sayfa
- TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
- TDEK : Türk Dünyası El Kitabı
- TİSAV : Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
- VTE : “Vağif” Tiyatro Eseri
- Yay. : Yayını, yayınları
- yy. : Yüzyıl
- I, II, III : Yılların roma rakamıyla gösterimidir. (XVII. yy) gibi

İşaretler Listesi

A	: a, e, è
I	: ı, i
-	: fiile bağlanmayı gösterir
+	: isme bağlanmayı gösterir
>...	: sonraki şekil veya başka yerdeki karşılık
Ø	: şekil olarak kaybolmuş
#	: kelimenin ilk harfinin olmadığını gösterir

Çeviri Yazı İşaretleri

Ünlüler

ə/è	: normal e'den dar- kapalı ünlü
â	: alınma kelimelerde kullanılan uzun a ünlüsü
î	: ince, dar, düz, normalden uzun i

Ünsüzler

h	: Tonsuz, art damak, hırıltılı, sızıcı h ünsüzü
ğ	: Yarı tonlu, g-ğ arası ünsüz, art damak ünsüzü
g	: Tonlu, g-c arası ünsüz, damak ünsüzü

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Giriş

1.1. Konu

Bu çalışmada, Azerbaycan halk edebiyatı şairi Semed Vurğun'un tiyatro eserlerinden seçip, tez konusu yaptığımız Azerbaycan şairi Molla Penah'ın hayatını konu edinen "Vağif" adlı tiyatro eserini, Türkiye Türkçesiyle karşılaştırarak dil bilgisi yönünden incelemeye çalıştık.

1.2. Amaç

Eseri dil bilgisi yönünden incelememizdeki amaç, "Vağif" adlı tiyatro eserindeki kelimeleri, kelime gruplarını ve cümle gruplarını ses bilgisi, yapı bilgisi, cümle bilgisi başlıkları altında Türkiye Türkçesiyle mukayese yoluyla çözümleyip, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmaktır.

Azerbaycan edebiyatına ait "Vağif" adlı tiyatro eserini Türkiye Türkçesiyle ses, yapı ve cümle bilgisi yönünden karşılaştırdığımızda benzerliklerin yanında farklılıklar da gördük; fakat bu durum, incelemeyi zorlaştırmamış, bilakis incelemeye yardımcı olmuştur; çünkü yazarın üslubu, yazarın sanat anlayışının ve incelemiş olduğumuz tiyatro eserinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

1.3. Yöntem

Eseri dil bilgisi yönünden incelerken farklı bölümlere ayırıp, çalışmamızı temel üç bilgi üzerinde (ses-yapı-cümle) oluşturduk. Eserdeki kelimeleri ve cümle gruplarını, Türkiye Türkçesiyle karşılaştırarak aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkardık.

Çalışmanın ilk bölümünde Azerbaycan'ın tarihi, Azerbaycan Türklerinin tarihi, Azerbaycan adının kaynağı, Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan edebiyatı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, "Vağif" adlı tiyatro eseri ve eserin yazarı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, eserdeki kelimeleri ve kelime gruplarını, ses bilgisi, dördüncü bölümünde yapı bilgisi ve beşinci bölümünde cümle bilgisi başlıkları altında eserden örneklerle ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalıştık. Bu açıklamaları yaparken konuyla ilgili destekleyici örnekler de verdik.

Çalışmanın altıncı bölümünde, sonuç, kaynakça, seçme sözlük, çeviri yazılı metin, tıpkıbasım ve özgeçmiş bölümleri yer almaktadır.

1.4. Azerbaycan Adı

Arap tarihçilerinin Arran ve Şirvan olarak adlandırdıkları Azerbaycan'ın ismi Mehmed Emin Resulzâde'ye göre Makedonyalı İskender'in kurduğu Yunan-Bahter İmparatorluğuna karşı bağımsızlığını ilan eden Satrap Artopet'in adından gelir.

Bu isim ilk defa coğrafi ve siyasi bir terimle Atropetenye ve Atropet olarak anılmıştır. Bu kelime Farsçada Aterapata, Arapçada Azerbaycan şeklini almıştır. Ahmet Caferoğlu'na göre, Azerbaycan, Atar ve Patar kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.¹ Atar, Farsçada ateş; pata ise ülke demektir. Dr. Cemalettin Fegihî, Katîp Harezmi'nin "Miftahü'-Ulûm" adlı eserine dayanarak "Azerbaycan" sözünü şöyle açıklamaktadır: "Farsça "kış ayı" demek olan "azer" kelimesine, bâd(rüzgâr) kelimesinin ve "nan" ekinin getirilmesiyle oluşmuş ve kelime "kış rüzgârının estiği yer" anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lugati't-Türk adlı eserinde Azerbaycan sözünü "Azerbad" yani "od'un (ateşin) âbâd ettiği yer" şeklinde açıklamıştır.²

R. Gurban ise "Azerbaycan" sözünün, eski "Az" (as) kavim adına "er" (kişi) ve "bay" (zengin) sözlerinin eklenmesiyle türediğini ve daha sonra bu birleşmeye de, "c" bağlayıcısı ile "an" yer-mekân ekinin birleşmesiyle kelimenin Az+er+bay+can (Az erlerinin zengin ülkesi) şekline dönüştüğünü belirtmiştir.³

1.5. Azerbaycan Türklerinin Tarihi

Azerbaycan'a ilk Türk göçleri, M.Ö. 1.yy'da olur. İskitler ve Sakaların büyük göçleri sırasında Türkler ilk kez gelerek buraya yerleşirler. Kıpçak, Bulgar ve Oğuz boylarında değişik Türk oymakları bu topraklara yerleşirler. Bulgarlar, Hazarlar, Sabirler ve Uygurlar daha sonraları gelip Azerbaycan'a yerleşen Türk boylarıdır.⁴ VII. yy'da oluşan göçler, Orta Asya'dan Batı'ya doğru yönelince, Hazarları ve Sabirleri iterek Azerbaycan'a gelmelerini sağlamışlardır. VII. yy'da Oğuz ve Peçenek göçleri daha da kalabalıklaşmış ve XI. yy'da Selçuklular, Azerbaycan'ı Selçuklu topraklarına katmışlardır.

1086 yılında Türklerin Azerbaycan'daki durumunu belirten Nesevi Mehmed İbn-i Ahmed (XIII. yy): "Azerbaycan düzlüklerinde, dağlarında ve kalelerinde Türkler çekirge gibi yayılmışlardır."⁵ demektir. Bu ifadeler, söz konusu tarihlerde Türk nüfusunun bu bölgedeki kesafetini göstermesi bakımından önemlidir.

¹Nevzat Özkan, *Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat*, Geçit Yay., Kayseri 1997, s. 205.

²Şamil Cemşidov, "Azerbaycan" Sözünün Menşesi ve Manası Hakkında (Akt. Metin Karaörs) *Türk Kültürü*, s. 113-119.

³Şamil Cemşidov, *age.*, s. 114.

⁴Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005,s. 410.

⁵N. Memmedov, *Azerbaycan Dilçiliğinin Nezeri Esasları*, Bakü 1971, s. 19.

X.-XI. yy'larda Azerbaycan'a Oğuz Türkleri gelmeye başlar. Selçuk Bey'in torunu Çağrı Bey, Azerbaycan'ı alır ve bazı Oğuz boylarını bölgeye yerleştirir. Selçukları akınları sonucunda bölge tamamen Türkleşir. Alparslan'ın seferi ile 1064 yılında Azerbaycan, kesin biçimde Selçukluların eline geçer ve Büyük Selçuklu Devleti'nin bir eyaleti olur. Büyük Selçuklulardan sonra Azerbaycan, Irak Selçuklularının (1118-1194) ve İldenizliler Hanedanı'nın (1137-1225) idaresine girer. 18. yüzyılın başlarından itibaren bölgede Rusların etkisi görülmeye başlar. Rusların Azerbaycan'ı ilk işgali 1722 yılında Nadir Şah zamanında olmuştur. Afşar Türklerinden olan Nadir Şah, 1735'te Kuzey ve Güney Azerbaycan'da İran hâkimiyetini kurmuştur. 1805'ten 1813'e kadar bölgede Rus-İran mücadelesi yaşanmış ve sonunda Azerbaycan, 1828 Türkmençay Anlaşması'yla Aras nehri sınır olmak üzere, Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak ikiye ayrılmıştır⁶.

Doksan yıllık Rus hâkimiyetinden sonra 28 Mayıs 1918'de Mehmed Emin Resulzâde'nin önderliğinde Kuzey Azerbaycan'da demokratik bir cumhuriyet kurulmuştur. Ardından Osmanlı İmparatorluğu bu devleti tanımış ve toprak güvenliğini koruma altına almıştır. Ancak Mondros Mütarekesiyle Kafkaslar İngilizlere bırakılır. Ardından 27 Nisan 1920'de Bolşevik Ordusu Azerbaycan'a girer ve 1 Mayıs'ta Bakü'yü ele geçirir. 1922 yılının Mart ayında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri Mavera-yı Kafkas SSC Federasyonu'nda birleştirilir. 6 Temmuz 1923'te ise Azerbaycan SSCB'ye, Azerbaycan SSC adıyla dâhil edilir⁷.

1.6. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin adıdır. Oğuzcaya dayalı olarak 13. asırdan günümüze kadar kullanılan Batı Türkçesi zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki daireye ayrılır. Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi, Doğu Oğuzcası; Osmanlı Türkçesi, Batı Oğuzcasıdır. Azerbaycan Türkçesinin özellikleri, XIII-XIV. yüzyıllarda doğmaya başlar. O dönemlerde Azerbaycan Türkçesi Anadolu Türkçesiyle iç içedir. XII. yüzyılda Ahmet Yesevi'de, XIII. yüzyılda Assaluk'ta Oğuzca özellikler saptanır. Nevai'de ve Çağatay Türkçesinde Azerbaycan Türkçesinin izleri görülür.

XV. yy'dan kalan Dede Korkut, Kadı Burhaneddin Divanı, Hasanoğlu'nun şiirleri, Ahmet Harami Destanı, Hataî, Nesimi ve Fuzuli'nin eserleri hem Anadolu hem de Azerbaycan sahasının ortak özellikleridir. Fuzulî ve Habîbî'den sonra Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri giderek yoğunlaşır⁸. Azerbaycan sahası dil coğrafyası bakımından Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı, Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri bölgelerini içine alır. 14.yy'dan itibaren tek çizgi hâlinde günümüze gelen Azerbaycan Türkçesi 1828'de Azerbaycan'ın ikiye ayrılmasıyla kesintiye uğramıştır.

⁶Mehmet Saray, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 11-20.

⁷Nevzat Özkan, *age.*,s. 205-207.

⁸Fuat Bozkurt, *age.*,s. 420-422.

Bugün Güney Azerbaycan'da Farsça yazı dili durumundadır. Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesinin yazı dili olarak merkezi Kuzey Azerbaycan'dır. Bugünkü Azerbaycan yazı dili öncelikle Bakü, Karabağ ve Tebriz ağızları üçgeni ile Batı Türkçesinin oluşumuna dayanmaktadır⁹. Kuzey Azerbaycan'da 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmıştır. Latin alfabesi 1922 yılında onaylanmış, ancak Arap alfabesi kullanımdan kalkmamıştır. 1922-1929 yılları arasında iki alfabe yan yana kullanılmıştır. 1939 yılından itibaren Kuzey Azerbaycan'da Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. 1992 yılından itibaren de Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve bu alfabe 2001'de resmen onaylanmıştır¹⁰.

1.7. Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan Edebiyatı, Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu (Türkiye) yörelerinde yaşayan Türklerin "Doğu Oğuzca" olarak tanımlanan Türk lehçesiyle oluşturdukları bir edebiyattır. Azerbaycan Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır ve bu Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür¹¹.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Âşık edebiyatı sahasında Kurbanî, Kürenî, Tufarkanlı Abbas, Mevcî, Hasta Kasım, Lezgi Ahmet; klasik edebiyatta Kavsi Tebrizî, Saib Tebrizî, Nişat Şirvanî, Ağa Mesih Şirvanî, Safî, Fazlî, Şakir, Mehcur, Molla Penah, Vagif gibi şairler, eserlerinde Azerbaycan Türkçesi dil özelliklerini yoğunlaştırmıştır. Çok zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Azerbaycan Türklerinin halk destanları dikkate değerdir. Bunlar içerisinde Varka ve Gülşah, Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Abbas ve Gülgez en önemlileridir¹². Ayrıca Azerbaycan sahasında halk hikâyeleri, fıkralar, masallar, efsaneler, bilmeceleler oldukça önemli yer tutar.

1920'li yıllardan itibaren sosyalist devir edebiyatı başlamıştır. Bu dönemin şair ve yazarları ortak bir Sovyet ekseninde komünizmi öven eserler vermişlerdir. Hüseyin Cavid, Semed Vurgun, Memmed Rehim, Ehmet Cemil ve Osman Sarıvelli, Azerbaycan Türk şiirinde şiirin geçmişi ile bugünü arasında köprüyü temsil eder. Bu dönemden sonra edebî sahneye çıkan Bahtiyar Vahapzâde, Nebi Hezri, Vakıf Samedoğlu, İslam Seferli, Hüseyin Arif, Eli Kerim, Gasım Gasımzâde, Gabil ve Eliğa Kürçaylı gibi isimler, son dönem Azerbaycan Edebiyatının öncü şairleridir.

Çağdaş Azerbaycan şiirinde en çok işlenen temalar; Azerbaycan, tarih, dil, tabiat gibi konulardır. Son yıllarda yaşanan millî varlık mücadelesi ve katliamlar da şiirde geniş yer tutmaktadır.

⁹Muharrem Ergin, *age*, s. 9.

¹⁰Hatice Şirin User, *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 238.

¹¹Ahmet Caferoğlu- Yavuz Akpınar, *Azerbaycan Türkleri Edebiyatı*, TDEK, Ankara 1992, c. 3, s. 597.

¹²Ahmet Caferoğlu- Yavuz Akpınar, *age*,s. 607-614.

Azerbaycan hikâye ve romancılığında; Celil Memmedguluzâde, Neriman Nerimanov, Süleyman Sani Ahundov, Seyit Hüseyin, Eli Veliyev, Mirza İbrahimov, İlyas Efendiyev başta gelen isimlerdir. Azerbaycan hikâye ve romanlarında kadın hakları, eşitlik, kahramanlık, savaş yılları ve savaşın getirdiği felaketler etkili bir şekilde işlenmiştir.

1.8. Azerbaycan Cumhuriyeti

Azerbaycan, Kafkasya'nın en kurak kesimi olan Orta ve Aşağı Kura havzası ile Büyük Kafkas Dağları'nın güneydoğusu ve Küçük Kafkas Dağları'nın kuzeydoğusunda yer alır. Ülke toprakları kuzeyden Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Gürcistan, batıdan Ermenistan, güneybatıdan Türkiye (18 km) ve güneyden İran ile çevrilidir¹³. Kuzey Azerbaycan'ın toplam yüzölçümü 86000 km²'dir.

Güney Azerbaycan'ın yüzölçümü ise 114.240 km²'dir. Her ikisinin toplam yüzölçümü 200.480 km²'dir. 2002 yılı sayımına göre Kuzey Azerbaycan'ın nüfusu 8.202.500'dür¹⁴. İran'da ise 20 milyon Azerbaycan Türk'ünün yaşadığı tahmin edilmektedir.

Azerbaycan, genel olarak karasal subtropikal iklim kuşağında yer alır. Fakat ülkenin değişik kesimlerinde farklı iklim özellikleri görülür. Daha önce SSCB'ye bağlı olan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de bağımsız bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Azerbaycan, idarî ve mülkî olarak Bakü, Gence, Zakatala vilayetleriyle Nahçıvan ve Karabağ özerk bölgelerinden meydana gelir¹⁵.

8.202.500 kişiden oluşan Azerbaycan nüfusunun % 83'ünü Azerbaycan Türkleri oluşturur. Tatar, Meshet, Avar ve diğer Türklerle birlikte nüfusun % 90'ı Türk'tür. Nüfusun % 3.9'unu oluşturan Ruslardan başka, az da olsa, Ermeni, Ukraynalı, Yahudi, Gürcü ve Lezgi bulunmaktadır.

Azerbaycan'da % 65 oranında sulu tarım yapılmaktadır. Pamuk, tütün ve ipekçilik önemli yer tutar. Önemli ölçüde buğday, çavdar, mısır ve pirinç ekilir. Sebze ve meyve üretiminde de önemli bir ülkedir. Dünyaca meşhur olan havyar üretiminin % 80'ini Azerbaycan Hazar denizindeki mersin balığından çıkarılmaktadır.

Yeraltı ve yerüstü kaynakları yönünden Azerbaycan, Türk ülkeleri içerisinde en zengin olanlarından biridir. Bakü civarındaki petrol üretimi, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkelerinin petrol üretiminin % 10'unu oluşturur. Petrolden başka doğal gaz, demir, bakır, kurşun, kükürt, çinko ve tuz diğer yer altı zenginlikleridir.

¹³Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Yay., Elazığ 1996, s. 65.

¹⁴Yavuz Kartallıoğlu- Hüseyin Yıldırım, "Azerbaycan Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 173.

¹⁵Nevzat Özkan, *age.*, s. 211.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ

2.1. Semed Vurğun (1906-1956)

21 Mart 1906'da Azerbaycan'da Kazak kasabasının Yukarı Salahlı köyünde doğan şair, Vekilovlar diye bilinen bir aileye mensup olup, "Vurğun" lakabını sonradan alır. İlköğreniminden sonra Kazak Tatar Öğretmen Okulunda okur. (1918-1924) Bu okulun müdürü ve Azerî edebiyat tarihçisi Feridun Bey Köçerli'nin etkisinde kalır.

Mezun olunca bir süre Kazak, Kuba ve Gence'de öğretmenlik yapar. Moskova Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde (1929-1931) ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde (1931-1934) yüksek öğrenimi tamamlar. Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin sekreteri (1934-1937), ardından başkanı olur. (1941-1948) Azerbaycan'ın Dış Ülkelerle İlişkiler Kurumu'nun başkanlığı ve Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin başkan yardımcılığı görevlerinde bulunur. (1945-1956)

Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji İlimleri fahri doktoru ve Azerbaycan Cumhuriyeti devlet sanatçısı olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği devlet ödülünü iki defa alan Semed, (1941-1942) genç yaşta Komünist Partisi Gençlik Kolu'na girerek köyleri dolaşır.

1936'da Sovyet Azerbaycan'ının kuruluşunun 15. yıldönümü münasebetiyle Kremlin'e giden heyette yer alarak, Lenin ve ihtilali hakkında yazdığı "Rehbere Selam" adlı şiiriyle Lenin nişanı alır. 1940'ta Komünist Partisi'ne üye olur. Sovyetler Birliği ile Azerbaycan Parlamentosu'nda bir süre milletvekilliği yapar.

Sovyet Temsil Heyeti içinde Bulgaristan, Polonya, Almanya, Fransa, İngiltere ve Çin'e seyahatlerde bulunur. 27 Mayıs 1956'da akciğer kanserinden Bakü'de ölür ve anıt mezarlığı olan Bakü Fahrî Hıyâbânına defnedilir.

Semed Vurğun'un adına sokak, kolhoz, mektep ve Yukarı Salahlı'da şiir evi bulunmaktadır. Bakü'de yaşadığı ev, müze hâline getirilir, ayrıca her yıl Semed Vurğun şiir günleri düzenlenmektedir.

Küçük yaşlardan itibaren bulunduğu Kazak çevresinin zengin folkloruna, halk masallarına ve türkülerine ilgi gösteren Semed Vurğun'un aşk konusunda ilk gençlik şiirlerinden ele geçenler, ölümünden sonra *Çiçek* adıyla yayımlanır. (1957)

1924-1928 yıllarında yazdığı şiirlerinde lirizm, iç acıları ve tabiat temaları yer alırken, 1929'dan itibaren Komünist Partisi'nin istekleri doğrultusunda sosyal gerçeklik akımını benimseyerek o yönde eserler verir.

İlk şiir kitapları olan *Şairin Andı* (1930), *Fener* (1932) ve özellikle *Gönül Defteri* (1934)'nde Sovyet toplumlarındaki işçilerin rolünü, etkinliklerini, problemlerini, kadın haklarını ve devrimci düşünceleri dile getirir.

Azerbaycan şairi Molla Penah'ın hayatını konu edinen Vağif (1937) adlı manzum dramı 1938'de sahneye konur ve büyük ilgi görür ve Stalin'in aydınlar üzerindeki baskı harekâtının en yoğun olduğu dönemde Stalin ödülüne layık görülür.

Daha sonra *Ferhad ve Şîrîn* (1941) dramıyla hakların istiklâli ve vatan sevgisi konularını işleyen Semed Vurğun, bu eseriyle Stalin ödülünü ikinci defa alır. 1941'de *Ayın Efsanesi*, 1940-1945 yılları arasında *Bakü'nün Destanı* ve *İnsan* adlı romantik-felsefi eserleri yayımlanır.

Gazelleri de bulunan Semed Vurğun'un aruzla yazdıklarında Edebiyât-ı Cedîde etkisi görülür. Heceyle yazdığı şiirlerin bir kısmında halk şiirinin nazım şekillerini kullanır. Semed Vurğun'un Nizâmî-i Gencevî, Puşkin, Molla Penah, Ahundzâde, Mayakovski gibi şair ve yazarlar hakkında yorum ve değerlendirmelerde bulunan makaleleri vardır.

Semed Vurğun, eserlerinde yalnız kendi halkını değil, bütün insanlığı düşünen hümanist karakterde bir şair olup, sadakatle bağlı olduğu Komünist Partisini, Lenin ve Stalin gibi liderleri öven şiirler yazar. Çeşitli nişan ve mükâfatlarla ödüllendirilmesine rağmen, Azerbaycan idealini de yansıtmaması sebebiyle daima şüphe ve takip korkusuyla tedirgin bir hayat sürer.

Eserleri 1940'tan sonra Rus, Ukrayna, Gürcü, Özbek ve Türkmen dillerine çevrilir. Tercüme ile de uğraşmış olan Semed Vurğun'un Azerî Türkçesine çevirdiği başlıca eserleri şunlardır:

Maksim Gorki'den *Kız ve Ölüm*, Puşkin'den *Yevgeni Önegin* adlı manzum roman (1935-1936), Gürcü yazar Şato Rustavelli'den *Pelenk Derisi Giymiş Pehlivan* (1935-1937), Nizâmî-i Gencevî'den *Leylâ vü Mecnûn*. (Bakü 1947)

Semed Vurğun'un sağlığında basılan kitapları ile bunların dışında kalan diğer şiir ve yazıları ölümünden sonra birkaç defa külliyat halinde yayımlanır.

Eserleri:

(I-VI, Bakü 1960-1972) *Seçilmiş Eserleri* (I-II, Bakü 1976; I-III, Bakü 1986-1989), *Seçilmiş Dram Eserleri ve Poemaları* (Bakü-1974), *El Bilir ki Sen Menimsen* (Bakü-1970)

2.2. “Vağif” Tiyatro Eseri

İncelediğimiz tiyatro eserinin kişiler, zaman, mekânlar, temalar ve konu başlıkları altında açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Kişiler

Vağif: XVII. asrın meşhur Azerbaycan şairi.

Ağa Mèhèmmèd Şah Ğacar: İran hükümdarı.

Vidadi: Vağif’in aynı asırda yaşamış olduğu (çağdaşı) yakın şair dostu.

İbrahim Ğan: Karabağ Han’ı.

Eldar: Hanlığın zulmüne ve Ğacar’ın baskısına karşı isyan eden köylülerin lideri.

Kürd Musa ve Arşak: Eldar’ın grubundan olan arkadaşları.

Ğuraman: Vağif’in eşi.

Èli Bèy: Vağif’in oğlu.

Ğülнар: Ali Bey’in sevgilisi.

Èminè: Ğülнар’ın anası.

Tükèzban: Vidadi’nin eşi.

Vèzir: Ğacar’ın veziri.

Tèlĝek: İbrahim Han’ı güldürüp eğlendiren kişi.

Şaliko, Tamara ve Kіçik Ğürcü: Ğacar’ın esir aldığı Gürcüler.

Şeyĝ Alı: Karabağ şeyhi.

İlyas: Eldar’ın grubundaki casus.

Sèrkèrdè: Ğacar ordusunun önderi.

Zülfiğar ve Teymur: Ğacar’ın aleyhtarları.

Èhmèd Kіşi ve Ğurban Kіşi: Köylüler.

Ğasım ve Murad: Çobanlar.

Ayrıca **Köylüler, Kaçaklar, Askerler ve Elçiler** de eserdeki kişilerdendir.

Zaman:

XVII. asır.

Mekânlar:

Gazah bölgesi, Vidadi'nin evi, Şuşa kalesi, Han sarayı, Vagif'in evi, ordugâh, yüksek bir tepe, Şah Gacar'ın çadırı ve eğlence meclisi, Karabağ, dağ başındaki kale, köy, kayalıktaki zindan.

Temalar:

Aşk, yoksulluk, umut, hasret, kahramanlık, isyan, sevda, şiir, zulüm, adalet, kader, müzik, egemenlik, vicdan, halk, sanat, özgürlük, esaret, savaş, yalnızlık, ayrılık.

Konu:

Azerbaycan şairi Molla Penah'ın hayatını konu edinen “Vağif” adlı tiyatro eseri, Karabağ Han'ı İbrahim Han'ın veziri Vagif'in, Han'a karşı mücadelesiyle başlar. Han'ın halkına zulmü, Vagif'i rahatsız etmektedir.

Halkını kandıran ve onları ağır vergiler ödemeye mahkûm etmeye çalışan Han'ın, İran Hükümdarı Gacar'dan aldığı mektupta ülkesine hücum edileceğini öğrenmesiyle vezirine akıl danışır. Tavsiyesi, halkını özgür bırakması yönünde olan Vagif'in bu tavrı, Han'ı rahatsız eder ve Han, casus olan İlyas'tan akıl alarak, Vagif'in eşinin aklını çeler, bunun üzerine Vagif, mutsuz bir hâlde düşüncelere dalar.

Bu arada İran Hükümdarı Gacar, Karabağ'ı ele geçirir. Vagif'in şairlik ününü duyan Gacar, Vagif'i huzuruna kaçıtır; fakat Vagif'in onurlu ve baş eğmeyen tavrı karşısında hiddetlenen Gacar, Vagif'i zindana attırır.

Vagif'in eşi Huraman, pişman olmuştur ve Vagif'ten af dileme niyetiyle onunla görüşür; fakat Vagif onu affetmez. Huraman, üzgün ve pişman halde geri gider ve intihar eder. Vagif'in yakın dostu, zulmeden güçlere karşı mücadele eden ve İbrahim Han'ın zulmüne uğrayan Eldar da isyan eder ve dağa kaçar. Zulme ve zulmedenlere karşı mücadele etmek niyetindedir. Gacar'ın, Vagif'i zindana attığını öğrenen Eldar, onu kurtarmaya ve zalim Gacar'ı öldürmeye yemin eder. Gacar'ın Karabağ'a geldiğini öğrenen İbrahim Han, Dağıstan'a kaçar.

Gacar'ın zulmüne uğrayan sadece Vagif değildir. Gürcü olan Tamara, Şaliko ve Küçük Gürcü, Gacar'ın esareti altındadır. Gacar'ın korumasının sayesinde kaçmayı başaran esirler, Eldar'ın yanına giderek, onun grubuna katılırlar, böylece Gacar'a karşı daha güçlü ve kalabalık bir topluluk hâline gelirler.

Vagif'ten mektup alan Eldar, mektubu okuduktan sonra Gacar'a karşı daha da hiddetlenmiştir. Şeyh, Vagif'i ve oğlu Ali Bey'i öldürmek için Gacar'ın huzuruna getirdiği sırada Eldar'ın adamları hücumu geçer ve çatışma başlar.

Eldar'ın adamı Murad, cellâdı öldürür, Ali Bey'i kurtarır. Ali Bey de, Şeyh'i uçurumdan atar. Eldar, Gacar'la vuruşup onu düşürür. Gacar düştükten sonra, kendi adamı tarafından sırtından hançerlenerek öldürülür. Vagif'i ve Ali Bey'i kurtaran Eldar ve adamları, hürmet ifadesi olarak Vagif'in elini öper.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BİLGİSİ

“Fonetik; insanlar tarafından konuşma amacıyla çıkarılan seslerin teşekkül tarzlarını; hece, kelime ve cümleleri meydana getirirken birbirleri üzerinde yaptıkları tesirleri; vurgu, ton, aralık bakımından istidat veya maksada göre uğrayabilecekleri durumu; tek kelime ile telaffuz olayını inceler.” (Bilgegil, 2009: 282)

3.1. Ünlüler

Azerbaycan Türkçesinde 9 ünlü bulunmaktadır: “a, e, ə, ı, i, o, ö, u, ü”. Türkiye Türkçesinden farklı olarak iki tane “e” ünlüsü vardır. “e” ile gösterilen Türkiye Türkçesindeki “e”den daha geniş ve açık söylenir.

“ə” ile gösterilen ünlü ise Türkiye Türkçesinden daha dar ve kapalı olup “e” ile “i” arası bir sestir¹.

Azerbaycan Türkçesindeki ünlüleri şöyle bir tabloyla gösterebiliriz:

	Düz	Düz	Yuvarlak	Yuvarlak
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e, è	i	ö	ü

Eserde, Türkiye Türkçesinde bulunan temel ünlüler “a, e, ı, i, o, ö, u, ü” ile birlikte Türkiye Türkçesinde yer almayan “ə” ünlüsü bulunmaktadır.

¹Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, c. 1, Ankara 1991, s. 1027.

3.1.1. è (ə)

è: Türkiye Türkçesinde kullanılmayan, Türkiye Türkçesindeki “e”den daha dar ve kapalı olup “e” ile “i” arası bir sestir. Kapalı “e”, açık “e”ye nazaran ağız biraz kapatılarak telaffuz edilir.

mèn (8-1), cènnèt (8-6), vèfa (8-7), dèrd (8-9), tètè (8-14), hèbèr (8-14),
hèmdèm (8-17),mèsèl (8-19), hèsrèt (10-6), sènèt (10-7), dövlèt (10-15)

*Onsuz günü –gündèn çoğalır gènim, oydu bu yerlèrdè gönül hèmdèmim.
Onsuz günden güne çoğalır kederim, oydu bu yerlerde gönül yoldaşım.*

3.1.2. Uzun Ünlü (â)

“Vokaller, açık bir geçitte rahat bir şekilde teşekkül ettikleri için istenilen uzunlukta söylenebilirler. Onun için bazı dillerde bir vokalin uzunluk kısalık itibariyle birden fazla şekli vardır.” (Ergin, 2004: 36)

VTE’de uzun ünlü harfe örnek kelimeler mevcuttur.

âyan>èyân (7-1), kelâm>kèlâm (10-4), yadigâr>yadiğâr (10-5), âlem>âlèm (12-8)

*Ğedin! Yanılmışdır sizi göndèrèn, başga bir âlèm in gonağuyam mèn.
Gidin! Yanılmıştır sizi gönderen, başka bir âlemin konuğuyum ben.*

3.1.3. Ünlü Uyumları

“Kalınlık- incelik uyumu, bir kelimedeki vokallerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçe bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın, ya ince olabilir. Türkçe bir kelimedeki hem kalın, hem de ince vokal bulunmaz. Türkçenin en büyük fonetik hususiyetini bu kaide teşkil eder. Türkçeye giren ve böyle bir uyum taşımayan yabancı kelimeler bile ağızlarda geniş ölçüde kalınlık-incelik uyumuna tabi tutulurlar.” (Ergin, 2004: 70-71)

“Düzlük- yuvarlaklık uyumu, bir kelimedeki vokallerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Bu uyum, Türkçenin her devrinde her sahada kelime bünyesine kuvvetle hâkim olan bir uyum değildir. Bu uyum ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde kuvvetli bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde böyle bir uyum mevcut değildi.” (Ergin, 2004: 72)

“Vokal uyumu, bir kelimedeki vokallerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uyma hadisesidir. Türkçede, köklerde olsun, kök ve eklerde olsun, bir kelimenin bütün vokalleri çeşitli bakımlardan birbirlerine benzerler. Öyle ki, bir kelimenin ilk hecesindeki vokalin vasıfları nasılsa ondan sonraki hecelerin vasıfları da öyle olur. Yani Türkçede bir kelimedeki birbirlerine aykırı vokaller bulunmaz; bir kelimenin vokalleri arasında açık bir uygunluk göze çarpar.” (Ergin, 2004: 70)

3.1.3.1. Büyük Ünlü Uyumu

Azerbaycan Türkçesinde büyük ünlü uyumu oldukça sağlamdır.

baksam>başıramsas (28-1), vatan>vətən (55-8)

*Niyè, nè dèrdim var Allah'a şükür! Hara **başıramsas** heyir görünür.
Niyè, ne derdim var Allah'a şükür! Nereye baksam, hayır görünür.*

Yabancı kelimelerin birçoğu ünlü uyumuna uydurulmuştur¹.

Ar. selâmet>**salamat** (51-6), Ar. helâl>**halal** (53-8)

*Onu heç gètirmè sèn hëyalına, di **salamat** galın!
Onu hiç getirme hayaline, haydi selametle kalın!*

Azerbaycan Türkçesinde kelime başında bulunan ı'lar i'ye dönüştüğü için bazı kelimelerde uyum bozulur.

yılan>ılan (25-10), yıldırım>ıldırım (56-15), ışık>işig (90-1)

*Başıma **ıldırım** töksè dè fèlèk, ganlı gılıncımla hökm edèm gèrèk!
Başıma yıldırım dökse de felek, kanlı kılıcımla hükmetmem gerek!*

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, yabancı bazı kelimelerde ve birleşik kelimelerde bu uyum yoktur.

Ar. kèlam (10-4), Ar. âlèm (12-7), Far. yadiğâr (86-14)

*O ölsè... Dağlar da dil deyib ağlar, èfv edin... Yaşılığ galır **yadiğâr**.
O ölse... Dağlar da dile gelip ağlar, affedin... İyilik kalır hatıra.*

3.1.3.2. Küçük Ünlü Uyumu

Azerbaycan Türkçesinde küçük ünlü uyumu sağlamdır.

nağme>nèğmè (35-3), tabiat>tèbièt (80-12), güzel>gözèl (106-11)

*Nèğmèlèr bèzèsin vètèn mülkünü, mèndè goca vahtı görüm o günü.
Nağmeler bezesin vatan toprağını, ben de o büyük günü göreyim.*

3.1.4. Kalınlık-İncelik Uyumu

3.1.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Kelimeler

VTE'de geçen kelimelerin çoğu, Türkiye Türkçesinde uyuma girmezken, eserde uyum sağlamıştır.

¹Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, age., s. 423.

hal'î>hal'ı (7-1), kısmet>ğismèt (9-6), ondaki>ondakı (19-2)
karnındaki>ğarnındaki (74-1), bundaki>bundakı (85-9)

*Of... Mèndè olsaydı **bundakı** hünèr. Of... Bende olsaydı bundakı hünèr.*

Bazı kelimelerdeki ünlülerin, ünsüzlerin etkisi nedeniyle kalından inceye, ya da inceden kalına doğru benzeştiği söylenebilir.

Ahmet>Èhmèd (16-12), dikkat>diğgèt (17-13), mukaddes>müğèddès (19-8)
bedbaht>bèdbèht (19-11), civan>cavan (19-14)

*Nè tèmizdir, nè parlağdır mahtabın süd bènizi, èn **müğèddès** hëyallara dè'vèt edir o bizi.*

Ayışığının süt gibi parlak ve temiz beyaz yüzeyi, bizi en kutsal hayallere çağırıyor.

3.1.5. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir kelimenin ilk ünlüsü düz “**a,e,i**” ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak “**o,ö,u,ü**” ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş “**a-e**”, ya da dar-yuvarlak “**u,ü**” olur.

selamet>salamat (12-5), bırak->burah- (91-25)

*Vidadi gèlir, gapıçı **burah**mağ istèmir. Vidadi gelir, bekçi izin vermek istemez.*

3.1.6. Ünlü Değişmeleri

3.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a>è

baht>bèht (41-5), kadar>gèdèr (43-21), sana>sènè (46-1), akrep>ègrèb (61-15),
bazen>bè'zèn (68-6), defa>dèfè (68-7), gazap>gèzèb (71-13), fazilet>fèzilèt (81-3),
adalet>èdalèt (81-3), vatan>vètèn (92-25), Muhammed>Mèhèmmèd (98-13)

*Basma ayağını bizim torpağa, ilandan, **ègrèb**dèn yar ola bilmèz.*

Ayağın toprağımıza değmesin, yılandan, akrepten dost olmaz.

u>ü

zulmet>zülmèt (16-13), mukaddes>müğèddès (19-9), kudret>güdrèt (80-21)
kuvvet>güvvèt (98-9), ,gurup>gürub (106-3),zulüm>zülm (108-19)

*Vèzir! Bu doğrudan büyük **güdrèt**dir, hèr sözü, söhbèti canlı sènètdir.*

Vèzir! Bu gerçekten büyük bir kudrettir, onun her sözü, sohbeti canlı sanattır.

ı>i

kısmet>ğismèt (9-6), sırdaş>sırdaş (14-8), sır>sir (14-12), hırs>hirs (16-9)

*O bè'zèn **hirs**lènib guduran zaman, mènèm zèncirini dartıb sahlayan.*

O, bazen hırslanır kudurduğu zaman, zincirini çeken benim.

a>i

müracaat>müracièt (111-18)

*Vağif'è **müracièt** edèrèk. Vağif'e danışarak.*

u>ö

muhtaç>möhtac (63-17), muteber>mö'tèbèr (89-16)

*Arvad-uşağımız İrandadır, bir parça çörèyè, suya **möhtac**dır.
Eşimiz, çocuklarımız İran'da açtır, bir parça ekmeğe, suya muhtaçtır.*

ı>ü

fırsat>fürsèt(11-1)

*Ġanadlı bir guşdur **fürsèt** èzèldèn, kaçır, burahmayın siz onu èldèn!
Fırsat, ezelden kanatlı bir kuştur, kaçır, bırakmayın onu elden!*

3.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e>a

kardeş>ğardaş (9-5), cevap>cavab (11-8), sevap>savab (15-1), cemalet>camal (22-21)

***Savab** gör, her zaman yaşıllıg eyle, dar gündè Allah'a kèrimdir söylè.
Her zaman iyilik yap, sevap kazan, dar günde "Allah büyüktür" de.*

i>ı

hal'i>hal'ı (7-1), visal'i>vüsali (12-21), ondaki>ondakı (19-2), zalim>zalım (61-8)

*Bu dünya galmamış ulu şahlara, zülm dè **zalım** da var ola bilmèz!
Bu dünya ulu şahlara kalmadı, zulüm de zalim de kalmayacak!*

ü>u

üstad>ustad (13-17)

*Ġünah mènimkidir, èfv elè **ustad**! Ġünah benimdir, affet üstad!*

ö>o

kör>kor (19-13), Köroğlu>Koroğlu (74-20)

*Bu dağlar goynunda aslan yatmışdır, burda **Koroğlular** at oynatmışdır.
Bu dağlarda aslan yatmıştır, burada Köroğlular at oynatmıştır.*

3.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması

e>i

cep>cib (72-5), nefret>nifrèt(102-9)

*Eldar, **cib**indèn pul çıhararağ ğarıya verir.*

Eldar, cebinden para çıkararak yaşlı kadına verir.

3.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

i>è

belki>bèlkè (7-7), giden>gedèn (8-13), istiyor>istèyir (10-9),
zincir>zèncir (16-10), benim>mènèm (16-10), bilirim>bilirèm (16-19)

*Bilirèm, **bilirèm** o dèrdlèri mèn. Bilirim, bilirim o dertleri.*

ı>a

alışmışım>alışmışam (10-18), tapmışsın>tapmışan (15-24),
satılmışsın>satılmışan (36-3), kurtarmışsın>ğurtarmışam (39-9)

*Yağşı, nè **tapmışan** o saraylardan? Sèn ki zövg alırsan gözèldèn, yardan.*

Sahi, ne buluyorsun o saraylarda? Sen ki güzelden, sevgiliden hoşlanırsın.

i>a

civan>cavan (19-16), hayalindesin>hèyalındasan (29-3), cihan>cahan (75-8)

*Huraman! Huraman, gör nèyin **hèyalındasan**!*

Huraman! Huraman, bak, sen neyin hayalindesin!

ü>ö

büyük>böyük (7-12), güzel>gözèl (10-2), mühlet>möhlèt (12-9),
hürmet>hörmèt (38-14), güvercin>göyèrcin (73-29), rüya>röya (93-18)

*Üzsün ğan içindè ğèlinlèr ğızlar, yerdè **göyèrcinlèr**, göydè ulduzlar.*

Yüzsün kan içinde gelinler, kızlar, yerde güvercinler, gökte yıldızlar.

u>ü

huzur>hüzur (74-8)

*Şahım! Bağışlayın **hüzur**inizè bir kèndli ğèlmişdir, sözü var sizè.*

Şahım! Bağışlayın, huzurunuzda bir köylü geldi, söyleyeceği vardır size.

u>o

dudak>dodağ (22-20)

*Yazın lalèsidir al yanağların, yağut kènarıdır gül **dodağ**ların.
Yanakların yazın kırmızı lalesidir, gül dudakların da yakut kenarıdır.*

3.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

e>ö

devlet>dövlèt (10-15), zevk>zövg (14-20), devran>dövràn (45-8)

*Belè ağ gün görèsiniz, hoş **dövràn**lar sürèsiniz.
Böyle güzel günler, mutlu yıllar, hayatlar yaşayasınız.*

e>o

alev>alov (12-3)

*Ğözünüz görse de odlar, **alov**lar, size şirin gelir hëyalplovlar.
Gözünüz ateşleri, alevleri görse de hayaller size şirin gelir.*

ı>u

bırak->burah- (11-10)

*Canım, bu aç evden ne tapmışan sen? Niyè **burah**ırsan kèfi èlinden?
Bu aç evde ne buluyorsun? Neden keyfine bakmıyorsun?*

i>ö

mihnet>möhnèt (15-3)

*Sèni bu dünyada boğsa da **möhnèt**, ahırda gismètin olacağ cennèt.
Bu dünyada seni mihnet boğsa da, sonunda kısmetin cennet olacak.*

i>ü

visal>vüsal (12-22), tilki>tülkü (78-9), tehlike>tèhlükè (81-4), isyan>üsyàn (105-8)

*Tükèzban! O saray gan ocağıdır, onun hère **vüsal**ı hicran dağıdır.
Tükezban! O saray kan ocağıdır, onun her kavuşması, ayrılık dağıdır.*

3.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u>a

olur>olar (20-1), konuk>ğonağ (23-13), olursun>olarsan (40-4)

*Èziz **ğonağ**ımdır, dostumdur Eldar.
Değerli konuğumdur, dostumdur Eldar.*

u>ı

karpuz>ğarpız (65-3)

*Yay ola sèrin sular sal buzla, payız ola, pendir-çörèk **ğarpız**la.
Yaz ola serin sular buzla, güz ola, peynir-ekmek karpuzla.*

ö>e

böyle>belè (12-22), öylece>elècè (26-15)

***Belè** cavab verèn dilin var olsun! Yurdunu atana dünya dar olsun!
Böyle cevap veren dilin var olsun, yurduna sahip çıkmayana dünya dar olsun!*

3.1.7. Ünlü Düşmesi

“Türlü fonetik etkiler altında sözcüklerin iç ve son seslerinde bulunan ünlülerin düşmesi.” (Korkmaz, 1992: 159)

VTE’de iç seste ünlü düşmesi vardır.

burada>burda (11-14), orada>orda (16-5), aşıkâr>aşkar (28-3)
padişah>padşah (35-20), hükümdar>hökmдар (87-1)

*Yoh... sènin sèsindè bir titrèyiş var... Gèl mèndèn gízlemè, aç söylè **aşkar**.
Hayır... senin sesin titriyor... Benden gizleme, açık konuş.*

3.1.8. Ünlü Türemesi

“Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle sözcüklerin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayı.” (Korkmaz, 1992: 161)

3.1.8.1. İçte Türeme

pişman>peşiman (10-21), Rusya>Rusiyа(35-20),
inle->inildè- (47-20), rüzgâr>rüziğar (87-18)

*Yenè **inildè**di gèlbindèki saz... Gèlin, seyrè çihag dağları bir az.
Gene inledi, kalbindeki saz... Gelin, gezelim dağları biraz.*

3.2. Ünsüzler

Azerbaycan Türkçesinde 23 ünsüz vardır. Bu ünsüzler şunlardır:

“b,c,ç,d,f,g,ğ,h,x,j,k,q,l,m,n,p,r,s,ş,t,v,y,z” Ünsüzler içindeki “x”, “q” ünsüzleri, Türkiye Türkçesinde olmayan ünsüzlerdir.

Türkiye Türkçesinde ince ünlülerin yanında kullanılan “ğ” ise Azerbaycan Türkçesinde daima y’dir².

²Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, s. 1027-1028.

vezirliĝe>vezirliyè (10-16), ciĝer>ciyèr (13-8), süzdüĝü>süzdüyü (15-15)

*Ĝözümün işiĝi, canım, ciyèrim, bu nemli torpaĝlar olsa da yerim.
Gözümün nuru, canım, ciĝerim, bu nemli topraklar olsa da yerim.*

3.2.1. Türkiye Türkçesinde Bulunmayan Ünsüzler

x (ħ): Hançereden çıkan hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir artdamak ünsüzüdür.

Ĥuraman (50-1), ĥan (50-7), ĥèyal (51-4), çıĥ- (51-7), ĥaniman (53-13)
baĥ- (54-7), ĝoĥu (54-16), çoĥ (54-19), bèdbèĥt (57-8), oĥu- (57-16)

Nè olsun? Bèdbèĥtèm, bèdbèĥtèm, inan. Ne olsun? Bedbahtım, bedbahtım, inan.

κ (ĝ): Belirgin özelliĝi, daha çok ince ünlülerden önce kullanılmasıdır.

ĝünah (7-12), ĝèl (8-7), ĝün (8-16), Ĝèncè (9-2), ĝözèl (10-2),
ĝöndèr- (30-21), ĝül (54-17), ĝecè (55-19), ĝündüz (55-19), ĝöz (55-20)

*O yandan Türkiyè, bu yandan İnan, burdan da Rusiya ĝöndèrir fèrman.
Ordan Türkiye, buradan İnan, buradan da Rusya ferman gönderir.*

ɾ (ĝ): k-g arası arka damak ünsüzüdür. Kalm ünlülerle kullanımı yaygındır.

ĝanad (18-12), ancaĝ (51-1), ĝal- (51-5), ĝonşu (51-8),
aĝa (52-1), ĝız (52-4), ĝulaĝ (57-1), ĝapı (59-9), buyruĝ (60-6)

*Bir zaman havada ĝanad saĥlayın, sözüm vardır mènim size durnalar!
Havada biraz kanat çırpın, sizlere sözüm var turnalar!*

3.2.2. Ünsüz Deĝişmeleri

3.2.2.1. Sedahlılaşma

“f,s,t,k,ç,s,h,p” sedasız ünsüzlerin, “b,c,d,g,ĝ” sedalı ünlülere dönüşmesidir.

k>ĝ

kapı>ĝapı (7-4), karanlık>ĝaranlıĝ (7-10), kal->ĝal- (7-14), ocak>ocaĝ (8-3),
bucak>bucaĝ (8-4), ayak>ayaĝ (8-5), karı>ĝarı (8-7), kul>ĝul> (9-1),
konuk>ĝonaĝ (9-6), kısmet>ĝismèt (9-6), kardeş>ĝardaş (62-14)

*Şahım, biz ĝardaşĝ... Birdir ĝanımız, birdir vicdanımız, birdir canımız...
Şahım, biz kardeşiz... Kanımız da bir, vicdanımız da, canımız da bir...*

k>ĝ

ak>aĝ (17-2), akıl>aĝıl (24-4)

*Aĝ ĝünün işiĝi ĝörünèr size, hèlèlik ĝüvènin zèhmètinizè.
Şimdilik, zahmete katlanın, aydınlık günlerin işiĝi ĝörünecek size.*

t>d

Vağif'ten>Vağif'dèn (9-10), uzakta>uzakda (9-12), çoktur>çokdur (9-13)
toprakta>torpağda (10-1), çıktı>çıld (13-17), yoktur>yohdur (66-14)

Can, ay Musa, gözüm Musa! Sènè yohdur sözüm Musa!
Can, ay Musa, gözüm Musa! Sana sözüm yoktur Musa!

ç>c

borç>borc (8-12), oldukça>olduğca (14-2), baktıkça>bağdığca (15-26),
sevinç>sevinc (20-20), durdukça>durduğca (23-2)

Bizè çoğ görmèsin yaradan bunu, mèn sènè borcluyam ömrüm uzununu.
Rabbim, bunu bize çok görmesin, ben ömrüm boyunca sana borçluyum.

p>b

gelip>gèlib (8-13), düşüp>düşüb (10-2), cevap>cavab (11-8), sevap>savab (15-1)
çorap>corab (45-24), kalp>gèlb (46-12), azap>èzab (51-1), garip>gèrib (55-6)

Ğözèl sözlèriniz düşüb dillèrè, sizi çoğ görmèsin Tanrı ellèrè.
Güzel sözleriniz dillerdedir. Tanrı, sizi mutluluğa çok görmesin.

3.2.2.2. Sedasızlaşma

“b,c,d,g,ğ” sedalı ünlülerin, “f,s,t,k,ç,s,h,p” sedasız ünsüzlere dönüşmesidir.

b->p-

boz->poz- (54-2), bozgun>pozğun (92-20)

Ğardaşım! Sèn nahağ yalvardın ona, söz èsèr elèmèz gèlbi pozğuna.
Kardeşim! Sen ona boşuna yalvardın, kalbi bozuğa söz etki etmez.

c>ç

Cengiz>Çingiz (57-9)

Çingiz Han. Cengiz Han

3.2.2.3. Sızıcılaşma

“b,d,g,k,m,p,t” ünsüzlerinin, “f,j,ğ,h,s,ş,v,y,z” ünsüzlerine dönüşmesidir.

k>ğ

yokdan>yohdan (71-7), çık->çıld- (73-1), arka>arğa (75-11), korku>ğorğ (81-12)

Atam çıldmıssa da vezirliyindèn, deyir, yad èllèrè keçmèsin vètèn.
Babam ayrılmıssa da vezirliğinden, der, yabancı ellere geçmesin vatan.

g>ğ

Peygâmbër>Peyğëmbèr (35-9), yorgan>yorğan (64-13), yangın>yangın (74-16)

*Bizim kèndlilèrin nè tèğsiri var? Èmr edin dayansın **yanğınlar** barı.
Bizim köylülèrin ne zararı var? Emredin, yangınlar dursun.*

3.2.2.4. Diğer Ünsüz Değişmeleri

m>n

sümbül>sünbül (47-7)

*Hèr yaşıl mènzerè, hèr sarı **sünbül**, güllèrin başına dolanan bülbül.
Her yeşil manzara, her sarı sümbül, güllerin başında dolanan bülbül.*

z>k

biziz>bizik (67-14)

***Bizik**, biz! Yenè dè öldük acından, asıldığ hèr zaman darağacından.
Biziz, biz! Gene öldük açlıktan, asıldık her zaman darağacından.*

v->y-

döv->döy- (8-21)

*Ğapı **döyülür**. Kapı dövülür.*

ğ->y-

çekdiğimiz>çekdiyimiz (7-2), gördüğüm>gördüyüm (8-3),
değdiği>deydiyi (8-5), vezirliğe>vezirliye (10-16), yüreğimden>ürèyimden (12-16)

*Otuz il **gördüyüm** bu yohsul ocağ, bir gonağ görmemiş bu sèssiz bucağ.
Otuz yıldır yaşadığım bu fakir ev, bir misafir görmemiş bu sessiz köşe.*

k>y

gök>göy (18-1)

*Onun tellèrindè **göylèrdèn** dèrin, bir mè'na vardır ki, yaşadır bizi.
Onun tellerinde göklerden derin bir mana vardır ki, bizi yaşatır.*

3.2.3. Ünsüz İkizleşmesi

“Sözcük kökünde iki aynı ünsüzün yan yana bulunmasına dil biliminde ünsüz ikizleşmesi denir. Türkçede sözcük kökünde ünsüz ikizleşmesi hemen hemen görülmez. Dilimizde iki ayrı ünsüzün yan yana bulunması, ancak kökle ekin birleşme noktasında görülür.”
(Kükey, 2003: 95)

VTE’de ünsüz ikizleşmesine örnek kelimeler mevcuttur.

s>ss

his>hiss (17-17)

*Hèlè sahlamışam onu utanmaz! Ondan ayrılmasın sènin **hisslèrin**.
Onu hâlâ saklıyorum utanmaz! Hislerin ondan hiç ayrılmasın.*

d>dd

yedi> yeddi (22-11)

***Yeddi** oğul istèrèm, bircè dènè gız gèlin. Yedi çocuk isterim, bir tane de gelin.*

m->mm-

aldata**maz**>aldada**mmaz** (12-11), bağlaya**maz**>bağlaya**mmaz** (81-17)

*Ġedin, **aldadammaz** mèni saraylar, burda hèmdèmimdir ulduzlar, aylar.
Gidin saraylar beni aldatamaz, burda dostlarımdır yıldızlar, aylar.*

y>yy

vaziyet> vèziyyèt (34-2), niyet>niyyèt (35-10), beşeriyet>bèşèriyyèt (35-11),
hediye>hèdiyyè (35-20), medeniyet>mèdèniyyèt (36-12), edebiyet>èbèdiyyèt (83-6)

*Vicdan dediklèri bir hègigètdır, beşiyi, mèzarı **èbèdiyyètdır**.
Vicdan dedikleri bir gerçektir, Varlığı da, yokluğu da sonsuzdur.*

k>kk

sekiz>sèkkiz (79-6), tokuş->dokkuş- (83-4)

*Ġılınlar **dokkuşub** iş görèn zaman, neylèr dediyiniz Ġuru bir vicdan?
Kılıçlar tokuşmaya başladığında, kuru bir vicdan ne yapabilir?*

r->rr-

çektir->çèkdirr- (92-11)

*Nè gèdèr yalvardım yenè Ġacara, dedi: -Ġèt, sèni dè **çèkdirrèm** dara.
Ġacara 'a ne kadar yalvardıysam da dedi:-Git, yoksa seni de çektiririm darağacına.*

3.2.4. Ünsüz Düşmesi

“Çeşitli fonetik etkiler altında sözcüklerdeki ünsüzün düşmesi olayıdır.”
(Özçelik, 1997: 59)

3.2.4.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi

#y>Ø

yıl>il (8-3), yürek>ürèk (12-2), yıldız>ulduz (14-8),
yüz>üz (16-12), yılan>ilan (25-8), yıldırım>ıldırım (56-12)

*Vağif, hoş gèlmisèn, **üzünü** görèk. Vağif, hoş geldin, yüzünü görelim.*

3.2.4.2. Orta Seste Ünsüz Düşmesi

y/>Ø

keyif>kef (11-10), böyle>belè (25-17), öylece>elècè (26-15)

*Yoh, gayıtmaram. İş ki **belè** düşdü-Meydanda varam!
Hayır, vazgeçmiyorum. Madem iş başa düştü -Ben de varım!*

3.2.5. Ünsüz Türemesi

“Sözcük ön, iç ve son seslerinde sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayı.”
(Korkmaz, 1992:163)

3.2.5.1. İçte Türeme

n

tüfek>tüfènk (22-9)

*Eşikdè **tüfènk** atılır. Girişte kurşun sıkılır.*

y

azrail>èzrayıl (50-15), börek>böyrèk (49-28)

*Han da seni bèslèyècèk yağ içindè **böyrèk** kimi.
Han da, seni yağla balla besleyecek.*

3.2.6. Ünsüzlerde Göçüşme (Metatez)

“Genel olarak söyleyişi kolaylaştırma yönünden, sözcük içindeki iki sesin, çoğunlukta iki ünsüzün yer değiştirmesi olayına metatez denir. Göçüşmede, birinci hecenin sonundaki ünsüzle, ikinci hecenin başındaki ünsüz, birbirinin yerine geçer.” (Kükey, 2003: 96)

pr>rp

toprak>torpağ (58-19), yaprak>yarpağ (94-3)

*Şahım, olmasa da vèlièhdiniz, İran **torpağ**ına hâkimsiniz siz.
Şahım, veliahtınız olmasa da İran toprağına egemensiniz siz.*

vr>rv

avrat>arvad (52-18)

*Dedilèr ki: “Sèni çoğ istèyir han, çıh, ona **arvad** ol!
Dediler ki: “Seni çok istiyor han, git ona eş ol!*

lr>rl

ileri>irèli (75-8)

*Eldarın dèstəsi gèlir **irèli**, gırır sèrçè kimi bizimkilèri.
Eldarın grubu öne doğru gelip, bizimkileri serçe kanadı gibi kırar.*

ks>sk

eksik>èskik (17-12)

*Sağ ol, **èskik** olma, sèn yaşa barı. Sağ ol, eksik olma, bari sen yaşa.*

3.2.7. Hece Kaynaşması

“Bir sözcükte yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin yahut da yan yana bulunan iki sözcükten birincinin son sesi ile ikincinin ön sesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması olayı.” (Korkmaz, 1992: 79)

VTE’de “y” harfinin düşmesine örnek kelimeler mevcuttur.

ölmeyeyim>ölmèyim (25-18), diyeyim>deyim (27-8), göreyim>görüm (28-9)

*Aha... Bundan danış... Danış **görüm**, sèn niyè öz bèhtinè gara deyirsèn?
İşte... Bundan konuş... Konuş bakayım, neden bahtına kara diyorsun?*

3.2.8. Ünsüzlerin Genel Özellikleri

1) Kelime başındaki bütün kalın “k” sesleri, Azerbaycan Türkçesinde “ğ” olur:

kal>ğal- (11-20), kız>ğız (42-31), kardeş>ğardaş (69-2)

Rusçadan alınan kelimeler bu kuralın dışındadır.

*Mènim şirin balam, ağıllı **ğızım**, sürüden ayrılan körpècè guzum.
Benim şirin çocuğum, akıllı kızım, sürüden ayrılmış körpe kuzum.*

2) Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki bütün kalın “k” sesleri de “ğ” olur:

toprak>torpağ (25-11), dudak>dodağ (28-7), kulak>gulağ (45-1)

Ancak “ğ” ile yazılan bu tür kelimeler telaffuzda “x”dir: torpax, gulax, dodax

*Bir **gulağ** as mèn deyènè: Doğrudan da kènddè tèksèn.
Beni iyi dinle: Gerçekten de köyde yalnızsın.*

3) Kelime sonunda bulunan “k” sesi iki ünlü arasında kalınca “y”ye; kalın “ğ” ise “ğ”ye döner: vezirlik>vezirliye (10-16), güzellik>gözelliye (14-12)

*Könlüm **gözelliye** bir pèncèrèdir, dünyanın sirrini görürèm ordan...
Gönlüm, güzelliğe açılan bir penceredir. Ordan dünyanın sırlarını görürüm...*

- 4) Türkiye Türkçesinde “**d**” ve “**t**” ile başlayan ekler, Azerbaycan Türkçesinde sadece “**d**” ile başlar: Vagif’ten>Vagif’dèn (8-14)

*Tükèzban azaldı gèlib gedènlèr, **Vagif’dèn** gèlmèyir tètè bir hèbèr.
Tükèzban gelip gidenler azaldı, Vagif’ten yeni bir haber gelmiyor.*

- 5) Kelime sonunda “**b,c,d,g**” sesleri bulunabilir: dipsiz>dibsiz (7-12), ocak>ocağ (8-4)

*Biz dè ilham alağ, sevinèk barı ışığılat bu **dibsiz** garanlığları...
Biz de iham alalım, sevinelim bari aydınlat bu dipsiz karanlıkları...*

- 6) Kelime başındaki bazı “**y**” harfleri, Azerbaycan Türkçesinde bulunmaz; “**y**”den sonraki “**i**” ise çoğu zaman “**i**”ye döner: yıl>il (8-3), yıldırım>ıldırım (56-12)

*Başıma **ıldırım** töksè dè fèlèk, ganlı gıluncımla hökm edèm gèrèk.
Başıma kader yıldırım düşürse de, kanlı kılıcımla hükmetmeliyim.*

- 7) Bazı ön ses “**b**”ler “**m**” dir: ben>mèn (90-3), bin>min (98-10)

*Of... Ötür gèlbimdè **min** sèdèfli saz. Of... Kalbimde bin sedefli saz ötüyor.*

- 8) Azerbaycan Türkçesinde bol miktarda göçüşme olayı görülür³:

toprak>torpağ (10-1), yaprak>yarpağ (98-21)

*Soldu gèncliyimin ilk **yarpağ**ları, gözümün ışığı bir balam vardı.
Gençliğimin ilk yaprakları soldu, gözümün nuru bir evladım vardı.*

- 9) Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerin ön sesindeki “**p-**” Azerbaycan Türkçesinde “**b-**” olur. Bazı kelimelerde de Türkiye Türkçesindeki ön ses “**b-**”, Azerbaycan Türkçesinde “**p-**” olur: çorap>corab (45-24), bozgun>pozğun (76-1)

*Orduya **pozğunluğ** gètirmè sarsağ! Bizi gırıp tøkür bir gacağ Eldar.
Orduyu bozguna uğratma sersem! Bizi kırıp döküyor kaçak Eldar.*

- 10) Arapça ve Farsçadan Türkiye Türkçesine geçen kelimelerde iki ünsüz arasında ünlü türemesi görülürken; Azerbaycan Türkçesinde bu kelimeler, çoğunlukla asıl şekillerini korurlar: asır>èsr (7-1)

*XVII **èsr** Azèrbaycan. XVII asır Azerbaycan.*

- 11) Kelime ortasında birbirini takip eden iki tonsuz ünsüzden ikincisi tonlu söylenir. sèkkiz (79-4) yazılır, sèkğiz okunur.

*Dördüncü pèrdè **sèkkizinci** şekil.
Dördüncü perde sekizinci bölüm.*

³Fuat Bozkurt, *age*, s. 426.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YAPI BİLGİSİ

“Bir dildeki kök kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen gramer dalıdır.” (Korkmaz, 2003: 5)

4.1. İsimler

“İsimler, nesnelere karşılayan kelimelerdir. Nesne tabirini hareket dışında kalan şeylerin hepsi için kullanıyoruz. Nesnelere canlı, cansız bütün varlıklar, mefhumlar, vasıflar, şahıslar, durumlar, hülâsa zaman ve mekân içinde ve insan kafasında mevcut olan bütün maddi ve manevi varlıklardır. İşte isimler, bütün bu nesnelere dildeki karşılıkları olan kelimelerdir.” (Ergin, 2004: 217)

4.1.1. İsim Yapım Ekleri

4.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

“İsimden isim yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan yapım ekleridir.” (Ergin, 2004: 154)

+lik / +lığ

“Bu eklerle yapılan yer isimleri yapıldıkları ismin gösterdiği nesnenin bulunduğu yeri ifade ederler. Bu eklerle yapılan âlet isimleri yapıldıkları isimle ilgili bir âlet, bir eşya bildirirler. Bu eklerin asıl fonksiyonu sıfatlardan isim yapmak olduğu halde sıfat olarak kullanılmayan isimlerden sıfat yaptığı da görülür.”(Ergin, 2004:155)

VTE’de bu ek, Türkiye Türkçesinden farklı olarak ses değişimine uğramasının (lik>lığ) yanında, Türkiye Türkçesinde olan şekliyle (+lik) olarak da yer almaktadır.

birdèfèlik (13-22), yahşılığ (15-1), ğarışığlığ (23-8), aydınlığ (32-9),
gözèllik (15-13), rehmetlik (16-20), terslik (25-19), ğayalığ (89-11)

*Bir bahğ gözlerinè... Bahışı ğandır, kèndè ğarışığlığ salanlardandır.
Gözlerine bak... Kan bakışlıdır, köyde ortalığı karıştıranlardandır.*

+cı

“Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliliğini kaybetmemiş bulunan isimden isim yapma eklerinden biridir. Başlıca fonksiyonu meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapmaktır.” (Ergin, 2004: 157)

ğapıcı (93-3)

*Ğapıcı, Vidadini çekè-çekè aparır. Vagif, fikrè ğelir.
Bekçi, Vidadiyi çeke çeke götürür. Vagif, düşünür.*

+cığ

“Bu ek, Batı Türkçesinin başından beri görülen ve son zamanlarda çok işlek hale gelen bir ektir.” (Ergin, 2004: 163)

komacığım (11-14)

*Kasıb komacığım özümè yetèr, burda yazılmışdır yüzlerlè èsèr.
Fakir evciğim bana yeter, burada yazılmıştır yüzlerce eser.*

+II

“Bu ek, işleklilik derecesi çekim eklerine yakın olan isimden isim yapma eklerinden biridir. Esas fonksiyonu aslında sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır.” (Ergin, 2004: 159)

tè'sirli (7-5), ğanadlı (11-1), kèndli (13-7), canlı (14-10), nazlı (15-14),
telli (18-5), ğizli (21-9), ehtiyatlı (22-7), vèfalı (54-14), tikanlı (85-2)

*Düşüb düşmèyèli bu saraylara, hèlè rast ğèlmèdim vèfalı yara!
Bu saraylara düştüğümnden beri vefalı bir sevgiliye rast gelmedim!*

+Incl

birinci (7-1), üçüncü (55-1), dördüncü (79-5), sèkkizinci (79-6),
doğguzuncu (89-8), beşinci (95-1), onuncu (95-2)

Beşinci pèrdè onuncu şekil. Beşinci perde onuncu bölüm.

+sIz

“Bu ek, “-lı, -li, -lu, -lü” ekinin menfisidir. “-lı, -li, -lu, -lü” eki, esas itibariyle bir şeyin bulunduğunu, “-sız, -siz, -suz, -süz” eki ise bir şeyin bulunmadığını ifade eder. Bu ek de isimlerden hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar.” (Ergin, 2004: 160)

ğansız (7-8), dıbsız (7-10), sèssiz (8-4), vèfasız (13-15), yersiz (23-11),
zèncirsiz (26-5), zindansız (26-5), imansız (37-2), mürvètsiz (54-6)

*İnsan, uçuracağ daş zindanları, zèncirsiz, zindansız günlèr ğèlècèk.
İnsan, taş zindanları yerle bir edecek, özgür, mutlu günler gelecek.*

+daş

“Bu ek, Türkçede eskiden beri kullanılan, sahası çok geniş olmamakla beraber bir tip isim yapmakta işlekliliğini daima muhafaza eden ve örnekleri son zamanlarda artmış bulunan bir yapım ekidir. Başlıca fonksiyonları, eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağıllık ifade eden isimler yapmaktır.” (Ergin, 2004: 167)

sirdaş (14-9)

*Könüllèr ayrılısın sirdaşlarından, çaylar yaradılsın gözyaşlarından.
Gönüller ayrılısın sirdaşlarından, çaylar yaratılsın gözyaşlarından.*

+ğa / +gè

“Bu da işlek olmayan bir ektir. Eskiden beri, donmuş olarak iki kelimedede bulunur: “baş-ka”, “öz-ge”. Aynı mânâyaya gelen bu iki kelimedede ekin kökün dışındakini ifade fonksiyonu olduğu görülmektedir.” (Ergin, 2004: 175)

başğa (21-4), özgè (91-6)

*Sènè halal olsun her emèyimiz, yoğdur sèndèn özgè bir kömèyimiz.
Bütün emeklerimiz sana helal olsun çünkü senden başka bize yardım eden yok.*

4.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

“Fiilden isim yapma ekleri, fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler, fiil köklerine, isimden yapılmış fiil gövdelerine ve fiilden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler.” (Ergin, 2004: 184)

-ma

“Bu ek de “-mak, -mek” gibi işleklik sahası bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan bir ektir. “-mak, -mek” in hareket isimleri yapmasına karşılık, “-ma, -me” nin fonksiyonu iş isimleri yapmaktır diyebiliriz.” (Ergin, 2004: 186)

uydurma (15-8)

*Canım, nè cèhènnèm, nè cènnèt vardır, bunlar da bir cürè uydurmalarıdır...
Canım, ne cehennem, ne cennet vardır, bunlar da bir tür uydurmalarıdır...*

-mağ

“İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek, eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelir. Fonksiyonu, fiillerin hareket isimlerini yapmaktır.” (Ergin, 2004: 185)

olmağ (15-12), atmağ (16-22), dolanmağ (22-7), galhmağ (42-20),
bahmağ (42-20), almağ (42-22), yaşatmağ (54-9), yazmağ (54-26)

*Yoluna bahmağdan gözüm saraldı, hèsrètìn sèbrimi elimdèn aldı.
Yolunu gözlemekten gözüm sarardı, hasretin sabrımı tüketti.*

-gi / -ğu

“Bu ek de, Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan eklerden biridir. Umumiyetle yapma ifade eden fiillerden isim yapar.” (Ergin, 2004: 189)

vergi (34-14), duygu (54-18)

*O temiz duyğular, o saf üreklèr, bènovşè gohulu sèrin külèklèr.
O temiz duyğular, saf yürekler, menekşe kokulu serin rüzgârlar.*

-gün / -ğün

“Bu ek de, Türkçede eskiden beri kullanılan ve bugün birçok misali bulunan işlek bir ektir. Fonksiyonunda bir büyültme, bir aşırılık mânâsı vardır.” (Ergin,2004: 189)

küsgün (57-13), pozğun (77-1)

*Yoğdur vèlièhdim... Bir sonsuzam mèn, nè gèdèr küsgünèm kor taleyimdèn.
Bir veliahtım yok... Bir erkek evladım yok, ne kadar küskünüm kör talihimden.*

-İş

“Bu ek de, “-mak, -mek”, ve “-ma, -me” tipinde fiil isimleri yapan eklerden biridir. Asıl fonksiyonları varlık, mefhum, eşya gibi nesne isimleri yapmak değil, hareket ve iş isimleri yapmaktır.” (Ergin, 2004: 187)

bağış (8-9), deyiş (18-7), titrèyiş (28-3), iniş>eniş (42-9)

*Dünyanın dèrdini gèmini hèr an mènè bir bağışla unutturursan.
Bir bakışınla diünyanın bütün dèrdini, tasasını unutturursun.*

-um

“Başlıca fonksiyonu, fiille ilgili bir hali durum, iş ifade etmek olup, o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, âlet, yer v.s gibi çeşitli isimler de yapar.” (Ergin, 2004: 188)

uçurum (88-23)

*Aha... Nè dèrindir bu uçurumlar? Gözlèrim garalır... Aman... Ölürèm!
Aha... Bu uçurumlar ne kadar da yüksek? Gözlerim kararıyor... Öliyorum!*

-ağ

“Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, âleti, o hareketle yapılan şeyi; hâsılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesnelere karşılar.” (Ergin, 2004: 188)

VTE’de bu ekin kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir sözcük geldiğinde yumuşadığı görülmektedir.

gaçağ (32-7)

*Ha... Ha... Gèm yemèyin, adil hökmdar! Sizè neylèyècek bir gaçağ Eldar?
Ha... Ha... Endişelenmeyin, adil hükümdar! Kaçak Eldar size ne yapabilir?*

4.1.2. İsim Hâl Ekleri

4.1.2.1. Yahn Hâl

“Bu hal, ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiçbir münasebet ifade etmeyen halidir.” (Ergin, 2004: 227)

mèn (8-2), vaht (20-7), gılmc (58-2)

Yoh... Yoh... Vidadi can, bağışla mèni, könüldèn sevirèm hèr bir gèlmèni.

Yok... Yok... Vidadi, bağışla beni, her gelişine gönülden seviniyorum.

4.1.2.2. İlgi Hâli (+In, +nIn)

“Bu hâl, ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden halidir. İlgi hali, ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tabi bulunduğunu gösterir.” (Ergin, 2004: 228)

İlgi hâli eki ünsüzlerden sonra “+In”, “+Un”, ünlülerden sonra ise “+nIn” ve “+nUn” dur¹.

VTE’de “+In” ve “+nIn” ekleriyle yer almaktadır.

ğonağının (9-6), sèdağètin (9-16), hanın (11-8), âlèmin (12-9)

mahtabın (19-8), hèyatın (33-18), ürèyimin (55-12)

Ğèlin ğardaşlar! Allah ğonağının öz ğismèti var.

Gelin kardeşler! Allah misafirinin kendi kısmeti var.

4.1.2.3. Belirtme Hâli (+nI)

“Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler akuzatif halinde bulunurlar. Karşıladığı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller, geçişli fiillerdir.” (Ergin, 2004: 231)

VTE’de “+nI” ekiyle yer almaktadır.

yaşını (7-7), hèsrèti (9-15), belimi (10-6), möhnètini (14-6), şèrbètini (14-7)

Bèli, uzağdadır, hèsrèti çoğdur... Ancağ sèdağètin mènzili yoğdur.

Evet, uzaktadır, hasreti çoktur... Fakat sadakatin mesafesi yoktur.

VTE’de sık rastlanmayan bir durum da, kelimenin sonundaki “ı” sesinin düşüp, onun görevini zamir “n” sinin üstlenmesi durumudur.

kapısını> ğapısın (7-5)

¹Muxtar Hüseyinzade, *Müasir Azərbaycan Dili (Morfologiya)*, Bakı 1973, s. 58.

*Mè'nası varmıdır min tèrigètin? Aç... Aç **ğapısın** sèn hègigètin.
Bin tarikatın anlamı var mı? Sen hakikatin kapısını aç.*

Belirtme ekinden önce gelen kaynaştırma ünsüzünün “ğ” ünsüzü yerine “y” ünsüzü olarak kullanıldığı görülmektedir.

yüreğın> ürèyin (49-13)

*Ürèyin şad, gönliün açığ, körpè ğuzum, ağ ğünè çıh!
Yüreğın mutlu, şansın açık olsun kuzum, ömrün huzurlu olsun!*

4.1.2.4. Yönelme Hâli (+(y)A, +A)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif haline sokulur.” (Ergin, 2004: 233)

VTE’de “+A” ve “+(y)A” ekleriyle yer almaktadır.

arhaya (63-22), Èsgèran’a (73-4), göyè (73-20), ğüllèyè (76-23)

*Ġilinc davası ğopur, vuruşa-vuruşa **arhaya** çekilirlèr.
Kılıçlar çarpışır, vuruşa vuruşa arkaya çekilirler.*

4.1.2.5. Bulunma Hâli (+dA)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi içinde cereyan ettiğini, ifade etmek için isim lokatif halinde bulunur.” (Ergin, 2004: 234)

VTE’de “+dA” hal ekiyle yer almaktadır.

üzündè (26-11), burda (53-13), gözlèrimdè (53-9), dünyada (72-8)

*Sènè ğurban olsun, bu ğoca nènèn, **dünyada** kasadlığ ğörmèyèsèn sèn!
Bu ihtiyar nenen sana kurban olsun, dünyada hiç yokluk çekmeyesin!*

4.1.2.6. Ayrılma Hâli (+dAn)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif halinde bulunur.” (Ergin, 2004: 235)

VTE’de “+dAn” ekiyle yer almaktadır.

başdan (10-17), diyardan (18-14), èğrèbdèn (61-16)

*Ġatarlaşıb nè **diyardan** ğèlirsiz? Bir hèbèr vèrsèniz bizè, durnalar!
Toplanıp hangi diyardan geliyorsunuz? Bize bir haber verin turnalar!*

VTE’de ayrılma ekinin ünsüz benzeşmesine aykırı kullanımına da rastlanmaktadır.

Molla Penah’tan>Molla Pènah’dan (59-19), yoktan>yoğdan (71-9)

Var-yo~~h~~dan ğalmışdı bircè inèyim, oydu ğöz dikdiyim, oydu kömèyim.
Sadece bir ineĝim var, yardımcım, sahip olduĝum tek o.

Sonu “**m**” ve “**n**” ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra ayrılma hali, “**-dAn**” diye yazılır; ama “**+nAn**” diye telaffuz edilir².

Atam**dan**>Atam**nan** (102-19), altı**ndan**>altı**nnan** (102-21)

*Yapıncının altı**ndan** bir ğilinc çıhararaĝ... Elbisesinin altı**ndan** bir kılıç çıkararak...*

4.1.2.7. Eşitlik Hâli (+cA)

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduĝunu veya yapıldıĝını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isim eşitlik haline girer.” (Ergin, 2004: 239)

Eşitlik hâli eki “**+cA**”dır. Ekin Türkiye Türkçesinden farkı tonsuz şekillerinin bulunmamasıdır³.

VTE’de “**+cè**” ekiyle yer almaktadır.

mèncè (34-17)

*Mèncè nè olsa da bu ğündèn belè, vicdan azadlığı lazımdır elè.
Bence bugünden sonra ne olsa da vicdan özgürlüğü lazım ele.*

4.1.2.8. Vasıta Hâli (ilè)

“Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile kendisinin iştiraki veya kendisinin ifade ettiĝi zamanda yapıldıĝını göstermek için isim instrumental halinde bulunur.” (Ergin, 2004: 237)

VTE’de “**ilè**” ekiyle yer almaktadır.

kèndli ilè (13-10), ğöz ilè (25-2), mèşĝ ilè (99-24)

*Ğeyir, yanıldınız, ona dil verèn ğöz ilè dünyada alovlar ğörèn.
Hayır, yanıldınız, ona gönül veren gözleriyle dünyada alevler ğören.*

4.1.3. İyelik Eki (niz, su, n, ı, miz, mız)

“İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye âit olduĝunu ifade eden işletme ekleridir.” (Ergin, 2004: 222)

VTE’de “**niz, su, n, ı, mIz**” ekleriyle yer almaktadır.

evin**iz** (10-13), arzusu (11-8), zèhmèt**inizè** (17-3), hisslèrin (17-21), sa**zı** (38-6), dadı (42-7), nèĝmèm**izi** (47-12), ğardaşlıĝ**ımız** (111-11)

²B.A. Ehmedov-A. A. Axundov, *age.*,s.100.

³Yavuz Kartallıoĝlu-Hüseyn Y ıldırım, “*Azerbaycan Türkçesi*”, *age.*, s. 197.

*Onların kökünü kèsècèk yalnız, bizim bu basılmaz ğardaşlığımız.
Bizim bu bitmez kardeşliğimiz sadece, onların soyunu kurutacak.*

4.1.4. Çokluk Eki (+lar)

VTE'de “+lar” ekiyle yer almaktadır.

ğuşlar (14-19), obalar (17-9), dırnağlar (62-6), ğonağlar (70-17)
è'yanlar (79-5), ğılınclar (83-4), torpağlar (90-2)

Heyir! Mèn yoldaşam uçan ğuşlara. Hayır! Ben uçan kuşların arkadaşıyım.

4.1.5. Soru Eki (+mI, +mU)

“Soru eki, ismin soru şeklini yapan işletme ekidir. İsim fiile soru şeklinde bağlanmak için daima sonunda soru eki alır.” (Ergin, 2004: 243)

Soru ifadesi, Azerbaycan Türkçesinde daha çok tonlama ve vurgu ile belirtilir. Yine de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+mI”, “+mU” eki kullanılır. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinde bütün çekimlerde soru eki sondadır⁴.

VTE'de Türkiye Türkçesinden farklı olarak “+mI” soru eki bitişik yazılır.

varmıdır (7-3), doğrudurmu (49-17), çoğmu (58-24), döndümü (90-4)

Tèlhèk söylè, mèn çohmu sevirsèn? Telhek söyle, beni çok mu seviyorsun?

4.2. Fiiller

4.2.1. Fiil isimler

4.2.1.1. İsim-Fiiller

“Eylemlerin herhangi bir zamana ya da kişiye bağlı olmaksızın, -mA, -mAk, -Iş ekleriyle yapılan biçimidir.” (Eker, 2010: 345)

Azerbaycan Türkçesinde hareket adları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi üç çeşittir⁵. Bu ekler: “-mAk”, “-mA” ve “-Iş” ekleridir.

-ma

uydurma (15-8), vuruşma (60-10)

*Yoğlayın hardasa èsir ğürcülèr, ğèlsin vuruşmağ a iki nèfèr.
Arayın, o iki esir ğürcü nerdeyse vuruşmaya gelsinler.*

⁴Muharrem Ergin, *age.*, İstanbul 1981, Ebru Yay., s. 219.

⁵Ferhat Zeynalov, *age.*, s. 276-292.

-mağ

“-mAK” eki, VTE’de yumuşamaya uğrayarak “-mağ” olarak yer almaktadır.

ol**mağ** (15-12), tut**mağ** (24-19), danış**mağ** (29-18), poz**mağ** (30-23)
galh**mağ** (42-20), bah**mağ** (42-21), çih**mağ** (50-18), vuruş**mağ** (63-10)

Elè şirin şirin danışmağın var. Öyle güzel güzel konuşman var.

4.2.1.2. Sıfat-Fiiller

“Sıfat-fiiller, eylemlerden geçici sıfat yapmak üzere türetilen ve genellikle bir kişiye bağlı olmaksızın çekimlenen eylemsilerdir.” (Eker, 2010: 344)

Türkiye Türkçesiyle aynı eklere sahip olup sadece bazı fonetik farklılıklar mevcuttur⁶.

-dığ-

“Sıfat-fiil iyelik eki aldığı sıfat tamlamalarında, sıfat-fiil bir iyelik grubunun tamlananı durumundadır ve ifade ettiği hareketi yapan, iyelik grubundaki tamlayan unsurudur. Sıfat tamlamasında yer alan isim ise hareketin üzerine yöneldiği unsur veya hareketin meydana geldiği mekân veya zamandır. Kısaca iyelik eki alan sıfat-fiillerle kurulan sıfat tamlamalarında, tamlanan isim sıfat-fiilin nesnesidir.” (Üstüner, 2000: 5)

yaz**dığım** (32-15), yaz**dığı** (81-14)

*Ġacara yazdığım cavabdır, alın! Elçilèr gözlèyir, tez yola salın!
Ġacara yazdığım cevaptır, alın! Elçiler bekliyor, hemen gönderin!*

-An

“Türkiye Türkçesinde eklendiği fiillere geniş zaman anlamı veren bu sıfat-fiil, Türkiye Türkçesinde de sıklıkla kullanılan eklerden biridir. -an/-en biçimlerinin dışında kullanımı yoktur.” (Bayraktar 2000: 57)

keç**en** (7-8), ġed**en** (8-13), bağlay**an** (8-20), ol**an** (9-3),
ver**en** (12-20), şadlan**an** (12-25), uç**an** (14-19), ayıl**an** (35-15)

*Bizim yoğsul ol**an** bu evimize, siz hoş ġelmişsiniz.
Bizim yoksul ol**an** bu evimize, siz hoş ġelmişsiniz.*

-miş

“Zengin kullanım alanı vardır. Her çeşit fiil kök ve gövdelerine gelerek sıfatfiiller türetir. Daha çok edilgen çatılı fiillere eklenir.” (Zülfikar 1991: 127)

satıl**miş** (36-20), dèrilmè**miş** (48-1), asıl**miş** (69-13), doğ**muş** (91-19)

⁶Ferhat Zeynalov, *Türk Lehçelerinin Karşılaştırılmalı Dilbilgisi (Akt. Yusuf Gedikli)*, Cem Yay., İstanbul 1993, s. 385.

*Nè şirinsèn nè göyçèksèn, dèrilmemiş bir çiçèksèn.
Ne şirinsin, ne güzelsin, dalından koparılmamış bir çiçeksin.*

4.2.1.3. Zarf-Fiiller

“Zarf-fiiller, şahıs ve zaman belirtmeden soyut bir hareket kavramı ifade eden fiilisimlerdir.”
(Topaloğlu, 1989: 166)

-Inca

“-inca, -ince, -unca, -ünce” ile oluşan zarf fiillerdeki zaman ile esas fiil ifade ettiği zaman arasındaki ara çok kısa olur, bu proses aslında bir tür sebep vazifesi taşır.”
(Mirzezade, 1962: 285)

dalınca (15-17), gizlénincè (75-16)

*Bir bölük göndèrin arhaya sarı, gabağı sahlasın **gizlénincè** biz.
Arkaya doğru bir bölük gönderin, biz gizlenince önümüzü tutsun.*

-ikèn

“Eski Türkçede daha çok **i (-er)** fiiline eklenerek fiilden sonra kullanıldığını görüyoruz.”
(Şirinova, 2001: 51)

VTE’de ekin “**kèn**” hâli yer almaktadır.

istèrkèn (63-10)

*Cèllad, Èli Bèy’i vurmağ **istèrkèn**. Cèllad, Ali Bey’i vurmak isterken.*

-arağ

Kıpçak Türkçesinden itibaren kullanılışı görülen⁷ “-ArAk” eki, VTE’de yumuşamaya uğrayarak “-arağ” olarak yer almaktadır.

bağarağ (19-3), gurarağ (19-5), çığarağ (25-5), salarağ (32-10)
uzadarağ (32-14), gızışdırarağ (36-15), hoşlanarağ (49-15)

*Vağif, dâhil olur ve hana mektubu **uzadarağ**. Vagif, gelir ve hana mektubu uzatarak.*

-mèdèn

“-madan”, “-meden” ekinin etimolojisi hakkında Türkoloji’de umumi fikir böyledir ki, “-ma”, “-me” olumsuzluk eki ile “-dan”, “-den” çıkma hâl ekinin birleşmesinden “-madan”, “-meden” eki oluşmuştur.” (Allahverdiyeva, 2011: 72)

⁷Nesrin Bayraktar, *Türkçede Fiilisimler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

VTE'de “**-madan**” ekine örnek kelime bulunmamaktadır.

bilmèdèn (93-16)

*Uydum bu dünyada nazü ne'mètè, Özüm dè **bilmèdèn** uydum şöhrètè.
Bu dünyanın keyfine uydum, kendim de bilmeden şöhretine kapıldım.*

-(y) A

“-a, -è zarf filleri, iki yolla oluşuyor: Aynı fiil köküne iki defa artırılmakla; iki değişik semantik manalı fiile artırılmakla.” (Memmedov, 1967: 12)

VTE'de bu ek, ikileme zarfı olarak yer almaktadır.

çèkè-çèkè (31-16), gülè-gülè (40-1), oynaya-oynaya (41-6), oħuya-oħuya (44-14)
utana-utana (52-10), ğorħa-ğorħa (60-3), vuruşa-vuruşa (63-21)

Oynaya-oynaya çılmağ istèyir. Oynaya oynaya çıkmak ister.

-Ib

“Türkiye Türkçesinde **-ıp/-ip/-up/-up/-üp** biçimlerinde görülen ek, ünlü ile biten fiillerin sonuna “y” yardımcı ünsüzü olarak eklenir. Temel cümle ve yan cümleyi birbirine bağlama görevinde bulunmakta, aynı zamanda eylemin niteleyicisi olarak da kullanılmaktadır.” (Özer, 2000: 88)

VTE'de bu ek, yumuşayarak “**-Ib**” olarak yer almaktadır.

ğèlib (8-13), ğètirib (9-11), aşib (10-15), yığışib (11-7), ğalħib (21-2)

Hamı ğalħib, ğana baş èyir. Hepsı kalkıp Han'a baş eğerler.

-AlI

“Orhon Türkçesinden başlayarak Türkçenin tüm dönemlerinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesine kadar eklendiği fiillere ‘{-mAk} için anlamını veren ek, Eski Anadolu Türkçesinden itibaren Türkiye Türkçesindeki anlamı olan ‘{-DIĞI} zaman’ anlamını kazanmıştır. Aynı anlam Orhon Türkçesinde de görülmektedir.” (Bayraktar, 2004: 343-344)

doğalı (40-20), düşmèyèli (54-14)

İndi sèvin Şeyħ Ali! Bèhtinè ğün doğalı... Şeyħ Ali, şimdi sevin! Bahtına ğün doğalı...

-èr-mèz

ğörèr-ğörmèz (46-14)

Mèni ğörèr- ğörmèz sevindi ğèlbi. Beni görür görmez sevindi.

-dıġca

“Bu ek, iki makamda kullanılıyor. Birincisi, hareketin devam ettiğini gösteriyor ki, bu zaman süresinde müstakil yüklemde ifade baş verebiliyor. İkincisi, “-dıkça, -dikçe, -dukça, -dükçe” zarf fiili, defalarla tekrar olunan hareketi bildiriyor.” (Memmedov, 1967: 27)

VTE’de kalın ünlü kullanımında son seste “k>ġ” ve “ç>c”değişmelerine uğramış hali yer almaktadır.

baġdıġca (15-27), yaşadığıca (81-12)

Vaġif yaşadığıca ġorġudur bizè, Şair ġörünmèsin ġözlèrinizè!
Vaġif yaşadıkça bize rahat yok, Şair’e ġörünmeyin!

-AndA

“Ek, bilhassa bulunma hâl ekiyle –**anda**/-**ende** şeklinde, ayrıca –**AncA**, –**AnAcA**, –**AnAcAk**, –**AndAn** şekillerinde zarf fiil eki olur.” (Buran, 1996: 228)

VTE’de bu ekin “-**AndA**” hâli yer almaktadır

eşidèndè (85-5), batanda (107-17)

Şair, rènginizdè bir sarılıġ var? Ğafil, ġün batanda rèngi saralar.
Şair, renginiz sararmış. Cahil, ġüneş battığında rengi sararır.

4.2.2. Fiil Yapım Ekleri**4.2.2.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri**

“İsimden fiil yapan ekler, isim kök ve gövdelerinden fiil yapan eklerdir.” (Gürbüz, 2009: 59)

-Al-

azal- (8-13), çoġal- (8-17), sar(ı)al- (42-33), dincèl- (47-30)

Tükèzban! Azaldı ġèlib ġedènlèr, Vaġif’dèn ġèlmèyir tètè bir ġèbèr.
Tükèzban! Gelip gidenler azaldı, Vaġif’ten yeni bir haber gelmiyor.

+lA-

baġışla- (8-1), baġla- (8-20), hazırla- (9-8), ġözlè- (32-16),
yemlè- (43-12), ġizlè- (53-4), başla- (54-26), ġucaġla- (89-26)

Oġlunu ġucaġlayıb bèrk-bèrk öpür. Oġlunu kucaklayıp çok çok öper.

+IAn-

şadlan- (12-24), işğlan- (13-14), parçalan- (19-5), hoşlan- (49-16)
sulan- (56-18), hiddètlèn- (74-22), ğizlèn- (75-11), ğüclèn- (85-14)

*Bir düşün Vağif'i, daima ğülèr, daima şadlanan o büyük hünèr.
Vağif'i bir düşün, daima ğüler, daima mutlu olan o büyük hünèr.*

+a-

yaşa- (18-1), oy(u)na- (74-21)

*Onun tellèrindè ğöylèrdèn dèrin, bir mè'na vardır ki, yaşadır bizi.
Onun tellerinde göklerden derin bir mana vardır ki o bizi yaşatır.*

+IAş-

ġatarlaş- (18-14), ğucaġlaş- (20-21), birlèş- (24-6)

*Bès biz? Biz neylèyèk? –Yıġışın ğèlin, ğüvvèti çoġ olar birlèşèn elin.
Ya biz? Biz ne yapalım? -Toplanın ğelin, birlikten kuvvet doġar.*

4.2.2.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

“Fiilden fiil yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler, fiil köklerine, fiilden yapılmış fiil gövdelerine ve isimden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler.” (Ergin,2004: 200)

-Iş-

alış- (10-18), yıġış- (11-7), deyiş- (18-7)

*Sazları çalırlar. Vidadi ilè Vağif deyişirlèr.
Sazları çalarlar. Vidadi ile Vağif deyişirler.*

-dIr-

asdır- (39-9), ğèzdir- (50-16), yandır- (59-4), døyüşdür- (100-5)

*Deyèrèm, mèni dè asdırırdı ġan, ġaçıb ğurtarmışam daraġacından.
Derim ki, Han beni de astırırđı, kaçıp kurtuldum daraġacından.*

-II-

ġözlènilmèz (11-9), yazılmışdır (11-15), atılır (22-9), açılış (34-22), ġırılış (38-6)

*Tamara, çadırdan çıġaraġ ğürçülèrin arasına atılır, ġollarını açaraġ şaha tèrèf baġır.
Tamara çadırdan çıkarak ġürçülèrin arasına atılır, kollarını açarak şaha bakar.*

-t-

ġudurt- (24-16), yarat- (84-20), yaşat- (103-1), üşüt- (104-8), oynat- (111-3)

*Al, oğlum! Göz üstè saħla sèn bunu, yaşat ürèyindè goç Koroğlunu!
Al, oğlum! Gözün gibi bak buna, yüreğinde yaşat koç Koroğlunu!*

-Ar

durar- (27-12), **düzèlèr** (41-3), **tökülèr** (55-22), **çıħar** (78-15), **olar** (104-5)

*Ėceè gündüz yaş **tökülèr** gözlerimin ġarasından.
Gözümün karasından gece gündüz yaş dökülür.*

-dar

alçaldar (54-7)

*Èli Bèy, **alçaldar** cinayèt bizi, bir baħ, ellèrinè yaraşar mı ġan?
Ali Bey, cinayet bizi alçaltır. Bir bak, kan yakışır mı ellerine?*

-n-

parçalan- (19-5), **yaratan-** (107-4)

*Tfu sènin tahtına, èy çèrhi-fèlèk! Daşdan **yaratanmamiş**, ètdèndir ürèk!..
Tüh, senin tahtına, ey kader! Yürek, taştan yaratılmadı, ettendir o!..*

-AlA-

ġov(a)la- (28-15), **itèlè-** (56-6)

*Deyirlèr, sèni vèzirlikdèn **ġovlayacağ ġan**. Diyorlar, Han seni vezirlikten atacak.*

4.2.3. Haber Kipleri

4.2.3.1. Şimdiki Zaman (-r, -Ir, (y) Ir)

“Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerden biridir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da şimdiki zamanı ifade eder. Yani bu ek hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir. Belirli bir zaman gösteren kesin bir bildirme ekidir.” (Ergin, 2004: 296)

VTE’de şimdiki zaman eki “-r, -Ir, (y)Ir” dir. Ünlüyle biten fiillerden sonra araya “-y-” ünsüzü gelir.

*deyirsèn (7-17), burahırsan (11-11), yaraşmayır (28-7), tutmayır (37-17),
tuturam(51-8), danışmayır (53-16), aħtarıram (64-6)*

*Fürsèt **aħtarıram**, ġèlèr bir zaman, doyunca içèrèm sènin ġanından.
Fırsat arıyorum, elbet bir ġün gelecek, senin kanından doyuncaya kadar içeceğim.*

4.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman (-dI-)

“Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder. Yani bu ek, hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir.” (Ergin, 2004: 298)

VTE’de görülen geçmiş zaman eki, “-dI-”dir.

dedilèr (27-14), tè’riflèdin (37-16), èymèdiniz (83-1),
üzüldüm (58-17), yetdik (103-21)

Buna da “Böyük vezir” dedilèr, başımı, beynimi ovub yedilèr.

Buna da “Büyük vezir” dediler, başımı beynimi yediler.

VTE’de bu ekin, sedasız ünsüzlerle biten kelimelere eklenince ünsüz benzeşmesine uğramadığı görülmektedir.

attılar>atdılar (31-14), yarattı>yaratdı (60-2), alçalttım>alçaltım (93-20)

Bir gayıg yahlaşdı birdèn, zèncirli bir kèmənd atdılar mana.

Bir kayık yaklaştı birden, bana zincirli bir kement attılar.

4.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman (-mIş-, -Ib-)

“Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek, görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir.” (Ergin, 2004: 300)

VTE’de bu zaman eki, iki şekilde yapılır, ilk şekli yazım dilindeki “-mIş-” eki ile yapılandır.

gèlmışsiniz (9-4), alışmışam (10-18), yazılmışdır (11-15),
yazmışlar (61-2), oturmuşdur (103-16), yaşamışdır (102-23)

Buyur! Misri gılinc deyèrlèr buna, sadig yaşamışdır ana yurduna.

Buyrun! Köroğlu’nun kılıcı derler buna, ana yurduna sadık yaşamıştır.

İkinci şekli ise “-Ib-” ekiyle yapılır; ancak 1. şahıslar bu eki almaz.

çekibdir (30-10), gurtarıbdır (47-23), almayıb (99-21), acıglanıb (104-14)

Canım, garaltnmayın bir ganınızı, düşmèn almayıb ki, dörd yanınızı.

Canım, kötü düşünmeyin, düşman sarmamış ki dört yanınızı.

VTE’de bu ekin çoğu yerde sedasız ünsüzlerle biten kelimelere eklendiğinde ünsüz benzeşmesine uğramadığı da görülmektedir.

yazılmıştır>yazılmışdır (11-15), yaşamıştır>yaşamışdır (102-23)

Acıg yaşamışdır bizim nènèlèr. Kötü koşullarda yaşamıştır bizim neneler.

“Azerbaycan Türkçesinde “-mİş, “-mUş”ve“-İb”, “-Ub” ekleriyle yapılan bu çekimler Türkiye Türkçesi’ndeki gibi sadece “-mİş”, “-mUş” anlamını vermezler; bu ekler bazen görülen geçmiş zaman “dİ” anlamını da verirler: görmüşem (13-18) kelimesi, “görmüşüm” veya “gördüm” anlamında; gèlmişsiniz (9-4), gèlib (103-20) kelimesi de “gelmişsiniz” veya “geldin” anlamındadır”⁸.

4.2.3.4. Geniş Zaman (-Ar-)

“Bu ekler, hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdendir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da geniş zaman ifade ederler. Yani, bu ekler fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirirler.” (Ergin, 2004: 292)

VTE’de geniş zaman eki, “-Ar-”dir.

danışarığ (25-6), deyèrèm (39-9), olar (42-3), olarsınız (63-26), boğazlaram (111-16)

*Ğaranlıg zindana tutub salsalar, insan boğazlaram düz otuz nèfèr.
Karanlık zindanlara atsalar, tam otuz kişi boğazlarım.*

4.2.3.5. Gelecek Zaman (-acağ, -ècèk)

“Bu ekler de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade ederler. Yani, bu ekler hareketin gelecek zamanda olacağını bildirirler.” (Ergin, 2004: 302)

VTE’de gelecek zaman eki “-acağ ve -ècèk”dir. 1. şahıslarda ince ünlülerden sonra ek geldiğinde ekin sonundaki “ğ”; “y” ye; kalın sıradan ünlülerden sonra ise “ğ” sesi “ğ” ye dönüşür.

bilmèyècèksiniz (10-14), olacağ (15-4), girècèyèm (39-15), sürècèksèn (44-20),
çèkècèksèn (45-3), asılacağsınız (62-4), galacağ (83-15), çarpışacağam (89-6)

*Sabah bu dağlara gün doğan zaman, asılacağsınız darağacından.
Sabah bu dağlara gün doğduğunda, darağacında asılacaksınız.*

4.2.4. Dilek (Tasarlama) Kipleri

“Dilek kipleri şekil bildiren kip ekleridir. Bunlar zaman ifade etmezler. Fiilin bildirdiği hareketin yapılaş tarzını bildirirler. Henüz gerçekleşmemiş, tasarı halinde olan/ tasarlanan/, arzu edilen, bir şarta bağlanan veya olması istenilen durumları ifade etmek için kullanılan kip ekleridir.

Tasarlama kiplerinde bildirme kiplerinden farklı olarak zaman ifadesi olmayıp, bu kipleri yapan şekil ekleri sadece birtakım şekillerle ifade edilirler ve tasarlamanın istek, gereklilik veya emir şeklinde ortaya çıktığını gösterirler.” (Vural, Böler, 2011: 247)

⁸ Karşılaştırılmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, s. 1030.

4.2.4.1. İstek Kipi (-A-)

“Yalnız şekil ifade eden bir ektir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir. Bu “a-”, “-e”, eki Eski Türkçedeki gelecek zaman eki, “-ga”, “-ge”den gelmiştir.” (Ergin, 2004: 310)

ğeyèsèn (46-4), çıhağ (47-19)

Sağlıkla ğeyèsèn, mehriban bala! Sağlıkla giyesin sevgili oğlum!

4.2.4.2. Emir Kipi

“Yalnız şekil bildiren eklerdendir. Tasarlama kipi eklerinden biri olan bu ekler tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade eder, hareketin emriyle yapılmasına işaret ederler.” (Ergin, 2004: 304)

bağ- (23-7), deyin (26-23), çatsınlar (77-19), vur- (103-4), uçsun (106-17)

Bir bağ gözlerine... Bağışı ğandır, kèndè ğarışığlığ salanlardandır.

Bir bak gözlerine... Kan bakışlıdır, köyü karıştırırlardandır.

4.2.4.3. Şart Kipi (-sA-)

“Yalnız şekil ifade eden bir ektir. Hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için fiil kök ve gövdelerine şart eki eklenir. Bugün şart eki, “-sa”, “-se” şeklindedir.” (Ergin, 2004: 309)

VTE’de şart kipi ekleri, “-sA” ’dır.

ğalsanız (34-4), ğetsèniz (42-2), ğurtarsam (64-19), düşsèk (67-1), alsalar (82-1)

Bir dè ğörüm mènì esir alsalar, ğaranlığ zindana tutub salsalar, neylèrsèn?

Söyle bakayım, beni esir alıp, karanlık zindana atsalar, ne yaparsın?

4.2.4.4. Gereklilik Kipi (-malı-, -èsi-, ğèrèk -a-)

“Bu ek de yalnız şekil ifade eden bir ektir. Tasarlama kiplerinden biri olan gereklilik şeklini meydana getirir.” (Ergin, 2004: 312)

Gereklilik ifadesi üç şekilde yapılır. Birincisi “-malı-” ekidir.

almalıyam (14-23), alınmalı (61-23), ğoymalısınız (108-8)

Onun zirvèsinè yalnız vè yalnız Vağif’in başını ğoymalısınız.

Onun zirvesine sadece ve sadece Vağif’in kellesini asmalısınız.

İkincisi “-əsi-” ekiyle yapılır. Azerbaycan Türkçesinde buna “fiilin lazım forması” denir⁹.

gelmeliydik>gèlèsiydik (43-2)

*Vallah, gèlèsiydik bu həftə sizə, sənin ayrılığın dèrd olub bizə.
Vallahı, bu hafta size gəlmeliydik, sənin hasretin dert oldu bize.*

Üçüncüsü, “gèrək” kelimesi ve “-A-” istek ekiyle yapılır¹⁰.

goşulam gèrək (39-5), hökm edəm gèrək (56-17), gèrək yumşalmasın (58-5),
gèrək çəkinməyək (67-2), gèrək yazsın (84-8), həzər etmək gèrək (89-14)

*Buyurun görək, gèrək Fars dilində yazsın sənətkar.
Buyrun, görelim, sanatkâr'ın Fars dilinde yazması gerek.*

4.2.5. Birleşik Fiiller

“İsim soylu bir kelimeyle et-, eyle-, ol- yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türüdür.” (Korkmaz, 1992: 27)

4.2.5.1. Anlamca Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

“Bir eylemin ad soylu sözcüklerle anlamca kaynaşarak oluşturduğu bileşik eylemdir. Bu eylemlerde anlamca kaynaşma, bileşen öğelerden birinin ya da her ikisinin gerçek anlamını yitirmesiyle gerçekleşir.” (Bilgin, 2002: 416)

kor yaran- (7-6), hoş buyur- (57-18), cana doy- (76-15), rast gèl- (76-23)

*Sizi karşılayan güllük, çiçeklik, deyir hoş buyurmuş büyük hökmdar.
Sizi güllerle, çiçeklerle karşılayan büyük hükümdar der ki, hoş buyurmuş.*

4.2.5.2. Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

“Bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerde, yardımcı fiil olarak kullanılan fiillerin başlıcaları ol-, et-, eyle-, buyur-, kıl-, bul- vb.dir. Hasta oldum, kabul etti, arz eyledim. Bu tür birleşik fiillerde isim ögesi, sıfat-fiil de olabilir. Söyleyecek oldum vb.” (Savran, 2001: 140)

namaz gıl- (7), şah ol- (10-20), eyb et- (87-9), bərbad eyle- (112-4)

*Məndən nə şah olar, nə də han olar, gəlsəm də han özü peşiman olar.
Benden ne şah, ne hakan olur, gelirsem, han, kendisi pişman olur.*

⁹B.A. Exmedov- A.A. Ahundov, *age.*,s. 215.

¹⁰*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, s. 1032.

4.2.5.3. Kurallı Birleşik Fiiller

“Birleştirilen eylemlerden birincisi ana eylem, ikincisi yardımcı eylemdir. Birleşmede kendi anlamını yitiren yardımcı eylem, ana eyleme yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma gibi anlamlar kazandırır.” (Bilgin, 2002: 411)

VTE’de yeterlik şeklinin olumsuz yazım dilinde olduğu gibi “-èbil/-abil” şeklindedir. Ancak olumsuz şekli yazım dilinden farklıdır ve “-èbil/-abil” yardımcı fiilinden sonra “-mè” olumsuzluk eki getirilerek yapılır.

ovlaya **bilmèz** (29-8), yaşada **bilmèz** (33-19), aldada **bilmèmiş** (84-15), bata **bilmèz** (103-2)

*Aldada bilmèmiş dünyanın varı, bir mèslek eşgiylè yaşayanları.
Dünyanın zenginliği, meslek aşkıyla yaşayanları aldatamamıştır.*

4.2.6. Ek Fiil

“Eski Türkçede er- yardımcı fiilinin er->ir->i- biçiminde ekleşmesinden oluşan ad soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiil.” (Korkmaz, 2003: 81)

VTE’de, Türkiye Türkçesinden farklı olarak birleştiği kelimeyle ünsüz benzeşmesine uğramayıp, asli halini korumuştur.

çoktur>çohdur (84-9), sanattır>sènètdir (86-2)

*Fars’ın öz güdrètlì şairlèri var, nè çohdur onlarda büyük sènètkar.
Fars’ın kendi kudretli şairleri var, onlarda büyük sanatkâr çoktur.*

4.3. Sıfat

“Sıfatlar, vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar, nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir.” (Ergin, 2004: 244)

4.3.1. Niteleme Sıfatları

boş söz (15-19), yahşı cavandır (19-17), pis gün (67-18)
köhnè dost (90-8), büyük tèbièt (93-8), gara bulud (96-20)

*Sènin köhnè dostun vardı bir zaman, sèn özün gurtardın onu zindandan.
Zindandan kurtardığın eski bir dostun vardı bir zamanlar.*

VTE’de Arapça terkiplerle oluşturulmuş niteleme sıfatına rastlanılmaktadır.

Ar. hüsn-i kèlâm (10-4)

*Y oh...Yoh... Hüsni-kèlam Vagif’de vardır, hèr sözü ölmèyèn bir yadiğârdır.
Hayır... Hayır... Güzel söz Vagif’te vardır, onun her sözü ölmez bir hatıradır.*

4.3.2. Belirtme Sıfatları

“Belirtme sıfatları, nesnelere belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar, nesnenin bünyesinde olan bir vasfı göstermez, nesneyi şu veya bu şekilde belirtirler.” (Ergin, 2004: 247)

4.3.2.1. İşaret Sıfatları

“İşaret sıfatları, nesnelere yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına işaret zamirleridir. Demek ki işaret zamirleri ismin önüne gelerek onu belirttikleri zaman işaret sıfatı oluyorlar.” (Ergin, 2004: 247)

bu dilsiz ğaranlığları (7-10), **bu** yoğsul ocağ (8-3), **bu** cıdır düzü (31-5)

*Biz dè ilham alağ, sevinèk barı, ışığlat bu dilsiz ğaranlığları.
Aydınlat bu dilsiz karanlıkları, biz de ilham alıp sevinelim bari.*

4.3.3. Sayı Sıfatları

“Sayı sıfatları, nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir.” (Ergin, 2004: 249)

4.3.3.1. Asıl Sayı Sıfatları

“Asıl sayı sıfatları nesnelere sayısını gösteren sıfatlardır. Sayı isimleri, ya tek kelime hâlinde, ya sıfat tamlaması veya sayı grubu olarak kelime grupları halinde bulunurlar.” (Ergin, 2004: 249)

otuz il (8-3), **bir** ğonağ (8-4), **iki** nèfèr (8-23), **yüz** oğlan (20-5),
yeddi oğul (22-12), **min** sirr (26-18), **dörd** tèrèf (31-7), **beş** atlı (70-15)

*Könlümdè dñnyanın min sirrı vardır, ah, duyan, düşünèn nè bèhtiyardır.
Gönlümde dñnyanın bin sirrı vardır, ah, duyan, düşünèn ne mutludur.*

4.3.3.2. Sıra Sayı Sıfatları

“Bunlar, nesnelere derecelerinin sayısını gösterir. “*birinci*”, “*ikinci*”... gibi. Tek başlarına sıra sayı isimleri olan bu sıfatların asıl sayı isimlerinden yapılmış oldukları görülmektedir.” (Ergin, 2004: 250)

Asıl sayının üzerine “+Incl” eki getirilerek oluşturulur.

birinci pèrdè (7), **üçüncü** pèrdè (55-1), **beşinci** şekil (55-2)

Birinci pèrdè, birinci şekil. Birinci perde, birinci bölüm.

VTE’de ünsüz ikizleşmesine uğramış sıra sayı sıfatları vardır.

yedinci>**yeddinci** (73-19), **sekizinci**>**sèkkizinci** (79-6)

Yeddinci şekil. Yedinci bölüm

VTE’de ünsüz yumuşamasına uğramış sıra sayı sıfatına da rastlanmaktadır.

dokuzuncu>doğğuzuncu (89-8)

Doğğuzuncu şekil. Dokuzuncu bölüm.

4.3.4. Belirsizlik Sıfatları

Başlıca belirsizlik sıfatları şunlardır: çoğ, az, heyli, bir çoğ, bir necè, bir gèdèr, onlarca, bir sıra, az, bir, hamı, başğa, hèr bir.

VTE’de belirsizlik sıfatına örnek kelimeler şunlardır:

hèr (11-13), başğa (12-9), çoğ (16-1), heyli (53-16), bir az (53-24), necè (77-7)

Mèndèn çoğ uzağdır hèr bèla hèr gèm. Benden çok uzaktır her bela her gam.

4.4. Zamir

“Zamirler, nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir.” (Ergin, 2004: 262)

4.4.1. Şahıs Zamirleri

“Bunlar varlıkları şahıslar hâlinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir. Bütün varlıklar üç şahıs altında toplanır, üç şahıs teşkil ederler. Bunlardan birincisi “konuşan”, ikincisi, “dinleyen”, üçüncüsü, “adı geçen”dir.” (Ergin, 2004: 265)

I. Teklik Şahıs Zamiri

mèn (47-24), mènè (102-19), mènim (108-20), mèndè (59-15), mèndèn (92-25)

Elè yazır, yazır yenè... Bir bahmayır mèn deyènè.

Devamlı yazıyor... Ben diyene bakmıyor.

II. Teklik Şahıs Zamiri

sèn (107-1), sènè (108-13), sènin (17-21), sèndè (8-8), sèndèn (50-5)

Ġurban sènè ġarı nènèn, heyir hèbèr ġètirdim mèn.

İhtiyar nenen kurban sana, hayırlı haber getirdim.

III. Teklik Şahıs Eki

o (19-9), ona (24-20), onun (38-19), onda (86-13), ondan (89-15)

Onun oylağına yakın kèndlèri yandırsağ necèdir?

Onun evine yakın köyleri yaksak nasıl olur?

I. Çokluk Şahıs Eki

biz (62-14), **bizè** (69-21), **bizim** (69-18), **bizdè** (52-11), **bizdèn** (44-19)

*Bizdèn ayrı dolanıb sèn, yalnız ömür sürècèksèn?
Bizden ayrı gezip, yalnız mı yaşayacaksın?*

II. Çokluk Şahıs Eki

siz (58-20), **sizè** (64-19), **sizin** (69-19), **sizdè** (58-6), **sizdèn** (11-9)

*Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar, **sizdè** fèzilèt dè, èdalèt dè var.
Emir sizindir adil hükümdar, sizde üstünlük de, adalet de var.*

III. Çokluk Şahıs Eki

onlar (15-18), **onları** (96-1), **onlara** (39-5), **onların** (100-8), **onlarda** (84-10)

*Ğilinc dövüşü devam edir, iki tèref olurlar. Şaliko ğilincini **onların** arasına tutur.
Kılıç dövüşü devam eder, ikiye ayrılırlar. Şaliko kılıcını onların arasına tutar.*

4.4.2. Dönüşlülük Zamirleri

“Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mânâ bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan zamirlerdir. Dönüşlülük zamiri, “**kendi**” kelimesidir.” (Ergin, 2004: 272)

VTE’de dönüşlülük zamiri “**öz**” kelimesidir.

özü (10-21), **özümè** (11-14), **özünsèn** (24-21), **özüm** (29-20), **özünü** (101-19)

*Yoh... Sèrraf ğözüdür mènim bu ğözüm, **özüm** tutduğuma heyranam **özüm**.
Yok... Benim ğözüm sarraf ğözü gibidir, ğözümün tuttuğuna kendim hayran kalırım.*

VTE’de “**öz**” dönüşlülük zamirinin yanında “**kendi**” dönüşlülük zamiri de yer almaktadır.

kèndi (25-16)

*Sèn dè öz boynundan at bu minnèti, **kèndimizè** ğayıt...
Sen de kendi üstünden at bu işi, kendimize gelelim...*

4.4.3. İşaret Zamirleri

“Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılaman kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani, bu zamirlerle belirtilen varlıklar şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade edilmiş olurlar.” (Ergin, 2004: 273)

VTE’de işaret zamirlerine örnek kelimeler şunlardır:

bunlar (46-1), **o** (52-4), **onlar** (80-2), **belè** (80-7), **elè** (82-10)

*Sènè tohumuşam bu corabları; bilirsèn **bunlardır** kèndlinin varı.*

Bu çorapları sana ördüm; bilir misin bir köylünün bütün varı yoğu budur.

4.4.4. Belirsizlik Zamirleri

“Bunlar, nesnelere belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir.” (Ergin, 2004: 279)

VTE’de belirsizlik zamirlerine örnek kelimeler şunlardır:

hamı (22-1), **biri** (100-16), **kimin** (101-14)

*Ğelininiz bir mèlèk, **hamı** deyir, mübarèk! Gelininiz bir melek, hepsi der mübarek!*

4.4.5. Soru Zamirleri

“Bunlar nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir.” (Ergin, 2004: 276)

nere>**hara** (9-9), nasıl>**necè** (10-10), **kimin** (101-14), hangi>**hansı** (102-14)

*Eldar, **hansınızdır?** Eldar, hanginiz?*

4.5. Zarf

“Zarflar, zaman, yer hal ve miktar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildirler. Zarf, kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın mânâsını değiştiren isimlere verdiğimiz addır.” (Ergin, 2004: 258)

4.5.1. Zaman Zarfları

“Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir. Başlıcaları şunlardır: “**Dün**”, “**yarın**”, “**şimdi**”...” (Ergin, 2004: 260)

Azerbaycan Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak “**indi**”, “**ahırda**”, “**bildir** (bıldır, geçen yıl)”, “**bayağdan** (deminden, önceden)”, “**sèhèr**”, “**hèlè**” gibi zaman zarfları vardır.

buğün (11-6), **daima** (12-24), sonunda>**aşırda** (15-4), şimdi>**hèlè** (17-3),
aşşam (19-2), şimdi>**indi** (41-4), sabah>**sèhèr** (55-1), **vaht** (67-17), **sonra** (68-13)

*Nè bèydè insaf var, nè handa gan var, nè vaht gurtaracak pis gündèn insan?
Ne beyde insaf var ne handa. İnsan, kötü zamanlardan ne zaman kurtulacak?*

4.5.2. Yer Yön Zarfı

“Bunlar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Sayıları çok değildir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler.” (Ergin, 2004: 259)

orda (16-5), **sola** (40-5), **sağa** (40-5), **sol** (44-9), **sağ** (46-6),
aşağı (53-24), **bura** (69-24), **bèri** (70-14), **irèli** (75-9), **içeri** (86-5)

Eldar irèli gèlir, şeyh ve vezir kaçırılar. Eldar, öne gelir, şeyh ve vezir kaçarlar.

4.5.3. Durum Zarfı

“Bunlar hal ve tavır ifade eden zarflardır. Hal ve tavır ifade her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabilirdiği için bu zarflar sayılamayacak kadar çoktur.” (Ergin, 2004: 261)

tèzè-tèzè deyirsèn (7-18), **gatar-gatar** olub (18-8),
birdèn dönür (47-34), **tez** olun (62-10), **tèlèsik** gèlir (77-20)

*Üz-gözündèn bulud yağır, birdèn rengi dönür gana.
Yüzünden gözünden bulut yağar, rengi kana döner birden.*

4.5.4. Azlık-Çokluk Zarfı

“Bunlar azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır. Sayıları çok değildir. Diğer zarflardan farklı olarak tek başına bir şey ifade etmez, isim gibi kullanılmaz. Bu hâli ile edat karakterindedir.” (Ergin, 2004: 262)

çoğ görmèsin (8-11), **bir az** çekinir (16-7), **ne gèdèr** olsa (20-5),
az-çoğ bèlèdèm (38-9), **birdèfèlik** keç (92-25), **heyli** bahır (103-6)

*Eldar'ın halına bèlèdèm az-çoğ, tez-tez dèyişdirir o öz yerini.
Eldarı az çok tanırım, o sürekli kendi yerini değıştirir.*

4.5.5. Soru Zarfları

“Soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirten zarflardır.” (Korkmaz, 2003: 523)

necè (14-4), **niyè** (78-7), **nè üçün** (98-16), **nèdir** (102-20)

Èli Bèy, nè olub, bir danış niyè? Ali Bey, ne oldu, söyle niye?

4.6. Edat

“Edatlar, mânâları olmayan, sadece gramer vazifesi bulunan kelimelerdir. Tek başlarına mânâları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanılarak, onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.” (Ergin, 2004: 348)

4.6.1. Ünleme Edatları

“Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunculuk gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (Ergin, 2004: 349)

4.6.1.1. Ünlemler

“Bunlar his ve heyecanları ifade etmek için içten koparak gelen edatlarla tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır.” (Ergin, 2004: 349)

VTE’de Türkiye Türkçesinden farklı olarak tüh>**tfu**, yeter>**bès**, evet>**bèli**, “**paho**”, “**bıy** (şaşkınlık ifadesi)” ünlemleri vardır.

paho (19-17), **bès** (19-20), **yoğ** (20-9), **aha** (23-4), **bèli** (25-3),
bıy (28-8), **tfu** (41-10), **ay** (45-13), **èyè** (104-15), **ehey** (109-18)

Yoğ, ay bala! Dövranımu çoğ sürmüşëm. Yok, a çocuğum! Yaşayacağımu yaşadım.

4.6.2. Seslenme Edatları

“Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hal bildirmezler.” (Ergin, 2004: 350)

ay (51-15), **ehey** (97-3), **bèh... bèh...** (110-3)

Ġèlèn var, ehey... Hey, gelen var...

4.6.3. Gösterme Edatları

“Bunlar, birini bir şeyi göstermek için kullanılan, işaret sırasında başvuru edatlardır.” (Ergin, 2004: 351)

aha (36-1)

*Aha... De sèn hara? Rusiya hara? Yoğsa satılmışan o kafırlara?
İşte... Sen nerdesin, Rusya nerde? Yoksa o kâfirlere mi sattın kendini?*

4.6.4. Bağlama Edatları

“Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran kelimelerdir.” (Ergin, 2004: 352)

ilè (18-7), **amma** (27-21), **kaş ki** (29-15), **çünkü** (33-8), **èğèr** (34-4), **vè** (44-9), **lakin** (47-3), **dè** (48-21), **da** (48-16), **yalnız** (56-20), **ancağ** (68-18), **demèli** (78-13), **bèlkè** (102-17)

Ah namèrd! Demèli boş galdı gabağ! Vatan torpağında hëyanètè bağ!
Ah, namert! Demek ki, kimse kalmadı! Vatan toprağındaki hıyanete bak!

4.6.5. Son Çekim Edatları

“Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır.” (Ergin, 2004: 357)

Azerbaycan Türkçesinde görülen başlıca son çekim edatları şunlardır:

a) Yalın ve ilgi hâlimden sonra kullanılanlar:

cènnèt **kimi** (8-6), **tèki** (90-3), nè **ğèdèr** (92-12),
nè **üçün** (98-16), lalè **tèk** (105-3), kinayè **ilè** (110-7)

Mènim nè dèrdim var, tèki sèn yaşa! Of, Ğacar... Vicdanın döndümü daşa?
Benim hiç derdim yok, yeter ki sen yaşa! Of, Ğacar... Vicdanın taşa mı döndü?

b) Yönelme hâlimden sonra kullanılanlar:

bèndèyè **dair** (9-1), vağta **dèk** (44-18), mèğribè **ğèdèr** (57-6),
ğözümè **doğru** (66-2), arğaya **sarı** (75-15)

Yağşı, hala, bir de görèk, bir de görèk, nè vağta dèk?
Peki, teyze, söyle bakalım, ne zamana kadar?

Ayrılma hâlimden sonra kullanılanlar¹¹:

dövründèn **bèri** (38-18), ondan **ötrü** (89-15)

Mèsèldir: “Ğaçığı el özü sağlar” Belèdir babalar dövründèn bèri.
Atasözüdür: “Kahramanı halk korur” Atalar devrinden beri böyledir.

VTE’de “**sanki**” edatı, “**elè bil**”; “**zaten**” edatı, “**onsuz**” edatı şeklindedir.

sanki>**elè bil** (31-11), zaten>**onsuz** (63-2)

¹¹Birsel Oruç, *Oğuz Grubunda Edatlar*, İ.Ü. Türk Dili Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. CÜMLE BİLGİSİ

“Cümle, bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur. Bundan önce gördüğümüz kelime grupları “**belirtme grupları**” idi. Cümle ise bir “**hüküm grubu**” dur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 398)

5.1. Kelime Grupları

“Kelime grubu, tek bir nesneyi veya hareketi birlikte karşılayan kelimeler topluluğu demektir. Kelime grubunun kullanımında da bu bütünlük kendisini gösterir. Kelime grubu kelimelerle ve diğer kelime grupları ile bir bütün hâlinde iştirak eder.” (Ergin, 2004: 374)

5.1.1. Sıfat Tamlaması

“Sıfat tamlaması, bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 380)

böyük tēbiētlēr (93-8), **hicranlı** dastan (94-7), **soyuğ** külēk (95-5),
böyük bir dēstē (97-4), **vēfasız** hēyat (106-6), **möhtērēm** şair (111-20)

*Bağrını dēşdikcē hēr **soyuğ külēk**, ah çekib, of demiş, köks ötürērēk.
Her soğuk rüzgâr bağrını deşdikçe ah çekip of demiş, öksürerek.*

5.1.2. İsim Tamlaması

“Bu grup, iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bir ismin mânâsının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır.” (Ergin, 2004: 381)

insanın halı (7-1), könül möhlēti (12-11), şeyhin kēlamı (32-11),
yaşamağın dadı (42-7), ömrümün çiçekli yazı (54-3)

***Ĥüdaya! İnsanın halı** yamandır, nēlēr çekdiyimiz sēnē ēyandır.
Allahım! İnsanın hali zordur, neler çektiğimizi sen bilirsin.*

5.2. Unvan Grubu

“Unvan grubu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 389)

Èhmēd **Kişi** (16-12), Èli **Bēy** (26-1), İlyas **Pēhlivan** (40-2), **Şeyh** Alı (40-19),
Èminē **Ĥala** (44-15), **Ĝarı** Nēnē (48-9), Ĝarabağ **Ĥan**'ı (60-17), **Kiçik** Ĝürcü (63-11)

*Oĥu, ĝör nē yazır **Ĝarabağ Ĥan**'ı!
Oku, bakalım Karabağ Han'ı ne yazmış!*

5.3. Edat Grubu

“Edat grubu, bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 392)

cennèt **kimi** (8-6), balıg **gèdèr** (58-10), lalè **tèk** (105-3)

*Sènin ayağların dèydiyi zaman mènè cennèt kimi görünür, inan!
Evime geldiğinde evim cennet gibi görünür, inan!*

5.4. Bağlama Grubu

“Bağlama grubu, sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 379)

Şeyh **ilè** Garı (52-11), Gürcü **vè** Tamara (67-27)

*Şaliko, küçük gürcü **vè** Tamara heyecanla gèlirlèr.
Şaliko, küçük gürcü ve Tamara heyecanla gelirlèr.*

5.5. Ünlem Grubu

“Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 390)

ay lèçèr! (51-15)

*Ay lèçèr, bu iş yaraşar mı heç nèslimizè, indi nè deyècèk el-oba bizè?
A arsız, bizim neslimize hiç yakışır mı, şimdi elalem ne der bize?*

5.6. İkileme Grubu (Tekrarlar)

“Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır.” (Ergin, 2004: 377)

tèzè-tèzè (7-18), gatar-gatar (17-13), gèrib-gèrib (18-10), gèmgìn-gèmgìn (18-10),
nazènin-nazènin (18-20), şirin-şirin (29-18), horul-horul (30-9), tez-tez (38-10),
çèkè-çèkè (31-16), gülè-gülè (40-1), gözèl-gözèl (42-8), ağır-ağır (47-32)

*Ayağımı bèrk uzat, **horul-horul** yahşı yat! Ayağımı uzat, horul horul yat!*

5.7. İsim-Fiil Grubu

“Fiil grubu hareket ismi grubu olarak kelime gruplarında ve cümlede, tabii, isim vazifesi ve muamelesi görür.” (Ergin, 2004: 395)

başdan elè**mèk** mègsèdi (11-3), şe’r yaz**mağ**a başlayır (54-26)

*Èylêşir, gèlèm-kağız gôtürür, şe'r yazmağa başlayır.
Oturur, kalem kâğıt alıp şiir yazmaya başlar.*

5.8. Sıfat-Fiil Grubu

“Partisip grubu, bir partisiple, (sıfat-fiil) ona bağılı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 396)

Ğacara yazdığım cavabdır (32-15), yazdığı şe'ri oğur (89-9)
saf gèlbi pozan yalnız hêyatdır (94-11), hêr duyan ürek (94-16)

*İnsan! O, müğeddès bir kainatdır, saf gèlbi pozan yalnız hêyatdır.
İnsan, o kutsal bir evrendir, saf kalbi bozan yalnızca hayattır.*

5.9. Zarf-Fiil Grubu

“Gerundium grubu, bir gerundium (zarf-fiil) ile ona bağılı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 396)

Bahdığca gül olur èlèmlèr (15-27), Sahlasın gızlènincè biz (75-16),
Özündèn şübhelènèrèk (88-21), Oğluna baharağ (89-19)

*Yohdur Ğarabağda gözèl sènèmlèr, bahdığca gül olur èlèmlèr.
Yoktur Karabağda güzel kızlar, baktıkça gül olur acılar.*

5.10. Cümleler

“Cümle, bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur.” (Ergin, 2004: 398)

5.10.1. Yapılarına Göre Cümleler

5.10.1.1. Basit Cümle

“Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır.” (Ergin, 2004: 404)

VTE'de tek yargısı ve tek yüklemi olan basit cümleler yer almaktadır.

Vağifi zindana sèn özün apar (88-4), güneş gürub edir (106-5)
bizim Nizami tèk kèlamı vardır (101-17), indi bèrk durun (108-3)

*İndi bèrk durun! Burda kèllèlèrdèn bir gala Ğurun!
Şimdi sıkı durun! Burda kellelerden bir kale kurun!*

5.10.1.2. Birleşik Cümle

“Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun mânâsını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.” (Ergin, 2004: 404)

5.10.1.2.1. Şarh Birleşik Cümle

“Bu birleşik cümle Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır.” (Ergin, 2004: 405)

mèn orda olmasam, ğan çıhar dizè (16-5), bu növrağı pozmasa zaman (21-22)
min mèlèk uçsa da ğülümsèyèrèk (58-4)

*Mèn orda olmasam, ğan çıhar dizè, ğuşlar da ağlayar ellèrimizè.
Ben orda olmasam, ortalığı kan götürür, kuşlar da ağlar halimize.*

5.10.1.2.2. “Ki” li Birleşik Cümle

“Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan “**ki**” edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan “**kim**” edatıyla yapılan birleşik cümledir.” (Ergin, 2004: 405)

bil **ki** balıĝ ğèdèr ğanım soyuĝdur (58-10), oĝu, deyirdin **ki** şairleri var (61-1)
elè zènn etmè **ki**, ğapıçınam mèn (64-4)

*Oĝu, deyirdin ki, şairleri var, yèĝin ki cavabı mènzum yazmışlar.
Oku, diyordun ki şairleri var, kesin cevabı manzum yazmışlar.*

5.10.1.2.3. Girişik Birleşik Cümle

“Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelere girişik bileşik tümce denir.” (Bilgin, 2002: 530)

Vaĝif yaşadıĝca ğorĝudur bize (81-12), ona hèmdèm olmuş saralan şamlar (95-9),
ĝafil, ĝün batanda rèngi saralar (107-17)

*Vaĝif yaşadığıca ğorĝudur bize, şair görünmèsin ĝözlèrinizè!..
Vaĝif yaşadıkça tehlikedir bize, şaire görünmeyin!..*

5.10.1.2.4. İç İç Birleşik Cümle

“Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir.” (Ergin, 2004: 406)

baĝıram, nè var **ki**, susuzdur dèrè (95-19)
-Bir ĝèl, bu ĝaralan dèrèlèrè baĝ. -Gel, bu kararan derelere bir bak.
-Baĝıram, nè var **ki**, susuzdur dèrè. -Bakıyorum, ne var ki, derede su yok.

5.10.2. Sıralı Cümleler

“Biçim ve anlam ya da yalnızca anlam bakımından birbirine baĝlı tümcelerden oluşan tümceye sıralı tümce denir. Sıralı tümceyi oluşturan tümceler, birbirlerine virgülle, noktalı virgülle, baĝlaçlarla, öĝe ya da kip ortaklığıyla baĝlanırlar.” (Bilgin, 2002: 534)

5.10.2.1. Bağımlı Sıralı Cümle

“Biçim ve anlam bakımından birbirine bağlı tümcelerden oluşan tümceye bağımlı sıralı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 536)

mèn Ğacar nèsliyèm, şahlar şahıyam (110-1), dağıdın sarayı, bütün daş-ğaşı (111-5)

*Dayan yaramaz! Mén Ğacar nèsliyèm, şahlar şahıyam.
Bekle yaramaz! Ben Gacar nesliyim, şahlar şahıyam.*

5.10.2.2. Bağımsız Sıralı Cümle

“Yapısal olarak bağımlılık ilişkisi bulunmaksızın birbirini izleyen tümcelere bağımsız sıralı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 535)

Şeypur çalınır. Ğacar gèlir. (107-24), Eldar, irèli gèlir. Şeyh vè vèzir gaçırılar. (109-16)

Eldar irèli gèlir. Şeyh vè vèzir gaçırılar. Eldar ileri gelir. Şeyh ve vezir kaçır.

5.10.3. Bağlı Cümle

VTE’de “**Amma, demèli**” gibi bağlaçlarla birbirine bağlanan bu tür cümleler mevcuttur.

elè dèrd tøkülür gaşgabağından... **Amma çoğ** razıyam ganacağından (27-21)
ağ! Namèrd... **Demèli**, boş galdı gabağ! (78-14)

*Elè dèrd tøkülür gaşgabağından... Amma çoğ razıyam ganacağından.
Her zaman memnuniyetsiz... Ama anlayışından memnunum.*

VTE’de Türkiye Türkçesindeki “**ve**” bağlacıyla aynı özelliğe sahip terkiplere de rastlanılmaktadır.

şeyrü sèn’èt (21-15), sim **u** zèr (24-16), naz **ü** ne’mèt (93-15)

*Ancağ olmasaydı kasıb kèndlilèr, bunca gudurtmazdı sizi **simu zèr**.
Fakir köylüler olmasaydı, altın ve gümüş sizi bu kadar kudurtmazdı.*

5.10.4. Yüklem Türüne Göre Cümleler

5.10.4.1. Fiil Cümlesi

“Predikatı, fiil unsuru müstakil bir fiil olan cümledir.” (Ergin, 2004: 401)

yègin ki, cavabı mènzum **yazmışlar** (61-1), hünèriniz varsa bir rast **oğuyun** (80-9)

*Sizin Ğarabağın hanèndèlèri, **hünèriniz varsa bir rast oğuyun**.
Sizin Karabağın sanatçılarını, marifetliyseniz bir Rast okuyun.*

5.10.4.2. İsim Cümlesi

“Predikatı, fiil unsuru isim fiili ile bir isim unsurundan mürekkep olan cümledir.” (Ergin, 2004: 403)

buyruğ **sizinkidir**, adil hökmdar (74-5), Şahım! Arħa cèbhè çoħ **ğorħuludur** (75-7)

*Şahım! Arħa cèbhè çoħ ğorħuludur, elè bil, doğrudan cahan yoludur.
Şahım! Arka cephe korkunç durumda, sanki dünyanın insanı toplanmış.*

5.10.5. Anlamına Göre Cümleler

5.10.5.1. Olumlu Cümle

“Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle, olumlu cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir.” (Karahana, 1993: 70)

Mèrhèba, mèrhèba, İlyas Pèhlivan (40-2), **çal**, ğarışsın ona ğürcü havası!.. (101-3)

*Hoşdur bu dağların sèrin havası, çal, ğarışsın ona ğürcü havası.
Hoştur bu dağların serin havası, çal, karışsın ona ğürcü havası.*

5.10.5.2. Olumsuz Cümle

“Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapmama, yapılmama, olmama bildirir. “-ma”, “-me” olumsuzluk eki, “değil” edatı ve “yok” ismi, cümleyi olumsuz yapan unsurlardır. “değil” edatı, hem isim, hem de fiil cümlesini olumsuz yapar.” (Karahana, 1993: 71)

vèfasız **deyildin** sèn ki èzèldèn (13-15), **yoh** ħala! Heç **ğorħma**, indi bahardır (20-9)

*Yolunu gözlèyèn zèyif gözlèrim artıĝ işıĝlandı,
nè yahşı, of, sèn, vèfasız deyildin sèn ki èzèldèn.
Yolunu gözleyen zayıf gözlerim aydınlandı,
ne güzel, ah sen, vèfasız değildin zaten ezelden.*

VTE’de, Farsça olumsuzluk ön ekleri olan “nâ” ve “bî” ile oluşturulmuş cümlelere de rastlanılmaktadır.

insafsız>**bî**-mürvèt (37-1), şükretmeyen>**nâ**-şükür (84-14), haksız>**nâ**-hağ (92-20)

*Ġardaşım! Sèn **nahağ** yalvardın ona, söz èsèr elèmèz ğèlbi pozĝuna.
Kardeşim! Sen haksız yere yalvardın ona, kalbi bozuĝa söz etki etmez.*

5.10.6. Soru Cümlesi

“Herhangi bir ögesinde soru anlamı bulunan tümceye soru tümcesi denir. Soru tümcesi, yazıda, sonuna konulan soru imi (?)’yle kendini gösterir.” (Bilgin, 2002: 515)

VTE’de Türkiye Türkçesinden farklı olarak “-mI” soru eki önündeki kelimeyle bitişik yazılır. Ayrıca bazı cümlelerde soru eki olmadan soru anlamı vardır.

sizsiniz Vidadi şair? (8-24), can dustağ olanda ğülèrmi ürek? (22-19)

İki nèfèr elçi ĝèlir. İki elçi gelir. -Sizsiniz Vidadi şair? -Şair Vidadi siz misiniz?

5.10.7. Ünlem Cümlesi

“Kimi kez bir tek ögeye indirgenmiş, bir coşkuyu ya da duygusal bir yargıyı dile getiren tümcelere ünlem tümcesi denir.” (Bilgin, 2002: 518)

ay ev yiyəsi! (13-5), **aha!** Cür’ète baḥ, cèsarète baḥ! (61-18)

hökmdar! Yerlèrè, göylèrè bir baḥ (108-9)

Hökmdar! Yerlèrè, göylèrè bir baḥ, buludlar ğaralır matèm tutarağ.

Hükümdar! Yerlere göklere bir bak, bulutlar matem tutarak karalır.

5.10.8. Öğelerinin Dizilişine Göre Cümleler

5.10.8.1. Kurallı Cümle

“Yüklemi tümcenin sonunda olan tümcelere kurallı tümce denir.” (Bilgin, 2002: 504)

nè tèmiz, nè böyük tèbièti **var** (93-6), hèr yerdè, hèr zaman inci **tapılmaz...** (93-9)

Böyük tèbiètlèr yaranır az-az, hèr yerdè, hèr zaman inci tapılmaz.

Büyük yaratılışlar yavaş yavaş olur, her zaman, her yerde inci bulunmaz.

5.10.8.2. Devrik Cümle

“Yüklemi cümlenin sonunda olmayan tümcelere devrik tümce denir.” (Bilgin, 2002: 505)

viran **ğalmış** mènim bu can otağımdan (94-4)

mèhèbbètın dèrmanı **yoh**, üz tutsam da tèbiblèrè (101-12)

Mèhèbbètın dèrmanı yoh, üz tutsam da tèbiblèrè, ya can versin canan mènè, ya tapşırısın ğuru yerè.

Sevginin ilacı yok, doktorlara gitsem de, ya sevgili can versin bana, ya da kuru yere koysun.

5.10.9. Atasözleri

“Atasözleri, bir ulusun ortak kanı, inanış, görüş ve özelemlerinin dile getirildiği bir kamuoyu kurumudur.” (Artun, 2004: 224)

VTE’deki “atasözü” kelimesi, “mèsèl” adıyla yer almaktadır.

Bir yandan bağlayan bir yandan açar. (8-20) *Allah, bir kapıyı kapar, bir kapıyı açar.*

Ğaçacağı el özü saḥlar. (38-17) *Kahramana, halk sahip çıkar.*

El yığılsa bir yerè, vallah, kèrèn sındırar. (66-10) *Birlikten kuvvet doğar.*

Şanada bal tutan barmağın yalar. (67-4)

Başkalarına yararı dokunan yerlerde çalışan, onlara iyi ve güzel şeyleri sunan kişi, ürettiğinden ya da dağıttığından kendisi de faydalanır.

Aslanın erkèyi, dişisi olmaz. (91-16)

Cesur, mert olmak, sadece erkeğe veya kadına has bir özellik değildir.

Keçinin ècèli yetişèn zaman, çoban çomağına sürtünèr heyvan. (97-11)

Başına kötü bir şey gelecek kişi, bu duruma kendisi neden olur.

5.11. Eserdeki Kelimeler

Bilindiği üzere Azerbaycan edebiyatı ve Türk edebiyatı içerik olarak birbirine yakın olmasına karşın, incelediğimiz Azerbaycan edebiyatına ait tiyatro eserindeki kelimelerin bazıları, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Bu bölümde tiyatro eserinde yer alan ve Türkiye Türkçesinde çok sık kullanılmayan kelimelerin anlamları eserden örneklerle desteklenerek verilmiştir.

Yağşı (7-15): Beğenilen, hoş, güzel.

*Yağşılığ, insana bir sènèt olsun, dünya, başdan-başa göy cènnèt olsun!..
Güzellik, insana bir sanat olsun, dünya, baştan başa bırak cennet olsun!..*

Ğüzèran (7-8): Yaşayış, geçim, hayat.

*Bèlkè de yağşını seçèk yamandan, ta ki gansız keçèn bir ğüzèrandan.
Belki de zordan iyiliği seçmeliyiz, ta ki kansız geçen bir yaşayıştan.*

Ğödèl- (8-16): Kısalmak.

*Of... O, Ğarabağa köçèndèn bèri, ğödèlir ömrümün bu son günlèri...
Of... O, Karabağa gittiğinden beri, ömrümün bu son günleri kısılır...*

Darığ- (8-19): Sıkılmak, usanmak.

*Vidadi! Darığma, bizde mèsèl var: Bir yandan bağlayan bir yandan açar.
Vidadi! Sıkılma, bizde atasözü vardır: Allah, bir kapıyı kapatır, bir kapıyı açar.*

Aftaba (9-7): İbrik.

*Elçilèr èylèşirlèr, Tükèzban ğarı, aftaranı sacayağının üstünè göyub, çay hazırlayır.
Elçiler otururlar. Tükezban Kadın, ibriği sacayağının üstüne koyub çay yapar.*

Hara (9-8): Hangi taraf, nere.

Yağşı, haradansınız, kimlèrdènsiniz? Güzel, nerelisiniz, kimlerdensiniz?

Sındır- (10-6): Kırıp dökmek.

Belimi sındırıp onun hèsrèti. Onun hasreti beni kahretti.

İsti (11-13): Çok ısınmış hava, sıcaklık.

*Burda olmasa da saray havası, **istidir** hêr guşun doğma yuvası.
Burada olmasa da saray havası, çok sıcaktır her kuşun kendi yuvası.*

Kasıb (11-14): Fakir. **Koma** (11-14): İlkel ev.

***Kasıb komacığım** özümè yetèr. Fakir evim bana yeter.*

Rişhènd (12-1): Dalga geçme, alay.

***Rişhèndlè.** Dalga geçerek*

Dağma (12-2): Küçük ev.

*Sizè darlıg olar, **dağmanız** dardır. Size darlık olur, küçük eviniz dardır.*

Hèyalplov (12-5): Hayali şey, hülya.

*Ğözünüz görsè de odlar, alovlar, sizè şirin gèlir **hèyalplovlar**.
Ğözünüz ateşleri görse de, size hayali şeyler şirin geliyor.*

Hèmdèm (12-13): Dost, arkadaş.

*Ğedin, aldadammaz mèni saraylar, burda **hèmdèm**imdir ulduzlar, aylar.
Gidin, saraylar beni kandıramaz, burda, yıldızlar, aylar benim dostumdur.*

Lap (12-18): Kelime anlamını kesinleştirir.

*Vidadi, nè dedin! **Lap** ürèyimdèn! Vidadi, ne dedin! Tam yüreğimden!*

Ev yiyèsi (13-4): Evin büyüğü.

*Ay **ev yiyèsi**! Ay evin büyüğü!*

Öz (13-6): Kendine, şahsına ait olan.

*Aman! Bu olmasın Vağif'in sesi? Deyèsèn **öz**üdür.
Aman! Bu Vagif'in sesi olmasın? Kendisidir diyorsun.*

Nèfèr (13-7): Bir tek kişi, şahıs, asker. **Kènd** (13-7): Köy. **Tèlèsik** (13-7): Acele.

*Bir **nèfèr kèndli tèlèsik** içeri girir. Köylü bir kişi acele içeri girer.*

Birdèfèlik (13-22): Bir seferlik, kesin, kati.

*Yağşı, ay utanmaz, bir de yâdından çıhdı **birdèfèlik** Tükèzban halan?
Peki, ay utanmaz, Tükezban Teyzeni aklından çıkardın mı bir seferlik?*

Artıĝ (14-2): Öte.

Yoh, yoh, sèn anadan artıĝsan mana. Hayır, hayır, sen annemden ötesin bana.

Ohşa- (14-8): Okşamak.

Ġündüzler ohşayır mèni saraylar. Ġündüzler okşar beni saraylar.

Oylaĝ (14-11): Mesken, yer, meydan.

Mènim dè oylaĝım daĝdır, depèdir. Benim de meskenim daĝdır, tepedir.

Asta (14-17): Yavaş, yavaşça, ağır.

*Sevda bir dènzidir, göylèrden dèrin, asta bah, ĝaralar birdèn gözlèrin.
Sevda bir denizdir, göklerden derin, yavaşça bak, gözlerin birden karalanır.*

Ovçu (14-23): Avcı.

*Hèr tèzè ĝülüşdèn zövg almalyam, ovçu gözlèrimdè ĝalmasın bir kam.
Taze her ĝülüştèn zevk almalyım, avcı gözlerimde kalmasın bir istek.*

Cürè (15-8): Her çeşit, türlü.

Bunlar da bir cürè uydurmalarıdır. Bunlar da bir türlü uydurmalarıdır.

Baş apar- (15-9): Yönelmek, meşgul olmak.

Aĝ ol- (15-10): İtaat etmemek, tabii olmamak.

*Yenè şairliyin baş aparır ha! Yohsa aĝ olursan böyük Allaha?
Gene, şairlikle meşgulsun ha! Yoksa yüce Allah'a itaat etmez misin?*

Oĝru (15-12): Hırsız, hırsızlık yapan kimse.

*Bilirsèn sözün doğrusu, Vidadi, olmaĝ istèmirem vicdan oĝrusu.
Doğrusunu istersen Vidadi, vicdan hırsızı olmak istemem.*

Ġoy- (15-17): İzin vermek. **Nisyè** (15-17): Boş, gerçek dışı.

O nisyè cènnèti goy onlar görsün. Bırak o boş cenneti onlar görsün.

Dart- (16-10): Bir şeyi kendine çekmek. **Sahla-** (16-10): Elinde tutmak, sahip olmak.

*O bè'zèn hirslènib ĝuduran zaman, mènèm zèncirini dartıb sahlayan.
O, bazen hırslanıp kudurduğunda zincirini çekip elinde tutan benim.*

Köks (16-14): Göğüs, yürek.

Köksünü ötürür. Ah çeker.

Ġabar (16-16): Deride meydana gelen kabarcık.

Yenè èllèrimiz Ġabar Ġabardır. Ellerimiz gene kabarcık doldu.

Hèlèlik (17-3): Şimdilik, henüz.

Hèlèlik Ġüvènin zèhmètinizè. Şimdilik biraz zahmet çekin.

Ġaġultı (17-13): Kaz, martı gibi hayvanların sesleri.

*Bu arada Ġatar-Ġatar durnalar keçir, onların Ġaġultısı hèr iki şairin diggètini cèlb edir
Bu arada katar katar turnalar geçer, onların sesleri şairlerinin dikkatini çeker.*

ĠèmĠin (18-10): Kederli, üzgün.

*Ġèrib-Ġèrib, ĠèmĠin-ĠèmĠin ötürsüz durnalar.
Garip garip, üzgün üzgün ötüyorsunuz turnalar.*

Èrz (18-17): Dilekçe.

Èrzè yazsın, Ġèlèm alsın èlinè. Kalem alsın eline, dilekçeye yazsın.

Sèrèfraz- (18-21): Açılmak, ferahlamak.

Ürèk tazèlènèr olar sèrèfraz. Yürek tazelenir, ferahlar.

Pèrvaz (18-22): mec. Uçma, neşelenme.

VaĠif'in dè könlü çoĠ edèr pèrvaz. VaĠif'in de kalbi uçacak gibi mutludur.

Heyrè Ġènşèr (19-1): Hayra doğru.

Heyrè Ġènşèr Ġedin, çoĠ şad oldum mèn. Hayırla karşılaş, çok mutlu oldum.

DoĠma (19-12): Öz.

Hèyal, doĠma balasıdır bizim ana hèyatın. Hayal, bizim hayatımızın öz çocuĠudur.

Apar- (19-19): Bir şeyi eliyle götürmek, getirmek. **Tapşır-** (19-20): Söylemek.

*Toyudur... Ġèldim ki, aparım sizi, özü tapşırıbdır Ġèlmèyinizi.
DüĠünüdür... Geldim ki sizi götüreyim, kendisi gelmenizi söylüyor.*

Lèlèş (20-7): Kişinin kendini işaret etmesi.

Sèn ki lèlèşini yahşı bilirsèn. Sen ki kendini göstermeyi çok iyi biliyorsun.

Ġürrèlèn- (20-8): Gururlanmak.

*Yahşı, Ġoca vaĠtı Ġürrèlènmè sèn.
Güzel, bu yaşında gururlanma.*

Sıgal- (20-11): Okşamak.

*Yenè yanağlara **sıgal** vurulur. Yine yanaklar okşanır.*

Növrağ (21-22): Süs, bezek, letafet.

*Ġörèk, bu **növrağ**ı pozmasa zaman. Bakalım, zaman bu letafeti bozmasa.*

Ġabağ (22-15): İleri, ön kısım, karşı taraf.

*A gızım üzündèn götür duvağ, goy açığ görünsün ayın **ğabağ**.*

A kızım, duvağ kaldır yüzünden, bırak açık görünsün ayın önü.

Dustağ (22-18): Hapse atılmış, tutsak.

*Nèdir gözèllèrdè bu pèrdè bu rènk, can **dustağ** olan da gülèr mi ürèk?*

Bu güzellerdeki bu perde bu renk nedir, can tutsak olduğunda yürek güler mi?

Çiyin (22-24): Omuz.

*Eldar, **çiyin**de bir ġuzu, içèri dâhil olur. Eldar, omzunda bir kuzuyla içeri girer.*

Nağıl (24-3): Masal.

*Dilindèn düşmèyir gözèl **nağıllar**; èn büyük ürèklèr, yetkin ağıllar.*

Dilinden düşmez güzel masallar; en büyük yürekler, yetkin akıllar.

Haniman (24-12): Ev, aile, baba ocağı.

*Dayan, başğadır könlümdè gülèn **haniman**. Sabret, gönlümde mutlu ev başğadır.*

Dil ver- (24-22): Söz vermek, kışkırtmak.

*Ġudurtdun bunları doğrudan da sèn, bèlkè dè özünsèn ona **dil ver**èn?*

Bunları gerçekten sen kudurttun, belki de kışkırtan da sensin?

Ġayıt- (25-16): Geri dönmek.

*Sèn dè öz boynundan at bu minnèti, kèndimize **ğayıt**...*

Sen de bu minneti at üzerinden, kendimize gelelim...

Birtèhèr (26-14): Her nasılsa.

*Yaşayağ **birtèhèr**, bu da zamandır. Her nasılsa yaşıyoruz, bu da böyle bir zaman.*

Ġanacağ (27-8): Anlayış, düşünce, zihniyet.

*Kişi bu nè işdir? Küsüb ġètdi han? Ġoy ġitsin özünü **ğanacağ**ından!*

Bu nasıl iştir? Han, küsüp gitti? Bırak ġitsin, kendi düşüncesidir!

Nökèr (27-11): Erkek hizmetçi.

*Bir el ağasıydı èvvèlki èrim, öz ğapım, öz evim, öz **nökèrlèrim**.
Önceki eşim bir ağaydı, kendi evim, erkek hizmetçilerim vardı.*

Hamı (27-12): Tümü.

***Hamısı** ğulluğumda hazır durardı. Hepsi, emrimde hazır beklerlerdi.*

Yèğin (27-17): Şüphesiz, kesin.

***Yèğin** ki bunun da öz cèlalı var. Şüphesiz bunun da kendi yüzü var.*

Ġaşgabağ (27-20): Kaşların çatılması.

*Elè dèrd tøkülür **Ġaşgabağından**... Amma çoğ razıyam ğanacağından.
Hep, kaşları çatıktır... Fakat kendisinden çok razıyım.*

İlğar (27-22): Söz verme, vefa, vaat.

*Şairdir, ğörünür, düz **ilğarı** var, nè ğözèl nè şirin kèlamları var.
Şairdir, ğörünür, gerçekten vefası var, ne güzel ne şirin sözleri var.*

Tèrlan (29-8): Uzun kanatlı yırtıcı kuş.

*Ayrı düştü **tèrlan** könlüm, öz mehriban yuvasından.
Yırtıcı kuş gibi ğönlüm öz sevgili yuvasından ayrı düştü.*

Mènsèb (30-4): Yüksek, vazife, makam.

*Ah **mènsèb!**.. Ah şöhret!... yaranmasaydın!.. Ah makam!... Ah şöhret!... olmasaydın!..*

Şeypur (30-11): Musiki aleti. **Ġoşun** (30-11): Ordu.

***Şeypur** çalır **Ġoşunlar**, sèn yuħuna şèkèr ğat. Ordular, şeypur çalar, uykuna şeker kat.*

Cah-cèlal (30-23): İhtişam, gösteriş.

*Pozmağ istèyirlèr **cah-cèlalımı**, ğalmamış düşünèn mènim halımı.
İhtişamımı bozmak istiyorlar, halimi düşünen kalmamış.*

Çahnaş- (30-26): Ortalığı karıştırmak.

*Könlüm ayrılmayır tacü tèhtimdèn, kèndlèr dè **çahnaşır** mènim bèhtimdèn.
Ġönlüm tacımdan tahtımdan ayrılmıyor. Köylüler de sonum için ortalığı karıştırıyor.*

Vağeè (31-3): Vaka, olay.

*Ya şeyħ bir tèdbir tøk mènim yuħuma! Bu ğecè korħunc bir **vağeè** ğördüm.
Ya Şeyh, benim rüyamı yorumla! Bu gece korkunç bir olay ğördüm.*

Cıdır (31-5): At yarışı yapılan meydan.

*Ġördüm dènz olub bu **cıdır** düzü, elè bir dènz ki büsbütün ġandır.
Ġördüm ki bu meydan deniz olmuş, öyle bir deniz ki tamamen kan.*

Dèlèduz (31-18): Dalavereci, hilebaz.

*-Bèli o **dèlèduz**? –Bèli, lap özü! -Evet, o dalavereci? -Evet, ta kendisi!*

Ġovuşuġ (32-9): Birleşik, bitişik, bütün.

*Yuġu dèhşètlidir, -ġorġusu yoġdur, dènz aydınlıġdır, ġan **ġovuşuġ**dur.
Uyku dehşetlidir, -korkusu yoktur, deniz aydınlıktır, bütün kandır.*

Èvèz (32-22): Karşılık, yerine.

*Çoġ dedim, sözümè bahmadınız siz. Dedim ki, zülmlèr ġalmaz èvèzsiz.
Çok dedim, sözüme inanmadınız. Dedim ki hiçbir zulüm karşılıksız kalmaz.*

Lovġa (33-2): Kibirli, kendini beġenmiş.

*Bu dünya boş deyil, öz ġanunu var, elin ġuvvètinè **lovġa** baharlar.
Bu dünya boş deġil, öz kanunu var, elin ġüçlüsüne kibirle bakarlar.*

Ġocaġ (33-16): Yiġit, cesur, korkusuz.

*Elimiz **ġocaġ**dır, zülmdèn èl çek, hèlè yaranmamış hèyata èvèz.
Elimiz cesurdur, zulüm yapma, hayatın yerine bir şey bulunmadı.*

Ġizlinpaç (33-20): Saklambaç.

*Dünya naz ġötürür yaşada bilmèz, onunla **ġizlinpaç** oynayanları.
Dünya naz ġötürür yaşatamaz, onunla saklambaç oynayanları.*

Did- (34-13): Parça parça koparmak.

*Halġ razı ġalmasa bir hökmdardan, hâkimi ġurd kimi **didècèk** zaman.
Halk, bir hükümdardan razı olmasa, onu zaman kurt gibi parça parça koparacak.*

Bala (34-23): Evlat, çocuk.

*Açılsın hèr yerdè mèktèb, mèdrèsè, **balalar** ġuş kimi versin sès-sèsè.
Açılsın her yerde okul, medrese, çocuklar kuş gibi versin ses sese.*

Èmmamè (35-7): Din adamlarının taktığı sarık.

Keçèl (35-7): Kel. **Ġaz** (35-7): Uyanık, becerikli, kurnaz.

*Onu duymazsan... Çıġar **èmmamèni**, sèn **keçèl** ġazsan.
Onu duymazsın... Sarıġını çıkar, sen kurnaz bir kelsin.*

Böhtan (37-15): İftira.

*Tarih cavab verèr bu **böhtanlara**. Tarih bu iftiralara cevap verir.*

Ötèrgi (37-20): Ani, seri, geçici.

*Dünya yaranmamış **ötèrgi** bir sès, günèş garanlıgla yaşaya bilmèz...
Dünya, ani bir sesle yaratılmamış, günèş, karanlıkla birlikte yaşayamaz...*

Bèlèd (38-9): Aşına, bilen, tanıyan.

*Eldar'ın halına **bèlèdèm** az-çoğ. Eldar'ı az çok tanırım.*

Öhdè (39-3): Sorumluluk, vazife.

*Yoğ, yoğ bu olmaz! Gèlèr **öhdèsindèn** lèlèşin İlyas.
Hayır, hayır bu olmaz! İlyas, vazifesinden şaşmaz.*

Ġoşul- (39-5): Arkadaş olmak, birleşmek.

*Bu gündèn onlara **Ġoşulam** gèrèk. Bu günden sonra onlarla arkadaş olmalıyım.*

Çap- (40-5): Sürmek.

*Olarsan **onlara** sèn dè bir ağa, çaparsan atını hey sola-sağa.
Sen de onlara bir ağa olarsın, atını sola sağa süresin.*

Müftè (40-6): Parasız, bedava. **Bèhrè** (40-6): Meyve, mahsul.

*Tökülèr Ġapına **müftè bèhrèlèr**, bir dè kasıblıgdan Ġörmèzsèn èsèr.
Kapına bedava meyveler dökülür, fakirlikten eser kalmaz.*

ArĠayın (40-11): Rahat, kaygısız, sakin. **Tor** (40-12): Hile, tuzak.

*Baş üstè, baş üstè **arĠayın** ol, Ġan! Eldar Ġurtulammaz Ġurduğum **tordan**...
Baş üstüne rahat ol, han! Eldar kurtulamaz kurduğum tuzaktan...*

Yekèğarın (41-13): Boğazına düşkün, iştahlı.

Yekèbaş (41-13): Geç anlayan, kalın kafalı.

Ara düzèl- (41-14): Aracılık etmek, barıştırmak.

***Yekèğarın, yekèbaş, ara düzèldèn** oğraş. İştahlı, kalın kafalı, barıştırmaya çalış.*

Külèk (42-11): Rüzgâr.

*Èsmè, dayan ey **külèk**, ova çıĠmış Èli Bèy. Esme, bekle ey rüzgâr. Ali Bey ava çıkmış.*

Bafta (42-19): Kumaş türü.

*O **baftalı** çuĠası, o düymèli yahası. O kumaş, güzel elbisesi, o düğmeli yakası.*

Damağı cağ (43-4): Keyfi yerinde.

*Èli Bèy necèdir? **Damağı cağdır**? Ali Bey nasıl? Keyfi yerinde mi?*

Bulağ (43-14): Su membaı, pınar, kaynak.

*Ğözündè parlayır gaynar **bulağlar**, ürèk duyduğunu hatirè sağlar.
Ğözünde parlıyor canlı pınarlar, yürek duyduğunu hatırına koyar.*

Zarafat (43-16): Şaka.

***Zarafat** deyil ki, şair oğludur, ğörünür, sinèsi sözlè doludur.
Şaka değil ki, şair oğludur. Ğörünür ki sinesi sözle doludur.*

Farağat (43-22): Sükût, sessiz.

*Bircè **farağat** dur, ğöz dèyèr sana. Biraz sessiz dur, nazar değer sana.*

Otağ (44-9): Evin bölümlerinden her biri, oda.

*Vağif ve Vidadi sol **otağa** keçirlèr. Vağif ve Vidadi sol odaya geçerler.*

Ğirđovul (44-14): Sülün.

*Èli Bèy èlindè tüfènk ve bir necè **ĝirđovul**, oğuya-oğuya dâhil olur.
Ali Bey elinde tüfek ve birkaç sülün, okuya okuya içeri gelir.*

Hurcun (45-24): Heybe, büyük torba.

***Hurcundan** bir cüft corab çığadarağ... Heybesinden bir çift çorap çıkararak...*

Kömèk (46-16): Birine yapılan yardım. **Hošhal** (46-16): Memnun.

*Dedi ki, atana mèndèn salam de, onun **kömèyindèn** çoğ **hoşhalam** de.
Dedi ki, babana benden selam söyle, onun yardımından çok memnunum de.*

Elat (47-10): Hayvancılık yapan göçer köylüler.

*Bizim bu yerlèrin ğözèl **elati**. Bizim bu yerlerin güzel göçer köylüleri.*

Bais (47-25): Sebep, sorumluluk.

*Eh... **baisin** evi yansın, ğözlèrindè od ğalansın.
Eh... sorumlunun evi yansın, gözlerinde ateş toplansın.*

Diriğözlü (47-30): Canlı, diri, yaşıyan.

*Ğurtarıbdır indi o da, **diriğözlü** düğdüm oda...
O da şimdi kurtardı, canlı düğtüm ateşe...*

Ġulac (48-11): Gür.

*Ġèlèm kimi ġaşların var, ġulac ġulac saçların var.
Kalem gibi kaşların var, ġür ġür saçların var.*

Püstè (48-12): Küçük fındığa benzer çerez türü.

*Aġzın küçük bir püstèdir... Nè buyursan ġöz üstèdir...
Aġzın küçüktür... Ne istersen başım üstünedir...*

Mètlèb (48-22): Arzu, istek, dilek.

*Ġarı, bir de nè var ġörèk? Mètlèbini danış ġödèk.
İhtiyar, söyle ne var? İsteġini söyle bakalım.*

Hèl'èt (49-2): Bahşış, hediye.

*Ġözü düşüb hanın sana, bana bir hèl'èt alsana!
Hanın sende ġözü var, bana bir hediye alsana!*

Bès (49-22): Yeter, kâfi, elverir.

*Yoh, yoh, bèsdir ġarı nènè, bu sözlèri demè mènè.
Yok, yok, yeter büyük nine, bu sözleri bana deme.*

Tèrpèn- (49-27): Kımıldamak. **Zirèk** (49-27): Hızlı, hareketli, canlı.

Bir az tèrpèn zirèk kimi. Biraz kımılta canlı gibi.

Bèndè (50-10): Kul, köle.

Bütün bu bèndèlèr hanın ġuludur. Bütün bu köleler hanın emrindedir.

Tuti (50-23): Tatlı dilli.

Ötsün tuti dillèrin. Ötsün tatlı dilin.

Hètèr (51-4): Tehlike, korku, zarar.

*Hètèr ġèlmèyècèk sènin halına, onu heç ġètirmè sèn hèyalına.
Zarar gelmeyecek sana, onu hiç aklına getirme.*

Lèçèr (51-15): Arsız, hayâsız.

Ay, lèçèr, bu iş yaraşarmı heç nèslimize. Ay, Arsız, bu bizim neslimize yakışır mı hiç.

Sèrvèr (53-20): Önder, reis, başkan.

Vaġif! Ey sèrvèrim, tacidarım! Vaġif! Ey önderim, baş tacım!

Öğèy (54-11): Üvey, öz olmayan.

*Bunda galmamışdır nè namus nè ar, vèfasız olurmuş öğèy analar...
Bunda namus da ar da kalmamış, üvey anneler vèfasız olurmuş...*

Lahta (55-19): Pıhtı, kan pıhtısı.

*Dondu cèbhèlèrdè lahta-lahta gan, bu, yenè doymadı içdiyi gandan.
Dondu cephelede pıhtı pıhtı kan, bu, gene doymadı içtiği kandan.*

Ehtiram (56-23): Derin hürmet, saygı.

*Vèzir gèlir. Ehtiramla baş èyir, èli ilè düzlèri göstèrir, yaltaglanarağ.
Vèzir gelir. Saygıyla baş èğèr, eli ile ovayı gösterir, yaltaklanarak.*

Müntèzir (58-9): Hazır bekleyen.

*Heyir, fèzilètdèn dèm vurma vèzir, dayan bir gul kimi èmrè müntèzir!
Hayır, erdemden bahsetme vezir, emir kulu gibi bekle!*

Ġala- (59-4): Üst üste toplamak, kümelemek.

*İndi nèlèr keçir ürèyinizdèn? Tiflisi yandırdığ, oda Ġaladığ.
Şimdi neler geçiyor yüreğinizden? Tiflisi yaktık, ateşler içinde topladık.*

Pataval (60-1): İptidai bir ayakkabı türü.

*Yoh bir patavali, çoban bir ölkè, Böyük Firdövsilèr yaratdı bèlkè...
Ayakkabısı bile olmayan bir ülke, büyük İran şairleri yetiştirdi belki de...*

Turş (61-13): Ekşi.

Mayan turş ayrandır, zatın Ġırığdır. Karakterin ekşi ayrandır, kişiliğın kırıktır.

Sèrkèrdè (61-20): Ordu komutanı.

*Hèbèrdar eyleyin sèrkèrdèlèri, hücumu toplansın bütün èsgèri!
Komutanları haberdar eyleyin, bütün askerleri saldırı için toplansın!*

Sonbeşik (63-9): Evin sonuncu evladı, en küçüğü.

*Sèn Ġayıt, Ġardaşım, bari yaşa sèn, mèn ölsèmdè ölüm sèn sonbeşiksèn.
Sen geri git kardeşim, bari sen yaşa, ben ölsem de öleyim sen en küçüğüsün.*

Yèhèr (63-25): Binek hayvan oturmağı, eyer.

*Di, Ġaçın! Tèz Ġaçın, indi firsèt var, odur bağ, hazırdir yèhèrli atlar!
Haydi, kaçın! Tez kaçın, şimdi fırsatınız var, eyerli atlar orda hazır, bak!*

Ġapıçı (64-4): Bekçi.

*Elè zènn etmè ki Ġapıçınam mèn, bir az seçilirèm nökerlèrindèn.
Sanma ki senin bekçinim, erkek hizmetçilerinden seçilirim.*

Toĝlu (64-10): On aylık koyun yavrusu.

*Bir ağacdan soyulmuş **toĝlu** asılmışdır.
Bir ağaçta temizlenmiş koyun yavrusu asılmıştır.*

Ġazamat (64-18): Ceza, cezaevi.

*Yüz il **Ġazamat** çèksèm, ĝurtarsam sizè ĝèllèm.
Yüz yıl ceza çeksem de kellem size fedadır.*

Dovĝa (65-2): Azerbaycan'a has çorba türü.

Yarpız (65-2): Su kenarında yetişen bir bitki, yarpuz.

*Yaz ola, **dovĝa** ola **yarpızla**. Yaz ola, çorba ola yarpuzla.*

Payız (65-4): Sonbahar mevsimi.

***Payız** ola, pendir-çörèk ĝarpızla. Sonbahar ola, peynir, ekmek karpuzla.*

Aşna (65-13): Yakın dost, arkadaş.

***Aşna!** Deyèn sèn yumurtası tørs ĝelèn toyuĝ kimi ötürsèn?
Arkadaş! Yumurtası ters gelmiş tavuk gibi ötüyorsun?*

Mat ĝal- (66-6): Hayret etmek, şaşırmaq.

***Mat ĝalmışam** lap sizè. Size çok hayret ediyorum.*

Kèrèn (66-12): Yontulmamış kalın ağaç.

*El yıĝılsa bir yerè, Vallah, **kèrèn** sındırar. Birlikten kuvvet doğar.(atasözü)*

Pèlèng (66-21): Kaplan.

*Vallah, düz deyirèm, **pèlèngsèn, pèlèng!** Vallahi, doğru söylüyorum, kaplansın,kaplan!*

Boran (67-2): Fırtına.

*Biz ayrı düşsek de aşnadan, yardan, ĝèrèk çekinmèyèk **borandan**, ĝardan!
Dosttan, yardan ayrı düşsek de, fırtınadan kardan korkmamalıyız!*

Damcı (67-7): Bir sıvıdan düşen miktar.

*Elèdir, elè, hèr **damcı** ĝüvvèdir bir daşĝın selè. Öyledir, öyle,her miktar sele kuvvettir.*

Şumla- (67-10): Toprağı işlemek.

*Yeri şumlayan biz, onu èkèn biz, büyük sarayları gurub tikèn biz.
Toprağı işleyen biz, büyük sarayları yapanlar biz.*

Şahta (67-12): Dondurucu soğuk.

Ğışın şahtasında tahıl becèrèn bizik, biz! Kışın soğuşunda tahıl yapan biziz, biz!

Darğa (67-16): Şehri idare eden adam.

*Asıldığı her zaman darağacından, taladı gurd kimi eli **darğalar**.
Her zaman darağacında asıldık, idareciler kurt gibi taladılar bizi.*

Yabı (67-21): Zayıf eşek. **Şıllağ** (67-21): Ayakla vurma, tekme atma.

*Bir azca arpası çoğ düşèn zaman, **yabı** cinsi kimi **şıllağ** atırlar...
Arpası biraz fazla geldiği zaman, eşek gibi tekme atarlar...*

Çèn (69-16): Rutubetli duman, sis, pus.

*Sağ olun, **çèn** gelir, hava ğaralır; sonra ğeciğèrik, ğün dè daralır...
Sağ olun, sis çöküyor, hava kararıyor, sonra geç kalırız, ğün de bitiyor...*

Su iç- (71-19): Gözü tutmamak. **Ğüdaza ver-** (71-20): Birini felakete sürüklemek.

*Ğözüm **su içmèyir** İlyasdan düzü, belèsi **ğüdaza** tez **verèr** bizi!
İlyası gözüm hiç tutmuyor, böylesi, bizi felakete sürükler!*

Ğèlèt (72-14): Hata, yanlış, yanılma.

*Ğèlèt elèmişèm, bir **ğatadır** bu, bir dè elèmèrèm ömrüm uzununu.
Hata ettim, bir **ğatadır** bu, bir daha ömrüm boyunca hata yapmayacağım.*

Hèmişè (73-7): Her zaman, daima, her an.

*Ğaldı han...-**Hèmişè** elimizdedir, vètènin ğözlèri indi bizdèdir.
Kaldı han...-Her zaman elimizdedir, vatanın ğözlèri şimdi bizdedir.*

Kèlèbaş (76-7): Kocabaşlı.

*Ha, ha, ha! Ğaçmışdır **kèlèbaş** dana! Ha, ha, ha! O kocabaşlı dana kaçmış!*

Dèstè (77-7): Topluluk, grup.

*Eldar'ın **dèstèsi** ğörünür. Eldar'ın grubu ğörünür.*

Ğurumsağ (78-16): Namussuz.

*Ğüllè ğabağında canından ğorhan **ğurumsağ**!
Ğüllenin önünde canından korkan namussuz!*

Hanèndè (80-8): Ses sanatçısı.

*Belè deyirlèr ki ağladır yeri, sizin Ğarabağın **hanèndèlèri**.
Diyorlar ki sizin Karabağ'ın sanatçıları ağlatıyormuş.*

Kür Ğırağı (80-10): (**Kür**: Pak, temiz su) Kür çayı kenarı.

*Ğözüm yollarda galmişdir, hêbèr yoğ **Kür Ğırağından**.
Ğözüm yollarda kaldı, haber yok Kür çayından.*

Busat (84-4): Halı.

*Bu dövlèt, bu cèlal, bu şanlı saray, göylèrin **busatı** o ulduz o ay.
Bu devlet, bu yüz, bu şanlı saray, göklerin halısı o yıldız o ay.*

Peşè (85-3): İş, sanat, meslek. **Şeşè** (85-4): Dik, sivri.

*Buna ğulağ asma, çètìn **peşèdir**, niyè ğulağınız çoğdan **şeşèdir**.
Bunu dinleme, zor iştir, niye, kulağınız çoktan sivridir.*

Kèsèr (85-7): Kesici alet, etki, güç.

*Sizin sözüünüzün **kèsèri** azdır. Sizin sözlerinizin etkisi azdır.*

Çaş- (85-15): Birbirine karıştırmak. **Ğarov** (85-15): Tavuk körlüğü hastalığı.

*Neylèsin yazığın nè tèsiri var? Işığ ğüclènèndè **çaşar Ğarovlar**.
Neylesin yazığın ne etkisi var? Işık fazla olunca, hasta kör tavuklar birbirine karıştırır.*

Tè'zim ed- (86-7): Baş eğerek selam vermek.

*Vidadi dâhil olub **tè'zim edir**. Vidadi içeri girerek selam verir.*

Ğayda (89-4): Düzen, usul, yol, tarz.

*Yoğ, yoğ! Hèlè ğèlbim **ğaydayla** vurur. Yok, yok! Şimdi kalbim düzenli çarpıyor.*

Halèt (89-10): Hal, durum, vaziyet. **Babèt** (89-11): İyi.

*Mèn cahan mülkündè mütlèğ doğru **halèt** görmèdim,
Hèr nè gördüm, èyri gördüm, özğè **babèt** görmèdim.*

*Ben dünya üzerinde kesin doğru bir vaziyet görmedim,
Ne gördümse eğri gördüm, iyi görmedim.*

İhtilat (89-12): Sohbet, muhabbet.

*Aşınalar **ihtilatında** sèdağèt görmèdim.
Dostlar sohbetinde sadakat görmedim.*

Mühtèsèr (89-14): Kısa, özet halde. **Hèzèr** (89-14): Sakınma, korunma.

*Mühtèsèr kim, böyle dünyadan gèrèk etmèk hèzèr.
Kısacası, böyle dünyadan sakınmak gerekir.*

Ahtar- (89-22): Aramak, bulmaya çalışmak.

*Eh, Ata nè goyub nè ahtarırsan, zülmün gabağında ağlar mı insan?
Eh, Baba, ne deyip ararsın, zulmün önünde ağlar mı insan?*

Üz tut- (91-15): Konuşmak için yüzünü çevirmek.

*Sonra bütün gecè hëyala vardım, Allaha üz tutub yenè yalvardım.
Sonra bütün gece hayal ettim, yine, Allaha yalvardım.*

Zèhrimar (93-17): Yılan zehri. **Şahmar** (93-18): Zehirli yılan cinsi.

*Bilmèdim ahuru zèhrimarımış, hër gızıl hëzinè bir şahmarımış.
Bilmedim sonu yılan zehriymiş, her kızıl hazine bir zehirli yılanmış.*

Pènah (94-9): Sığınma, himaye edilme.

*Neydi o yazığın, neydi günahı? İndi çöllèr midir onun pènahı?
O zavallının günahı neydi? Onun sığınağı şimdi çöllèr midir?*

Oyat- (94-14): Uyandırmak.

*Ğapıçı, ğapıçı çağır gedèni, lap oyatdı o mahını mèni.
Bekçi, bekçi çağır gideni, tam o mani beni uyandırdı.*

Mügèssir (94-17): Suçu, günahı olan.

*Ondan iyrensè de hër duyan ürèk, buna mügèssirdir, şübhesiz, zaman.
Duyan her yürek ondan iğrense de, şüphesiz, bunun suçlusu zamandır.*

Şam (95-9): Akşam.

*Ona hèmdèm olmuş saralan şamlar, ğelbi hicran çekmiş ğerib ahşamlar.
Ona dost olmuş sararan akşamlar, kalbi ayrılık derdi çekmiş garip akşamlar.*

Nizè (95-13): Kargı, mızrak, süngü.

*Ğünclar, nizèlèr, demir ğalhanlar, sinèndè at çapan şahlar, hağanlar.
Kılıçlar, süngüler, demir kalkanlar, sinesinde at çarpan şahlar, hakanlar.*

Cum- (95-17): Fikre, hayale dalmak.

*Eldar! Yenè fikrè cumubsan! Eldar!
Gene, düşüncelere dalmışsın!*

Dincèl- (96-5): Dinlenmek, rahatlamak. **Başına dön-** (96-6): Sevgiyle yalvarmak.

*Bir ağız demèsèn, **dincèlèmmèzsèn**. De, **başına dönüm**, de gèlsin!
Bir şey demezen rahat etmezsin. Söyle, yalvarırım, söyle gelsin!*

Tab- (98-11): Tahammül etmek.

*Ġoy indi **tablasın** Mèhèmmèd Ġacar! Bırak şimdi tahammül etsin Muhammed Ġacar!*

Döyüntü (98-19): Kalp çarpıntısı.

*Bu ana gèlbidir, gèl onu sèn yar, gör nè **döyüntülèr**, nè ağrılar var!
Bu ana kalbidir, gel onu yar, gör bak, ne kalp çarpıntıları, ne ağrılar var!*

Sürèk (99-10): Hayvan sürüsü.

*Of! O, **sürèk** görmüş dişi canavar, bizi guduz kimi daladı kèçti.
Of! O, sürü görmüş gibi dişi canavar, bizi kuduz gibi taladı geçti.*

Cilov (99-19): Atın dizgini, hâkimiyet.

*Şaliko, Şaliko! Ġüvvèt bizdèdir, dünyanın **cilovu** elimizdèdir.
Şaliko, Şaliko! Kuvvet bizdedir, dünyanın hâkimiyeti elimizdedir.*

Çonguri (100-18): Gürcü enstrümanı.

***Çonguri** deyirik buna, sizin saz kimidir. Buna Çonguri deriz, sizin saz gibidir.*

Şèvè (101-8): Siyah renk.

*Mürekkèbim **şèvè** göllèr, gèlènim göl gamışları.
Mürekkèbim, kara göller, kalemim göl kamışları.*

Kèlağayı (101-19): Süslü, ipek başörtüsü.

*Ġülnar **kèlağayı**nı açarağ Eldarın garşısına atır ve ona mèktub uzadır.
Ġülnar, başörtüsünü çıkarıp Eldarın karşısına atar ve ona mektup uzatır.*

Bahşeyiş (102-18): Hediye.

*Sènè giymètli bir **bahşeyişim** var, mènè dè atamdan galıb yadiğar.
Sana kıymetli bir hediyem var, bana da babamadan hatıra kaldı.*

Yapıncı (102-21): Keçeden yapılan kolsuz, uzun elbise, kepenek.

***Yapıncının** altından bir gülinc çıkararağ... Kepeneğinin altından bir kılıç çıkararak...*

Acığlan- (104-14): Kızmak, sinirlenmek.

*O da hècv elèmiş o zülmkarı, buna **acığlanı**b zalım hökmdar.
O hicvetmiş zülumkarı, zalim hükümdar da buna kızmış.*

Humar (105-1): Süzgün, baygın bakış.

Humar-humar bahmağ göz gaydasıdır. Baygın baygın bakmak göz usulüdür.

Sès-küy (108-25): Kavga, gürültü sesi.

Bu arada sès-küy kopur. Eldar'ın dèstəsi hücumu keçmişdir, vuruşma yaħınlaşır. Bu arada, kavga sesi artar. Eldar'ın grubu hücumu geçmiştir. Vuruşma yakınlaşır.

Cırığ (110-3): Yırtılmış, sökülmüş yer.

Ğèl, gèl çulu cırığ kèndliyèm mèn dè, şahla vuruşaram yeri gèlèndè. Gel, gel, çulu yırtık bir köyliüyüm ben de, gerekirse Şahla da vururum.

Sıyırma (110-18): Keskin, uzun.

Ğapıçı, èlindè sıyırma hènçèr gèlèrèk, onu arhadan vurur. Bekçi, elinde uzun hançerle gelerek onu arkasından vurur.

Daş-ğaş (111-5): Değerli taşlar, mücevherat.

Èzildi şahmarın zèhèrli başı, dağdın sarayı, bütün daş-ğaşı. Ezildi yılanın zehirli başı, dağdın sarayı, bütün mücevherleri.

Ğèrdiş (112-2): Gidişat. **Kècrèftar** (112-2): Kötü davranış.

Tamaşa (112-3): Seyretme. **Kar** (112-3): Sağır. **Kirdar** (112-3): İş, hareket, eylem.

Ey Vidadi, gèrdişi-dövrani-kècrèftarè bah. Rüzigarè gıl tamaşa, karè bah, kirdarè bah. Ey Vidadi, Zamanın kötü gidişatına bak. Rüzgârı seyret, sağıra bak, işine bak.

5.12. Eserdeki Eşsesli Kelimeler

Bu bölümde, tiyatro eserinde yer alan bazı kelimelerin eşseslilik (okunuşu ve yazılışı aynı, anlamı farklı olan kelimeler) özelliği yönünden Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması yapılmıştır.

Ata (26-2): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **baba** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **kişinin soyunun en büyüğü** anlamında kullanılmaktadır.

Ata, hèbs etdilèr yazıg Eldar'ı. Baba, zavallı Eldar'ı hapsettiler.

Baba (24-2): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **dede** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **baba** anlamında kullanılmaktadır.

Onun görkèmindèn iyrenmèyin siz, bir kèndli babadır, vicdanı tèmiz. Onun görkeminden rahatsız olmayın, o, temiz vicdanlı köylü bir dededir.

Çat- (70-7): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **istenen yere ulaşmak, varmak** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **birine bulaşmak, birini kızdırmak** anlamlarında kullanılmaktadır.

*Doğrudur, gardaşım, üç güne gèdèr çatar kömèyinè bizim dèstèlèr.
Doğrudur, kardeşim, üç güne kadar arkadaşlar yardımı ulaştırır.*

Danış- (9-17): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **konusmak, söylemek** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **birine bir fikir, bir çıkar yol bulmak için başvurmak** anlamında kullanılmaktadır.

*Yoh, bu da olmadı, düz danış, afèt!.. Yalan yaraşmayır gül dodaglara.
Hayır, bu da olmadı, doğrusunu söyle güzel!.. Yalan söylemek gül dudaklara yakışmıyor.*

Dayan- (58-9): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **durmak, beklemek** anlamlarındadır. Türkiye Türkçesinde ise **bir yere yaslanmak, mecazi olarak sabretmek** anlamlarında kullanılmaktadır.

*Heyir, fèzilet dèn dèm vurma vèzir, dayan bir gul kimi èmrè müntèzir!
Hayır, erdemden bahsetme vezir, her emre hazır bir kul gibi bekle!*

Düz (28-6): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **doğru, yalan olmayan** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **eğri olmayan** anlamında kullanılmaktadır.

*Düzü, gorhuludur Eldar'ın adı, Kèndistan yerindè çoğ hörmèti var.
Doğrusu, Eldar'ın adı korkutur, Köy yerinde çok saygınlığı var.*

Göz dağı (43-9): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **derde düşmek, keder vermek** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **tehdit** anlamında kullanılmaktadır.

*Aparın, aparın onu zindana, göz dağı çekdirin Azèrbaycana!
Götürün onu zindana, keder, dert verin Azerbaycan'a!*

Hala (44-15): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **teyze** anlamındadır. Türkiye Türkçesinde ise **hala** anlamında kullanılmaktadır.

*Yoh, hala! Heç gorhıma, indi bahardır, Garabağ doğrudan bir lalèzardır.
Hayır, teyze! Hiç korkma şimdi bahardır, Karabağ gerçekten bir lale bahçesidir.*

Kimi (34-13): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **gibi** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **kimse** anlamında kullanılmaktadır.

*Kor kimi galmasın insan, galhsın cèhalètin garanlığından.
İnsan körler gibi davranmasın, cehaletin karanlığından kurtulsun.*

Kişi (92-1): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **erkek, er** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **herhangi biri** anlamında kullanılmaktadır.

Olmaz kişi (Vidadi), bir dayan, bizi işe salarsan.

Olmaz Vidadi, bekle, bize sorun çıkaracaksın.

Mahal (7-1): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **bölge** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **yer** anlamındadır.

XVII. əsr, Azərbaycan. Gəzağ mahalı. 17. yüzyl, Azərbaycan. Kazak bölgəsi.

Payla- (34-9): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **birden çok kişiye bölüştürmek** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **azarlamak, kızmak** anlamlarında kullanılmaktadır.

Bəli də bəli də, çox sevır sizi, dağıdın, paylayın həzinənizi.

Evet, evet, çok seviyor sizi, dağıtın, paylaşırın hazinenizi.

Sarı (75-15): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **–e doğru** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **sarı** renginin adıdır.

Çekin atları! Bir bölük göndərin arhaya sarı.

Atları çekin! Arkaya doğru bir bölük gönderin.

Son (57-12): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **erkek evlat** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **bitiş, bitmiş** anlamlarında kullanılmaktadır.

Yohdur vèliəhdim... Bir sonsuzam mèn, nè gèdèr küsgünèm kor taleyimdèn.

Veliahtım yok... Erkek evladım yok, ne kadar küskünüm kör talihime.

Tap- (15-23): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **bulmak** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **birine, bir şeye kutsallık addetmek** anlamında kullanılmaktadır.

Yaşşı, nè tapmısan o saraylardan? Sèn ki, zövğ alırsan gözèldèn yardan.

Sahi, ne buluyorsun o saraylarda? Sen ki, güzelden sevgiliden zevk alırsın.

Tèk (10-1): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **gibi** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **yalnız, sadece** anlamlarında kullanılmaktadır.

Can balam, parlasın ömrün günəş tèk, nè can yanğısı gör, nè ıztırab çek.

Can evladım, ömrün güneş gibi parlasın, ne canın yansın, ne de ıztırab çek.

Yaran- (30-4): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime **meydana gelmek, türemek** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **birine hoş görünmeye çalışmak** anlamında kullanılmaktadır.

Bir bah, èllèrinè yaraşar mı gan? Oğlum, yaşatmağa yaranmış insan.

Ellerine bir bak, kan yakışır mı? Oğlum, insan, yaşatmak için yaratılmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Semed Vurğun'un "Seçilmiş Dram Eserleri ve Poemaları" adlı kitabındaki "Vağif" adlı tiyatro eserinin ses bilgisi, yapı bilgisi, cümle bilgisi yönünden incelenmesi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1) VTE'de Türkiye Türkçesinde kullanılan ünlüler "a,e,ı,i,o,ö,u,ü" dışında Türkiye Türkçesinde kullanılmayan, Türkiye Türkçesindeki "e" den daha dar ve kapalı olup "e" ile "i" arası bir ses olan "ə-è" ünlüsü vardır:
günèş (85-1), kèlam (101-17), bèrk (108-3)

2) "â" ünlüsünün, VTE'de Farsça ve Arapça kökenli kelimelerde kullanıldığı tespit edilmiştir: Ar. Hudâ>Hüdâ (7-1), Ar. kelâm>kèlâm (10-4)

"â" ünlüsü Arapça ve Farsça terkiplerde kullanılmıştır:

Ar. hüsn-i kelâm (10-4), Far. ehvâl-i şüma (31-1)

"â" ünlüsünün "è" ünlüsüne yakın bir biçimde kullanıldığı da görülmektedir:

kâlp>gèlb (74-3), hâber>hèbèr (80-10)

3) VTE'de bazı kelimeler, kalınlık- incelik yönünden uyum değişimine uğramıştır:

Ar. maksad> mègsèd (11-3), Ar. Muhammed>Mèhèmmèd (33-11)

VTE'de ünlülerin kalınlaşması durumu, incelmeye göre daha azdır: kale>gala (64-8)

4) VTE'de düzleşme olayı, yuvarlaklaşma olayına göre daha fazladır:

karpuz>garpız (65-4), öyle>elè (96-3)

Yuvarlaklaşma olayı, düzleşmeye göre azdır: için>üçün (98-16)

5) VTE'de ünlü genişlemesi olayı, daralmaya göre fazladır:

hiç>heç (23-10), zincir>zèncir (26-5)

6) VTE'de ünlü düşmesi olayı da görülmektedir. Özellikle, orta hece düşmeleri yaygındır: padişah>padşah (35-20), zulümkâr>zülmkar (35-20)

VTE'de ünlü türemesine örnek olarak sadece içte türemenin olduğu kelimeler vardır:

Rusya>Rusiya (35-20), inle->inildè- (47-17), rüzgâr>rüziğâr (87-18)

7) VTE’de Türkiye Türkçesiyle kıyaslama neticesinde sedahlılaşma ve sedasızlaşma olaylarına rastlanılmıştır:

Sedahlılaşma

k>ğ: kapı>ğapı (7-4), ocak>ocağ (8-3), bucak>bucağ (8-4), ayak>ayağ (8-5)

t>d: Vagif’ten>Vağif’dèn (9-10), uzakta>uzagda (9-12), çoktur>çoğdur (9-13)

p>b: kalp>ğèlb (46-12), azap>èzab (51-1) garip>ğèrib (55-6)

Sedasızlaşma

d>t: dökül->tökül- (27-17), doku->tohu- (46-1), diken>tikan (86-1)

c>ç: Cengiz>Çingiz (57-9)

8) VTE’de ünsüz ikizleşmesi sıkça rastlanılan bir ses olayıdır:

his>hiss (17-17), yedi> yeddi (22-11), gidemem>gedèmmèrèm (25-20)

vaziyet> vèziyyèt (34-2), sekiz>sèkkiz (79-6), çekdir->çèkdirr- (92-11)

9) VTE’de ünsüz düşmesi, ön ses ve orta seste olmak üzere iki şekildedir:

yıl>il (8-3), yürek>ürèk (12-2), yıldız>ulduz (14-8), yüz>üz (16-11)

keyif>kef (11-10), böyle>belè (12-20), öylece>elècè (26-15)

10) VTE’de ünsüz türemesi olayı, iç ses türemesiyle sınırlıdır:

börek>böyrèk (49-28), azrail>èzrayıl (50-15), tüfek>tüfènk (65-20)

11) VTE’de göçüşme (metatez) olayına örnek olabilecek kelime sayısı sınırlıdır:

toprak>torpağ (10-1), eksik>èskik (17-12), avrat>arvad (22-6), tütsü>tüstü (64-10)

12) VTE’de şimdiki zaman eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak “-r”, “-Ir” ekidir:

diyorsun>deyirsèn (7-17), bırakıyorsun>burahırsan (11-11),

tutuyorum>tuturam (51-8)

13) VTE’de geniş zaman eki, 1. çoğul şahıs eki“-ğ” olması yönüyle Türkiye Türkçesinden ayrılır: konuşuruz>danışarığ (25-6)

14) VTE’de zamirler, Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla aynıdır; fakat yönelme eki aldığı anda, ünlü, değişime uğramayarak aslını korumaktadır ve dönüşlülük zamiri, “kendi” zamirinin yanında, “öz” kelimesi de yer almaktadır.

bana> mènè (102-19), sana> sènè (108-13), kendim>özüm (109-15)

15) VTE’de “**diye**” zarf-fiili yerine “**deyèndè**” sözcüğü ile; “**için**” edatı yerine de “**üçün**” edatı kullanılmaktadır: **dediğinde**> **deyèndè** (49-18), **için**>**üçün** (98-16)

16) VTE’de Azerbaycan Türkçesindeki kelimeler bölümünde, eserde yer alan ve Türkiye Türkçesi’nde kullanılmayan kelimelerin açıklamaları örneklerle verilmiştir:

Yağşı (7-15): Beğenilen, hoş, güzel.

*Yağşılığ, insana bir sènèt olsun, dünya başdan-başa göy cènnèt olsun!
Güzellik, insana bir sanat olsun, dünya baştan sona bırak cennet olsun!*

Ğüzèran (7-8): Yaşayış, geçim, hayat.

*Bèlkèdè yağşını seçèk yamandan, ta ki ğansız keçèn bir ğüzèrandan.
Belki de zordan iyiliği seçmeliyiz, ta ki kansız geçen bir yaşamdan.*

17) VTE’de eşesli kelimeler bölümünde eserde yer alan bazı kelimelerin eşeslilik (okunuşu ve yazılışı aynı, anlamı farklı olan kelimeler) özelliği yönünden Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması yapılmıştır:

Danış- (9-17): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **konusmak, söylemek** anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **birine bir fikir, bir çıkar yol bulmak için başvurmak** anlamında kullanılmaktadır.

*Yoh, bu da olmadı, düz danış, afèt! Yalan yaraşmayır gül dodağlara.
Hayır, bu da olmadı, doğru söyle, güzel! Yalan söylemek gül dudaklara yakışmıyor.*

Mahal (7-1): Azerbaycan Türkçesinde bu kelime, **bölge** anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise **yer** anlamındadır.

*XVII.èsr, Azèrbycan. Ğazah mahalı.
17. yüzyıl, Azerbaycan. Kazak bölgesi.*

KAYNAKÇA

- Allahverdiyeva, Şehrabani, *Azerbaycan Dili*, Hasret Matbaası, Türkiye 2000.
- Allahverdiyeva, Şehrabani, *XIII-XVI. Yüzyıllarda Türk Abidelerinde Zarf-Filler*, Nobel Kitabevi, Seyhan/Adana 2011.
- Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I (Heman) –II (Hemaset, Züyültü)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.
- Alovlu, Mehdi Famil, *Publisist Semed Vurğun*, Bakü 1967.
- Arif, Mehmed, *Semed Vurğun Dramaturcijası*, Bakü 1964.
- Artun, Erman, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul, 2004.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 Cilt)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.
- Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1957.
- Bayraktar, Nesrin, *Orta Türkçede Fiilisimler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2000.
- Bayraktar, Nesrin, *Türkçede Fiilisimler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- Bilgegil, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt Yayınevi, 3.baskı, Erzurum 2009.
- Bilgin, Muhittin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- Buran, Ahmet, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Buran, Ahmet; Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Basım, 6.baskı, Ankara 2009.
- Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- Cafer, Mehmed, *Semed Vurğun, Hayat ve Yaradıcılığı*, Bakü 1966.
- Caferoğlu, Ahmet; Akpınar, Yavuz, *Azerbaycan Türkleri Edebiyatı*, TDEK C.3, Ankara 1992.
- Cemşidov, Şamil, “*Azerbaycan*” *Sözünün Menşe ve Manası Hakkında* (Akt. Metin Karaörs), *Türk Kültürü*, S. 370, Y. XXXII, s. 113-119.
- Ehmedov, B. A; Axundov, A.A., *Azerbaycan Dili 6-7*, Maarif Neşriyatı, Bakı 1990.

- Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Basım, Ankara 2007.
- Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 1999.
- Ergin, Muharrem, *Azeri Türkçesi*, Ebru Yayınları, İstanbul 1981.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul 2004.
- Halk Şairi Samed Vurğun*, Bakü 1958.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- Gürbüz, Muammer, *Türk Dili Kompozisyon ve Diksiyon (Ders Notları)*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2009.
- Hamza, Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Hüseyinzade, Muxtar, *Muasir Azerbaycan Dili (Morfologiya)*, Bakı 1973.
- *İslam Ansiklopedisi, 33. Cilt (Nesih- Osmanlılar)*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.
- Kara, Mehmet, *Ata Atacanov'un Şiirleri I-II Giriş- Metin- Aktarma- İnceleme- Gramer- Dizin*, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Kartallıoğlu, Yavuz; Yıldırım, Hüseyin, "*Azerbaycan Türkçesi*", *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C. I-II*, KB Yayınları, Ankara 1991.
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Kükey, Mazhar, *Türkçenin Dilbilgisi I*, Samsun 2003.

- Memmedov, G, G, *Desprçastiyav Pısmennih Pamyatnikah Azerbayjan*, Skogo Yazıka, XIV.-XIX. Vekov/Avtoraf. Kad. Diss./ Bakı 1967.
- Memmedov, N., *Azerbaycan Dilçiliyinin Nezeri Esasları*, Bakü 1971.
- *Meydan Larousse Büyük Sözlük ve Ansiklopedi*, Sabah Gazetesi Yayınları, 24 cilt, İstanbul 1992.
- Mirzezade, Hadi, *Azerbaycan Dilinin Tarihi Morfologiyası*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı 1962.
- Nazım, Ahundov, *Semed Vurğun Bibliyografya*, Bakü 1965.
- Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, Adam Yayınları, İstanbul 2002.
- Oruç, Birsel, *Oğuz Grubunda Edatlar*, İ.Ü. Türk Dili Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- Özçelik, Saadettin, *Urfa Merkez Ağzı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Özer, Filiz, *Oğuz Grubu Türk Dillerinde Fiilisimler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2000.
- Özkan, Nevzat, *Türk Dünyası (Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat)*, Geçit Yayınları, Kayseri 1997.
- Saray, Mehmet, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993.
- Savran, Hülya, *Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler*, Türk Dili, 2001/II, 2001.
- Şirinova, Zümrüt, *Azeri Türkçesinde Zarf-Fiiller*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (A-E) Cilt I*, Simurg Kitabevi, İstanbul 2002.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (F-J) Cilt II*, VÖAW (Avusturya Bilimler Akademisi), İstanbul 2009.

Topaloğlu, Ahmet, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989.

User, Hatice Şirin, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Vural, Hanifi; Böler, Tuncay, *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011.

Vurđun, Semed, *Seçilmiş Əsərləri*, Maarif Nəşriyyatı, Bakı 1986.

Vurđun, Semed, *Seçilmiş Dram Əsərləri və Poemaları*, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 1974.

-----*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.baskı, Ankara 1998.

-----*Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 24. baskı. Ankara 2005.

Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Yayınları, Elazığ 1996.

Zeynalov, Ferhat, *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi* (Akt. Yusuf Gedikli), Cem Yayınları, İstanbul 1993.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.tdk.gov.tr>
- <http://www.turkoloji.cu.edu.tr>
- <http://www.nedirsor.com>

SEÇME SÖZLÜK

A

- Adla-(s.10):** İsim vermek, ad koymak.
Aftaba(s.11): İbrik.
Ağ ol-(s.12): İtaat etmemek, tabi olmamak.
Ahır(s.24): Son, nihayet.
Ahtar(s.26)-: Aramak, bulmaya çalışmak.
Apar-(s.46): Bir şeyi eliyle götürmek, getirmek.
Ara düzèl-(s.46): Aracılık etmek, barıştırmak.
Arha(s.50): Sırt, bel, arka.
Arhayın(s.51): Rahat, kaygısız, sakin.
Asiman(s.56): Gökyüzü, asuman
Asta(s.57): Yavaş, yavaşça, ağır.
Aşına(s.60): Tanıdık, bildik.
Aşkar(s.60): Açık, belli.
Ayağla-(s.71): Ayaklarıyla ezmek.
Azad(s.75): Serbest, hür.
Azar(s.76): Hastalık.

B

- Babèt****:** İyi.
Bad-i Sèba(s.80): Sabah rüzgârı.
Bafta****: Kumaş türü.
Bağla-(s.84): Kapamak, kilitlemek.
Bah-(s.86): Görmek için gözlerini yöneltmek.
Bais(s.87): Sebep, sorumluluk.
Bala(s.87): Evlat, çocuk.
Balığ(s.88): Suda yaşayan solungaçlı hayvan.
Baş apar-(s.96): Yönelmek, meşgul olmak.
Baş tut-(s.97): Sonuç vermek, ulaşmak.
Başdan elè-(s.98): Reddetmek, yakasını kurtarmak.
Başına dön-(s.99): Sevgiyle yalvarmak.
Bayatı(s.105): Musikide hüznü bir makam.
Bèdbèht(s.108): Talihsiz, bahtsız.
Bèhrè(s.112): Meyve, mahsul.
Bèlèd(s.114): Aşına, bilen, tanıyan.
Bèndè(s.116): Kul, köle.
Bènövsè(s.117): Menekşe.
Bèrk(s.119): Sert, katı, sağlam.
Bès(s.120): Yeter, kâfi, elverir.
Bèzèk(s.124): Süs, ziynet.
Bezık-(s.125): Bezemek, bıkmak, usanmak.
Birdèfèlik(s.134): Bir seferlik, kesin, kati.
Biş-(s.138): Ateşin içinde tutulup hamlığı gitmek.

- Böhtan(s.150):** İftira.
Bucağ(s.153): Köşe.
Budağ(s.153): Ağaç kollarının her biri, dal.
Bulağ(s.154): Su membaı, pınar, kaynak.
Busè(s.159): Öpüş, öpücük.

C

- Cahan(s.165):** Dünya, âlem, kâinat, cihan.
Cah-Cèlal(s.165): İhtişam, gösteriş.
Camal(s.166): Güzellik, yüz güzelliği.
Cèlb ed-(s.173): Dikkatini çekmek.
Ceyran(s.176): Geyik cinsi bir hayvan.
Cıdır(s.176): At yarışı yapılan meydan.
Cırıg(s.178): Yırtılmış, sökülmüş yer.
Cilov(s.181): Atın dizgini, hâkimiyet.
Cum-(s.185): Fikre, hayale dalmak.
Cürè(s.186): Her çeşit, türlü.

Ç

- Çahnaş-(s.189):** Ortalığı karıştırmak.
Çarıg(s.192): Deriden yapılmış terlik.
Çaş-(s.193): Birbirine karıştırmak.
Çat-(s.194): İstenen yere ulaşmak, varmak.
Çèmèn(s.198): Yeşillik, çayırılık.
Çèn(s.198): Rutubetli duman, sis, pus.
Çètìn(s.201): Çok zor yapılan, ulaşılan.
Çiyin(s.209): Omuz.
Çor(s.212): Küfür, beddua ifadesi.
Çörèk(s.214): Ekmek.

D

- Dağma(s.222):** Küçük ev.
Damcı(s.228): Bir sıvıdan düşen miktar.
Danış-(s.231): Konuşmak, söylemek.
Darğa(s.233): Şehri idare eden adam.
Darıh-(s.234): Sıkılmak, usanmak.
Dart-(s.235): Bir şeyi kendine çekmek.
Daş-ğaş(s.237): Değerli taşlar, mücevherat.
Dayan-(s.241): Durmak, beklemek.
Dèlèduz(s.248): Dalavereci, hilebaz.
Dèr-(s.262): Koparmak.
Dèstè(s.265): Topluluk, grup.
Did-(s.277): Parça parça koparmak.
Dil ver-(s.280): Söz vermek, kışkırtmak.

Dincèl-(s.287): Dinlenmek, rahatlamak.

Dirigözlü(s.291): Canlı, diri, yaşayan.

Dolan-(s.302): Gezmek, dolaşmak.

Dovğa****: Azerbaycan'a has çorba türü.

Döş(s.314): Göğüs, sine.

Döyüntü(s.319): Kalp çarpıntısı.

Dustağ(s.326): Hapse atılmış, tutsak.

Düzü(s.339): Doğrusunu söylemek, doğrusu.

E

Ehtiram(s.350): Derin hürmet, saygı.

Ehtiyat(s.351): Önlem almak, tedarik.

Elat(s.362): Hayvancılık yapan göçer köylüler.

Elè bil-(s.365): Sanmak, zannetmek.

Ev yiyəsi(s.400): Evin büyüğü.

È

Ègrèb(s.346): Akrep.

Èhkam(s.348): Bir görüşün, fikrin kuralları.

Èhval(s.351): Hal, vaziyet.

Èmèl et-(s.373): Yerine getirmek, yapmak.

Èmmamè(s.375): Din adamlarının taktığı sarık.

Èmi(s.374): Amca

Èrklè(s.386): Kendine yakın bilerek hareket etme.

Èrz-hal(s.388): Dilekçe.

Èşrèf(s.395): En şerefli, pek muhterem.

Ètir(s.399): Güzel koku, ıtır, rayiha.

Èyan(s.403): Üst tabaka, imtiyazlı insanlar.

Èylèş-(s.406): Oturmak.

Èvèz(s.402): Karşılık, yerine.

Èzab(s.409): Eziyet, üzüntü, işkence.

Èziz(s.411): Sevilen, kıymetli, değerli.

F

Farağat(s.415): Sükût, sessiz.

Fars(s.416): İran kavmi.

Fitnè(s.428): Bozgunculuk, ara bozma, fesat.

Ġ

Ġabağ(s.435): İleri, ön kısım, karşı taraf.

Ġabar(s.436): Deride meydana gelen kabarcık.

Ġağiltı(s.441): Kaz, martı gibi hayvanların sesleri.

Ġala-(s.443): Üst üste toplamak, kümelemek.

Ġanacağ(s.449): Anlayış, düşünce, zihniyet.

Ġarov(s.465): Tavuk körlüğü hastalığı.

Ġaşğabağ(s.468): Kaşların çatılması.

Ġayda(s.472): Düzen, usul, yol, tarz.

Ġaynar(s.474): Kaynayan, canlı.

Ġayıt-(s.473): Geri dönmek.

Ġaz(s.475): Uyanık, becerikli, kurnaz.

Ġèlèt(s.485): Hata, yanlış, yanılma.

Ġèmgin(s.488): Kederli, üzgün.

Ġèrar(s.494): Sonuç, karar.

Ġèrg ol-(s.496): Batmak, suda boğulmak.

Ġıca-(s.508): Dişi gıcırdatmak.

Ġırağ(s.512): Bir şeyin kenarı, sınırı, yanı.

Ġırgovul(s.513): Sülün.

Ġışgır-(s.518): Haykırmak, bağırarak.

Ġıvrıl-(s.519): Kıvrılmak.

Ġızışdır-(s.523): Kızdırmak.

Ġısas(s.529): İntikam, kısas.

Ġoçağ(s.533): Yiğit, cesur, korkusuz.

Ġonağ(s.537): Konuk, misafir.

Ġoşul-(s.542): Arkadaş olmak, birleşmek.

Ġoşun(s.542): Ordu.

Ġovuşuğ(s.544): Birleşik, bitişik, bütün.

Ġoy-(s.545): İzin vermek.

Ġöy(s.553): Gök, sema renginde, mavi.

Ġurumsağ(s.581): Namussuz.

Ġürrèlèn-****: Gururlanmak.

Ġüvvè(s.595): Kuvvet, takat, fiziki enerji.

Ġ

Ġèrdiş(s.495): Gidişat.

Ġèrmè(s.498): Germe.

Ġèzèb(s.506): Hiddet, öfke, sinir.

Ġizlinpaç(s.532): Saklambaç.

Ġödèl-(s.547): Kısalmak.

Ġörkèm(s.549): Dış, genel görünüş.

Ġöyçèk(s.553): Güzel, alımlı.

Ġözlè-(s.563): Beklemek.

Ġüdaz(s.586): Yok eden, yakan, tüketen.

Ġüllè(s.588): Ateşli silahlardaki mermi.

Ġülzar(s.590): Gül bahçesi.

Ġüzèran(s.596): Yaşayış, geçim, hayat.

H

Halèt(s.601): Hâl, durum, vaziyet.

Hara(s.607): Hangi taraf, nere.

Hègiğèt(s.619): Bir şeyin aslı, mahiyeti.

Hèkimanè(s.620): Âlimcesine.

Hèlèlik(s.621): Şimdilik, henüz.

Hèmdèm(s.623): Dost, arkadaş.

Hèmin(s.623): Kendisinin benzeri, aynı.
Hèmişè(s.624): Her zaman, daima, her an.
Hèrlè-(s.629): Daire şeklinde hareket ettirmek.
Hèzèr(s.639): Sakınma, korunma.
Hicran(s.644): Ayrılık.
Hökm(s.659): Emir, buyruk.
Hörmèt(s.660): Büyüklere gösterilen saygı.
Hüdüd(s.665): Sınır, ölçü.
Hürè(s.667): Zevzek, boşu boşuna ürüyen (köpek)

Ĥ

Ĥaliğ(s.603): Halkeden, yaratan.
Ĥanèndè(s.605): Ses sanatçısı.
Ĥaniman(s.606): Ev, aile, baba ocağı.
Ĥèl'èt(s.621): Bahşış, hediye.
Ĥèyalplov(s.635): Hayali şey, hülya.
Ĥeyir(s.636): Fayda, hayır.
Ĥına(s.641): Kına.
Ĥumar(s.663): Süzgün, baygın bakış.
Ĥurcun(s.664): Heybe, büyük torba.

İ

İdrak(s.676): Anlama, kavrama.
İğtişaş(s.679): Kargaşa, karışıklık.
İĥtilat(s.680): Sohbet, muhabbet.
İĥtiyar(s.681): Kendi kararıyla hareket etme.
İkimè'nalı(s.685): İki anlamlı.
İlan(s.687): Yılan.
İlğar(s.689): Söz verme, vefa, vaat.
İndi(s.698): Şimdi, şu anda.
İsti(s.714): Çok ısınmış hava, sıcaklık.
İşığ(s.721): Işık
İştah(s.724): Arzu, istek, heves.
İştirak(s.725): Ortaklık etme, katılma.
İyrèn-(s.731): Tiksirmek, iğrenmek.

K

Kabab(s.735): Kebap.
Kam(s.739): Arzu, istek, gaye, dilek.
Kamal(s.739): Kamillik, olgunluk.
Kasad(s.745): Ticari hayatta durgunluk.
Kasıb(s.745): Fakir.
Keçè(s.748): Yünlü veya kıllı kaba materyal.
Keçèl(s.748): Kel.
Kèlağayı(s.754): Süslü, ipek başörtüsü.
Kèmènd(s.756): Ucu ilmekli uzun ip.
Kèmèr(s.757): Bele sarılan kuşak.

Kèndistan(s.759): Köy, köy hayatı.
Kèrèm(s.760): Merhamet, lütuf, ihsan.
Kèrèn(s.761): Yontulmamış kalın ağaç.
Kèsèr(s.762): Kesici alet, etki, güç.
Kinayè(s.768): İmalı söz, dolaylı ifade.
Kirdar(s.770): İş, hareket, eylem.
Koma(s.777): İlkel ev.
Köç-(s.787): Göç etmek, taşınmak.
Köks(s.790): Göğüs, yürek.
Kömèk(s.791): Birine yapılan yardım.
Külèk(s.801): Rüzgâr.
Kür(s.804): Pak, temiz su.

L

Laçın(s.809): Şahin cinsinde bir kuş.
Laĥta(s.810): Pıhtı, kan pıhtısı.
Lalèzar(s.811): Lale bahçesi.
Lap(s.812): Kelime anlamını kesinleştirir.
Lèçèr(s.814): Arsız, hayâsız.
Lèlèş(s.816): Kişinin kendini işaret etmesi.
Lèhzè(s.815): En kısa zaman, bir dem.
Lèyağèt(s.819): Kabiliyet, beceri, liyakat.
Lovğ(a)s.825): Kibirli, kendini beğenmiş.

M

Maya(s.838): mec. Kişinin karakteri.
Mehriban(s.847): Samimi, merhametli.
Mèdh et(s.842): Övmek.
Mèğrib(s.843): Güneşin battığı yer, batı.
Mèharèt(s.844): Uсталık, hüner, beceri.
Mèhèbbèt(s.845): Aşk, sevgi.
Mèkan(s.848): Birinin olduğu yer.
Mèl'un(s.851): Küfür, beddua ifadesi.
Mènsèb(s.853): Yüksek, vazife, makam.
Mènzil(s.854): Ev, daire, yol, mesafe.
Mènzum(s.854): Nazım hâlinde olan.
Mèrd(s.855): Yiğit, kahraman, cesur.
Mèsèlè(s.858): Problem.
Mètlèb(s.862): Arzu, istek, dilek.
Mèzèllèt(s.865): Zelillik, alçaklık.
Minval(s.873): Yol, usül, tarz.
Molla(s.876): Din adamı, imam.
Möhlèt(s.879): Mühlet, süre.
Müftè(s.887): Parasız, bedava.
Mügèssir(s.888): Suçu, günahı olan.
Müĥtèsèr(s.890): Kısa, özet hâlde.

Mülayim(s.891): Yumuşak, uysal.
Mülk(s.891): Ülke, memleket.
Müntèzir(s.893): Hazır bekleyen.
Mürüvvèt(s.894): Merhamet, insaf.
Mütèssir(s.898): Üzgün, üzüntülü.
Mütlèg(s.899): Mutlak, kesin, şüphesiz.

N

Nağıl(s.903): Masal.
Nalè(s.904): İnilti, feryat.
Namè(s.905): Mektup.
Necè(s.910): Nasıl, ne kadar.
Nèfèr(s.911): Bir tek kişi, şahıs, asker.
Nègmè(s.912): Nağme, türkü.
Nèzèr(s.916): Bakış, bakma.
Nifrèt(s.917): İkraah duygusu, nefret.
Nişan(s.919): İz, alamet, belirti.
Nisyè(s.919): Boş, gerçek dışı.
Nizami***: Nizâmî-i Gencevî. Fars edebiyatı şairi.
Nizè**: Kargı, mızrak, süngü.
Nökèr(s.922): Erkek hizmetçi.
Növ(s.922): Türlü, çeşit, tür.
Növrağ(s.923): Süs, bezek, letafet.

P

Pataval****: İptidai bir ayakkabı türü.
Payız(s.961): Sonbahar mevsimi.
Payla-(s.961): Birden çok kişiye bölüştürmek.
Pèlèng****: Kaplan.
Pènah(s.963): Sığınma, himaye edilme.
Pèrvaz(s.966): mec. Uçma, neşelenme.
Pèrvèrdigar(s.967): Allah.
Peşè(s.967): İş, sanat, meslek.
Plov(s.974): Pilav.
Pozğun(s.977): Bozulmuş, perişan.
Pus-(s.983): Gizlice gözetlemek.
Püstè****: Küçük fındığa benzer çerez türü.

R

Rişhènd(s.998): Dalga geçme, alay.
Rüstèm-i Zâl*: Firdevsi'nin *Şehname* adlı eserinde

S

Sacayağ(s.1005): Yemek pişirilen üçayaklı alet.
Sağal-(s.1008): Şifa bulmak, iyileşmek.
Sahla-(s.1010): Elinde tutmak, sahip olmak.
Salamat(s.1012): Sağ, canlı, diri.
Sar(s.1016): Serçegillerden yırtıcı bir kuş.

Saral-(s.1016): Sararmak, solmak.
Sarsağ(s.1018): Serseri, ahmak, aptal.
Satgın(s.1019): Hain, namert, alçak.
Segâh(s.1025): Azerbaycan musikisi.
Sèrv(s.1035): Uzun, ince boylu.
Sènèm(s.1031): Dilber.
Sèrèfraz ol-****: Açılmak, ferahlamak.
Sèrkèrdè(s.1034): Ordu komutanı.
Sèrvèr(s.1036): Önder, reis, başkan.
Sès-küy(s.1036): Kavga, gürültü sesi.
Sona(s.1053): Erkek ördek.
Südemèr(s.1066): Tecrübesiz çocuk.
Sümük(s.1067): Kemik.
Sürèk(s.1068): Hayvan sürüsü.
Sındır-(s.1041): Kırıp dökmek.

Ş

Şahmar(s.1074): Zehirli yılan cinsi.
Şahta(s.1075): Dondurucu soğuk.
Şam(s.1075): Akşam.
Şan(s.1076): Arı peteği.
Şanè(s.1076): Tarak.
Şèrièt(s.1084): İslam kanunları.
Şeşè(s.1085): Dik, sivri.
Şèvè(s.1085): Siyah renk.
Şeyda(s.1085): Delicesine seven, vurgun.
Şeypur(s.1086): Musiki aleti.
Şıllağ(1087): Ayakla vurma, tekme atma.
Şir(s.1089): Aslan, çok cesur, korkusuz.
Şumla-(s.1096): Toprağı işlemek.

T

Tab-(s.1099): Tahammül etmek.
Tala-(s.1102): Soymak, yağmalamak.
Tale(s.1102): Baht, kısmet.
Tap-(s.1106): Bulmak.
Tègsir(s.1114): Suç, kabahat.
Tèlès-(s.1120): Acele etmek.
Tèrèfdar(s.1128): Taraf tutan, taraftar.
Tèrlan(s.1129): Uzun kanatlı yırtıcı kuş.
Tèrpèn-(s.1130): Kimıldamak.
Toğlu(s.1141): On aylık koyun yavrusu.
Tor(s.1146): Hile, tuzak.
Tovla-(s.1148): Tatlı dille kandırmak.
Toy(s.1148): Düğün merasimi.

Toyuğ(s.1148): Tavuk.

Turş(s.1155): Ekşi.

Tuti(s.1156): Tatlı dilli.

Tük(s.1157): Deri üzerinde biten ince kıl.

Tüstü(s.1159): Ham ateşten çıkan duman. Tütsü.

Tütèk(s.1159): Kamıştan yapılan musiki aleti.

O

Oğru(s.927): Hırsız, hırsızlık yapan kimse.

Oğşa-(s.928): Okşamak.

Otağ(s.936): Evin bölümlerinden her biri, oda.

Ovçu(s.937): Avcı.

Oyat-(s.939): Uyandırmak.

Oylağ(s.939): Mesken, yer, meydan.

Ö

Öğèy(s.942): Üvey, öz olmayan.

Öhdè(s.942): Sorumluluk, vazife.

Ötèrgi(s.947): Ani, seri, geçici.

Öz(s.949): Kendine, şahsına ait olan.

U

Ura(s.1166): Rus askerlerinin savaş esnasında attıkları nara.

Uşag(s.1167): Çocuk.

Usan-(s.1167): Bıkmak, bezmek.

Ü

Üz tut-(s.1185): Konuşmak için yüzünü dönmek.

V

Vageè(s.1191): Vaka, olay.

Vè'z(s.1202):Sözle iyiliğe teşvik, öğüt.

Vüsal(s.1207): Visal, kavuşma.

Y

Yâddan çih-(s.1208): Akıldan çıkmak, unutulmak.

Yağşısı(s.1213): Beğenilen, hoş, güzel.

Yaltağlan-(s.1215): Dalkavukluk, yaltaklık yapmak.

Yaman(s.1216): Kötü, merhametsiz.

Yandır-(s.1218): Yakmak, tutuşturmak.

Yapıncı(s.1220): Keçeden yapılmış kolsuz, uzun elbise, kepenek.

Yaran-(s.1222): Meydana gelmek, türemek.

Yarpız(s.1228): Su kenarında yetişen bir bitki. Yarpuz.

Yaşılbaş(s.1231): Şiirde güzelin vafından biri.

Yekèbaş(s.1239): Geç anlayan, kalın kafalı.

Yekègarın(s.1239): Boğazına düşkün, iştahlı.

Yègin(s.1238): Şüphesiz, kesin.

Yèhèr(s.1238): Binek hayvan oturmağı, eyer.

Yeri-(s.1247): Ayaklarıyla hareket etmek.

Yola sal-(s.1255): Birini evden uğurlamak.

Yuva sal-(s.1264): Kendine ev yapmak.

Z

Zarafat(s.1271): Şaka.

Zèhrimar****: Yılan zehri.

Zèmanè(s.1277): Devir, zaman, baht.

Zillèt(s.1284): Zorluk, ağır şart.

Zinèt(s.1285): Süs, bezek.

Zirèk(s.1286): Hızlı, hareketli, canlı.

* Meydan Larousse, 17. Cilt, s. 141. ** <http://www.nedirsor.com>.

*** Diyanet İslam Ansiklopedisi, 33. Cilt 183. Sayfa, *Nizâmî-i Gencevî* Maddesi.

**** Şehrabani Allahverdiyeva, *Azerbaycan Dili*, Hasret Matbaası, Türkiye 2000.

ÇEVİRİ YAZILI METİN

VAGİF

5 PÈRDÈLİ

11 ŞÈKİLLİ

MÈNZUM

DRAM

BİRİNCİ PÈRDÈ
BİRİNCİ ŞEKİL

XVII. èsr Azèrbaycan. Gəzağ mahalı. Vidadi'nin evi. Arğa tərèfdè Kürçayı şırıl şırıl ağır. Gürub zamanıdır. Vidadi tək, ağaç altında namaz gılır. Namazın arasında èllèrini göyè galdırıp, titrèk və tè'sirli bir sèsle:

VİDADİ

Hüdaya! İnsanın halı yamandır,
Nèlèr çekdiyimiz sènè èyandır.
Mè'nası varmıdır min tèrigètin?
Aç... Aç gəpısın sèn hègigètin.
Nè olur, bir yeni işig ver bizè,
Bizim kor yaranmış gözlèrimizè
Bèlkè dè yahşını seçèk yamandan,
Ta ki, gənsiz keçèn bir güzèrandan.
Biz dè ilham alağ, sevinèk barı!
İşiglat bu dibsiz gəranlıgları...
Yazıgdır dünyanın èşrèfi insan,
Böyüksèn, adilsèn, keç günahından!
Goyma ki, yèrlèrdè sürünür bèsèr,
Dünyada gəlmasın nè pislilik nè şèr.
Yahşılığ insana bir sènèt olsun,
Dünya başdan-başa gəy cènnèt olsun!...

TÜKÈZBAN

Yenè namaz üstè şeir deyirsèn!

VİDADİ

Sèn dè tèzè-tèzè gèlbè deyirsèn...(7)

TÜKÈZBAN

Yoh... Yoh... Vidadi can, bağışla mèni,
Könüldèn sevirem hèr bir gèlmèni.
Otuz il gördüyüm bu yohsul ocağ,
Bir gonağ görmèmiş bu sèssiz bucağ.
Sènin ayağların dèydiyi zaman,
Mènè cènnèt kimi görünür, inan!

VİDADİ

Ğèl, gèl yahın otur, vèfalı gərim,
Sèndè yuva salmış ilk arzularım;
Dünyanın dèrdini gèmini hèr an
Mènè bir bağışla unutturursan.

TÜKÈZBAN

Bizè çoğ görmèsin yaradan bunu,
Mèn sènè borcluyam ömrüm uzununu.

VİDADİ

Tükèzban! Azaldı gèlib-gedènlèr,
 Vağifdèn gèlmèyir tèzè bir hèbèr.
 Of... O, Ğarabaĝa köçèndèn bèri,
 Ğodèlir ömrümün bu son günlèri...
 Onsuz günü-gündèn çoĝalır gèmim,
 Oydu bu yerlèrdè könül hèmdèmim.

TÜKÈZBAN

Vidadi! Darıĝma, bizdè mèsèl var:
 Bir yandan baĝlayan bir yandan açar.

Ğapı döyülür.

VİDADİ

Buyurun!

İki nèfèr elçi gèlir.

I.ELÇİ

Sizsiniz Vidadi şair?(8)

VİDADİ

Bèli, ĝulluĝunuz bèndèyè dair?

I.ELÇİ

Ğèncèdèn gèlmişik, ĝonaĝıĝ sizè.

TÜKÈZBAN

Bizim yoĝsul olan bu evimizè,
 Siz hoş gèlmişsiniz!

VİDADİ

Ğèlin, ĝardaşlar!

Allah ĝonaĝının öz ĝismèti var.

Elçiler èylèşirlèr, Tükèzban Ğarı aftarımanı sacayaĝının üstünè ĝoyub, çay hazırlayır.

VİDADİ

Yaĝşı, haradansınız, kimlèrdènsiniz?

I.ELÇİ

Şair, Cavad Ğanın adamıyıĝ biz,
 Hoş hèbèr ĝètirib gèlmişik sizè.

VİDADİ

Vağifdèn?

I.ELÇİ

Yoĝ, Vağif Ğarabaĝdadır.

Siz ki bilirsiniz, o uzaĝdadır.

VİDADİ

Bèli, uzaĝdadır, hèsrèti çoĝdur...
 Ancaĝ sèdaĝetin mènzili yoĝdur.
 Yaĝşı, bir danışın, buyurun ĝörèk!(9)

I.ELÇİ

Yoħdur bu torpağda şair sizin tèk,
 Ğözèl sözlèriniz düşüb dillèrè,
 Sizi çoħ görmèsin Tanrı ellèrè.

VİDADİ

Yoħ... Yoħ... Hüsni- kèlam Vağifdè vardır,
 Hèr sözü ölmèyèn bir yadigârdır.
 Belimi sındırıp onun hèsrèti...

I.ELÇİ

Bizim Hân çoħ sevir şe'ri, sènèti,
 Sizin yanınıza göndèrdi bizi,
 İstèyir saraya gèlmèyinizi...

VİDADİ

Necè?

I.ELÇİ

Hân deyir ki, Vidadi gèlsin,
 Sarayda yaşasın, burada yüksèlsin.
 Eviniz hazırdır bir bağ içindè;
 Bilmèyècèksiniz nè dèrd, nè zillèt,
 Aşıb-daşacağdır sizinçin dövlet,
 Sizi vèzirliyè dè'vèt èdir Hân...

VİDADİ

Oğul, Mèn azadam başdan-binadan...
 Bir dè, alışmışam bizim çöllèrè,
 Könlümdèn ayrılmaz bu dağ, bu dèpè,
 Mèndèn nè şah olar, nè dè hân olar,
 Ğèlsèm dè hân özü peşiman olar.

I. ELÇİ

Canım! Bir düşünün, bu sèadèttir...
 Bu tèrki-dünyalığ yaman adèttir. (10)
 Ğanadlı bir guşdur fursèt èzèldèn,
 Ğaçar, buraħmayın siz onu èldèn!

VİDADİ

Bir növ başdan elèmèk mègsèdi ilè
 Deyin ki, hèsètèyèm, yoħdur guvvètım,
 Yoħdur o èvvèlki sözüüm söhbètım...
 Bugün sabahlığam, günlèr tez keçir,
 Mènim dè karvanım yığışıp köçür...

II. ELÇİ

Demèk... Baş tutmadı hânın arzusu?
 Sizdèn gözlènilmèz bir cavabdır bu.
 Canım, bu aç evdèn nè tapmısan sèn?
 Niyè buraħırsan kefi èlindèn?

VİDADİ

Burda olmasa da saray havası,
İstidir hêr guşun doğma yuvası...
Kasıb komacığım özümê yetêr,
Burda yazılmışdır yüzlêrlê êsêr.

I. ELÇİ

Bêhtinizdên kûsün...

VİDADİ

Yoh, yoh... Mên şadam,
Burda hêr gayđıdan, dêrdên azadam...

II. ELÇİ

Ĝêl ğedek, ğêl ğedek, bu ki, dêlidir...

I. ELÇİ

Ĝêl ğedek, doğrudan bu ğülmêlidir.

VİDADİ

Ĝalın ğecêliyin, evimiz vardır!(11)

I. ELÇİ

Rişhendle

Sizê darlığ olar, dağmanız dardır...

VİDADİ

Ûrêk ğeniş olsun!

I. ELÇİ

Ĝözünüz ğörsê dê odlar, alovlar,
Sizê şirin ğêlir hêyalplovlar.

II. ELÇİ

Di salamat ğalın!

Elçilêr ğedirlêr.

VİDADİ

Ĝedin! Yanılmışdır sizi ğöndêrên,
Başđa bir âlêmin ğonağıyam mên.
Bu fani dñnyanın kêfî, lêzzêti,
Ağırda yaradır, kônül möhlêti...
Ĝedin, aldadammaz mênî saraylar,
Burda hêmdêmidir ulduzlar, aylar,
Burda ğecêlêrin ğerib sêsi var,
Ĝönlümün incê bir kêmênçesi var...
Ona toğunmasın o soyuğ êllêr,
Mênim sarayımdır yüksêk êmêllêr!...

TÜKÊZBAN

Vidadi, nê dedin! Lap Ûrêyimdên!
Ömür sürmêmisên ğoltuğlarda sên.
Belê cavab verên dilin var olsun!
Yurdunu atana dñnya dar olsun!

VİDADİ

Tükèzban! O saray gan ocağıdır,
 Onun hêr vüsali hicran dağıdır.
 Bir düşün Vağif'i, daima gülêr,
 Daima şadlanan o büyük hünêr,(12)
 Bè'zên taléyindên şikâyêt yazır;
 Sèbèb? –Saraylardır...

Arhadan sès gèlir.

VAGİF

Ay ev yiyèsi!

TÜKÈZBAN

Aman! Bu olmasın Vağif'in sèsi?

VİDADİ

Deyèsên özüdü.

Bir nèfêr kèndli tèleşik içèri gèrir.

KÈNDLİ

Vidadi! Vidadi! Gözlèrin aydın!

Vağif gonağ gèlir...

*Vağif bir böyük kèndli ilè dâhil olur. Vidadi, Vağif'i görèn kimi özünü onun üstè salır,
 gucağlaşib öpüşürlèr.*

VİDADİ

Canım! Ciyèrim!

Yolunu gözlèyèn zèyif gözlèrim
 Artıg işıglandı, nè yahşı, of, sèn...
 Vèfasız deyildin sèn ki èzèldèn.

Èylèşirlèr.

VAGİF

Ğünah mènimkidir, èfv elè, ustad!
 Sènsiz olmamışdır bir gün könül şad.
 Yuhumda görmüşèm sèni gecèlèr,
 Sènsiz gülmemişdir ruhuma sèhèr...

TÜKÈZBAN

Yahşı, ay utanmaz, bir dè yâdından
 çıhdı birdèfèlik Tükèzban Hâlan? (13)

VAGİF

Tükèzbanın boynundan gucağlayarağ
 Yoğ, yoğ, sèn anadan artıgsan mana,
 hêyatım olduğca borcluyam sana!

VİDADİ

Yahşı, nè var nè yoğ? Kefin necèdir?

VAGİF

Bu dünya doğrudan bir bilmecèdir,
 Ğapıya goymuram can möhnètini,
 İçirèm dünyanın hère şèrbètini...
 Ğündüzlèr oħşayır mèni saraylar,
 Ğecèlèr sirdaşım ulduzlar, aylar...
 Hère ğünün rèngindè bir canlı sènèt,
 Mènim dè oylaĝım daĝdır, dèpèdir,
 Könlüm gözèllyè bir pèncèrèdir,
 Dünyanın sirrini görürèm ordan...
 Bir parça sümükdür sevdasız insan.

VİDADİ*Èrk ilè*

Sevda bir dènzidir –ĝöylèrdèn dèrin,
 Asta baĝ, ĝaralar birdèn ĝözlèrin.
 Burnun uşaĝ kimi dèyèr daşlara...

VAGİF

Ğeyir! Mèn yoldaşım uçan ĝuşlara,
 Dünya çoĝ böyükdür, min bir yuvam var.
 Hèlè bu dünyayla mènim devam var.
 Hère tèzè ĝülüşdèn zövĝ almalıyam,
 Ovçu ĝözlèrimdè ĝalmasın bir kam.
 Ömür vèfasızdır, bizi tèrk edir,
 Hère aĝ ğün, ĝara ğün ömürdèn ĝedir...

VİDADİ

Şair! Heç aldanma dünya varına,
 İnanma dünyanın e'tibarına,(14)
 Savab ĝör, hère zaman yahşılıĝ eylè,
 Dar ĝündè Allah'a "kèrimdir" sòylè,
 Sèni bu dünyada boĝsa da möhnèt,
 Aħırda ĝismètin olacaĝ cènnèt,
 Aħirèt dünyası ĝalacaĝ bizè.

VAGİF

O da bir pèrdèdir ĝözlèrimizè...
 Canım, nè cèhènnèm nè cènnèt vardır,
 Bunlar da bir cürè uydurmalarıdır...

VİDADİ

Yenè şairliyìn baş aparır ha!...
 Yoħsa aĝ olursan böyük Allaha?..

VAGİF

Bilirsèn, Vidadi, sözün doğrusu,
 Olmağ istèmirem vicdan oğrusu.
 Yoħdu bu dñyanın gözəllikləri,
 B'zn cilvlnn nazlı bir pəri,
 Őhla gözlərini szdy zaman,
 Cnnti alıram mən bu dñyadan.
 Goy nisy dalınca Őeyhlr yyrsn,
 O nisy cnnti gy onlar grsn.
 Boş szdir, "dñyanı heçdn yaradan"-
 Bütün cnntlri gracağ insan...

TKZBAN*glr*

Ha... Ha... Vağif, el uŐağlıđdan da
 Snd görünürdü bu söz, bu da.

VIDADI

Yağşı, n tapmısan o saraylardan?
 Sn ki zvğ alırsan gzldn yardan?

VAGİF

Yoħdur Ğarabağda güzel snmlr,
 Bağdığca gl olur drdlr, lmlr.(s.15)
 Mndn çoğ uzağdır hr bla, hr gm,
 Yalnız gzllrdir Mkkm, Mdinm.

VIDADI

Demk gzllrin unuttun bizi?
 Unuttun z ana beŐiyimizi?

VAGİF

Mn orda olmasam, ğan ıħar diz,
 Ğuşlar da ağlayar ellrimiz.
 Ğan mndn utanır, kinir bir az,
 Mn ğetsm, ğırğının hesabı olmaz.
 O b'zn hirslnib ğuduran zaman,
 Mnm zncirini dartıb saħlayan.

*Bir nec kndli ğlir***HMD KIŐI**

Vağif, hoş ğlmisn, zn grk!

VAGİF

Sağ ol hmd Dayı, kefin necdir?

*Kksn ötürür***HMD KIŐI**

N var ki ömrümüz zlmt ğecdir;
 Yen ellrimiz ğabar ğabardır,
 N uval dibind bir arpa vardır,
 N d tknmizd ğuru bir rk...

VAGİF

Bilirèm, bilirèm o dèrdlèri mèn...

ÈHMÈD KİŞİ

Ğèrèk yâdımdadır rehmetlik dèdèn,
Bükülmüşdü beli keçè atmağdan...(16)

VAGİF

Darıhma, darıhma keçèr bu dövran,
Ağ günün ışığı görünèr size,
Hèlèlik güvènin zèhmètinizè.

ĞURBAN KİŞİ

Yaşşı, gözümüzün sèn ışığıydın,
Bütün meclislèrin yaraşığıydın.
Şeirlèr deyèrdin gèlinè gıza,
Onu da çoğ gördün ahırda bizè?

VAGİF

Yoh, yoh Ğurban Èmi, mènè dünyada,
Bu ellèr, obalar gülzar görünür.
Gözüm gözünüzdèn uzağ olsa da,
Könüldèn- könülè yollar görünür.

ĞURBAN KİŞİ

Sağ ol, èskik olma, sèn yaşa barı.

Bu arada ğatar-ğatar durnalar keçir, onların ğağultısı hèn iki şairin diggètini cèlb edir.

VİDADI

Tükèzban, bir tez ol, gètir sazları.

Tükèzban iki dènè saz gètirir. Vidadi sazın birini Vağifè verir.

VİDADI

Bunu tanıyırsan?

VAGİF

Mènimdir bu saz!

VİDADI

Èrk ilè

Hèlè sahlamışam onu, utanmaz!
Ondan ayrılmasın sènin hissèlerin,(17)
Onun tellèrindè göylèrdèn dèrin,
Bir mè'na vardır ki, yaşadır bizi,
Şair elèmişdir hèn ikimizi.

VAGİF

Doğrudur ğardaşım, inan ki bir an
Könlüm ayrılmamış telli sazlardan.

VİDADI

Di gèl durnalara bir şeir deyèk.
Sazları çalırlar. Vidadi ilè Vağif deyişirlèr.

VİDADİ

Ġatar-ġatar olub ġalġıb havaya,
Nè çıġıbsız asimanè, durnalar?
Ġerib- ġerib, ġemġin-ġemġin ötürsüz,
Ûz tutubsuz nè mèkanè, durnalar?

VAGİF

Bir zaman havada ġanad saġlayın,
Sözüm vardır mènim sizè durnalar!
Ġatarlaşıb nè diyardan ġelirsiz?
Bir ġèbèr vèrsèniz bizè, durnalar!

VİDADİ

Bir baş çèkin dèrdi-mèndin halına,
Èrzè yazsın, ġèlèm alsın èlinè,
Vidadi ġèstèdèn Bağdad èlinè
Siz yetirin bir nişanè, durnalar!

VAGİF

Nazènin-nazènin edèrsiz avaz,
Ûrèk tazèlènèr, olar sèrèfraz,
Vaġif'in dè könlü çoġ edèr pèrvaz.
Hèrdèm sizin ilè ġèzè, durnalar!

ÈHMÈD KİŞİ

Saġ olun, ġecèniz ġeyrè ġalsın.(18)

VAGİF

ġeyrè ġènşèr ġedin, çoġ şad oldum mèn.
*Kèndlilèr Vagiflè ġörüşèrèk ġedirlèr. Vagif, aġşam ġeribliġinè şairanè bir nèzèrlè
baġaraġ.*

Aġ, bu aġşam nè ġözèldir, ondakı mè'naya baġ,
Parçalanmış aġ buludlar ġöydè baġdaş ġuraraġ,
Tèbièt'in saflıġına ġulaġ asıb uzaġdan,
Ġèlin kimi bèzèk urub ay da çıġmış otaġdan.
Nè tèmizdir, nè parlaġdır mahtabın süd bènizi,
Èn müġèddès ġèyallara dè'vèt edir o bizi.

VİDADİ

ġèyal şirin ne'mètidir bu acı kâinatın...

VAGİF

ġèyal doġma balasıdır bizim ana ġèyatın,
Onun ġözü kor olsa da sevècèkdir bu ana.
Yazıġ, bèdbèġt balasını basacaġdır baġrına.

TÜKÈZBAN

Vaġif! Danışmadın heç Èli Bèydèn,
Necèdir, ġörmirèm heyli zamandır?

VAGİF

Paho... Lap böyüyüb, yaşşı cavandır;
 Toyudur... Ğeldim ki, aparım sizi,
 Özü tapşırırbdır ğelmèyinizi.

VIDADI

Yaşşı, Èli Bèy'in toyudur, demèk?

VAGİF

Bès necè, toydur!

VIDADI

Tükèzban, ğedèk!

Oğul bizimkidir, ğedèk, Tükèzban!(19)

TÜKÈZBAN

Sènè zèhmèt olar...

VIDADI

Nè?

Vağifè işarè ilè

Budur cavan?

“Nè ğedèr olsa ğoca, ğerçi Vidadi hèstè, yenè Vağif kimi, èlbèttè, yüz oğlana dèyèr”

Sèn ki lèlèşini yaşşı bilirsèn!

TÜKÈZBAN

Yaşşı, ğoca vahtı ğürrèlènmè sèn.

VAGİF

Yoğ, Hala! Heç ğorğma, indi bahardır,

Ğarabağ doğrudan bir lalèzardır;

Yenè yanaglara sığal vurulur,

Hèr daşın dibindè bir toy ğurulur,

Bir yanda tar sèsi, bir yanda ğaval...

Bükür dağ dōşündè boynunu maral,

Ahır şırıltıyla köpüklü çaylar,

Ğèlir sècdèsinè ulduzlar, aylar.

Ğedèk! Bizim yerlèr hoş keçèr sizè.

VIDADI

Ğedèk, hına ğoyağ èllèrimizè,

Uşag bizimkidir, mübarèk olsun!

Ğèlinin yolları ğül-çiçek olsun!

Sevinclèr içindè Vağiflè ğucağlaşırilar(20)

PÈRDÈ

İKİNCİ ŞEKİL

Şuşa galası. Han sarayı. Vağif'in evi. Toy meclisi. Oyun. İbrahim Han, yanında da adamları, gelir. Hamı galhıb, Hana baş eyir.

İBRAHİM HAN

Hanendelere

Başga bir zövgü var bugünkü toyun,
Tez olun, yahşı bir Segâh oğuyun!

Musigi çalınır

HANENDÉ

oğuyur

Hèr bağın, hèr bağçanın bir bülbülü-şeydası var,
Hèr duyan gèlbin, èzizim, gizli bir sevdası var,
Ruhu oğşar, gèlbi oğşar nicè bir canan sèsi,
Gâh gülèr, gâh ağlayar- hèr demdè bir mè'nası var.
Can alan hèr nègmènin mè'nası yalnız eşgdir,
Göz görüb, èl çatmayan ulduzlu bir dünyası var.
Bèylè bir söz var ki, Vağif indi bir Mècnun olub,
Şeyrù sèn'èt adlanan nèzèndè bir Leylası var.

İBRAHİM HAN

Çoh gözèl, Vağif'i çağırın görèk...

Bèy dè öz toyunda oynasın gèrèk!

Èli Bèy oynayır, Vağif gelir.

İBRAHİM HAN

Vèzir, heyir işiniz heyli mübarèk!

Ağ günlèrè çihşın sizin Èli Bèy!

Ancag çiharmasın bizi yâdından...

VAGİF

Görèk, bu növrağı pozmasa zaman...

İBRAHİM HAN

Yenè dè şikayèt? Gèl, inan ki sèn,
Nè gèdèr mèn sağam kef görècèksèn!

Tèlhèk gelir (21)

TÈLHÈK

Gèlininiz bir mèlèk,

Hamı deyir, "mübarèk!"

Ancag mènim boş başım,

Sizè deyir:-Gardaşım,

Bir gumardan, bir atdan,

Bir dè gözèl arvaddan

Ehtiyatlı dolanmağ,

Ehtiyatlı dolanmağ.

Eşikdè tüfènk atılır. Gülüş vè ura sèslèri ucalır, gèlini gètirirlèr.

YENGÈ

Anam, bacım, gız gèlin,
 Èl-ayağı düz gèlin,
 Yeddi oğul istèrèm,
 Bircè dènè gız gèlin!..

VAGİF

A gızım, üzündèn götür duvağı,
 Goy, açığı görünsün ayın gabağı.
 Acıg yaşamışdır bizim nènèlèr,
 Kèfèndir, a balam, sèrapèrdèlèr.
 Nèdir gözèllèrdè bu pèrdè, bu rènk,
 Can dustağ olanda gülèrmi ürèk?
 Yazın lalèsidir al yanağların,
 Yağut kènarıdır gül dodağların,
 Camalın dünyadır, gucağın cènnèt,
 Utansın hüsnündèn o kor şèrièt...

*Hamıda heyrèt, hèyècan görünü; gèlini o biri otağa aparırlar. Bu arada Eldar,
 çiyindè bir guzu, içèri dâhil olur.*

VAGİF

Of... Dostum, gardaşım, hoş buyurmusan,
 Sèndè dağ havası duyuram, inan!
 Sizdèn ayrılmayır gönlümün guşu,
 Ellèrdè görürèm hèr gurtuluşu.(22)

ELDAR

Möhtèrèm şairè salamlar olsun,
 Bu dünya durduğca o da var olsun!

İBRAHİM HAN

Ètrafa

Aha... heç saymayır bu hèrif bizi,
 Görünür, datmamış guvvètimizi...

ŞEYH

İbrahim Hanın gulağına

Bir bağ gözlèrinè... Bağışı gandır,
 Kèndè garışığlıg salanlardandır.

İBRAHİM HAN

Vèzir, çoban-çoluğ mèclisidir bu?

VAGİF

Düzü, gözlèmèzdim heç sizdèn bunu.

İBRAHİM HAN

Necè gözlèmèdin, lap yersiz, nağağ,
 Yoğ bir başa keçsin çiyindè çomağ...

VAGİF

Èziz gonağımdır, dostumdur Eldar.

İBRAHİM HAN

Han'ın hüzurunda nè ölümü var?

VAGİF

Bu mènim evimdir, siz gonağsınız,
Gonağı sevèrlèr, lap nahağsınız...

İBRAHİM HAN

Gonağı, gonağı... gonağa bir bağ,
Hèr yoldan ötèni başa çıhardağ!(23)

VAGİF

Onun görkèmindèn iyrenmèyin siz,
Bir kèndli babadır, vicdanı tèmiz.
Dilindèn düşmèyir gözèl nağıllar;
Èn büyük ürèklèr, yetkin ağıllar
Ellèr dünyasında yetişir, bilin!
Namusu, vicdanı tèmizdir elin!

İBRAHİM HAN

Doğrusu, yorulub bezikmèdin sèn
Elè, durub-durub ellèr demèkdèn?

ELDAR

Vagifè

Canım, dalaşmayım, mèn gedim...

VAGİF

Dayan,

Başgadır könlümdè gülèn hanıman...

İBRAHİM HAN

Getsin, gèrmèsini ayağlamağa!

ELDAR

Buyruğ sizinkidir, möhtèrèm ağa,
Ancağ olmasaydı kasıb kèndlilèr,
Bunca güdurtmazdı sizi simu zèr...

Eldar, mèclisi tèrk edir. Onu tutmağ istèyirlèr, adamlar arasına iğtişaş düşür

İBRAHİM HAN

Goymayın, tez olun, tutun Eldarı!
Ona da göstèrin daş zindanları!..

Vagifè tèrèf

Güdurtdun bunları, doğrudan da sèn,
Bèlkè dè özünsèn ona dil verèn?(24)

VAGİF

Heyir, yanıldınız, ona dil verèn
Göz ilè dünyada alovlar görèn
Kèndistan yeridir, bèli, Kèndistan!
Bè'zèn Tanrıya da ağ olur insan...

İBRAHİM HAN*Ġezèblè çiharaĝ*

Yahşı, danışarığ...

*Toy adamları daĝılır. Vaĝif ĝezinir, Vidadi heyrètdèdir.***VAGİF**

Bu da haĝğı salam, bu da duz-çörèk...

Dünyada dèrd var mı bènim dèrdim tèk?

Bu HAN bir ilanmış, saray-yuvası,

Zèhrimar ĝoĝuyur onun havası.

VİDADI

Vaĝif, sabah mèni yola sal ĝedim,

Torpaĝ evciyimi ziyarèt edim.

Ordadır dünyanın zövgü, lèzzèti,

Sèn dè öz boynundan at bu minnèti,

Kèndimizè ĝayıt...

VAGİF

Yoh, ĝayıtmarım.

İş ki belè düşdü –meydanda varam!

VİDADI

Èl çek bu tèrslikdèn, ĝulaĝ as mana!

VAGİF

Ölsèm dè, ölmèyim hoşdur mèrdana!

VİDADI

Sèn öz dediyindèn dènmèyècèksèn,

Sèni yalgız ĝoyub ĝedèmmèrèm mèn.(25)

ÈLİ BÈY*Ġèlir*

Ata, hèbs etdilèr yazığ Eldarı!

VAGİF*Mè'nalı*

İnsan uçuracaĝ daş zindanları,

Zèncirsiz, zindansız ĝünlèr ĝèlècèk,

Bizè tèsellidir, büyük ĝèlècèk...

ÈLİ BÈY

Bès Eldar nè olsun?

VAGİF

Heç, nè dèrdi var,
 Vağif ölmemişdir, onu gurtarar.
Vağif, golunu oğlunun boynuna dolayarağ
 Oğlum! Heyir işi olsun mübarək,
 Dünyanın kefini lèzzètini çek!
 Mènim dè ürèyim hèlè cavandır,
 Yaşayağ birtèhèr, bu da zamandır...
Vağif, Èli Bèyin alnından, Èli Bèy dè Vağif'in èlindèn öpür, o elècè dè Vidadi ilè dè
öpüşüb gèdir.

VİDADI

Ağıllı baladır, Allah sahlasın.

VAGİF

Könlümdè dünyanın min sirri vardır,
 Ah, duyan, düşünèn nè bèhtiyardır...
 Dèryalar üstündè süzèn sonalar!
 Siz, ey göy üzündè uçan durnalar!
 Deyin, hoşbèhtèmmi?..
Tèlğèk gapıdan burnunu göstèrèrèk

TÈLĞÈK

Çoğ alışıb çoğ yanmaym,
 Uşağ kimi inanmaym(26)
 Bu dünyanın sèfasına,
 Sarayların vèfasına.

Ğedir

VAGİF

Ğör nèlèr danışır ağıllı Tèlğèk,
 Nèsè, dincèlmèyir sinèmdè ürèk...

Ğuraman gèlir

ĞURAMAN

Kişi, bu nè işdir? Küsüb gètdi Ğan?!

VAGİF

Ğoy küssün özünün Ğanacağından!

Ğedir

ĞURAMAN

Bir el ağasıydı èvvèlki èrim,
 Öz Ğapım, öz èvim, öz nökèrlèrim.
 Hamısı Ğulluğumda hazır durardı,
 Rèhmètlik Ğündè bir mèclis Ğurardı...
 Buna da "Böyük vèzir" dedilèr,
 Başımı, beynimi ovub yedilèr.
 İnandım, dedim ki, nè hèyalı var,
 Yèğın ki bunun da öz cèlalı var.
 Bu ki Ğoltuğlarda Ğèzib- dolanır,

Çoĥ vaĥt da su kimi rênĝi bulanır.
 Elè dèrd tøkülür ĝaŝgabaĝından...
 Amma çoĥ razıyam ĝanacaĝından,
 Ŗairdir, ĝörünür, düz ilĝarı var,
 Nè ĝözèl, nè Ŗirin kèlamları var...
 Eh... Bir dè bunlardan mènè kar aŖmaz.

Vaĝif ĝèlir.

VAGİF

Nè var, fikirdèsèn sèn, ey sèrvinaz,
 Amandır, örtmèsin, ey nazlı niĝar,
 O ay camalını ĝara buludlar!(27)

HURAMAN

Niyè, nè dèrdim var Allah'a Ŗükür!
 Hara baĥıramsa ĥeyir ĝörünür...

VAGİF

Yoĥ... Sènin sèsindè bir titrèyiŖ var...
 Ğèl mèndèn ĝizlèmè, aç sòylè aŖkar!

HURAMAN

Heç... Bir az incidir mèni bu ĝürbèt.

VAGİF

Yoĥ, bu da olmadı, düz danıŖ, afèt!
 Yalan yaraŖmayır ĝül dodaĝlara...

HURAMAN

Bıy... YaĥŖı, nè deyim mèn bèĥtiĝara?

VAGİF

Aha... Bundan danıŖ... DanıŖ ĝörüm, sèn
 Niyè öz bèĥtinè ĝara deyirsèn?

HURAMAN

Deyirlèr ki, sèni...

VAGİF

Nè, tèzè ĥèbèr?..

HURAMAN

Nè bilim, doĝrusu...

VAGİF

DanıŖ!

HURAMAN

Deyirlèr, sèni vèzirlikdèn ĝovlayacaĝ ĥan!(28)

VAGİF

Ha... Ha... Bès elè bu?

HURAMAN

Bèli.

VAGİF

Huraman!

Huraman, gör nêyin hêyalındasan!
 Gêfêsdê guş kimi yaşayıram mên.
 Nê sênin gördüyün bu saray, bu yurd,
 Nê dè dişlêrindê gan donan o gurd.
 Bu têrlan könlümü ovlaya bilmêz!
 Dêrdin elê busa, lap arhayın gèz!

HURAMAN

Bês sêni... Bês sêni...

VAGİF

Nê? Çıharsalar?

HURAMAN

Necê dolanarîg, dilênçilêr tøk...

VAGİF

Bizê rehêt olmaz bir parça çörêk,
 Gorhma, bêhtinê dè söylêmê gara;
 Kaş ki, düşmêyêydim bu saraylara.
 Yanıldım, doğrusu, uyub aldandım,
 Başgadır könlümdê mênim ilk andım...

HURAMAN

Elê şirin-şirin danışmağın var

Başga otağa keçir

VAGİF

Yoh... Serraf gözüdür mênim bu gözüm,
 Özüm tutduğuma heyranam özüm...(29)
 Gözüm su içmêyir heç Huramandan...
 Onu başga ruhda böyüdüb zaman.
 Deyêsên, şöhrêti çoğ sevîr gadın,
 Ah... mênseb!.. Ah, şöhrêt!... Yaranmasaydın!...

PÈRDÈ**İKİNCİ PÈRDÈ****ÜÇÜNCÜ ŞEKİL**

Han sarayı. İbrahim Han içêri otağda yatır.

TÈLHÈK

Èzizim, İbrahim Han,
 Bit yerisin yahandan.
 Ayağın bêrk uzat,
 Horul-horul yahşı yat!
 Ordu çekibdir Gacar,
 Şeypur çalır goşunlar,
 Sên yuhuna şêkêr gat,
 Yahşı uzan, yahşı yat!..
 Goy ahsın millêt kanı,

Çek başına yorğanı.
Şahlar bizi boğsa da,
İnek kimi sağsa da,
Sèn yuhuna şèkèr gat,
Yaşşı uzan, yaşşı yat!..

İBRAHİM HAN

Yuhudan tèlaşla galharağ

O yandan Türkiyè, bu yandan İnan,
Burdan da Rusiya göndèrir fèrman...
Pozmağ istèyirlèr cah-cèlalımı,
Galmamış düşünèn mènim halımı.
Könlüm ayrılmayı tacü tèhtimdèn,
Kèndlèr dè çahnaşır mènim bèhtimdèn...
Hèddini aşmışdır yenè çaçağlar,
Dağlarda yurd salır bütün gonağlar,
Neylèyim?

È'yanlar, ağalar, şeyhlèr dahil olurlar. (30)

ŞEYH

Ey büyük hökmdar, Èhvali-şüma?..

İBRAHİM HAN

Ya şeyh, bir tèdbir tøk mènim yuhuma!
Bu gecè gorhunc bir vageè gördüm.

ŞEYH

Lütf edib danışın gördüyünüzü.

İBRAHİM HAN

Gördüm dènz olub bu cıdır düzü,
Elè bir dènz ki, büsbütün gandır,
Onun dörd tètèfi gara dumandır.

ŞEYH

Sonra?..

İBRAHİM HAN

Bu dènz dè üzür gayığlar,
Get-gedè sıhlaşır bu gayalığlar;
Elè bil, sıhırlar mèni dörd yerdèn.

ŞEYH

Hè... Sonra?

İBRAHİM HAN

Bir gayıg yaşlaşdı birdèn,
Zèncirli bir kèmènd atdılar mana.
Hèmin kèmènd keçdi düz boğazıma,
Mèni çekè-çekè hey apardılar.
Gördüm gayıgdadır o çaçağ Eldar...

ŞEYH

Bèli, o dèlèduz?(31)

İBRAHİM HAN

Bèli, lap özü.

Hirsindèn alışıb yanırdı gözü.

O mèni dènzè basıb dedi: -Han,

Buyur, doyunca iç tökdüyün ğandan!

ŞEYH

Yaltağlanarağ

Ha... Ha... Ğem yemeyin, adil hökmdar!

Sizè neylèyècek bir ğaçaç Eldar?

Yuğu dèhşètlidir,- ğorğusu yoğdur,

Dènz aydınlığdır, ğan ğovuşuğdur.

TÈLHÈK

Özünü ortaya salarağ

Şeyhin kèlamı hoşdur,

Mènim kèllèmcè boşdur...

Ğaçır.

VAGİF

Dâhil olur vè ğana mèktubu uzadarağ

Ğacara yazdığım cavabdır, alın!

Elçilèr ğözlèyir, tez yola salın!

İBRAHİM HAN

Vèzir!

VAGİF

Dinlèyirèm!

İBRAHİM HAN

Ğarışır zaman,

Ruhuma dar ğèlir bütün ğaniman.

VAGİF

Çoğ dedim, sözüme bağmadınız siz,
Dedim ki, zülmlèr ğalmaz èvèzsiz.(32)

Bu dünya boş deyil, öz ğanunu var,

Elin ğuvvètinè lovğa bağarlar

Èlbèttè, basılar...

İBRAHİM HAN

hiddètlè

Basılar...! Sèn, sèn...

Ğeyir söz çığmayır yenè dilindèn.

VAGİF

Şeyhè işarèylè

Çünkü sözlèrimdè doğruluğ vardır,

Yalançı –yaltağlar vè oğrulardır.

Sizi yatırmasın ağır yuğular,

Hücuma hazırdır Mèhèmmèd Ğacar.

İBRAHİM HAN

Vağif'in yazdığı cavabı ohuyarağ
 Çoğ gözèl, hèr sözüñ iti bir bıçağ,
 Ğacar'ın bağrını parçalayacağ!
 Mènim ğeyrètimi çekirsèn demèk?

VAGİF

Elimiz ğoçağdır, zülmèn èl çek,
 Hèlè yaranmamış hèyata èvèz,
 Hèyatın ğèdrini düşünün barı!
 Dünya naz ğötürür yaşada bilmèz,
 Onunla ğizlinpaç oynayanları.

ŞEYH

Kinayè ilè

Bèli, dèrs alacağ bizim böyük han
 Bunun hèkimanè kèlamlarından...

VAGİF

Yağşısı budur ki, yaltağlanma sèn,
 Ağıl ummayıram boş kötöklèrdèn...(33)

İBRAHİM HAN

Vèzir! Bu sözlèri goyun bir yana,
 Vèziyyèt hırabdır, yol ğöstèr mana!

VAGİF

Eldè can ğoymadı ağır vergilèr,
 Siz bu ğanunlarla ğalsanız èğèr,
 Doğma balanız da yâd olacağdır,
 Külünüz ğöylèrè sovrulacağdır.

ŞEYH

Han'a yaltağlanarağ

Bèli dè, bèli dè, çoğ sevir sizi,
 Dağıdım, paylayım hèzinènizi,
 Bèlkè doyacağdır acların ğözü...

VAGİF

Dâhili vèziyyèt belèdir, düzü,
 Hılg razı ğalmasa bir hökmdardan,
 Hâkimi ğurd kimi didècèk zaman.

İBRAHİM HAN

Yağşı, vergilèri azaltsağ bir az,
 İşlèr düzèlèr mi?

VAGİF

Bundan kar olmaz!
 Mèncè, nè olsa da bu ğündèn belè,
 Vicdan azadlığı lazımdır elè...

İBRAHİM HAN

O nèdir?

VAGİF

Kor kimi ğalmasıñ insan,
 Ğalhsın cèhalètin ğaranlığından!
 Açılıñ hèr yerdè mèktèb, mèdrèsè,
 Balalar ğuş kimi versin sès-sèsè,(34)
 Dağların døşündèn yollar çekilsin,
 Yollar kènarında ğüllèr èkilsin,
 Nègmèlèr bèzèsin vètèn mülkünü;
 Mèn dè ğoca vahtı ğörüm o ğünü.

ŞEYH

Bundan sènè nè var?

VAGİF

Onu duymazsan...
 Çıhar èmmamèni, sèn keçèl ğazsan...

ŞEYH

Elm ğünah işidir, tèmizdir İslam,
 Buyurmuş Peyğèmbèr Aleyhüssèlam!

VAGİF

Lal ol! Lèkèlidir ğèlbin, niyyètin,
 Tiryèksatanısan bèşèriyyètin!

ŞEYH

Sèn halğın ğözünü açırsan bizè!
 O da baş èymèyir bir èmrimizè.

İBRAHİM HAN

Şeyh doğru deyir! Kor ğalsın onlar,
 Halğ ayılan zaman hağğını anlar...

VAGİF

O kor dèdiyiniz hirslènèn zaman
 Çoğ bèrk yapışacağ boğazınızdandır...

İBRAHİM HAN

Birdèn Vagif'in èlindèki èsaya baharağ
 Vèzir, èlindèki o èsa nèdir?

VAGİF

Rusya padşahı o zülmkardan
 Yekaterina'dan bir hèdiyyèdir(35)

İBRAHİM HAN

Aha...

De sèn hara? Rusya hara?
 Yoħsa satılmısan o kafırlara?

VAGİF

Èsanı ğöstèrèrèk
 Buna şekil verèn bir sènètkardır,
 Mènim sènètkara hørmetim vardır.

İBRAHİM HAN

Bès onu göndèren Yekaterina?

VAGİF

Yalnız nifrètim var, inanın, ona!
Onu da boğacağ gedèn üsyanlar.
Azadlığ uğrunda tökülèn ganlar.

ŞEYH

Bès Ruslar? Bès Ruslar? Bès o mèl'unlar?

VAGİF

Din ayrı, dil ayrı olsa da onlar,
Yenè beşiyidir mèdèniyyètin,
Gèdrini çoğ iyi bilir şer'in, sèn'ètin.

ŞEYH

Han'ı gızışdırarağ
Aman! Ayağladı müğèddès dini,
Bu Tanrı düşmèni, vètèn haini!

SÈSLÈR

Bir buna bağ! Mèl'un!
Aldanmış, gansız!

ŞEYH

Satılmış...(36)

SÈS

Bimürvèt...

ŞEYH

Yèzid, imansız!

VAGİF

hiddètlè

Durun! Mèn dèyilèm vètèn haini,
Saydım nèbilèrin sonsuz sayını.
Min ildir baş èydik yalnız Ğur'ana,
Bağdı gözlèrimiz kor kimi ona.
Bizè yasağ oldu başğa kitablar,
Kitabsız bir ömrün nè mè'nası var?
Didildi daima ihtiyarımız,
Barı bir gün görsün övradlarımız.

İBRAHİM HAN

Bès mènim şöhrètim? Bès Tanrı? Bès din?

VAGİF

Mèn bir aşigiyèm saf üreklèrin...

İBRAHİM HAN

Demèk, satılırsan sèn şeytanlara!

VAGİF

Tariğ cavab verèr bu böhtanlara...

İBRAHİM HAN

Bir vaht t rifl din m n  Eldar'ı,
Dağ-d r  tutmayır o ęaçaęları.
İndi də Rusların t r fdarısın,
S n elin dostusan, elin yarısın...

VAGİF

Dünya yaranmamış  t ręi bir s s,
G n ş ęaranlıęla yaşaya bilm z...

Çıhr. (37)

ŞEYH

Han'a

Bařęa bir ęisas da siz alın ondan!

İBRAHİM HAN

Buyurun, o n dir?

ŞEYH

O da, Hुरaman!...

Ç kin bağrımıza o s rvınazı,
Ĝırılısın Vağif'in ęoy ilham sazı!

İlyas d hil olur

İBRAHİM HAN

İlyas! Ĝ lib çıhdın? De, nə var, n  yoğ?

İLYAS

Eldar'ın halına b l d m az-çoğ,
Tez-tez d yişdirir o öz yerini,
Tovlayıb azdırır ę nd  birini.
O ę d r artıb ki, yen  ęaçaęlar,
Tutmayır meş l r, d r l r, dağlar...

İBRAHİM HAN

Yağşı, öldürməyə f rs t olmadı?

İLYAS

D z , ęoręuludur Eldar'ın adı,
K ndistan yerind  çoğ h rm ti var.
M s ldir: "Ĝaçaęı el  z  sağlar".
Bel dir babalar d vr nd n b ri.

İBRAHİM HAN

Onun oylağına yağın k ndl ri

Yandırsağ nec dir?(38)

İLYAS

Yoğ, yoğ, bu olmaz!

D ş n  d y r k

Ĝ l r  hd sind n l l şin İlyas.

İBRAHİM HAN

Yağşı, fikrin n dir, bir danış ę r k?!

İLYAS

Bu gündèn onlara goşulam gèrèk.

İBRAHİM HAN

Necè? Nè deyirsèn?

İLYAS

Belèdir, bèli...

Ğaçığı öldürèr hëyanèt eli,
Deyèrèm: "Mèni dè asdırırdı Hân,
Ğaçıb gurtarmışam dar ağacından".

İnanar... Onlara yoldaş olaram.

Bildiyim gıساسı sonra alaram.

İBRAHİM HAN

Necè? Nè minvalla?

İLYAS

Nè varmış buna?

Èvvèl girècèyèm onun gılığına,
Yanından gètmèyib günlü, geceli,
Ğèsdèn olacağam onun sağ eli.
Bir günü yenè dè gılığına girib,
Hèrifi birtèhèr yuhuya verib,
Bir güllè vuraram lap tèpèsinè,
Başımı gètürüb kaçaram yenè...(39)

İBRAHİM HAN

Ğülè- gülè

Mèrhèba, mèrhèba, İlyas pèhlivan!

Sonra da on para kèndin var, inan!

Olarsan onlara sèn dè bir ağa,

Çaparsan atımı hey sola-sağa,

Tökülèr gapına müftè bèhrèlèr,

Bir dè kasıblığdan görmèzsèn èsèr.

İLYAS

Heç èskik olmayın!

İBRAHİM HAN

Elèsè, di gèt,

Verdiyin vè'dèyè tamam èmèl et!

İLYAS

Baş üstè, baş üstè, arhayın ol, Hân!
Eldar gurtulammaz gurduğum tordan...

ğedir

İBRAHİM HAN

Şèyhè tètèf

Sèn dè Hüraman'a yahşı tètèbir çek,

Vagifè göz dağı bu olsun gèrèk!..

ğedir

ŞEYH*Sevinclè*

İndi sèvin, Şeyh Alı!

Bèhtinè gün doğalı...

Vağifi saldın tora,

Goymadın dinc otura,

İndi Hanı dolaram,

Özüm vèzir olaram,

Nè dèrdim var, nè gèmim var!(40)

Sarayda gız balalar,

Mènè bahıb göz eylèr,

Hèr mèsèlè düzèlèr...

İndi sevin, Şeyh Alı!

Bèhtinè gün doğalı...

*Oynaya-oynaya çıhmağ istèyir***TÈLHÈK***Şeyhin arhasınca*

İndi sevin, Şeyh Alı!

Bèhtinè gün doğalı...

ŞEYH

Tfu!

*Ğedir***TÈLHÈK***Şeyhin arhasınca*

Yekèğarın, yekèbaş,

Ara düzèldèn oğraş!

Tèlhek, mütèèssir halda Vağif'in arhasınca

Nèlèr gördün, aman Vağif!

Nè gansızmış zaman Vağif;

Mèn demèdimmi çoğ yanma,

Uşag kimi çoğ inanma,

Bu dünyanın sèfasına,

Sarayların vèfasına...

PÈRDÈ**DÖRDÜNCÜ ŞEKİL***Saray. Vağif'in evi, Ğülнар, èlindè bir necè dèstè bènövşè, gızlar ilè gèlir.***ĞÜLNAR**

Bizim sèrin meşèlèr,

Bu körpè bènövşèlèr.(41)

Ğèlin, öpüm sizi mèn;

Ğetsèniz gözlèrimdèn

Mènè büyük dèrd olar.

Ah... Bizim dik gayalar...

Havaları sèrindir,

Dèrèlèri dèrindir,
 Yaşamağın dadı var;
 Güzèl-güzèl adı var.
 Hèr enişin, yoğuşun,
 Bir rəngi var hère güşun.
 Èsmè, dayan ey külèk,
 Ova çıkmış Èli Bèy,
 O mènim sevgilimdir,
 O, ağızımda dilimdir.
 Tüfəngini yel èysè,
 Ayağına daş dèysè,
 Ürèyimè oğ batar.
 Nè güzèl dè boyu var!

O baftalı çuhası,
 O düymèli yağası,
 At bèlinè galğmağı,
 Tèrlan kimi bağmağı,
 Güz görmèyèn uzağı
 Onun nişan almağı,
 Söylənilir ellèrdè,
 Dastan olub dillèrdè.

Gülнар'ın anası Èminè gèlir.

GÜLNAR

Of, ana can, ana!

Ğucağlaşıb öpüşürlèr.

ÈMINÈ

Ğurbanam sana!

Mènim şirin balam, ağıllı gızım.
 Sürüdèn ayrılan körpècè guzum.
 Yoluna bağmağdan gözüm saraldı,
 Hèsrètın sèbrimi èlimdèn aldı.
 Adam, anasını heç unudarmı?(42)

GÜLNAR

Ana! Èli Bèy'in heç vahtı var mı?
 Vallah, gèlèsiydik bu hèftè sizè,
 Sènin ayrılığın dèrd olub bizè.

ÈMINÈ

Èli Bèy necèdir? Damağı çağdır?

GÜLNAR

Nè var, lap yağşıdır, şir kimi sağdır.
 İndi ova gèdir, bu saat gèlèr.

ÈMİNÈ

Allaha çoğ şükür, hoş olsun hêbèr.
 Burdan kèsilmèsin heyrin ayağı.
 Allah göstèrmèsin sizè göz dağı,
 Yaşşı, bir dè görüm, özün necèsèn?

ĞÜLNAR

Özüm? Nè olacağ. Lap yaşşıyam mèn.
 Èli Bèy guş kimi yemlèyir mèni,
 Deyir, kènd yerindèn seçmişèm sèni.
 Ğözündè parlayır gaynar bulağlar,
 Ürèk duyduğunu hatirè sağlar.

ÈMİNÈ

Zarafat deyil ki, şair oğludur,
 Ğörünür, sinèsi sözlè doludur.

ĞÜLNAR

Elèdir, ana can... Dedin ürèkdèn,
 Ana! Şair olmağ istèyirèm mèn.
 Bilirsèn nè gèdèr sinèmdè söz var?!

ÈMİNÈ

Yoh... Yoh... Ğadan alım, min èyri göz var.
 Bircè farağat dur... Ğöz dèyèr sana!
Vağif vè Vidadi dâhil olurlar.(43)

VAGİF

Hoş gördük! Hoş gördük, Eminè Bacı!

ÈMİNÈ

Tanrı göstèrmèsin sizè bir acı!

VAGİF

Ğülnarın başını gucağlayarağ
 Bilirsèn nè şeytan baladır Ğülnar!
 Mènim çoğ ağıllı gèlinim var.

VİDADİ

Düzdür, ağıllıdır gızımız Ğülnar,
 Südü tèmiz olub bizim analar...

VAGİF

Èylèşin, Èli Bèy gèlèr indicè.
Vağif vè Vidadi sol otağa keçirlèr.

ĞÜLNAR

Ğörürsèn, ana?

Necè mehribandır gaynatam mana,
 Elè bil atadır...

ÈMİNÈ

Olsun, Ay Bala!

Èli Bèy, èlindè tüfènk vè bir necè gırgovul, oğuya-oğuya dâhil olur.

ÈLİ BÈY

Èminè Hala

Èminè, onun alnından, o da Èminè'nin èlindèn öpür

Yaşşı, Hala, bir de görèk,
 Bir de görèk, nè vahtadèk
 Bizdèn ayrı dolanıb sèn
 Yalgız ömür sürècèksèn?

ÈMİNÈ

Necè, sizdèn ayrı niyè?(44)

ÈLİ BÈY

Bir gulağ as mèn deyènè:
 Doğrudan da kènddè tèksèn,
 Çoğ èziyyèt çèkècèksèn,
 Daha bèsdır, garış bizè!
 Köcünü çèk evimizè!

ĞÜLNAR

Ana! Ğurban olum sana,
 Ğèl bizimlè yaşa, ana!

ÈMİNÈ

Belè, ağ gün görèsiniz,
 Hoş dövrانlar sürèsiniz,
 Başınızdان bir tük belè
 Pay olmasın ğara yelè...

ĞÜLNAR

De, köçürsèn?

ÈMİNÈ

Yoğ, ay bala!

Dövrانımı çoğ sürmüşèm,
 Ğızımı da köçürmüşèm.
 İndi dünyam ğuru sèsdir.
 Kumacığım mènè bèsdır.
 Bir dè, sizè budur sözüm,
 Alışmışdır könlüm, ğözüm
 Ata-baba yerimizè,
 Kènd yaşşıdır yenè bizè

ÈLİ BÈY

Ğülnar! Bir suya sal ğırgovulları,
 Halamaya bir plov hazırla, barı!

ÈMİNÈ

Hırcundan bir cüft corab çıhardarağ
 Oğul! Deyirlèr ki, ğış bèrk ğèlècèk;(45)
 Sènè toğumuşam bu corabları;
 Bilirsèn, bunlardır kèndlinin varı.

ÈLİ BÈY

Çoğ sağ ol, çoğ sağ ol, Èminè Hala!

ÈMİNÈ

Sağlğla geyèsèn, mehriban bala!

ÈLİ BÈY

Ğèl, Ana! O evdè rahatlan bir az.

Hèr üçü sağ otağa keçir. Vağif gèlir.

VAGİF

Èli Bèy, Èli Bèy!

Èli Bèy çihir.

ÈLİ BÈY

Nè buyurursan?

VAGİF

Çöldè nè var nè yoh?

ÈLİ BÈY

Ğördüm Eldarı!

Toplayıb başına gèhrèmanları.

Dağlarda yurd salıb Koroğlu kimi.

Mèni görèr-görmèz sevindi gèlbi,

Dedi ki: -Atana mèndèn salam de,

Onun kömèyindèn çoğ hoşhalam, -de.

Yaşılığ boynumda galmayacağdır.

VAGİF

Pèrişan bir vèziyyèt alır

Yazığı saldılar çölün düzünè,

Dünya gözlèrimdè garışır yenè...(46)

Oğluna

Sèn insan oğlusun, taleyinè bah!..

Ona göz dağdır yerdè yaşamağ,

Lakin ayrılmayır dünyadan ürek,

Ètirlèr gohuyan hèr gül, hèr çiçek,

Ğöylèrè baş vuran bu gèlbi dağlar,

Dağlar, döşündeki şır-şır bulağlar,

Hèr yaşıl mènzerè, hèr sarı sünbül,

Ğüllèrin başına dolanan bülbül,

Bizim bu yerlèrin gözèl elatı,

Çoban tütèyindèn ahan bayatı

Hèyata çağırır hèr zaman bizi,

Yaradır, yaşadır hèr nègmèimizi...

Oğlum, düşündükçè, duydukca dèrin

Ğollarda sèslènèn bu zèncirlèrin

Ğünèşli-gündüzlü bir sabahı var,

Ölsün gèlècèyè inanmayanlar!

VİDADİ

Yenè inildèdi gèlbindèki saz...

Ġèlin, seyrè çıhağ dağları bir az.

Vağif, Vidadi vè Èli Bèy çihırlar. Huraman gèlir.

HURAMAN

Ġecè fikir, gündüz fikir...

Nè yurd salır, nè ev tikir.

Elè yazır, yazır yenè...

Bir baħmayır mèn deyènè.

Eh... Baisin evi yansın,

Ġözlèrindè od ġalansın.

Èvvèl şirin dili vardı,

Mèni öpèr, oħşayardı.

Ġurtarıbdır indi o da,

Diriġözlü düşdüm oda...

Nè bir durur, nè dincèlir,

Nè gözüne yuħu gèlir,

Hey düşüdüür ağır-ağır,

Üz-ġözündèn bulud yağır.

Birdèn renġi dönür ġana,

Kişi olub lap divana...

Bilmèyirèm nè dèrdi var,

Ġünüm, ġecèm keçir ağlar.

Ġarı dâħil olur.(47)

ĠARI

Nè şirinsèn, nè ġöyçèksèn,

Dèrilmèmiş bir çiçèksèn.

Ġözlèr ġalib yanaġında,

Sènin bu ġül dodaġında...

Nè şirindir suyun sèsi,

Lap sèrvdir boyun sènin.

Nè ħanların ħorèyisèn...

HURAMAN

Ġarı nènè, nè var ki sèn

Belè, bir cür dil tøkürsèn?..

ĠARI

Ġèlèm kimi ġaşların var,

Ġulac ġulac saçların var,

Ağzım kiçik bir püstèdir...

Nè buyursan ġöz üstèdir...

HURAMAN

Bıy... dèlidir, nèdir ġarı...

ĠARI

Kimin vardır belè yarı?
 Çènèndècè halın da var,
 Hoş yaradıb Pèrvèrdiğar,
 Od kimidir yanağların,
 Bal kimidir dodağların,
 Nè hanların hõrèyisèn...

HURAMAN

Ġarı, bir de, nè var görèk?
 Mètlèbini danış gödèk.

ĠARI

Heç tèlèsmè körpè guzum,
 Ġözèl balam, Ġözèl gızım,
 Ġurban sènè Ġarı nènèn,
 Heyir hèbèr gètirdim mèn.(48)

Ġözü düşüb hanın sana...
 Mènè bir hèl'èt alsana!

HURAMAN

Nèdir, nèdir hanın sözü?

ĠARI

Bèli, budur sözün düzü:
 Bir gèlinsèn Ġözèl-Ġöyçèk,
 Ġeyin hãra, Ġeyin ipèk,
 Boynuna tağ daş-ğaşları,
 Ġèl ol hanın Ġözèl yarı!...
 Ġabağında gulluğçular,
 Asta yeri, humar-humar.
 Ġecè han'ın Ġir goynuna,
 Ġollarını sal boynuna.
 Ürèyin şad, Ġönlün açığ,
 Körpè guzum, ağ Ġünè çih!

HURAMAN

Hoşlanaraq

Aman... Nèlèr deyir Ġarı!
 Doğrudurmu bunlar barı?..

ĠARI

Ġan deyèndè Ġör nè hãdır!
 Bığıburma bir cavandır.
 Rüstèmi-zal bir sèrçèdir.
 Bu, hãn deyil pèhlivandır.

HURAMAN

Yoh... yoh, bèsdir, Ġarı nènèn,
 Bu sözlèri demè mènè,
 Of, darıhır lap ürèyim...

ĠARI

Heç darıhma, gül-çiçeyim,
 Bir az tèrpèn zirèk kimi,
 Han da sèni bèslèyècèk
 Yağ içindè böyrèk kimi.(49)

HURAMAN

Yoh... Hoş getmèz bu, Allaha...
 Vağif mèndèn...
Şeyh içeri girir.

ŞEYH

Aha... Aha!..

Yoh... gorhub-elèmè, gızım, Huraman!
 Sèndèn razı galar Haliği-Sübhan...
 Doğrudur, cavansan... Düşünsèn bir az,
 Hanın tèklifinè zidd getmèk olmaz.
 Onun yaşatdığı Allah yoludur.
 Bütün bu bèndèlèr hanın guludur.
Ġülnar gèlib gapının ağızından gulağ asır.
 Bir dè, yâdına sal gözèl cènnèti,
 Bil ki, cèhènnèmin hèn èziyyèti
 Sèndèn uzağ olar... Ġöyèrcin Balam!
 Mèlèklèr, hurilèr, pèrilèr sèni
 Alıb ganadına, gèzdirèr sèni.
 Yoħsa èzrayıllar durar gözünè,
 Zidd çihmağ olar mı hanın sözüne?

Razısan?

ĠARI

Razısan?

ŞEYH

Razısan?

ĠARI

De, din!

Ötsün şirin-şirin tuti dillèrin.

ŞEYH

Tez ol, bir cavab ver!(50)

HURAMAN

Çètinliklè, èzable

Razıyam... Ancağ...

ŞEYH

Bilirèm... Hè Vağif? Yaşamayacağ!

Hètèr gèlmèyècèk sènin halına,

Onu heç gètirmè sèn hèyalına,

Di salamat galın!

Ġarı vè şeyh çihırlar

HURAMAN

Of, nè iş tuturam?.. Yatmışammı mèn!

Ğör bir nêlêr çıhdı mênim dilimdên!..

İndi nè deyêcêk gonum-gonşular

Of, yazıg Vağif'in nè günahı var?

Ğülnar dâhil olur, Huraman'a bahır, özünü sahlaya bilmèyèrêk

ĞÜLNAR

Hanım, mübarêk!

HURAMAN

Nê var?

ĞÜLNAR

Ay lèçêr,

Bu iş yaraşarmı heç nèslimizê,

İndi nè deyêcêk el-oba bizê?

Vağif, Êli Bèy vè Vidadi dâhil olurlar. Ğülnara vè Huramana heyrêtlê bahırlar.

VAGİF

Bu nêdir? Bunlara nè olmuş görên?

ÊLİ BÈY

Hèlê ki anlaya bilmèyirêm mèn.(51)

ĞÜLNAR

Ağa!

VAGİF

Nê var gızım, nè oldu sana?

Utanma, dèrdini aç söylê mana.

Ğülnar ağlayır, Huraman o biri evê geçır.

ÊLİ BÈY

Ay gız, de, bir danış!

ĞÜLNAR

Nê deyim?

Ağlayır

VAGİF

Ğülnar!

De gızım, de görêk, gèlbindê nè var?

ĞÜLNAR

Utana-utana

İndicê bizdèydi şeyh ilê garı.

Mèn dè gapımızda pusdum onları.

Vidadi o biri evê keçır.

VAGİF

Oğluna

Hè... deyèsên iş var...

ÊLİ BÈY

De, danış Ğülnar!

GÜLNAR

Ğördüm Ğuramanla danışır onlar,
Dedilèr ki: “Sèni çoğ istèyir Ğan,
Çığ ona arvad ol!”(52)

VAGİF

Yahşısı –Ğuraman?

GÜLNAR

Ğuraman dedi ki...

ELİ BÈY

Nè dedi?.. Bir din!

VAGİF

Ğizlèmè... Ğizlèmè, ağıllı Ğèlin!

GÜLNAR

Dedi ki, razıyam, Ğedèrèm Ğana.
Èli Bèy, Ğülnarı o biri otağ aaparır.

VAGİF

Düşüncèlèr içindè

Aha, halal olsun bu, Ğuraman’a
Yenè Ğözlèrimdè hava Ğaralır,
Yenè dağ başını duman, Ğar alır...
Elè bil mènliyim çekilir dara,
Ğèlbim sığışmayır dar saraylara.
Burda Ğözlèrimè min Ğan Ğörünür,
Mènè bu divarlar zindan Ğörünür.
Könül, viran Ğalan bir Ğanimandır,
Deyib-danışmayır heyli zamandır...
Mènè nè Ğöylèrdèn bir tèselli var,
Nè yèrlèr ruhumu zövg ilè oğşar...

ĞURAMAN

Pèrişan dâhil olur

Vağif! Ey sèrvèrim, ey tacidarım!

VAGİF

İtil Ğözlèrimdèn, bivèfa yarım!
Ğet, atıl murdarın Ğan Ğucağına,
Zülm yuvasına, od ocağına,

Ğuraman başını aşağı salıb çıxır. Bir az sükûn.(53)

VAGİF

Cavan üz döndèrdi... Dövran bivèfa,
Pozuldu, Ğördüyüm hèr zövgü sèfa,
Saraldı ömrümün çiçekli yazı,
Ğırıldı Ğèlbimin sèdèfli sazi...

Èli Bèy acığlı halda Ğèlir

ELİ BÈY

Ata, Ğoy öldürüm o mürvètsiz!

VAGİF

Èli Bèy, alçaldar cinayèt bizi,
 Bir baħ, èllèrinè yaraşar mı ğan?
 Oğlum, yaşatmağa yaranmış insan.

ÈLİ BÈY

Bunda ğalmamışdır nè namus, nè ar,
 Vèfasız olurmuş öĝèy analar...

Ĝedir

VAGİF

Yalĝız vè pèrişan

Düşüb-düşmèyèli bu saraylara,
 Hèlè rast ğèlmèdim vèfalı yara!
 Çekin boĝazımdan mèni min dara,
 Çobanlar yaylaĝı yâdıma düşdü.
 O tèmiz duyĝular, o saf ürèklèr,
 Bènovşè ĝoħulu sèrin külèklèr
 Başına döndüyüm ĝüllèr, çiçeklèr
 Tèrlanlar oylaĝı yâdıma düşdü...
 Mèn ki çoħ keçmişèm sonalı ĝöldèn,
 Bir ètir çekmişèm hèr tèzè ĝüldèn,
 Vaĝif! Ayrı düşdün obadan, eldèn,
 Ömrümün növrâĝı yâdıma düşdü...

Èylèşir, ĝèlèm-kaĝız ĝötürür, şe'r yazmaĝa başlayır.(54)

PÈRDÈ**ÜÇÜNCÜ PÈRDÈ****BEŞİNCİ ŞEKİL**

*Sèhèr yenicè açılır. Orduĝâh. Uca bir tèpè. Tèpènin başında Şaħ Ĝacarin çadırı.
 Onun ètrafında başĝa çadırlar ĝörünür. At kişnèmèlèri, insan sèslèri eşidilir. Ĝacar
 yuħudadır. Saĝ tèrèfdèki çadırdan Tamaranın kèdèrli şèrgisi eşidilir.*

TAMARA

Ayrı düşdü tèrlan könlüm
 Öz mehriban yuvasından.
 Ĝöy üzünün durnaları,
 Deyin vètèn havasından.
 Bir dustaĝam ĝolum baĝlı,
 Bir ĝèribèm sinèm daĝlı,
 Bir hèstèyèm ĝèm otaĝlı
 Ürèyimin yarasından...

ĠAPIÇI

Cana yangın salır, èsirin sèsi,
 Bu ana feryadı, ġadın nalèsi.
 Anasız ağlaşır körpè balalar,
 Bir ad alacaġmıř Mèhèmmèd Ġacar...
 Yoġmuř bu zalımda vicdandan èsèr,
 İranda ġalmadı saġlam nèsillèr.
 Dondu cèbhèlèrdè laġta-laġta ġan,
 Bu, yenè doymadı içdiyi ġandan.

TAMARA

Külèk èsèr, ġül bükülèr,
 Könül yanar, can sökülèr.
 Ġecè-ġündüz yaş tøkülèr
 Ġözlèrimin ġarasından...

Ġacar yuġudan oyanaraġ çadırın önünè ġèlir

ĠACAR

Mèġrur bir tövr ilè

Yenè ġürcü ġızı dèrdè ġèrg olmuş(55)

ĠAPIÇI

şahım! Sevinmèz ki, ġèfèsdèki ġuř...
 Ġörünür, yazıġın ġèlbi ġırırġdır.
 Hèr sözü bir nalè, bir hiçġırırġdır...

ĠACAR

Sènin dè çoġ yanır ona ürèyin?

ĠAPIÇI

Yoġ, şahım, hökmüdü bu da fèlèyin...

ĠACAR

Tamaranı ġucaġlayır vè sonra hiddètlè itèlèyèrèk

Deyirlèr şirindir busènin dadı,
 O da kor bèġtimè ġismèt olmadı.

Ġapıçıya

Haydi, ġet vèziri yanıma çağır!

Ġapıçı ġedir. Ġacar, ġızaran üfüġlèrè ġöz ġèzdirir.

Yenè dè, ġöylèrdèn od, alov yaġır,
 Bizè hèyat verèn ġünèř dè ġandır.
 Dünya ġan üstündè bir ġanimandır...

Başıma ildirım töksè dè fèlèk,
 Ġanlı ġılincımla hökm edèm ġèrèk!
 Sonsuz denizlèrè, sonsuz çöllèrè!
 Ġoy, ġanla sulansın hèr susuz dèrè!
 Ġoy, ġana bulansın ġüllèr, çiçeklèr,
 Yalnız ġan ġoġusun èsèn külèklèr!
 Mènim vicdanım da ġèlbim dè ġandır,
 Dünya, ġan üstündè bir ġanimandır.

Vèzir gèlir. Ehtiramla baş èyir, èli ilè düzlèri göstèrir, yaltağlanarağ

VÈZİR

Şahım, nè gözèldir bu çiçekli yaz!(56)

ĠACAR

Vèzir! Sözlèrimè yahşı gulağ as!

Yenè od içindè yanır bèdènim,
Dağlar ağırlıgda dèrdim var mènim...

VÈZİR

Şahım! Yaraşmayır bèdbèhtlik sizè,
Şeytanmı görünür gözlerinizè?

ĠACAR

Tutağ ki, mèsriğdèn mèğribè gèdèr,
Mènè hèrac verdi bütün ölkèlèr.
Nè olsun? Bèdbèhtèm, bèdbèhtèm inan!
Tutağ ki, İldırım, Teymur, Çingiz Han
Hamısı mènèmmiş, nè olsun sonu?
Duyuram, dünyanın boş olduğunu...
Yoğdur vèlièhdim... Bir sonsuzam mèn,
Nè gèdèr küsgünèm kor taleyimdèn!

VÈZİR

Şahım! Bu düzlèrè, çöllèrè bir bağ!
Komadan-komaya ganad çalarağ
Şèrgilèr oğuyan hımalı kèklik,
Sizi garşılaman güllük, çiçeklik
Deyir, hoş buyurmuş böyük hökmdar...

ĠACAR

Vèzir, bu sözlèrin nè mè' nası var?

VÈZİR

Dedim ki, gèlbiniz yumşalsın bir az.

ĠACAR

Hım... Hım...

VÈZİR

Ġülürsünüz...(57)

ĠACAR

Bizè yaraşmaz

Ġılinc mèydanında kèklik ovlamağ!
Bir bağ! Ġılincımda ganlara bir bağ!
Min mèlèk uça da gülümsèyèrèk,
Ġèrèk yumşalmasın cèbhèdè ürèk!

VÈZİR

Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar!
Sizdè fèzilèt dè, èdalèt dè var.

ĠACAR

Heyir, fèziletdèn dèm vurma vèzir,
Dayan bir ġul kimi èmrè müntèzir!
Bil ki, balıġ ġedèr ġanım soyuġdur,
Min vè'z elèsèn dè mè'nası yoġdur!...

Bir boynu olsaydı bèşèriyyètin,
Onu bir ġılıncla vurardım yèġin!...

VÈZİR

Buyruġ sizinkidir, adil hökmdar!
Sizdè fèzilèt dè, èdalèt dè var.

ĠACAR

Mèni uşaġ vaġtı aġtaladılar,
Üzöldüm dünyanın hèr ne'mètindèn,
Ġisas almayıram bu dünyadan mèn!

VÈZİR

Şahım, olmasa da vèlièhdiniz,
İran torpaġına hâkimsiniz siz,
Şikâyet etmèyin taleyinizdèn,
Oġlunuz, ġızınız deġil mi vètèn?

ĠACAR*Kinayèli*

Vètèn! Çoġmu sèvir mèni o vètèn?
Mènè hècv yazır hèr yoldan ötèn... (58)

Çoġ da tè'riflèmè mènè vètèni,
Bu ġılinc olmasa yèyerlèr mèni!

VÈZİR

İndi nèlèr keçir ürèyinizdèn?
Tiflisi yandırdıġ, oda ġaladıġ,
Bütün ellèrini soyub taladıġ,
Yenè dè hirsiniz soyumadımı?

ĠACAR

Dünya tanımamış hèlè adımı...
Ġèrèk ġan altında ġalsın bu daġlar,
Baġlansın ġapılar, sönsün ocaġlar.
Könüllèr ayrılısın sirdaşlarından,
Çaylar yaradılsın gözyaşlarından!

VÈZİR

Şahım! Vicdanınız sonra ağrıyar...

ĠACAR*Kinayèli***Vicdan!**

O nè mèndè, nè dè sèndè var!...
Ġèlib çıġmadımı bizim elçilèr?

VÈZİR

Heyir, Ğarabağdan yoğdur bir hëbër,
Deyirlër, arıfdir o İbrahim Hân;
Deyirlër dërs alır Molla Pënahdan.

ĞACAR

O kimdir?

VÈZİR

Şairdir, lëğëbi “Vağif”.
Yaranmış deyirlër hër elmë Vağif.(59)

ĞACAR

Yoğ bir patavalı, çoban bir ölkë
Böyük Firdövsilër yaratdı bëlkë...

VÈZİR

Ğorğa-ğorğa

Şahım, siz özünüz Azërbaycanlı...

ĞACAR

Në?.. Mën?.. Mën?..

Çoğdandır atmışam onu üstümdën.

VÈZİR

Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar!
Sizdë fëzilët dë, ëdalët dë var.

ĞACAR

Ğapıçıya

Yoğlayım, hardasa ësir gürcülër
Ğëlsin vuruşmağa o iki nëfër!

SÈRKÈRDÈ

Dâhil olarağ

Şahım, ğayıtmışdır bizim elçilër.

Elçilër ğëlir. Şahın hüzurunda baş ëydiktën sonra cavab mëktubunu şah'a verirlër.

ĞACAR

Mëktubu vëzirë vërërëk

Oğu, ğör në yazır Ğarabağ Hânı!

VÈZİR

Mëktubu açarağ heyrëtlë

Şahım! Bu, şe'rdir, bës cavab hanı?(60)

ĞACAR

Oğu, deyirdin ki, şairlëri var,
Yëgin ki, cavabı mënzum yazmışlar.

VÈZİR

Hëyëcanla oğuyur

“Aldığ mëktubunu Mëhëmmëd Ğacar,
Tërlan oylağında sar ola bilmëz!”

ĠACAR*Hiddètlè*

Sar ola bilmèz!..

VÈZİR

“Bu dünya ġalmamış ulu şahlara,
Zülm dè, zalım da var ola bilmèz!”

ĠACAR

Var ola bilmèz!

VÈZİR

“Ġöydèn başımıza odlar da yağsa,
Bu ellèr baş èyib ġar ola bilmèz.
Mayan turş ayrandır, zatın ġırığıdır,
Söyüd ağacında var ola bilmèz.
Basma ayaġını bizim torpaġa,
İlandan, ègrèbdèn yar ola bilmèz”.

ĠACAR*Son dèrècè hiddètlè*

Aha! Cür'ètè baġ, cèsarètè baġ!
Vèzir! De, necèdir kèklik ovlamaġ?
Ĥèbèrdar eylèyin sèrkèrdèlèri,
Hücuma toplansın bütün èsgèri!
Ġurlasın daġlarda şèypurun sèsi,
Sabah alınmalı Şuşa ġèl'èsi!
İki nèfèr Ġürcü ġètirirlèr. (61)

VÈZİR

Şahım! Ġürcülèrdir...

ĠACAR

Èsir Ġürcülèr!

Sabah bu daġlara ġün doğan zaman,
Asılacaġsınız dar ağacından.
Soyunun, vuruşun, şèrtim var yalnız;
Soysun dèrinizi dırnaġlarınız,
Ġörünsün ġözümè ġıp-ġırmızı èt...
Ġoy alsın ürèyim bir yeni ġuvvèt!
Sabah hücum vardır...
Tèz olun, døyüşdè saġ ġalan nèfèr
Azad olacaġdır!...

ŞALİKO

Şahım!

ĠACAR

Mühtèsèr!

ŞALİKO

Şahım, biz ġardaşığ... Birdir ġanımız,
Birdir vicdanımız, birdir canımız...

ĠACAR

Necè? Ġardaşımız?

ĠÜRCÜLÈR

Bèli!

ĠACAR

Vèzir, baħ!

Bu oyun doğrudan lèzzèt olacağ!

VÈZİR

Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar!
Sizdè fèzilèt dè, èdalèt dè var.(62)

ĠACAR

Tez olun, vuruşun!

ŞALİKO

Ġèl Ġardaşım, Ġèl!

Onsuz da Ġapını açmışdır ècèl!
Ġèl mèni parçala öz èllèrinlè,
Sonra baş Ġötürüb dön bir ağ yèlè,
Ġayıt evimizè, Ġözlèyir anan;
Barı kor olmasın o ağlamağdan,
Sèn Ġayıt, Ġardaşım, barı yaşa sèn,
Mèn ölsèm dè ölüm, sèn sonbeşiksèn
Ġürçülèr soyunub vuruşmağ istèrkèn

KİÇİK ĠÜRCÜ

Ah! Ġolum Ġalħmayır!

*Tamara, çadırdan çıħarağ Ġürçülèrin arasına atılır, Ġollarını açarağ şaha tèrèf
baħır. Sükût. Ġacarin vèşşi ĠèhĠèhèlèri. Bu an arħada orduda üsyan Ġalħır. Bir nèfèr
èsgèr yüyürèrèg Ġacarin Ġarşısında durur.*

ÈSGÈR

Bèsdir! Vuruşmağdan yorulduğ daha,
Barı, kor vicdanın baħsın Allaha!
Arvad-uşağımız İranda acdır,
Bir parça çörèyè, suya möhtacdır.
Bèsdir, bir doymadın içdiyìn Ġandan...

ĠACAR

Ġılincını çıħarır

Ġain! Sèn orduya fitnè salırsan?

*Ġılinc davası Ġopur, vuruşu-vuruşu arħaya çèkilirlèr. Sèhnèdè yalnız Ġapıçı vè
Ġürçülèr Ġalrlar*

ĠAPIÇI

Di Ġaçın! Tèz Ġaçın, indi fursèt var,
Odur baħ, hazırdır yèhèrli atlar!
Sabah olarsınız doğma vètèndè.(63)

TAMARA

Çoğ sağ ol, gardaşım, sabah gaç sèn dè!

Ġürçülèr gaçırlar

ĠAPIÇI

Ġacarin arhasınca kinlè baħarağ

Elè zènn etmè ki, Ġapıçınam mèn.

Bir az seçilirèm nökèrlèrindèn...

Fürsèt aħtarıram, Ġèlèr bir zaman,

Doyunca içèrèm sènin Ġanından!

PÈRDÈ**ALTINCI ŞEKİL**

Ġarabağ. Ġalın meşeli bir dağ. Dağ başında Ġala Ġörünür. Meşenin ötèyindè Eldarın dèstèsi. Bè'zilèri ayağ üstè, bè'zilèri dè oturub sohbèt edirlèr. Ocağ tüstülènir. Bir ağacdan soyulmuş toĠlu asılmışdır.

KÜRD MUSA

Bayatı oħuyur

Ġèrènfilèm Ġèlèmsiz,

Ġèrarım çoħdur sènsiz,

YorĠanına od düşsün,

Necè yatırsan mènsiz?

Ceyranam, düzè Ġèllèm,

Otlaram, düzè Ġèllèm,

Yüz il Ġèzèmèt çèksèm,

Ġurtarsam sizè Ġèllèm.

İKİNCİ ĠAÇAĞ

Can, can, Ġurban olum o nèfèsinè!

BİRİNCİ ĠAÇAĞ

Ay Musa, bir Ġüldür mèclisi yenè!

Danış, Ġurban olum, bildiklèrindèn!(64)

KÜRD MUSA

Yoh, Molla Nèsrèddin deyilèm ki mèn.

Yaz ola, dovĠa ola yarpızla,

Yay ola sèrin sular sal buzla,

Payız ola, pendir-çörèk Ġarpızla,

Ġış ola, isti otağ, bir Ġızla...

Ġülüşürlèr

İKİNCİ ĠAÇAĞ

Ay can, ay can!

BİRİNCİ ĠAÇAĞ

Yuħuna Ġirsin!

İLYAS

Eh, nè deyim Eldara,
 Bizi saldı avara...
 Yatağımız daş, गया,
 Ömrümüz getdi zaya.

KÜRD MUSA

Aşna! Deyèn yenè sèn
 Yumurtası tørs gèlèn
 Toyuğ kimi ötürsèn?..

İLYAS

Eh... Ay Musa, düzü, mèn
 Soyumuşam bu işdèn...

KÜRD MUSA

Bès sèn ağa, mèn ağa,
 İnèyimizi kim sağa?

İLYAS

Batmağ olarmı Hana?
 O top, tüfènk, topħana
 Zarafatdır, ya nèdir?(65)

KÜRD MUSA

Kèdè lap divanèdir,
 Bir gözümè doğru bah!
 Bilirsèn mi ay aħmağ,
 Könlü balıg istèyèn,
 Gèrèk girsin dènzè.

İLYAS

Mat galmışam lap sizè.

KÜRD MUSA

Ėorħutmasın sèni Han,
 Yapışıb boğazından
 Boğarığ sèrçè kimi.
 Bir dè İlyas mèsèl var:
 El yığılsa bir yerè,
 Vallah, kèrèn sındırar...

Eldar gèlir

ELDAR

Can, ay Musa, gözüm Musa!
 Sènè yoħdur sözüm Musa!
 Kürd ġızından belè oğul?
Ėolunu Musa'nın boynuna dolayıb
 Ad mènimdir, hünèr sènin...

KÜRD MUSA

Yoħ bir...
 Yoħ bir... sèn dolama görèk.

ELDAR

Vallah düz deyirèm, pèlèngsèn, pèlèng!
 Nè gèdèr gurtardın sèn mèni dardan,
 Ğanı dizè çıhan vuruşmalardan.
Ğaçaglar çoğlaşır. Eldar onlara bahıb sevinèrèk...
 Ğözèl gèlècèyin görürèm sizdè,
 Dünyanın gücü var èllèrinizdè!(66)
 Biz ayrı düşsèk dè aşnadan, yardan,
 Ğèrèk çekinmèyèk borandan, Ğardan!
 Bir dè ataların bir mèsèli var:
 Şanada bal tutan barmağın yalar.
 Belèdir, ay Musa?

KÜRD MUSA

Elèdir, elè,
 Hèr damcı güvvèdir bir daşğın selè...

ELDAR

Bir ağ gün görmèdi bizim sonalar,
 Öldü diri gözlü yazığ analar.
 Yeri şumlayan biz, onu èkèn biz,
 Böyük sarayları Ğurub tikèn biz.
 Ğışın şahtasında tağıl becèrèn,
 Nè rahatlığ görèn, nè yuğu görèn,
 Bizik, biz! Yenè dè öldük acından,
 Asıldığ hèr zaman dar ağacından.
 Taladı Ğurd kimi eli darğalar,
 Nè bèydè insaf var, nè handa Ğan var.
 Nè vaht Ğurtaracak pis gündèn insan?!

KÜRD MUSA

Ay Eldar! Doğrudan bu bèylèr ki var,
 Bir azca arpası çoğ düşèn zaman
 Yabı cinsi kimi şıllağ atırlar...

*Ğülüş***ELDAR**

İndi dè dişini Ğıcamış Ğacar...
 İrani talayan o Ğard canavar
 Ğèlir sürüs ilè bizi soymağa,
 Töktüyü Ğanlardan içib doymağa...
Şaliko, kiçik Ğürcü vè Tamara hèyècanla gèlirlèr.

ELDAR

Kimsiniz, Ğardaşlar? Danışın Ğörèk!(67)

ŞALİKO

Zalım Mèhèmmèd Ğacar
 Bizi soyub taladı,
 Of... O ğanlı hökmdar,
 Bizi oda ğaladı.
 Çoğ vuruşdu ğürcülèr,
 Bè'zèn basılır hünèr.
 Bu dèfè basdı Ğacar,
 Bizi èsir aldılar.
 Ğana döndü dağ, dèrè...

ELDAR

Yaraşmayır basılmağ,
 Ğèhrèman ğürcülèrè!

ŞALİKO

Oldu, bir işdir bu da.

ELDAR

Sonra?

ŞALİKO

Bizi èsir aldılar,
 Ayrıldığ obamızdan,
 Öz isti yuvamızdan.
 Bu hèsrètlè saraldığ,
 Ancağ ğaçıb ğurtardığ
 Zalımın èllèrindèn.

ELDAR

Aha... Bildim...

ŞALİKO

İndi sèn
 Ğèrib ğörsèn dè bizi,
 Ğèrèk hèr üçümüzü
 Salamat burağasan!(68)

ELDAR

Ğülür

Ğöz üstè yeriniz var,
 Bizim èziz ğardaşlar!
 Tanıyırım o dağları,
 Durna ğözlü bulağları.
 Çoğ keçmişèm hèr könüldèn,
 Ğürcüstan'ın dost elindèn.
 Var onlarda namus, hünèr,
 O yediyim düz-çörèklèr
 Unutulmaz bu dünyada,
 Bir yaşılığ ğetmèz bada...
 Ayè, ay uşağlar!

Ağacdan asılmış toğlu cembeyinə işarə edèrək

Onu düşürün,

Tèz olun, yahşı bir kabab bişirin!

TAMARA

Sağ olun, çèn gèlir, hava gəralır;
Sonra gecigèrik, gün dè daralır...

ELDAR

İhtiyar sizindir, bizim bu dağlar
Sizin evinizdir, indi uşağlar
Aparıb ötürsün sizi Tiflisè!

ŞALİKO

Böyük bir yahşılığ olar bu bizè.

ELDAR

Yoh, yoh! Bu borcumdur, borcumdur mènim!

Şalikoya

Bura bağ, gərdaşım, indi şah Ğacar
O sizi talayan dişi canavar
İndi dè göz dikib Azèrbaycana.(69)

ŞALİKO

Şahlar hökm verir gündè min gana.

ELDAR

Bès biz? Biz neylèyèk? -Yığışım, gèlin,
Ğüvvèti çoğ olar birlèşèn elin.
Gèlin gərdaş olsun tüfənglərimiz;
İlanın başını ayaglayağ biz!..

ŞALİKO

Doğrudur, gərdaşım, üç günè gèdèr
Çatar kömèyinè bizim dèstèlèr.

ELDAR

Sizè inanıram, var olun, gèlin,
Tozu da galmasın ganlı heykèlin!

ŞALİKO

Biz gedèk, vaht gecdir.

ELDAR

Dayanın bir az!

Musa!

KÜRD MUSA

Bèli.

ELDAR

Bèri gulağ as!
Götür beş-altı atlı,
Atları guş ganadlı,
Gonağları özün apar.
Bir dè, Musa! Mèn ölüm,

Ġözlè, başına dönüm,
Yolda- izdè bir ھاata
Toھunmasın bunlara.(70)

KÜRD MUSA

Uھااđsan?! Uھاađsan?!

ŞALIKO

Sağ olun, ھاardaşlar!

ELDAR

Ġöz üstè, ھاöz üstè!

*Ġürcülèri böyük bir hörmèt vè şadlığla yola salırlar. Ġoca bir ھاarı, Eldarın yanına
gèlidir.*

ELDAR

Ġarı, hardan belè?

ĠARI

Heç, oğlum, Eldar!

Bilirsèn, kömèksiz olur ھاarılar...
Var-yoھdan ھاalmışdı bircè inèyim,
Oydu ھاöz dikdiyim, oydu kömèyim.

Onu da bu gecè zorla aldılar,
Mèni diri ھاözlü oda saldılar...

ELDAR

Acığlı

Kim aldı, ay nènè?

ĠARI

Kim aldı? İlyas!

ELDAR

İlyasa ھاèzèblè baھاarađ

Alcağ, utanmaz!

ARŞAK

Eldara

Ġözüm su içmèyir İlyasdan, düzü,
Belèsi ھاüdaza tez verèr bizi!...(71)

ELDAR

Bu saat sal ھاörüm, tüfèngi yerè!
İlyas, tüfèngi atır, başını yerè dikir.

ELDAR

Di, ھاet, yerin olsun o boş mağara,
Tüfèng yaraşmayır namussuzlara!..
Eldar, cibindèn pul çıھاararađ ھاarıya verir
Al, nènè! Özünè ھاet bir inèk al,
İndidèn adını ھاoyuram “Maral”

ĠARI

Sènè ġurban olsun, bu ġoca nènèn,
Dünyada kasadlıġ görmeyèsèn sèn!

Ġedir

ELDAR

Acıġlı, İlyasa

Tfu,... Sènin üzünè! Buna baġ, buna:
Mèn dè inanmışam namèrd oġluna...

İLYAS

Ġèlèt elèmiřem, bir ġatadır bu,
Bir dè elèmèrèm ömrüm uzununu

ELDAR

Tüfèngi İlyasa ġaytararaġ, azca mülayim

Aġmaġ! Koroġlunun bir tèmiz adı
Hanlarda, bèylèrdè tutar ġoymadı.

Bir dè bu ġèlèti...

Èli Bèy tèt oraya ġèlir, Eldarla ġörüřür. Hamı yıġıřıb ona ġulaġ asır

ÈLİ BÈY

Eldar, bir ġulaġ as, ġulaġ as, Eldar!
Başına keçmişdir Mèhèmmèd Ġacar.(72)

Atam çıġmıřsa da vèzirliyindèn,
Deyir, yád èllèrè keçmèsin vètèn.
Bilirsèn, o yanır pèrvanelèr tèk,
İndi dèyin varsa Èsgèran'a çek.
Ġacarla vuruşun arġa tèrèfdèn,
Atamın fikrini söylèyirèm mèn.
Ġaldı ġan... -Hèmiřè elimizdèdir,
Vètènin ġözlèri indi bizdèdir.
Bu yurda ġoymayaġ zalım Ġacarı,
Talana ġetmèsin ellèri varı!

ELDAR

Çoġ ġözèl, Vaġifè èrz elè ki sèn,
Kènara çıġmaram onun sözündèn.

Öz dèstèsinè dönüb

Vètèn torpaġının bøyük bir oġlu,
Vicdanı bir bøyük eřġ ilè dolu,
Bizi dè'vèt edir ġıřdan bahara-
Azadlıġ uğrunda vuruşmalara!..

Ura çekib hücumu keçirlèr.

PÈRDÈ**YEDDİNCİ ŞEKİL**

Daġdır, arġada řiddètli top sèslèri, tüfèng sèslèri eşidilir. Daġ arġasından, Ġacarın ordusu tèrèfindèn yandırılmış kèndin alovları ġöyè ġalġır. Uzaġdan arvad-uřaġ feryadları eşidilir.

ĠACAR

Dağ başından yanan kèndin alovlarını seyr edèrèk

Yan, yan tèrlanların yaşıl yuvası!
 Ruhuma can verir ölüm havası...
 Çıhsın asimana odlar, alovlar,
 Ġöylèrdèn od töksün yerè rüziğar!
 Yan, yan! Kòmür olsun hèr ġaya, hèr dağ.
 Baş èysin hökmümè bütün Ġarabağ!
 Üzsün ġan içindè ġèlinlèr, ġızlar,
 Yerdè ġöyèrcinlèr, ġöydè ulduzlar.(73)
 Ana ġarnındaki o ġandanam mèn...
 Bütün kainata ġan olsun kèfèn!...
 Mènim vicdanım da, ġèlbim dè ġandır,
 Dünya ġan üstündè bir ġanimandır...

VÈZİR

Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar,
 Sizde fèzilèt dè èdalèt dè var.

ĠAPIÇI

Ġacara yaħınlaşarağ
 Şahım! Bağışlayın hüzurinizè
 Bir kèndli ġèlmişdir, sözü var sizè.

ĠACAR

De ġèlsin!

ĠAPIÇI

Ġèl, Ata, ġèl, budur Ġacar!

Ġoca kèndli yaħınlaşır

ĠOCA

Sizè bir sözüüm var böyük hökmdar!
 Mèn bu yanan kèndin aġsağğalıyam,
 Ellèrin dèrdindèn bir az halıyam.
 Yanır od içindè körpè uşağlar,
 Bizim kèndlilèrin nè tèğsiri var?
 Èmr edin dayansın yanğınlar, barı,
 Ġaraba goymayın bu obaları!
 Bu dağlar ġoynunda aslan yatmışdır,
 Burda Koroğlular at oynatmışdır...

ĠACAR

Hiddètlènèrèk ġocanın sèsini kèsir

Yaħşı! Sus, ġoca köpèk!

Kinayè ilè

Burda Koroğlular at oynatmışdır...

Ġacar ġedir.(74)

ĠOCA*Ġacarin arhasınca*

Ah, cèllad, bimürvèt! İndi Ġulaĝ as,
Süleyman dünyası sènè dè ĝalmaz.

*Ġalhib ĝedir**Ġacar yenè ĝayıdır. Ġaya başında dayanır. Bu arada Ġacarin sèrkèrdèsi tèlèsik ĝèlir***SÈRKÈRDÈ**

Şahım! Arha cèbhè çoĝ ĝorĝuludur,
Elè bil, doğrudan cahan yoludur...

Eldarın dèstèsi ĝèlir irèli,

Ġırır sèrçè kimi bizimkilèri,

Odur yaĝınlaşır! Ġizlènin barı...

Tutaĝ ĝabaĝdaki ĝayalıĝları,

Oralar çoĝ bèrkdir...

ĠACAR

Çèkin atları!

Bir bölük ĝöndèrin arĝaya sarı,

Ġabaĝı saĝlasın ĝizlènincè biz.

SÈRKÈRDÈ

Budur, burdadır ki, èsĝèrlèrimiz.

*Ġapıçı ĝèlir***ĠAPIÇI**

Şahım, Ġarabaĝın şeyhidir ĝèlèn.

ĠACAR

De ĝèlsin!

*Şeyĝ bir dèstè è 'yan ilè ĝèlir***ŞEYĝ**

Ey şahım! Ey fèĝri-vètèn!

Sizin yolunuzu ĝözlèyirdik biz,

Sizè duaçıdır nèsillèrimiz...(75)

Buyurun, ĝapımız açıĝdır sizè;

Yurdu tapşırır èllèrinizè.

ĠACAR*Kinayèli*

Yaĝşı, bès nè oldu o İbrahim ĝan?

ŞEYĝ

Siz arĝayın olun İbrahim ĝandan!

Bu ĝecè ĝaçmışdır o Daĝıstana!

ĠACAR

Ha... Ha... Ha...! Ġaçmışdır kèlèbaş dana!

Yaĝşı, ĝoşul bizè, bizimlè dè ĝet,

Bu vèşşi daĝlarda bèlèdçilik et!

ŞEYH

Buyurun, buyurun!

Ġedirlèr. Bir byk èsgèr danışa danışa ġabaġa ġèlib

TEYMUR

Èlimiz, dişimiz, tfèngimiz ġan,
Yorulub bezmèdik vuruşmalardan...

Dnyadan doymadı şahların ġz,
Lap cana doymuşam, bunlardan, dz.

ÈSGÈR

Dava meydanında bir èsgèrik biz,

Nè desè hazırıġ, z sèrkèrdemiz,

Sèn nè danışırsan?..

TEYMUR

Kinayèli

Biz èsgèrik biz!

Yışır evimizi z èllèrimiz.

Aġmaġ! Bu dediyin davalarda sèn

Ġllèyè rast ġèlib it kimi lsèn.

şahların keyfindèn nè azalacaġ?(76)

ÈSGÈR

Orduya pozġunluġ ġètirmè, sarsaġ!

Bizi ġırıb tkr bir ġaçaġ Eldar.

TEYMUR

Nè ġèdèr ġırsa da, onun haġġı var,

bu torpaġ onundur!

ÈSGÈR

Aha!.. Satġınsan!

Ġılınca vuruşuna ġeçirlèr. Èsgèrlèr toplaşıb, iki tèrèf olub vuruşurlar. Bu halda Eldarın dèstèsi ġrnr. Vuruşma ġedir. Teymur vè bir necè èsgèr Eldar tèrèfè keçirlèr

TEYMUR

Biz dè sizinlèyik, ġèlin, ġardařlar!

ELDAR

And iin ġılınca!

Èsgèrlèr ġılınca and iirlèr. Vuruşma devam edir. Ġacarın èsgèrlèri ġaçmaġa mècbur olurlar. İlyas, arġadan Eldarı vurmaġ istèyir, tfèngi aılır, ikinci dèfè atana ġèdèr Krd Musanın ġllèsi onu yışır.

ELDAR

Bu nèdir, ay Musa!

KRD MUSA

Nolacaġ... Hèyvan...

Vurmaġ istèyirdi sèni arġadan.

ELDAR

Yaġşı, di durmayın, dayanmaġ olmaz!

KÛRD MUSA

Tèlèsmè, gözlèyèk burdaca bir az,
Arhada galanlar gèlib çatsınlar.

Bu arada Ali Bèy bir necè adamla tèlèsik gèlir.(77)

ÈLİ BÈY

Ayè, hardasınız Eldar, ay Eldar!

ELDAR

Èli Bèy sèn hardan? Tez ol bir danış!

ÈLİ BÈY

Eldar! Daha bizè ümid galmamış,
Çekilin meşeyè, çekilin Eldar!
Nahağ gırılmasın bizim adamlar.

ELDAR

Hirslî

Èli Bèy nè olub, bir danış niyè?
Sèn nè danışırsan? Necè geriyè?

ÈLİ BÈY

Ğaçdı tülkü kimi, ğaçdı ğabağdan...
Ğaçdı İbrahim Han, açıldı yollar,
Bizè ğèh-ğèh çekib gülècèk Ğacar.

ARŞAK

Son dèrècè hiddètlî

Ağ! Namèrd... Demèli, boş ğaldı ğabağ!

ELDAR

Vètèn torpağında hèyanètè bağ!

KÛRD MUSA

Ğüllè ğabağında canından ğorhan,
Ğurumsağ!

ELDAR

Yoğ... Yoğ... Basılmaz vètèn!
Hèlè bu dağlarda ölmèmişèm mèn.
Durmayın, çekilin tez meşèlèrè!(78)
Bizim yuvamızdır, bu dağ dèrè.
Böyük bir güvvètlè yenè ğèlèrik,
Ğacarin üstünè biz dè gülèrik.

Eldar ğedir, adamları da onun arhasınca ğeri çekilirlèr.

PÈRDÈ**DÖRDÜNCÜ PÈRDÈ****SÈKKİZİNCİ ŞÈKİL**

*Ğarabağ, Şuşa ğalası. Han sarayı. Ğacarin kef mèclisi. Mèclisdè è'yanlar, bèylèr
iştirak edirlèr.*

ĠACAR

Böyük bir gururla

Keçdi pəncəmizə gözəl Ġarabağ,
 Öpsün gılncımı hər gəya, hər dağ,
 Mən Ġacar nəsliyəm, şahlar şahıyam,
 Mən də yer üzünün bir allahıyam.
 Ġèrək bir goymayağ daşı daş üstə,
 Atın, yığın-yığın leşi baş üstə!
 Mənim vicdanım da, gəlbim də gəndir,
 Dünya, gən üstündə bir hanimandır!..

VƏZİR

Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar,
 Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

ŞEYH

Ey böyük hökmdar! Ey ulu Ġacar!
 Sizdəki güvvətə baş əyir dağlar.
 Biz də sayənizdə ömür sürürük,
 Bu fani aləmdə ağ gün görürük.
 Sizə kömək olsun böyük Yaradan,
 Bu müğəddəs kitab, müğəddəs Ġur'an.(79)

ĠACAR

Rəggəsələr gəlsin!

*Rəggəsələr oynayrlar. Ġacar onların birini öpür. Birdən gızın döşündən geri
 itələyərək,*

Deyirlər, şirindir busənin dadı,
 O da kor bəhtimə gismət olmadı.

Ġanəndələrə kinayə ilə

Belə deyirlər ki ağladır yeri
 Sizin Ġarabağın hənəndələri.
 Hünəriniz varsa bir rast oğuyun!

HANƏNDƏ

Ġözüm yollarda gəlmişdir, həbər yoh Kür gırağından,
 Usanmağ bilməyir könlüm, yaşılbaşlar sorağından.
 O yerlər min həyal eylər, təbiət şe'rə layiğdir,
 Öpər bülbül səhər tezdən gülün yağut dodağından.
 Çəmənələr, yasəmənələr göz vurub bir ciltvə göstərsə,
 Durar könlüm, çıxar seyrə həyatın gəm otağından...
 Keçər aylar, keçər illər, yaz ey Vağif, ömür azdır,
 Düşər bir gün laçın könlü şe'r- sən'ət marağından

ĠACAR

Ġèzəl, Vağifindir?

ŞEYH

Bəli, Vağifin.

ĠACAR

Nè oldu? Onu tez tapıb gêtirin!
Sèrkèrdè baş èyib çihir
 Vèzir! Bu doğrudan böyük güdrètdir,
 Hèr sözü, söhbèti canlı sènètdir.
 Böyük tèhlükèdir bu şair bizè,
 Sèn nè fikirdèsèn?(80)

VÈZİR

Nè deyim sizè,
 Buyruğ sizinkidir, adil hökmdar,
 Sizdè fèzilèt dè, èdalèt dè var...

ŞEYH

Şahım! Tèhlükèdir Vağif, doğrudan,
 Onu gözünüzdèn goymaym bir an...
 Deyir, ganunlarda yoğdur hèğigèt,
 Deyir ki, pèrdèdir bütün şerièt.
 Nèdènsè el-oba çoğ sevir onu,
 Bilmèyir bu gèdèr tèrs olduğunu,
 Bir dè bèrk dostudur o çaçağ Eldar,
 Sizin düşmèniniz bèli o murdar!
 Vağif yaşadığca - gorğudur bizè,
 Şair görünmèsin gözlerinizè!..

ĠACAR

Yazdığı cavabdan bilmişèm onu,
 Dayan, sovuraram göyè tozunu!
 Ġoy gèlsin èylènib gülüşèk bir az,
 Bizim dilimizi o bağlayammaz.
Tèlhèk hürè-hürè gèlir.

ĠACAR

Tèlhèk, yenè hürürsèn?

TÈLHÈK

È'yanları göstèrèrèk
 Şah sağ olun, bu sürüyè,
 Bès bir köpèk deyil gèrèk?

Hamı gülür

ĠACAR

Tèlhèk söylè, mèni çoğmu sevirsèn?

TÈLHÈK

Şahım! Yaranmadan gülunuzam mèn...(81)

ĠACAR

Bir de görüm mèni èsir alsalar,
 Ġaranlıg zindana tutub salsalar,
 Neylèrsèn?

TÈLHÈK

Neylèrèm? Neylèrèm? Aman!..
Keçèrèm yolunda baş ilè candan...
Sizi zindanlara salsalar ègèr,
İnsan boğazlaram düz otuz nèfèr...

ĠACAR

Ayaĝa ĝalĝıb ĝızıl kèmerini ĝöstèrèrèk
Tèlĝèk, kèmerimin ĝiyètèdir bu.

TÈLHÈK

Şahım! Elè mèn dè bilirèm bunu.
Kèmerdèn ĝiyètèli sizdè nè var ki?

Ġülüş

Vaĝifi ĝètirirlèr

ĠACAR

Heyrètèlè

Aha... Baş èymèyir hüzurumda bu!

ŞEYH

Yoĝdur vicdanında ĝanun ĝorĝusu.

ĠACAR

Vaĝifè

Şair, hökmdarın hüzurundasın!

VAGİF

Bunu sizsiz belè düşünürèm mèn.(82)

ĠACAR

Bès baş èymèdiniz?

VAGİF

Èymèdim, bèli!

Èyilmèz, vicdanın büyük heykèli...

ĠACAR

Ġılınlar dokkuşub iş ĝörèn zaman,
Neylèr dediyiniz ĝuru bir vicdan?

VAGİF

Vicdan dediklèri bir hèĝigètèdir
Beşiyi, mèzarı èbèdiyyètèdir...

ĠACAR

Bès zindan necèdir, ĝaranlıĝ zindan?!

VAGİF

Soyuĝ mèzara da zinètèdir insan.

ĠACAR

Yenè göylèrdèdir şair hèyalın?

VAGİF

Èzèldèn hüdudu yoĝdur kamalın...

ĠACAR

Aha... Sınayrdım idrakınızı,
Doğrudan bir şair görürəm sizi,
Hoşbêht hêlg eylêmiş sizi Yaradan!

VAGİF

Dünyada galacağ yalnız Yaradan!.. (83)

ĠACAR

Çoğ gözêl, çoğ gözêl, inanın ki mèn
Sizin ruhunuzu sevdim ürêkdèn.
Bu dövlèt, bu cèlal, bu şanlı saray,
Ġöylèrin busatı o ulduz, o ay
Sizè tapşırılısın bu gündèn gèrèk,
Ancağ bir şèrtim var.

VAGİF

Buyurun görèk!

ĠACAR

Ġèrèk Fars dilindè yazsın sènètkar.

VAGİF

Farsın öz güdrètli şairleri var,
Nè çoğdur onlarda böyük sènètkar.
Bizim bu dağların oğluyam mèn dè,
Az-az uydururam yeri gèlèndè.

ĠACAR

Yağşı, gèl èl gètür bu inadından,
Bu gèdèr naşükür olmasın insan!

VAGİF

Aldada bilmemiş dünyanın varı,
Bir mèslek eşgiylè yaşayanları!
Mèn ellèr bağında azad bir guşam,
Mènsèbè, şöhrètè satılmamışam.

VÈZİR

Yağşı da... Çarığlı kiçik bir ölkè,
Böyük Firdovsilèr yaratdı bèlkè?..

VAGİF

Ġünèşi örtse dè gara buludlar,
Yenè Ġünèş adlı bir güdrèti var.(84)

ĠACAR

Ġörünür Ġünèşè iştahan vardır.

VAGİF

Ġünèşdèn gizlènèn yarasalardır...

ŞEYH

Buna gulağ asmağ çetin peşèdir.

VAGİF

Niyè, gulağınız çoğdan şeşèdir
 Böhtan eşidèndè gızarıb yanar,
 Doğru söz gèlèndè pambığ tıhanar.

VÈZİR

Sizin sözüünüzün kèsèri azdır.

VAGİF

Oğuyan bülbüldür, dinlèyèn gazdır!

VÈZİR

Of... Mèndè olsaydı bundakı hünèr!..

VAGİF

Ağılsız köpèklèr ulduza hürèr.

ĠACAR

Vèzirè

Di ver cavabını, nè durmusan? Din!
 Hè, yenè døyükür sarsağ gözlèrin!...

VAGİF

Neylèsin, yazığın nè tègsiri var?
 İşığ güclènèndè çaşar garovlar...(85)

ŞEYH

Kinayè ilè

Şairè sènètdir tikanlı sözlèr.

VAGİF

Sözdèn gızarırmaz ki, bozarmış üzlèr...

Ġapıçı dâhil olur.

ĠAPIÇI

Şahim bir göca var, gèlsin içèri?

ĠACAR

De gèlsin.

Vidadi dâhil olub tè'zim edir.

VİDADİ

Hâkimin hökmü, hünèri

Onun vicdan ilè gardaş olmalı!
 Bizè galmayacağ dünyanın malı...

Vağifi göstèrèrèk

Şairdir... Ġèlbi var, şirin sözü var,
 Böyük bir ülkènin onda gözü var,
 O ölsè... Dağlar da dil deyib ağlar,
 Èfv edin... Yaşılığ galır yadiğâr.

ĠACAR

Dinin düşmènidir, o, ölsün gèrèk!

VİDADİ

Heyir! O, Vağifdir, eşgè gèlèrèk
Bè'zèn gamçılıyır zèmanèsini,
Allah da çoğ sevir şe'rin sèsini.

ĠACAR

Acığlı

Allah da çoğ sevir? Allaha yalvar,
Onun mèndèn dè çoğ èdalèti var
Èğèr bacarırsa, gøy sağ sağlasın.(86)

VİDADİ

Siz hökmdarsınız...

ĠACAR

Yağşı, goca, mèn
Artığ èl çekirèm ölüm fikrindèn.
Ancağ... Kèsècèyèm yazan èlini,
Bir dè həc v deyèn acı dilini.

Razısan?

VAGİF

Razıyam, büyük hökmdar!..
Mèrhèmèt sahibi olur ağalar.
Eyb etmèz, sizè dè çatar bir èvèz,
Ġatır cinsisiniz, doğub tòrèmèz.

ĠACAR

Vağif, indi get.

Saray hèyatını büsbütün tèrk et,
Ġèrèk yaşamasın gèdrnaşunas!

VAGİF

Sènsè hèğigètin ağzına daş bas!
Mèn öz görmèmişèm bu sarayları,
Burda göyè çıhan ahü vayları...
Ġörmişèm şahların vèfasını mèn.
Hanların zülmünü, cèfasını mèn.
Ġörmişèm zamanın min rüzigarını,
Dustağ anaların göz yaşlarını.
Nifrèt! Ġan çanağı taçlara nifrèt!
Var olsun azadlığ, bir dè mèhèbbèt!..

Çıtır

ĠACAR

Hiddètlènèrèk, Vağifin arhasınca
Aparın, aparın onu zindana,
Ġöz dağı çekdirin Azèrbaycana!(87)

VİDADİ

Ġızılı udsa da gara torpağlar,
Yenè giymètini özündè sağlar...

Çıtır

ĠACAR

Bèri baħ, dayanma burda Zülfigar!
Vaġifi zindana sèn özün apar,
Bir ġuş da sèkmèsin onun yanından!

ĠAPIÇI

İkimè'nalı

Baş üstè, yatmaram gecèni bir an,
Èsèn külèkdèn dè gözlèrèm onu...

ĠACAR

Mènim vicdanım da, ġèlbim dè ġandır,
Dünya ġan üstündè bir ħanimandır!..

VÈZİR

Buyruġ sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdè fèzilèt dè, èdalèt dè var...

ĠACAR

Dèlicèsinè

Daġılın, daġılın, boġuldum yenè...

Hamı çıtır.

ĠACAR

Öz-özünè

Nè deyim, nè deyim tale deyenè?
Könlüm ayrılmayır ħanımından,
Ġözlèrim doymayır insan ġanından.
Hèstè kimi özündèn şübhèlènèrèk
Bu nèdir, canımda üşütmèlèr var?
Aha... nè dèrindir, bu uçurumlar?..
Ġözlèrim ġaralır... Aman... Ölürèm!..(88)
Ha... Ha... Ha... Bu nèdir? Yoħsa ġülürèm.
Ġünahsız ġanlarmı ġözümè durur?
Özünün nèbzini tutaraġ
Yoħ, yoħ! Hèlè ġèlbim ġaydayla vurur,
Heyir! Ölmèmişèm, hèlèlik sağam,
İndi mèn ölümlè çarpışacaġam!..

Ġılıncı çıtırır, ġolları boşalır, ġılınca dirsèklènèrèk taġètsiz bir vèziyyèt alır.

PÈRDÈ

DOĞGUZUNCU ŞÈKİL

*Şuşa ġalası. Ġayalıġda zindan. Sèhèrdir, ġünèş yenicè ġalħır. Vaġif, divara şe'r yazır,
sonra da yazdıġı şe'ri oħur. Èli Bèy ġulaġ asır.*

VAGİF

Mèn cahan mülkündè mütlèg doğru halèt görmèdim,
Hèr nè gördüm, èyri gördüm, özgè babèt görmèdim.

Aşınalar ihtilatında sèdağèt görmèdim,

Bèy'èti-igrari-imani-dèyanèt görmèdim.

Mühtèsèr kim, böylè dünyadan gèrèk etmèk hèzèr,

Ondan ötrü kim, deyildir öz yerindè heyri şèr.

Alilèr haki-mèzèllètdè, dènilèr mö'tèbèr,

Sahibi-zèrdè kèrèm yoğdur, kèrèm èhлиндè zèr,

İşlènèn işlèrdè èhkamı-lèyağèt görmèdim...

Oğluna baharağ

Ah, oğlum, of, mènim gèhrèman oğlum!

Bu gèdèr gèm yemè, gurbanın olum!

ÈLİ BÈY

Eh... Ata, nè göyub, nè ahtarırsan,

Zülmün gabağında ağlarmı insan?

VAGİF

Mèrhèba, mèrhèba gèhrèman oğlum!

Bir gèl öpüm sèni, pèhlivan oğlum!

Oğlunu gucağlayıb bèk-bèrk öpür(89)

Çözümün işığı, canım, ciyèrim,

Bu nèmlî torpağlar olsa da yerim,

Mènim nè dèrdim var, tèki sèn yaşa!

Of, Çacar... Vicdanın döndümü daşa?

ÈLİ BÈY

Ata, bilirsènmi?

VAGİF

Nèyi? De, nè var?

ÈLİ BÈY

Hèlè dè çöllèrdè çaçağdır Eldar

Sènin köhnè dostun vardı bir zaman;

Sèn özün gurtardın onu zindandan.

VAGİF

Bilirèm, bilirèm.

ÈLİ BÈY

Yaz ki, Eldara,

Yaman bir gündèyèm, düşmüşèm dara,

Bir kömèk èli ver!

VAGİF

Yazım, göy yazım...

Cibindèn dèftèrcè çıharıb yazır.

ÇÜLNAR

Tèlèsik gèlib gapiçının ovcuna pul basarağ, pèncèrèdèn

Èli Bèy, Èli Bèy,

ÈLİ BÈY

Ata, Glnardır.

VAGİF

Sènin sevgilinin vèfası vardır!(90)

GÜLNAR

Èlindèki kiik bağlamayı pèncèrèdèn uzadarag

Alın, ac ğalmayın...

Ağlayır

ÈLİ BÈY

Ağlama, Gülnar!

VAGİF

Gızım, hèr gecènin bir gndz var,

Sènè halal olsun hèr èmèyimiz,

Yohdur sendèn øzgè bir kmèyimiz,

Ala bu mèktubu, ğoynunda ğizlè,

Onu ğzn kimi ğoruyub ğzlè,

atdır, hardadırsa ğaağ Eldara!

GÜLNAR

Siz arħayın olun.

aparađ ğèdir

VAGİF

Oğluna

Bir bağ Glnara,

Atalar sözüdür, yaħşı ğulağ as:

Aslanın erkèyi, dişisi olmaz!

Ellèr ğurtaracağ bizi bu dardan,

Dünya ayırmasın sèni Glnardan!

Dođmuř ğnèřè řairanè bir ğz ğèzdirèrèk

Odur, bağ, ğnèřin rènginè bir bağ!

Yanır kâinata ışığ saarağ.

O ğnèř, ğèncliyin timsalıdır, bil,

Ĝencliyin ğnèři saralan deyil.

Can, balam parlasın ømrn ğnèř tøk,

Nè can yanđısı ğr, nè ıztirab ek!

Èli Bèyin başını sinèsinè èkèrèk onu oħřayır. Vidadi ğèdir, ğapıı buraħmađ

istèmir.(91)

ZÜLFİGAR

Olmaz kişi, bir dayan,

Bizi iřè salarsan.

VİDADİ

Yoh, mèn onu ğrèm ğèrèk,

Kor elèsin sèni fèlèk

Mèni ğeri ğaytarsan!

Ĝapıı ğapını aarağ

ZÜLFİGAR

Di gèl, tez ol, tez gayıt ha!
 Hèbèr çatar birdèn şaha,
 Onsuz da çoğ ğudurğandır,
 Çörèyi ğan, suyu ğandır...

Vidadi dâhil olur. Vağifi ğucağlayaraq

VIDADİ

Nè gèdèr yalvardım yenè Ğacara,
 Dedi: -Ğet, sèni dè çekdirrèm dara...
 Sonra bütün gecè hëyala vardım,
 Allaha üz tutub yenè yalvardım.
 Onda da görmèdim vicdandan èsèr,
 Doğru deyirsènmiş, aldanmış bèsèr!
 Bir kömèk ğèlmèyir sizè elimdèn,
 Sözüm yerè düşdü... Niyè sağam mèn?!

VAGİF

Ğardaşım! Sèn naħağ yalvardın ona,
 Söz èsèr elèmèz ğelbi pozğuna...
 Bir dè ğorğmayıram mèn heç ölumdèn,
 Dünyanın ğelbindè ğalacağam mèn!

VIDADİ

Yoh, yoh, ölüm sènè yaraşmayır heç!

VAGİF

Vidadi! Ğèl mèndèn birdèfèlik keç,
 Ğayıt kèndimizè, ğorğuram sèndèn;
 Barı, Vidadisiz ğalmasın vètèn...(92)

VIDADİ

Necè? Mèn ğayıdım? Bunu görmèzsèn,
 Sèn ölèn torpağda ölècèyèm mèn!..

Ğapıçı, Vidadini çekè-çekè aparır. Vağif fikrè ğelir.

ELİ BÈY

Ata, lap heyranam Vidadiyè mèn,
 Doğrudan o sènè yanır ürekdèn.
 Nè tèmiz, nè büyük tèbièti var,
 Ona bènzèsèydi bütün insanlar!..

VAGİF

Böyük tèbiètlèr yaranır az-az,
 Hèr yerdè, hèr zaman inci tapılmaz...
Pauza, hëzin musigi sèsi. Ğuraman pejmürdè vè son dèrècè dalgın ğelir

ĞURAMAN

Zèyif bir sèslè

Vağif! Ey sèrvèrim, ey tacidarım!

VAGİF*Acı bir feryadla*

Nè var, nè deyirsèn vèfalı yarım?

HURAMANUydum bu dünyada nazü ne'metè,
Özüm dè bilmèdèn uydum şöhrètè.Bilmèdim ahırı zèhrimarımış,
Hèr gızıl hèzinè bir şahmarımış...İndi öz èlinlè gèl öldür mèni,
Nè gèdèr alçaldım, alçaltdım sèni...**VAGİF***Daha şiddètli*

Ėet, Ėet, vèfasızsan bu dünya kimi!

Ėörünmè gözümè bir rø'ya kimi...

*Huraman, mè'yus vè pèşman Ėayıdır, uzağdan onun ĖèmgİN sèsi eşidilir.(93)***HURAMAN**Bir ceyrandım, ürkütdülèr yatağımdan,
Bir Ėuş idim, ayrı düşdümlü budağımdan.
Külèk èsèr, yarpağ düşèr, çiçek solar...
Viran Ėalmış mènim bu can otağımdan.**VAGİF***Bu nèĖmèdèn müteessir olarağ*
Budur, yer üzünün èşrèfi insan
Yaradır, Ėündè bir hicranlı dastan.
Nèydi o yazığın, nèydi Ėünahı?
İndi çöllèr midir onun pènahı?
İnsan! O, müĖèddès bir kainatdır,
O saf Ėèlbi pozan yalnız hèyatdır...*Tez pèncèrèdèn*Ėapıçı, Ėapıçı çağır Ėedèni!
OĞul, lap oyatdı o mahnı mèni.
Bè'zèn yanılrsa da Ėözèl bir mèlèk,
Ondan iyrensè dè hèr duyan ürek,
Buna müĖèssirdir, şübhesiz, zaman...**ĖAPIÇI***ĖayıdaraĖ*

Özünü Ėayadan atdı Huraman!

VAGİF*Başını èllèri arasına alarağ feryadla*
Of... partla, ürèyim! Yazığ Huraman!
Bizim eşĖimizi mèhv etdi zaman...(94)**PÈRDÈ**

BEŞİNCİ PÈRDÈ
ONUNCU ŞÈKİL

Meşè. Eldarın dèstèsi bu dèfè èvvèlkindèn çoğ görünür. Eldar, ğaya başından dèrèyè bahır, sonra ayağının altındaki ğayaya baharağ,

ELDAR

Budur ğız ğayası –hicran yuvası,
Başından çoğ èsmiş ölüm havası.
Bağrını deşdikcè hèr soyuğ külèk,
Ah çekib, of demiş, köks ötürèrèk...
O hèlè almamış bu dünyadan pay,
Dèrdini duymamış nè ulduz, nè ay,
Ona hèmdèm olmuş saralan şamlar,
Ĝèlbi hicran çekmiş ğèrib aħşamlar...
Of, yazıg analar, of, igid vètèn!
Nèlèr çekmèmisen bu dünyada sèn...
Ĝılınclar, nizèlèr, demir ğalhanlar,
Sinèndè at çapan şahlar, hağanlar
Sèni parçaladı, diddi ètini,
Ĝèlbini, hissini, mèhèbbètini...

ARŞAK

Eldar! Yenè fikrè cumubsan!

ELDAR

Arşak!

Bir ğèl, bu ğaralan dèrèlèrè bah!

ARŞAK

Bahıram, nè var ki, susuzdur dèrè.

ELDAR

Yaħşı bah, yaħşı bah o sümüklèrè!
Ĝörürsèn! Kèllèlèr, èllèr, ayağlar...(95)

ARŞAK

Onları ğörmèsè ğözüm, ay Eldar,
Mènim bu çöllèrdè nè azarım var?
Elè bil, od yağır yenè havadan...

ELDAR

Dèrdini bilirèm, Sayat-Novadan
Bir ağız demèsèn, dincèlèmmèzsèn.
De, başına dönüm, de ğèlsin!

ARŞAK

Otur!

Sayat-Novadan ohuyur.

ELDAR

Nè ğözèl sözlèrdir-duzlu, mèzèli...
Aşığı yaradır ellèr ğözèli.

ARŞAK

Eldar, bès nè oldu Mèhèmmèd Ğacar?
De görèk neylèyèk, nè tèdbirin var?..

ELDAR

Arada ellèrin ahdı çoğ ğanı,
Kürd Musa ahtarır İbrahim Hıanı;
Hardasa ğizlènib tapacağ onu,
Ğacarla bitècèk davanın sonu.

ARŞAK

Ah! O zèhèrlèdi bütün havanı,
Saz tutub söz deyèn Sayat-Novanı
O ğurd parçaladı Tiflisdè, o ğurd!
İlana bènzeyèn o ğara bulud...

ELDAR

Didib dağıtsaydım zalım Ğacarı...(96)

ARŞAK

Ğürcülèr kömèyè çatsaydı, barı!

ELDAR

Çatarlar, çatarlar!

TEYMUR

Ğèlèn var, ehey...

ARŞAK

Böyük bir dèstèdir o ğèlèn, Eldar!

ELDAR

Musa, bir yoğla tez!

ARŞAK

Olmasın Ğacar!

TEYMUR

Aha, üstümüzü yaman aldılar...

ELDAR

Arşak, sèn dèrènin boğazında dur,
Teymur, haça dağa...

TEYMUR

Ğèlirlèr, odur!

ELDAR

Keçinin ècèli yetişèn zaman,
Çoban çomağına sürtünèr heyvan.

KÜRD MUSA

Ğışğıra-ğışğıra

Ay Eldar! Ğürcülèr ğèldi, ay Eldar!(97)

ELDAR

Necè, ğürcülèrdir?

KÜRD MUSA

Onlardır, onlar!

ELDAR

Ğürcülèri ğarşılayarağ

Bu dağlar sizindir, èziz ğardaşlar!

Ellèrin ağzilè öpürèm sizi...

O, azadlığ sevèn ğèblèrinizi.

Ğörüşüb öpüşürlèr

Èylèşin- èylèşin dincèlin bir az!

Hamı èylèşir

Of... Ötür ğèlbimdè min sèdèfli saz,

Çohdan istèdiyim bu ğardaşlığın

Bu dağlardan böyük bir ğüvvèti var.

Ğoy indi tablasın Mèhèmmèd Ğacar!..

Kabab-çörèk ğètirirlèr, yemèk başlanır.

ELDAR

Tamaraya

Bacım! Siz nè üçün ğèldiniz yenè?

TAMARA

Yağın ğèl, ğulağ as, ğèlbim deyènè,

Bu ana ğèlbidir, ğèl onu sèn yar,

Ğör nè døyüntülèr, nè ağrılar var!

ELDAR

Aha... Dèrdlisiniz, danışın, barı!

TAMARA

Soldu ğèncliyimin ilk yarpağları,

Ğözümün işığı bir balam vardı.(98)

Yenicè-yenicè top oynadardı,

Onu parçaladı düşmèn ğüllèsi;

Susdu bülbül kimi balamın sèsi,

Sinèmè dağ çekdi, Mèhèmmèd Ğacar,

Amandı, onu tap, mènè ver Eldar!

Ğoy boğsun o èli ğanlı murdarı

Bir ana ğèlbinin hiçğırığları!..

ŞALİKO

Eldar! Doğrudan da Mèhèmmèd Ğacar,

Tiflisi odlara ğaladı, keçti;

Of! O sürèk ğörmüş dişi canavar

Bizi ğuduz kimi daladı keçti;

Yandı şèhèrdèki böyük binalar,

Ğucağda körpèsi yandı analar.

Bah, bu ğözlèrimlè onları saydım,

Of... bircè Ğacarı parçalasaydım!..

ELDAR

Kefini heç pozma, vètèn gârdaşı,
Èzilèr dediyin ilanın başı.

ARŞAK

Şaliko, Şaliko! Gûvvèt bizdèdir,
Dünyanın cilovu elimizdèdir.

KÛRD MUSA

Canım, gâraltmayın bir ganınızı,
Düşmèn almayıb ki, dörd yanınızı,
Nè çoḥ “Gacar” deyib söylènirsiniz?
Elin basılmayan galasıyığ biz.

ELDAR

Elèsè mèşg ilè necèdir aran?

KÛRD MUSA

Varam, bèrk dayan ha...
Sağalmaz yaran...(99)

ELDAR

Ha... Ha... Ha... Buna baḥ,
Buna baḥ, Arşak! Çıḥar gılincını sùdèmèr uşag!

ARŞAK

Çalm, cèngi çalm!
Musigi, Eldar vè Kürd Musa gılinc døyüşdürürlèr

KÛRD MUSA

Dayan, kèklik èti yemèmisen sèn!

ELDAR

Sènè yedirtmişèm, gèlsin gözündèn!

Musigi.

*Gılinc døyüşü devam edir, iki tètèf olurlar. Şaliko, gılincını onların arasına
tutur.*

ŞALİKO

Canım! Zarafat bu boyda!..

Gülüş

TAMARA

Doğrudan, Eldar!

Gılinc døyüşündè mèharèti var!

KİÇİK GÛRCÛ

Bu daḡlar mülkùnün pèlèngi sènsèn!..

ELDAR

Gürcülèrin birinin èlindèki çoḡuriyè baḥaraḡ

Bu nèdir?

GÛRCÛ

Çoḡuri deyirik buna,
Sizin saz kimidir.(100)

ELDAR

Yaşşı, çalsana!..
Hoşdur bu dağların sèrin havası,
Çal, garişsin ona gürcü havası!..

Ğürcü çalır

TAMARA

Rustavelindèn oħuyur.

Tè'rif edèk Tamaranı, ahıdarag gözyaşları,
Èzèl başdan gèzèl deyib mèdh etmèmiş o dildarı.
Mürèkkèbim şevè göllèr, gèlènim göl gamışları,
Bunlar duyan ürèklèri deşècèkdir nizavarı.
Mèn Rustaveli, bir eşğ üçün can goymuşam bu èsèrè,
Mèn mècnunam orduların sèrkèrdèsi bir dilbèrè,
Mèhèbbètin dèrmanı yoħ, üz tutsam da tèbiblèrè,
Ya can versin canan mènè, ya tapşırısın guru yerè.

ELDAR

Deyin, Rustaveli kimin adıdır?

TAMARA

O, gürcü şe'rinin ilk ustadıdır.

ELDAR

Bèh, bèh, onu doğan nè bèhtiyardır...

Bizim Nizami tèk kèlamı vardır.

Oyun... Uzağdan tüfèng sèsi eşidirlèr. Ğülнар gèlir, hamı ayağa galhır. Eldar, özünü gabağa verir, Ğülнар, kèlağayını açarağ, Eldar'ın garşısına atır vè ona mèktub uzadır, hamı hèyrètè düşür.

ĞÜLNAR

Al, gardaşım, al, Eldar!

Vağifin mèktubu var!

Eldar, mèktubu alır vè ucadan oħuyur. Hamı diggètlè dinlèyir.

ELDAR

“Oħu bu namèni, èzizim Eldar!

Ğoy mènim dèrdimi dinlèsin dağlar.(101)

Bir tèrlan hèyallı, gèlbi hèstèyèm,

Bir şeyda bülbülèm, daş gèfèsdèyèm...

Èzizim! Saldılar mèni zindana,

Şèrièt dillèrdè oldu bahana,

Ğèl, dağıt, parçala bu daş gèfèsi,

Ölmèsin şairin hègiğèt sèsi!

Sèn dè gurtarmasan Vağifi dardan,

Yoħdur, umacağım Pèrvèrdiğardan!”

Hèr tèrèfdèn Ğacarin ünvanına nifrèt vè söyüş sèslèri eşidilir. Böyük bir hèyècan gopur.

ELDAR

Of... Yenè beynimè sıçradı al ğan!
 Baħın, layiğmidir Vağifè zindan!
Bu arada bir ğoca kèndli, bir dèstè kèndli ilè ğelir.

ĞOCA

Eldar, hansınızdır?

ELDAR

Mènèm, ay èmi!

ĞOCA

Oğlum, adın düşüb bütün dillèrè,
 Bèlkè ğün ağladın bizim ellèrè.
 Sènè ğiyètli bir baħşayışım var,
 Mènè dè atamdan ğalıb yadığâr...

ELDAR

O nèdir, ay èmi?

ĞOCA

Yapıncının altından bir ğılinc çıħararağ

Buyur! Misri ğılinc deyèrlèr buna,
 Sadiğ yaşamışdır ana yurduna.
 Böyük Koroğludan ğalmış yadığâr,
 Budur, dèstèsindè barmağ yeri var.
 Al, oğlum! Ğöz üstè saħla sèn bunu,(102)
 Yaşat ürèyindè ğoç Koroğlunu!
 Sènè bata bilmèz nè ğan, nè paşa,
 Yalnız yoħsulların eşğilè yaşa!
 Vur! Vuran èllèrin ğörüm var olsun,
 Ğacarın başına dünya dar olsun!

Eldar, ğılincı alır hörmèt vè mèhèbbètlè ona heyli baħır vè diz çökèrèk, ğılincı öpür.

ELDAR

Ğıratın yanında ğıvrılıb yatan,
 Ğanların, bèylèrin ğözünè batan,
 Zalıma ğöz dağı, bizè şan ğılinc,
 Azadlığ uğrunda vuruşan ğılinc!

İndi dayansın Ğacar!

Cèngi çalın, hücum var!

Silahlar ğöyè ğalħır, ura sèslèri ucalır. Eldarın dèstəsi hücumu keçir

PÈRDÈ

ON BİRİNCİ ŞEKİL

Şuşa galası. Cıdır düzü. Günêş batmağ üzrèdir, iki nèfêr çoban gayaya arhalanarağ oturmuşdur, onların biri ney çalır.

MURAD

Ġasım!

ĠASIM

Nè var?

MURAD

Canına azar!

Elè, belè Ġelib, belè dè Ġetdik,
Nè bir günè çatdığ, nè kama yetdik...

ĠASIM

Nè var? Bir de da...(103)

MURAD

Çor nè var, nè var!..

Bilirsèn neylèyir Mèhèmmèd Ġacar?!

ĠASIM

Neylèyir?

MURAD

Vağifi öldürür Ġacar...

ĠASIM

Yoh èyè, bu boyda Ġansızlığ olar?

MURAD

Sèn ol, düz deyirèm!

ĠASIM

Vay sènin... Can... Can...

Èyè, lap üşütmè Ġopdu canımdan.

MURAD

Bèli, öldürürlèr Molla Pènahı...

ĠASIM

Ġörèsèn, yazığın nèymiş Ġünahı?

MURAD

Deyirlèr, Vağifè demiş ki Ġacar,

Çarığlı tayfadan nè şair olar?

O da hècv elèmiş o zülmkarı,

Buna acığlanıb zalım hokmdar.

ĠASIM

Murad!.. Èyè... Sènin yağşı sèsin var,
Onun sözlèrindèn bir oğru, barı!(104)

MURAD*oħuyur*

Humar-ħumar baħmağ ğöz ğaydasıdır,
Lalè tèk ğızarmağ üz ğaydasıdır.
Pèrişanlığ zülfün öz ğaydasıdır,
Nè badi-sèbadan, nè şanèdèndir.

ĠASIM*Dizinè vurarağ*

Vay, sènin ğözlèrin kor olsun, Ġacar!
Bir ğör, Vağifè dè heç adam ğıyar!
Hèyrètlè ètrafa baħarağ
Murad, Murad, èyè, ğètirirlèr, baħ!

MURAD*Heyrètlè baħır vè ğöylèrè üsyân edir kimi*

Ey fèlèk! Ey dünya! Ey ğanlı çanağ!
Şeyħ bir dèstè adamlâ Vağifi vè oğlu Èli Bèy'i ğètirir

ŞEYH

Dayanın!

VAGİF*Tè'nèli*

Mümkünüm durub dayanmağ...

ŞEYH

Oğlum, sèn Allahın ğüdrètinè baħ!

ÈLİ BÈY

Nè oldu, tez deyin ğèlsin cèlladlar!
Uzun mırıldama, satılmış alçağ!
Sèni dè udacağ bu ğara torpağ...(105)

ŞEYH*Ètrafa*

Èstèğfürullah...

Kâfirè bir baħ!

VAGİF*Ġürub etmèkdè olan ğünèşi, hèsrètli ğözlèri ilè seyr edèrèk, oğluna*

Ġünèş ğürub edir... sönüb kâinat,

Èzèldèn belèdir, vèfasız hèyat...

Ġünèşi ğöstèrèrèk

O, mènim ömrümün timsalıdır, baħ!

Sönèn bir varlığın hèyalıdır, baħ!

Mèn dè yaradıldım, mèn dè parladım,

Ġözèllèr ağızından düşmèdi adım...

İndisè yelkènim toħundu daşa,

Oğul! Alışırım, yanırım, aman,

Sèni öldürürler mènim ucumdan!

Ġoy uçsun başıma ğayalı dağlar!..

ÈLİ BÈY

Ata!

Sènin günèş boyda bir vicdanın var
Çiynindè el dèrdi daşıyacağdır,
Bu dünya durduğca yaşayacağdır!..

VİDADİ*Arhadan*

Vagif!

VAGİF

Vidadi, gardaşım, sènmisèn, gèl, gèl,
Bizi ayrı saldı bimürvèt ècèl!..

VİDADİ

Kor olsun gözlèrim, nèlèr görürèm!
Günèşi tutulmuş sèhèr görürèm...
Vagifi vè Èli Bèyi çèkè çèkè aparırlar. (106)

VAGİF

Ağlama, gardaşım sèn yaşa, yarat!
Yaşındır, gözlènèn azad bir hèyat.

VİDADİ

Göylèrin dèrinliyinè èl galdırarağ
Tfu sènin tahtına, ey çèrhi-fèlèk!
Daşdan yaranmamış, ètdèndir ürek!..
Cèlladlar gèlirlèr

ŞEYH

Kèlimeyi-şèhadèt alın dilinizè!

VAGİF

Oğlunu bağrına basarağ cèllada tètèf
Nè gèdèr olsa da, ganın var cèllad!
İnsanın canından şirindir övlad,
Mèni gorhutmayır bu vahtsız ècèl.
İnsaf et, gabağca mèni öldür, gèl
Gözlèrim görmèsin övlad ganını!
Uçurma könlümün hanımanını...

ŞEYH*Kinayèli*

Şair, rènginizdè bir sarılığ var?

VAGİF

Gafil, gün batanda rèngi saralar!

ŞEYH

Bu fani âlèmi artıg unudun,
İndi üzünüzü giblèyè tutun!
Cèllad, Èli Bèyi çèkir. Vagif, onu burahmır.

VAGİF

Of... Sènin gözlèrin kor olsun, cèllad!

Sènè demèdimmi şirindir övlad!

Şeypur çalınır. Ğacar gèlir, yüksèk bir yerdè dayanarağ (107)

ĞACAR

Ha... Ha... Böyük şair!

Öz adamlarına

İndi bèrk durun!

Burda kèllèlèrdèn bir gala ğurun!

Ğöylèrè dayansın ğoy onun başı!

Dibindèn çay kimi ahsın ğöz yaşı.

Onun zirvèsinè yalnız vè yalnız,

Vağifin başını ğoymalısınız!

VİDADİ

Hökmdar! Yerlèrè, ğöylèrè bir bağ,

Buludlar ğaralır matèm tutarağ,

Vağif, bir oğuldur èbèdiyyètin,

Ölmèz böyük dili şe'rin, sèn'ètin...

Yalvarıram sènè, onu ver mana,

Èllèrin batmasın ğünahsız ğana!

VAGİF

Vidadiyè tèrèf

Yalvarma, yalvarma o cèllada sèn!

Hèlè baş èymèmiş bu böyük vètèn...

ĞACAR

Vidadiyè

Ğörürsèn? O imiş ğatı düşmènim,

Onu yandırsam da hağgım var mènim.

Tez olun, cèlladlar.

VİDADİ

Yoh, yoh, ğanın varsa èmr et zülmkar,

Ğoy mènim boynumu vursun cèlladlar!

Özünü cèlladlarla Vağifin arasına salır.

Bu arada sès-küy kopur. Eldarın dèstèsi hücuma keçmişdir. Vuruşma yaħınlaşır.(108)

VÈZİR

Şahım! Vuruşmağa gèlir ki Eldar,

Ğèl ğaçaq, ğèl ğaçaq, ğata toħunar!

ĞACAR

Yoh bir, basacağdır ğèdènin biri

Ğöylèrè hökm edèn bir cahanğiri!

Cèllad, Èli Bèyi vurmağ istèrkèn

MURAD

Öz yoldaşına

Ëyè, gèldilèr!

Cèlladın başından çomağla vurur, cèllad yihılır

Eldar, Kürd Musa, Gülnar vè Şaliko gabağda olmağla, Eldarın dèstèsi görünüür.

ĠACAR

Öz adamlarına

Tutun, diri tutun bu saat onu!

Vidadi, Vağifi gucağlayıb bir tètèfè çèkir. Èli Bèy, Gülnarla görüşür, onun tüfèngini alıb, davaya garişır. Şiddètli vuruşma gèdir. Eldar, gılinc davasında saray adamlarını yara-yara gèdir.

ĠACAR

Özüm vuruşmaya garişam gèrèk!

Eldar, irèli gèlir. Şeyh vè vèzir gaçırlar. Èli Bèy, şeyhi vurub gayadan salır.

ELDAR

Ġacara müracièt edèrèk

Ehey, bèri bağ!..

Arğadan vurmağ

İgidè yaramaz!

ĠACAR

Dayan, yaramaz!(109)

Mèn, Ġacar nèsliyèm, şahlar şahıyam,

Mèn dè yer üzünün bir allahıyam!...

ELDAR

Ġèl, gèl, çulu cırığ kèndliyèm mèn dè,

Şahla vuruşuram yeri gèlèndè...

Şiddètli gılinc vuruşması gèdir.

ĠACAR

Mènlè vuruşmağa Koroğlu gèrèk!

ELDAR

Kinayè ilè

Bèh... bèh... Nè söz var ki, pèlèngsèn, pèlèng!

Eldar, Ġacarı yaralayır, ancağ vuruşma yenè davam edir. Birdèn Eldarın gılinci èlindèn düşür.

ĠACAR

Dayanarağ gülür

Bèh... Bèh...

Anan gèlsin indi tüstünè!

ELDAR

Yapıncının altından Misri gılinci çihararağ

Dayan! Misri gılinc gèlir üstünè...

ĠACAR*Çaşarağ*

Nè?.. Nè?.. Misri ġılinc? Nè? Nè? Koroğlu?

*Eldar, Ġacarı yenè ġılınca vurur. Ġacarın ġılıncı düşür. Ġapıçı, elindè sıyrma
hènçèr ġèlèrèk, onu arhadan vurur.(110)*

ĠOCA KÈNDLİ

Ġacarın meyidinè rişhèndlè baħarağ

Bu dağlar goynunda aslan yatmışdır,

Burda Koroğlular at oynatmışdır.

ELDAR

Èzildi, şahmarın zèhèrli başı,

Dağıdın sarayı, bütün daş-ğası

Paylayın aclara vè yoħsullara,

Bu ġün bayram olsun bütün ġullara!

ŞALİKO

Ġardaşlar, bu ölèn yalnız, Ġacardır,

Ġacarlar dünyada hèlè dè vardır.

Onların kökünü kèsècèk yalnız

Bizim bu basılmaz ġardaşlığımız.

Tèlhèk ġèlir, Ġacarın meyidinin etrafında at kimi hèrlèyir, ona rişhèndlè baħarağ

TÈLHÈK

Sizi, doğrudan da èsir alsalar,

Ġaranlığ zindana tutub salsalar,

İnsan boğazlaram düz otuz nèfèr.

Bèrk-bèrk ġülür

Vidadi vè Vağif dâhil olurlar. Hamı hörmètlè onlara baş èyir.

ELDAR

Vağifè müracièt edèrèk

Möhtèrèm şairè salamlar olsun!

Bu dünya durduğca o da var olsun!

VİDADİ

Aha, uzanmışdır bizim şiri-nèr,

İran torpağını lèkèlèyènlèr.(111)

VAGİF

Vidadiyè

Ey Vidadi, ġèrdişi-dövrani-kècrèftarè baħ,

Rüziğarè ġıl tamaşa, karè baħ, kirdarè baħ!

Èhli-zülmü necè bèrbad eylèdi bir lèhzèdè,

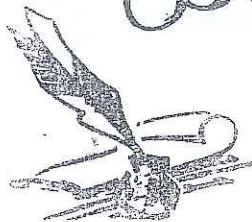
Sèn bizim dağlar pèlèngi ġèhrèman Eldara baħ!

*Eldar, hörmètlè Vağifin elindèn öpür, halğ onu böyük sevinc vè tètènè ilè ölüm
meydanından çıħarır.*

PÈRDÈ

TIPKIBASIM

Вашиф

5 ПƏРДƏЛИ

11 ШƏКИЛЛИ

МƏНЗУМ

ДРАМ

Г-4-3
159-73

© Азэрношр, 1974

ӘНЛЕР

Азербайжан шаири
— Иран беклары
нын шаир досту

Басгыны элэтинэ үсфай галдыра

индэн

Биндэн асир алынмыш күрмүчлөр

Амуш часус
ын сөркөрдөсп
арларындан

көрлөр, элчилер ва б.

БИРИНЧИ ПӨРДӨ

БИРИНЧИ ШӘКИЛ

XVIII әср Азербайжан. Газах маһалы. Видаднин еви. Арха төрөфдә Күр чаҗы шырыл-шырыл ахыр. Гүруб замандыр. Вид ади тәк, аҗач алтын да намаз ғылыр. Намазын арасында әлләрини көҗә галдырыб, титрәк ва тә'сирли бир сәслә:

В и д а д и

Худаја! Инсапын һалы җамандыр,
Нәләр чәкдиҗимиз сәнә әҗандыр.
Мә'насы вармыдыр мин төригәтин?
Ач... ач гапысын сән һәгигәтин.
Нә олур, бир җени ишыг вер бизә,
Бизим кор җаранмыш көзләримизә—
Бәлкә дә җахшыны сечәк җаманда,
Та ки, гансыз кечән бир күзәрәндан
Биз дә илһам алаг, севинәк бары!
Ишыглат бу дибсиз гаранлыглары...
Җазыгдыр дүнҗанын әшрәфи инсан,
Вөҗүксән, адилсән, кеч кунәһындан!
Гоҗма ки, җерләрдә сүрүнсүн бәшәр,
Дүнҗада галмасын нә пислик, нә шәр.
Җахшылыг инсана бир сәнәт олсун,
Дүнҗа башдан-баша гоҗ чәннәт олсун!..

Т ү к э з б а н

Ленә намаз үстә шеир дөҗирсән!

В и д а д и

Сән дә тәзә-тәзә гәлбә дөҗирсән...

Түкөзбан

Жох, жох... Видади чан, багышла мени,
Көнүлдөн сеvirем һәр бир кәлмәни.
Отуз ил көрдүжүм бу жохсул очаг,
Бир гонаг көрмәмиш бу сәссиз бучаг.
Сәнин ајагларын дәјдији заман
Мәнә чәннәт кими көрүнүр, инан!

Видади

Кәл, кәл јахын отур, вәфалы гарым,
Сәндә јува салмыш илк арзуларым;
Дүнјанын дәрдини, гәмини һәр ан
Мәнә бир бахышла унутдуурсан.

Түкөзбан

Бизә чох көрмәсин јарадан буну,
Мән сәнә борчлујам өмрүм узуну.

Видади

Түкөзбан! Азалды кәлиб-кәдәнләр,
Вагифдән кәлмәјир тәзә бир хәбәр.
Оф... О, Гарабага көчөндән бәри
Кәдәлир өмрүмүн бу сон күнләри...
Онсуз күнү-күндән чохалыр гәмим,
Ојду бу јерләрдә көнүл һәмдәмим.

Түкөзбан

Видади! Дарыхма, биздә мәсәл вар:
Бир јандан баглајан, бир јандан ачар.

Гапы дөјүлүр.

Видади

Бујурун!

Ики нәфәр елчи кәлир.

Елчи

Сизсиниз Видади шаир?

Видади

Бәли, гуллуғунуз бәндәјә даир?

Елчи

Кәнчәдән кәлмишик, гонағыг сизә.

Түкөзбан

Бизим жохсул олан бу ернимизә
Сиз хош кәлмишсиниз!

Видади

Кәлин, гардашлар!
Аллаһ гонағынын өз гисмәти вар.

Елчиләр әјләширләр, Түкөзбан гары афтабаны сачајагынын үстүнә гојуб,
чај һазырлајыр.

Видади

Јахшы, һарадансыңыз, кимләрдәнсиниз?

Елчи

Шаир, Чавад ханын адамыјыг биз,
Хош хәбәр кәтириб кәлмишик сизә.

Видади

Вагифдән?

Елчи

Жох, Вагиф Гарабағдадыр.
Сиз ки билирсиниз, о узагдадыр.

Видади

Бәли, узагдадыр, һәсрәти чохдур...
Анчаг сәдагәтти мәнзили жохдур.
Јахшы, бир данышын, бујурун көрәк!

І елчи

Јохдур бу торпагда шаир сизин тәк,
Көзәл сөзлөриниз дүшүб дилләрә,
Сизи чох көрмәсин танры елләрә.

Видади

Јох... Јох... һүсни-көлам Вағифдә вардыр,
Һәр сөзү өлмәјән бир јадикардыр.
Белими сындырыб онун һәсрәти...

І елчи

Бизим хан чох сеvir ше'ри, сәнәти,
Сизин јаныныза көндәрди бизи,
Истәјир сараја кәлмәјинизи...

Видади

Нечә?

І елчи

Хан дејир ки, Видади кәлсин,
Сараја јашасын, бурда јүксәлсин.
Евниниз һазырдыр бир бағ ичиндә,
Ејваны јамјашыл јарпағ ичиндә;
Билмәјәчәксиниз нә дәрә, нә зилләт,
Ашыб-дашачағдыр сизинчин дәвләт,
Сизи вәзирлијә дә вәт едир хан...

Видади

Оғул, мән азадам башдан-бинадан...
Бир дә, алышмышам бизим чөлләрә,
Көндүмдән ајрылмаз бу дағ, бу дәрә,
Мәндән нә шаһ олар, нә дә хан олар,
Кәлсәм дә хан өзү пешиман олар.

II елчи

Чаным! Бир дүшүнүн, бу, сәадәтдир...
Бу тәрки-дүнјалыг јаман адәтдир.

Ганадлы бир гушдур фүрсәт өзәлдән,
Гачар, бурахмајын сиз оғу әлдән!

Видади

(Бир нәв башдан еләмәк мәгсәди илә)

Дејин ки, хәстәјәм, јохдур гүввәтим,
Јохдур о әввәлки сөзүм, сәйбәтим...
Букун-сабаһлығам, күшләр тез кечир,
Мәним дә карваным јығышыб көчүр...

II елчи

Демәк... баш тутмады ханын арәусу?
Сиздән көзләнилмәз бир чавабдыр бу.
Чаным, бу ач евдән нә тапмысан сән?
Нијә бурахырсан кефи әлнндән?

Видади

Бурда олмаса да сарај һавасы,
Истидир һәр гушун доғма јувасы...
Касыб комачығым өзүмә јетәр,
Бурда јазылмышдыр јүзләрлә әсәр.

І елчи

Бәхтиниздән күсүн...

Видади

Јох, јох... мән шадам,
Бурда һәр гајыдан, дәрәдән азадам...

II елчи

Кәл кедәк, кәл кедәк, бу ки, дәлидир...

І елчи

Кәл кедәк, доғрудан бу күлмәлидир.

Видади

Галын, кечәлијин, евимиз вардыр!

7

І е л ч и

(ришхәндлә)

Сизә дарлыг олар, дахманыз дардыр...

В и д а д и

Үрөк кениш олсун!

І е л ч и

Көзүңүз көрсә дә одлар, аловлар,
Сизә ширин кәлир хәҗалпловлар.

ІІ е л ч и

Ди саламат галың!

Елчиләр кедирләр.

В и д а д и

Кедин! Јанылмышдыр сизи көндәрән,
Башга бир аләмин гонагыҗам мән!
Бу фани дүңјанын кефи, ләззәти
Ахырда җарадыр көңүл мөһнәти...
Кедин, алдадаммаз мәнә сарајлар!
Бурда һәмдәммидир улдузлар, ајлар,
Бурда кечәләрин гәриб сәси вар,
Көңүлүмүн инчә бир кәмәнчәси вар...
Она тохунмасын о сојуг әлләр,
Мәним сарајымдыр жүксәк әмәлләри..

Т ү к ە з б а н

Видади, нә дедин! Лап үрәјимдән!
Өмүр сүрмәмисән голтугларда сән.
Белә чаваб верән дилин вар олсун!
Јурдуну атана дүңја дар олсун!

В и д а д и

Түкәзбан! О сарај ган очагыдыр,
Онун һәр вүсәлы һичран дагыдыр.
Бир дүшүн Вагифи, даима күләр,
Даима шадланан о бөјүк һүнәр,

Бә'зән тәләјиндән шикајәт җазыр;
Сәбәб?—Сарајлардыр...

Архадан сәс кәлир.

В а г и ф

Ај ев җијәси!

Т ү к ە з б а н

Аман! Бу олмасын Вагифин сәси?

В и д а д и

Дејәсән өзүдүр.

Бир нәфәр кәндли тәләсик ичәри кирир.

К ە н д л и

Видади! Видади! Көзләрин ајдын!
Вагиф гонаг кәлир...

Вагиф бир бөлүк кәндли илә дахил олур. Видади Вагифи көрән кимә
өзүнү онун үстә салыр, гучаглашыб өңүшүрләр.

В и д а д и

Чаным! Чијәрим!
Јолуну көзләјән зәиф көзләрим
Артыг ишыгланды, нә җахшы, оф, сән...
Вәфасыз дејилдин сән ки өзәлдән.

Өјләширләр.

В а г и ф

Күнаһ мәнимкидир, өфв елә, устад!
Сәнсиз олмамышдыр бир күн көңүл шад.
Јухумда көрмүшәм сәни кечәләр,
Сәнсиз күлмәмишдир руһума сәһәр...

Т ү к ە з б а н

җахшы, ај утанмаз, бир де, јадындан
Чыхды бирдәфәлик Түкәзбан калан?

Вагиф

(Түкөзбанын боюнундан гучаглажарак)

Жох, жох, сөн анадан артыгсан мана,
Нәјатым олдугча борчлујам сана!

Видади

Јахшы, нә вар, нә јох? Кефини нечәдир?

Вагиф

Бу дүнја доғрудан бир билмәчәдир.
Гапыја гојмурам чан мөһнәтини,
Ичирәм дүнјанын нәр шәрбәтини...
Күндүзләр охшајыр мөни сарајлар,
Кечәләр сирдашым улдузлар, ајлар...
Нәр күлүн рәнжиндә бир чанлы сәнәт,
Нә гәдәр тәмиздир, сафдыр төбнәт.
Мөним дә ојлағым дағдыр, дәрәдир,
Көнлүм көзәллијә бир пәнчәрәдир,
Дүнјанын сиррини көрүрәм ордаи...
Бир парча сүмүкдүр севдасыз нисан.

Видади

(әрк илә)

Севда бир дәниздир—көјләрлән дәрнә,
Аста бах, гаралар бирдән көзләрин.
Бурнун ушаг кими дәјәр дашлара...

Вагиф

Хејр! Мән јолдашам учан гушлара,
Дүнја чох бөјүкдүр, мин бир јувам вар.
Нәлә бу дүнјајла мөним давам вар.
Нәр тәзә күлүшдән зөвг алмалыјам,
Овчу көзләримдә галмасын бир кам.
Өмүр вәфасыздыр, бизи тәрк едир.
Нәр ар күн, гара күн өмүрдән кедир...

Видади

Шаир! Неч алданма дүнја варына,
Инанма дүнјанын е'тибарына.

Саваб көр, нәр заман јахшылыг ејлә,
Дар күндә аллаһа «кәримдир» сөјлә,
Сәни бу дүнјада богса да мөһнәт
Ахырда гисмәтин олачаг чәннәт,
Ахирәт дүнјасы галачаг бизә.

Вагиф

О да бир пәрләдир көзләримизә...
Чаным, нә чөһәннәм, нә чәннәт вардыр.
Бунлар да бир чүрә ујдурмалардыр...

Видади

Јенә шаирлијин баш апарыр һа!..
Јохса ағ олурсан бөјүк аллаһа?..

Вагиф

Билдирсән, Видади, сөзүн доғрусу,
Олмағ истәмдирәм вичдан оғрусу.
Чохду бу дүнјанын көзәлликләри,
Бө'сән чилвәләпән назлы бир пәри
Шәһла көзләрини сүздүјү заман
Чәннәти алырам мән бу дүнјадан.
Гој нисјә далынча шәјхләр јүјүрсүн,
О нисјә чәннәти гој онлар көрсүн.
Веш сөздүр, «дүнјаны нечдән јарадан»—
Бүтүн чәннәтләри гурачаг нисан...

Түкөзбан

(күлүр)

Һа... һа... Вагиф, елә ушағлыгдан да
Сөвлә көрүнүрдү бу сөз, бу эда.

Видади

Јахшы, нә тапмысан о сарајлардан?
Сән ки, зөвг алырсан көзәлдән, јардан?

Вагиф

Чохдур Гарабағда көзәл сәнәмләр.
Бахдыгча күл олур дәрдләр, әләмләр.

Мөндөн чох узагдыр нэр бөла, нэр гэм,
Жалиыз көзэллөрдир Мөккәм, Мәдинәм.

В и д а д и

Демек, көзэллөрчин унутдун бизи?
Унутдун өз ана бешижимизн?

В а г и ф

Мән орда олмасам, ган чыхар дизә,
Гушлар да аглајар елләримизә.
Хан мөндөн утаныр, чәкинир бир аз,
Мән кетсәм, гырғынын һесабы олмаз.
О, бә'зән һирсләниб гудуран заман
Мөнәм зәнчирини дартыб сахлајан.

Бир нечә кәндли кәлир.

Ә һ м ә д к и ш и

Вагиф, хош кәлмисән, үзүнү керәк!

В а г и ф

Сағ ол, Әһмәд дајы, кефин нечәдир?

(Көксүнү өтүрүр)

Ә һ м ә д к и ш и

Нә вар ки, өмрүмүз зүлмәт кечәдир;
Јенә өлләримиз габар-габардыр,
Нә чувал дибиндә бир арпа вардыр,
Нә дә төкнәмиздә гуру бир чөрәк...

В а г и ф

Билирәм, билирәм о дәрдрәи мән...

Ә һ м ә д к и ш и

Кәрәк јадындадыр рәһмәтлик дәдән,—
Бүкүлмүшдү бели кечә атмагдан...

В а г и ф

Дарыхма, дарыхма, кечәр бу дөвран,
Ағ күнүн ишыгы көрүнәр сизә,
Һәләлик күвәнин зәһмәтинизә.

Г у р б а н к и ш и

Јахшы, көзүмүзүн сән ишыгыјдын,
Бүтүн мәчлисләрин јарашыгыјдын,
Шеирләр дејәрдин кәлино, гыза—
Ону да чох көрдүн ахырда бизә?

В а г и ф

Јок, јок. Гурбан әми, мәнә дүнада
Бу елләр, обалар күлзәр көрүнүр.
Көзүм көзүнүздән узаг олса да,
Көнүлдән-көнүлә јоллар көрүнүр.

Г у р б а н к и ш и

Сағ ол, өскик олма, сән јаша бары.

Бу арада гатар-гатар дурналар кечир, онларын гағылтысы һәр ики шаһ-
рин диггәтини чәлб едир.

В и д а д и

Түкәзбан, бир тез ол, кәтир сазлары.

Түкәзбан ики дәнә саз кәтирир. Видади сазын бирини Вагифә верир.

В и д а д и

Буну таныјырсан?

В а г и ф

Мәнимдир бу саз!

В и д а д и

(әрк илә)

Һәлә сахламышам ону, утанмаз!
Ондан ајрылмасын сәнни һиссләрин,

Онун теллериндө көйлөрдөн дэрин
Бир мәнә вардыр ки, јашадыр бизи,
Шаир еләмишдир һәр икимизи.

Вагиф

Доғрудур, гардашым, инан ки, бир ан
Көңлүм ајрылмамыш телли сазлардан.

Видади

Ди кәл, дурналара бир шеһр дејәк.

Сазлары чалырлар. Видади нә Вагиф дејиширләр.

Видади

Гатар-гатар олуб галхыб һаваја,
Нә чыхыбсыз асиманә, дурналар?
Гәриб-гәриб, гәмкин-гәмкин өтүрсүз,
Үз тутубсуз нә меканә, дурналар?

Вагиф

Бир заман һавада ганад сахлајын,
Сөзүм вардыр мәним сизә, дурналар!
Гатарлашыб нә дијардан кәлирсиз?
Бир хәбәр версәниз бизә, дурналар!

Видади

Бир баш чәкин дәрди-мәндин һалына,
Өрзә јазсын, гөләм алсын әлине,
Видади хәстәдән Бағдад елине
Сиз јетирин бир нишанә, дурналар!

Вагиф

Назәнин-назәнин едәрсиз аваз,
Үрәк тазәләнәр, олар сәрәфраз,
Вагифин де көңлү чох едәр пәрваз.
Һәрдем сизин илә кәзә, дурналар!

Әһмәд киши

Сағ олун, кечәниз хејрә галсын.

Вагиф

Хејрә гәһшәр кедин, чох шад олдум мән.

Кәһлиләр Вагифлә көрүшәрәк кедирләр. Вагиф ахшам гәриблинә шаһ-
ранә бир нәзәрлә баһараг.

Ах, бу ахшам нә көзәлдир, ондакы мәнәја бах,
Парчаланмыш ағ булудлар көјдә бағдаш гурараг,
Тәбиәтин сафлығына гулаг асыр узагдан,
Кәлин кими бәзәк вуруб ај да чыхмыш отагдан.
Нә тәмиздир, нә парлагдыр маһтабын сүд бәнизи,
Ән мүгәддәс хәјаллара дә'вәт едир о бизи.

Видади

Хәјал ширин не'мәтидир бу амы кайнатын...

Вагиф

Хәјал доғма баласыдыр бизим ана һәјатын,
Онун көзү кор олса да севәчәкдир бу ана.
Јазыг, бәдбәхт баласыны басачагдыр бағрына.

Түкәзбан

Вагиф! Данышмадын һеч Әли бәјдән,
Нечәдир, көрмүрәм хејли замандыр?

Вагиф

Паһо... Лап бәјүјүб, јахшы чавандыр;
Тојудур... Кәлдим ки, апарым сизи,
Өзү тапшырыбдыр кәлмәјинизи.

Видади

Јахшы, Әли бәјин тојудур, дәмәк?

Вагиф

Бас нечә, тојдур!

Видади

Түкәзбан, кедәк!
Оғул бизимкидир, кедәк, Түкәзбан!

Түкөзбан

Сенә зәһмәт олар...

Видади

Нә?

(Вагифә ишарә илә)

Будур чаван?

«Нә гәдәр олса гоча, кәрчи Видади хәстә,
Јенә Вагиф кими, әлбәттә, јүз оғлана дәјәр».
Сән ки ләләшини јахшы билирсән!

Түкөзбан

Јахшы, гоча вахты гүррәләнмә сән.

Вагиф

Јох, хала! һеч горхма, ниди баһардыр,
Гарабаг доғрудан бир ләләзардыр:
Јенә јанағлара сығал вурулуғ,
Һәр дашын дибиндә бир тој гурулуғ,
Бир јанда тар сәси, бир јанда гавал...
Бүкүр дағ дөшүндә бојуну марал,
Ахыр шырылтыјла көпүклү чајлар,
Кәлир сөчдәсинә улдувалар, ајлар.
Кедәки Бизим јерләр хош кечәр сизә.

Видади

Кедәк, хыңа гојағ әлләримизә,
Ушағ бизийкидир, мүбарәк олсун!
Кәлинин јоллары күл-чичәк олсун!

Сезинчләр ичиндә Вагифлә гучағлашырлар.

пердә

ИКИНЧИ ШӘҢИЛ

Шуша галасы. Хан сарајы. Вагифин еви. Тој мәчлиси, ојун. Ибраһим хан, јанында да адалары, кәлир. Намы галхыб, хана баш әјир.

Ибраһим хан

(ханәндәләрә)

Башга бир зөвгү вар букүнкү тојун,
Тез олуң, јахшы бир Секаһ охујун!

Мусиги чалыңыр.

Ханәндә

(охујур)

Һәр бағын, һәр бағчанын бир бүлбүлү-шејдасы вар,
Һәр дујан гәлбин, өзизим, кизли бир севдасы вар,
Руһу охшар, гәлби охшар инчә бир чанан сәси,
Каһ күләр, каһ ағлајар—һәр дәмдә бир мә'насы вар.
Чан алан һәр нөгмәнин мә'насы јалныз ешгдир,
Көз көрүб, әл чағмајан улдузлу бир дүнјасы вар.
Бөјлә бир сөз вар ки, Вагиф инди бир Мәчһун олуб,
Шејру сән'әт адланан нәзәндә бир Лејласы вар.

Ибраһим хан

Чох кезәл, Вагифи чағырын көрәк...
Бөј дә өз тојунда ојнасын көрәк!

Әли бөј ојнајыр, Вагиф кәлир.

Ибраһим хан

Вәзир, хәјир ишиниз хәјли мүбарәк!
Ағ күнләрә чыхсын сизин Әли бөј!
Анчағ чыхармасын бизи јадындан...

Вагиф

Көрәк, бу нөврағы позмаса заман...

Ибраһим хан

Јенә дә шикајәт? Кәл инан ки, сән,
Нә гәдәр мән сағам кеф көрәчәксән!

Тәлхәк кәлир

Төлхөк

Көлининиз бир мөлөк.
Намы дейир «мубарәк!».
Анчаг мөним бош башым
Сизә дейир:—Гардашым,
Бир гумардан, бир атдан,
Бир дө көзөл арваддан
Ентијатлы доланмаг,
Ентијатлы доланмаг!

Ешикте түфәнк атылып. Күлүш вә ура сәслери учалыр, кәлини котириләр.

Јенкө

Анам, бачым, гыз кәлини,
Эл-ајагы дүз кәлини,
Једди огул истәрәм,
Бирчә дәнә гыз кәлини!

Вагиф

А гызым, үзүндөн котүр дувагы,
Гој ачыг көрүнсүн ајын габагы.
Ачыг јашамышдыр бизим нөнөлөр,
Кәфөндир, а балам, сөрапәрделәр.
Надир көзәлләрдә бу пәрдә, бу ранк,
Чан дустаг олаңда күлөрми үрөк?
Јазын лаләсидир ал јанагларын,
Јагут көнарыдыр күл додагларын,
Чамалын дунјадыр, гучағын чөннөт,
Утансын һүсүнүндөн о көр шәрһәти!.

Намыда һөјрәт, һөјмәч көрүнүр; кәлини о бири отага апарырлар. Бу арада Елдар, чөјиндә бир гузу, ичәри даһил олур.

Вагиф

Оф...достум, гардашым, хош бујурмусан,
Сөндә дағ һавасы дујурам, инан!
Сиздән ајрылмајыр көңлүмүн гушу,
Елләрдә көрүрәм һәр гуртулушу.

Елдар

Мөһгәрәм шаирә саламлар олсун,
Бу дунја дурдугча о да вар олсун!

Ибраһим хан

(әтрафа)

Аһа... һеч сәјмајыр бу һәриф бизи,
Көрүнүр дадмамыш гүввәтимизи...

Шејх

(Ибраһим ханын гулағына)

Бир бах көзләрине... Бахышы гандыр,
Көндө гарышыглыг салаһлардандыр.

Ибраһим хан

Вәзир, чобан-чолуг мәчлисидир бу?

Вагиф

Дүзү, көзләмәздим һеч сиздән буну.

Ибраһим хан

Нәчә көзләмәздин, лап јерсиз, һаһаг,
Јох бир баша кечсин чөјиндә чомаг...

Вагиф

Әзиз гонағымдыр, достумдур Елдар.

Ибраһим хан

Ханын һүзурунда нә өлүмү вар?

Вагиф

Бу мөним евимдир, сиз гонагсыныз,
Гонағы севәрләр, лап һаһагсыныз...

Ибраһим хан

Гонағы, гонағы... гонага бир бах,
Һәр јолдан өгәни баша чыхардаг!

Вагиф

Онун көркөмүндөн ирэнмөйүн сиз,
Бир көндү бабадыр, вичданы тэмиз.
Дилиндөн дүшмөйүр кезэл нагыллар;
Эн бөжүк үрөклөр, жеткин ағыллар
Еллөр дүнжасында жетишир, билин!
Намусу, вичданы тэмиздир елин!

Ибраһим хан

Доғрусу, жорулуб безикмөдүн сөн
Елө, дуруб-дуруб еллөр демөкдөн?

Елдар

(Вагифә)

Чаным, далашмайын, мөн кедим...

Вагиф

Дајан,
Башгадыр көнлүмдө күлөн ханиман...

Ибраһим хан

Кетсин көрмөсини ајагламага!

Елдар

Бујруг сизинкидир, мөһтөрөм аға,
Анчаг олмасајды касыб көндилөр,
Бунча гудуртмазды сизи симү зер...

Елдар мөчлөсө төрк едир. Ону тутмаг истөйрлөр, адамлар арасына иткө
шаш дүшүр.

Ибраһим хан

Гојмајын, тез олуң, тутун Елдары!
Она да көстөрийн даш зинданларый!..

(Вагифә төрөф)

Гудуртдун бунлары, доғрудан да, сөн,
Бөлкө дө өзүңсөн она дил верөй?

Вагиф

Хөйр, јанылдыңыз, она дил верөй
Көзилө дүнјада аловлар көрөн
Көндистан јеридир, бөли, көндистан!
Бөзөп танрыја да ағ олур инсан...

Ибраһим хан

(гөзөблө чыхараг)

Јахшы, данышарыг...

Тој адамлары дағылыр. Вагиф көзөңнир, Видади һөјрөтдөдир.

Вагиф

Бу да һаггы-салам, бу да дуз-чөрөк...
Дүнјада дөрд вармы мәним дөрдим төк?
Бу хан бир илаңмыш, сарај—јувасы,
Зөһримар гоҳујур онун һавасы.

Видади

Вагиф, сабаһ мөни јола сад кедим,
Торпаг евчијими вијарөт едим.
Ордадыр дүнјаның зөвгү, лөззөти.
Сөн дө өз бојнуңдан ат бу миннөти,
Көндимизө гајыт...

Вагиф

Јох, гајытмарам.
Иш ки белө дүшдү—мејданда варам!

Видади

Эл чөк бу төрсликдөн, гулаг ас мана!

Вагиф

Өлсөм дө, елмөјим хошдур мөрдана!

Видади

Сөн өз дедијиндөн дөнмөјөчөкөңи,
Сөни јалгыз гојуб кедөммөрөм мөн.

Әли бәј

(кәлир)

Ата, һәбс етдиләр јазыг Елдары!

Вагиф

(мә'налы)

Инсан учурачаг даш зинданлары,
Зәнчирсиз, зиндансыз күнләр кәләчәк,
Бизә тәсәллидир бөјүк кәләчәк...

Әли бәј

Бәс Елдар нә олсун?

Вагиф

Һеч, нә дәрди вар,
Вагиф өлмәмшидир, ону гуртарар.

(Вагиф голуну оғлунун бојунна долајараг)

Оғлум! Хејир ишин олсун мүбарәк,
Дүнјанын кефини, ләззәтини чәк!
Мәним дә үрәјим һәлә чавандыр,
Јашајаг биртәһәр, бу да замандыр...

Вагиф Әли бәјни алнындан, Әли бәј дә Вагифин әлиндән өпүр, о еләчә
дә Видади илә дә өпүшүб кедир.

Видади

Ағыллы баладыр, аллаһ сахласын.

Вагиф

Көңлүмдә дүнјанын мин сирри вардыр,
Аһ, дујан, дүшүнән нә бәхтијардыр...
Дәрјалар үстүндә сүзән соналар!
Сиз, еј көј үзүндә учан дурналар!
Дејин, хошбәхтәмми?..

Тәлхәк гапыдан бурнуну кәстәрәрәк

Тәлхәк

Чох алышыб, чох јанмајын,
Ушаг кими инанмајын

Бу дүнјанын сәфасына,
Сарајларын вәфасына.

(Кедир.)

Вагиф

Көр нәләр данышыр ағыллы тәлхәк,
Нәсә, динчәлмәјир синәмдә үрәк...

Хураман кәлир.

Хураман

Киши, бу нә ишдир? Күсүб кетди кәлир!

Вагиф

Гој күссүн өзүнүн ганачагындан!

(Кедир.)

Хураман

Бир ел агасыјды әввәлки әрим,
Өз гапым, өз свим, өз нәкәрләрим
Һамсы гуллуғумда һазыр дурарды,
Рәһмәтлик күндә бир мәчлис гурарды...
Буна да «бөјүк вәзир» дедиләр,
Байымы, бејини овуб једиләр.
Инандым, дедим ки, нә хәјалы вар.
Јәгин ки, бунун да өз чәлалы вар.
Бу ки голтуғларда кәзиб-доланыр,
Чох вахт да су кими рәнки буланыр.
Елә дәрд төкүлүр гашгабагындан...
Амидә чох разыјам ганачагындан,
Шаһрдир, көрүнүр, дүз илгары вар,
Нә кәзәл, нә ширии кәламлары вар...
Эһ... бир дә, бунлардан мәнә кар ашмаз.

Вагиф кәлир.

Вагиф

Нә вар, фикирдәсән сән, еј сәрвиназ,
Амандыр, ертмәсин, еј назлы ишкар,
О ај чамалыны гара булудлар!

Хураман

Није, нә дәрдим вар, аллаһа шүкүр!
Һара бахырамса хејир көрүнүр...

Вагиф

Јох... Сәнин сәсиндә бир титрәјиш вар...
Кәл мөндән кизләмә, ач сөјлө ашкар!

Хураман

Һеч... Бир аз инчидир мәни бу гүрбәт.

Вагиф

Јох, бу да олмады, дүз даныш, афәт!
Јалан јарашмајыр күл додаглара...

Хураман

Быј... Јакшы, нә дејим мән бәхтигара?

Вагиф

Аһа... бундан даныш... даныш көрүм, сән
Није өз бәхтинә гара дејирсән?

Хураман

Дејирләр ки, сәни...

Вагиф

Нә, тәзә хәбәр?..

Хураман

Нә билим, доғрусу...

Вагиф

Даныш!

Хураман

Дејирләр
Сәни вәзирликдән говлајачаг хан!

Вагиф

Һа... һа... Бәс елә бу?

Хураман

Бәли.

Вагиф

Хураман!
Хураман, көр нәјин хәјалындасан!
Гәфәсдә гуш кими јашајырам мән.
Нә сәнин көрдүјүн бу сарај, бу јурд.
Нә дә дишләриндә ган донан о гурд
Бу тәрлан көнлүмү овлаја билмәз!
Дәрдин елә буса, лап архајын көз!

Хураман

Бәс сәни... Бәс сәни...

Вагиф

Нә?.. Чыхарсалар?

Хураман

Нечә доланарыг, диләнчиләр тәк...

Вагиф

Бизә гәһәт олмаз бир парча чөрәк,
Горхма, бәхтинә дә сөјләмә гара;
Каш ки, дүшмәјәјдим бу сарајлара.
Јанылдым, доғрусу, ујуб алдандым,
Башгадыр көнлүмдә мәним илк андым...

Хураман

Елә ширин-ширин данышмағын вар.

(Башга отаға кечир).

Вагиф

Јох... Сәрраф көзүдүр мәним бу көзүм,
Өзүм тутдуғума һејранам өзүм...

Көзүм су ичмәјир неч Хурамандан..
Ону башга руһда бөјүдүб заман.
Дејесән, шөһрәти чох сеvir гадын,
Аһ... мәнсәби!.. Аһ, шөһрәт!.. Јаранмасајдын!..

пәрдә

ИКИНЧИ ПӘРДӨ

ҮЧҮНЧҮ ШӨКИЛ

Каш сарајы. Ибраһим хан ичәри отагда јатыр.

Тәлхәк

Әнәзим, Ибраһим хан,
Бит јерисин јахандан.
Ајагыны бәрк узат,
Хорул-хорул јахшы јат!

Орду чәкибдир Гачар,
Шејпур чалыр гошунлар,
Сән јухуна шәкәр гат,
Јахшы узан, јахшы јат!..

Гој ахсын милләт ганы,
Чәк башына јорғаны.
Шаһлар бизи боғса да,
Инәк кими сағса да,
Сән јухуна шәкәр гат,
Јахшы узан, јахшы јат!..

Ибраһим хан

(јухудан тәлашла галхараг)

О јандан Түркијә, бу јандан Иран,
Бурдан да Русија кәндәрир фәрман..
Позмаг истәјирләр чаһ-чәләлымы,
Галмамыш дүшүнән мәним һалымы.
Кәңлүм ајрылмајыр тачү тәхтимдән,
Кәңдләр дә чаһнашыр мәним бәхтимдән..
Һәддини ашмышдыр јенә гачаглар,
Дагларда јурд салыр бүтүн гочаглар,
Нејләјим?

Ә'јайлар, ағалар, шејхләр даһил олулар.

Шејх

Еј бөјүк һәкмдар, әһвали-шумар!..

Ибраһим хан

Ја шејх, бир төдбир тек мәнним јухума!
Бу кечә горхунч бир вагәә көрдүм.

Шејх

Лүтф едиб, данышыи көрдүјүнүзү.

Ибраһим хан

Көрдүм дәннәз олуб бу Чыдыр дүәү,
Елә бир дәннәз ки, бүсбүтүн гандыр,
Онун дәрл тәрәфи гара думанлыр.

Шејх

Совра?..

Ибраһим хан

Бу дәннәзде үзүр гајыглар,
Кет-кедә сыхлашыр бу гајалыглар!
Елә бил, сыхырлар мени дәрл јердән.

Шејх

Һә... Совра?

Ибраһим хан

Бир гајыг јахланды бирдән,
Зәңчирли бир кәмәнд атдылар мана.
Һәмни кәмәнд кечди дүз боғазыма,
Мәни чәкә-чәкә һеј апардылар.
Көрдүм гајыгдадыр о гачаг Елдар!..

Шејх

Бәли, о дөләдуәй!

Ибраһим хан

Бәли, лап өзү.
Гирсидән алышыб јанырды көзү.
О мөни дөнизә басыб деди:—Хан,
Бујур, дојунча ич төкдүјүн гандан!

Шејх

(Јалтагланараг)

Һа... һа... гәм јемәјин, адил һөкмдар!
Сизә һөһөјөчөк бир гачаг Елдар?
Јуху дөһшөтлидир,—горхусу Јохдур,
Дөһнә ајдынлыгдыр, ган говушугдур.

Төлхөк

(өзүну ортаја салараг)

Шејхин кәламы кошдур,
Мәним кәлләмсә бошдур...

(Гачыр.)

Вагиф

(дахил олур вә хана мәктубу узадараг)

Гачара јаздығым чавабдыр, алын!
Елчиләр көзләјир, тез јола салын!

Ибраһим хан

Вәзир!

Вагиф

Динләјирәм!

Ибраһим хан

Гарышыр заман,
Руһума дар кәлир бүтүн ханиман.

Вагиф

Чох дедим, сөзүмә бахмадыңыз сиз,
Дедим ки, зүлмләр галмаз әвәзсиз.

Бу дүнја бош дејил, өз гануну вар,
Елин гүдрәтинә ловга баханлар
Әлбәттә, басылар...

Ибраһим хан

(һиддәтлә)

Басылар!.. Сән, сән...
Хејир сөз чыхмајыр јенә дилиндән.

Вагиф

(Шејхә ишарәлә)

Чүнки сөзләримдә доғрулуг вардыр,
Јаланчы—јалтаглар вә оғрулардыр.
Сизи јатырмасын ағыр јухулар,
Һүчума һазырдыр Мөһәммәд Гачар.

Ибраһим хан

(Вагифин јаздығы чавабы охујараг)

Чох көзәл, һәр сөзүн ити бир бычаг,
Гачарын бағрыны парчалајачаг!
Мәним гејрәтими чәкирсән демәк?

Вагиф

Елимиз гочагдыр, зүлмдән әл чәк,
Һәлә јаранмамыш һөјата әвәз,
Һөјатын гәдрини дүшүнүн бары!
Дүнја наз көтүрүб јашада билмәз
Онунла кизлипач ојнајанлары.

Шејх

(кинајә илә)

Бәли, дәрә алачаг бизим бөјүк хан
Бунун һөкиманә кәламларындан...

Вагиф

Јахшысы будур ки, јалтагланма сән,
Ағыл уммајырам бош көтүкләрдән...

Ибраһим хан

Вәзир! Бу сөzlәри гојун бир јана,
Вәзијјәт харабдыр, јол кәстәр мана!

Вагиф

Елдә чан гојмады ағыр веркиләр,
Сиз бу гануиларла галсаныз әкәр,
Догма баланыз да јад олачагдыр,
Күлүнүз көјләрә соврулачагдыр.

Шејх

(хана јалтагланараг)

Бәли дә, бәли дә, чох севир сизн,
Дағыдын, пајлајын хәзинәнизи,
Бәлкә дојачагдыр ачларын көзү...

Вагиф

Дахили вәзијјәт беләдир, дүзү,
Халг разы галмаса бир һөкмдардан,
Һакими гурд-кими дидәчәк заман.

Ибраһим хан

Јахшы, веркиләри азалтсаг бир аз,
Ишләр дүзәләрми?

Вагиф

Бундан кар олмаз!
Мәнчә, нә олса да бу күндән белә,
Вичдан азадлығы лазымдыр елә...

Ибраһим хан

О нәдир?

Вагиф

Қор ки ми галмасын инсан,
Галхсын чәһаләтнин гаранлығындан!
Ачылсын һәр јердә мәктәб, мәдрәсә,
Балалар гуш ки ми версин сәс-сәсә,

Дағларын дөшүндән јоллар чәкилсин,
Јоллар кәнарында күлләр әкилсин,
Нәгмәләр бәзәсин вәтән мүлкүнү;
Мән дә гоча вахты көрүм о күнү.

Шејх

Бундан сәнә нә вар?

Вагиф

Ону дујмазсан...
Чыхар әммамәни, сән кечәл газсан...

Шејх

Елм күнаһ ишдир, тәмиздир ислам,—
Бујурмуш пејгәмбәр әлејһүссәлам!

Вагиф

Лал ол! Ләкәлидир гәлбин, нијјәтин,
Тирјәксатанысан бәшәријјәтин!

Шејх

Сән халгын көзүнү ачырсан бизә!—
О да баш әјмәјир бир әрмимизә.

Ибраһим хан

Шејх доғру дејир! Қор галсын онлар,
Халг ајылан заман һаггыны аилар...

Вагиф

О қор дедијиниз һирсләнән заман
Чох бәрк јапышачаг богазыныздан...

Ибраһим хан

(бирдән Вагифин әлиндәки әсаја бахараг)

Вәзир, әлиндәки о әса нәдир?

Вагиф

Русија падшаһы о зүлмкардан—
Јекатеринадан бир һәдијјәдир.

Ибраһим хан

Аһа...
Де, сән һара? Русија һара?
Јохса сатылмысан о кафырлара?

Вагиф

(асаны көстәрәрәк)

Буна шәкил верән бир сәнәткардыр,
Мөним сәнәткара һөрмәтим вардыр.

Ибраһим хан

Бәс ону көндәрән Јекатерина?

Вагиф

Јалныз нифрәтим вар, инапын, она!
Ону да боғачаг кедән үсјанлар.
Азадлыг уғрунда төкүлән ганлар.

Шејх

Бәс руслар? Бәс руслар? Бәс о мәл'унлар?

Вагиф

Дин ајры, дил ајры олса да онлар,
Јенә бешијидир мәдәнијәтин,
Гәдрини чох билир ше'рин, сән'әтин.

Шејх

(ханы гызышдырараг)

Аман! Ајаглады мүгәддәс дини.
Бу танры дүшмәни, вәтән хаини!

Сәсләр

Бир буна бах! Мәл'ун!
Алданмыш, гансыз!

Шејх

Сатылмыш...

Сәс

Бимүрвәт...

Шејх

Језид, имансыз!

Вагиф

(һиддәтлә)

Дурун! Мән дејиләм вәтән хаини,
Сајдым нәбиләрин сонсуз сајыны.
Мин илдир баш әдик јалныз Гур'ана,
Бахды көзләримиз кор қими она.
Бизә јасаг олду башга китаблар,
Китабсыз бир өмрүн нә мә'насы вар?
Дидилди даима ихтијарымыз,
Бары бир күн көрсүн өвладларымыз.

Ибраһим хан

Бәс мөним шөһрәтим? Бәс танры? Бәс дини?

Вагиф

Мән бир ашигијәм саф үрәкләрин...

Ибраһим хан

Демәк, сатылырсан сән шејтанлар!

Вагиф

Тарих чаваб верәр бу бөһтанлар...

Ибраһим хан

Бир вахт тәрифләдин мәнә Елдары,
Даг-дәрә тутмајыр о гачаглары.
Инди дә русларын төрәфдарысан.
Сән елин достусан, елин јарысан...

Вагиф

Дүнја јаранмамыш өтәрки бир сәс,
Күнәш гаранлыгла јашаја билмәз...

(чыхыр.)

Шејх

(хана)

Башга бир гисас да сиз алын ондан!

Ибраһим хан

Бујурун, о нәдир?

Шејх

О да, Хураман!..
Чәкин бағрыныза о сәрвиназы,
Гырылсын Вагифин гој илһам сазы!

Илјас даһил олур

Ибраһим хан

Илјас! Кәлиб чыхдын? Де, нә вар, нә јох?

Илјас

Елдарын һалына бәләдәм аз-чох,
Тез-тез дәјишдирир о өз јерини,
Товлајыб аздырыр күндә бирини.
О гәдәр артыб ки, јенә гачаглар,
Тутмајыр мешәләр, дәрәләр, дағлар...

Ибраһим хан

Јахшы, елдүрмәјә фүрсәт олмады?

Илјас

Дүзү, горхулудур Елдарын ады,
Кәндистан јериндә чох һөрмәти вар.
Мәсәлди: «Гачағы ел өзү сахлар».
Беләдир бабалар дөврүндән бәри.

Ибраһим хан

Онун ојлағына јахын кәндләри
Јандырсаг нечәдир?

Илјас

Јох, јох, бу олмаз!

(дөшүнә дөјәрәк)

Кәләр еһдәсиндән ләләшин Илјас.

Ибраһим хан

Јахшы, фикрин нәдир, бир даныш кәрәк?!

Илјас

Бу күндән онлара гошулам кәрәк.

Ибраһим хан

Нечә? Нә дејирсән?

Илјас

Беләдир, бәли...
Гачағы елдүрәр хәјанәт әли,
Дејәрәм: «Мәни дә асдырырды хан,
Гачыб гуртармышам дар ағачындан».
Инанар... Онлара јолдаш оларам.
Билдијим гисасы сонра аларам.

Ибраһим хан

Нечә? Нә минвалла?

Илјас

Нә вармыш буна?
Әввәл кирәчәјәм онун гылығна,
Јанындан кетмәјиб күнлү, кечәли,
Гәсдән олачағам онун сағ әли.
Бир күнү јенә дә гылығна кириб,
Һәрифи биргәһәр јухуја вериб,
Бир күллә вурарам лап тәпәсинә,
Башымы кетүрүб гачарам јенә...

Ибраһим хан

(күлө-күлө)

Мөрһөба, мөрһөба, Илјас пәддиван!
Сонра да он пара кәндиң вар, инан!
Оларсан онлара сән дә бир ага,
Чапарсан атыны һеј сола-саға,
Төкүләр гапына мүфтә бәһрәләр,
Бир дә касыблыгдан көрмәзсән әсәр.

Илјас

Һеч әсик олмајын!

Ибраһим хан

Еләсә, ди кет,
Вердијин вәдәјә тамам әмәл ет!

Илјас

Баш үстә, баш үстә, архајын ол, хан!
Елдар гуртуламаз гурдугум төрдән...

(Кедир.)

Ибраһим хан

(Шејхә тәрәф)

Сән дә Хурамана јакшы тәдбир чәк,
Вагифә көз дағы бу олсун кәрәк!.

(Кедир.)

Шејх

(сөвинчлә)

Инди севин, Шејх Алы!
Бәхтинә күн доғалы...
Вагифи салдын тора,
Гојмадын динч отура,
Инди ханы доларам,
Өзүм вәзир оларам,
Нә дәрдим вар, гәмим вар!

Сарајда гыз балалар
Мәнә бахыб көз ејләр,
Һәр мөсәлә дүзәләр...
Инди севин, Шејх Алы!
Бәхтинә күн доғалы...

(Ојнаја-ојнаја чыхмае истәјир.)

Тәлхәк

(Шејхин архасынча)

Инди севин, Шејх Алы!
Бәхтинә күн доғалы...

Шејх

Тфу!

(Кедир.)

Тәлхәк

(Шејхин архасынча)

Јекәгарын, јекәбаш,
Ара дүзәлдән оғраш!

(Тәлхәк мүтәәссир һалда Вагифин архасынча)

Нәләр көрдүн, аман, Вагиф!
Нә гансызмыш заман, Вагиф;
Мән демәдимми чох јанма,
Ушаг кими чох инанма
Бу дүнјанын сәфасына,
Сарајларын вәфасына...

пәрдә

ДӨРДҮНЧҮ ШӨНИЛ

Сарај. Вагифин еви. Күлнар, әлиндә бир нечә дөстә бөнөвшә, гызлар
илә кәлир.

Күлнар

Бизим сәрин мешәләр,
Бу көрпә бөнөвшәләр!

Калин, өлүм сизи мөн;
Кетсөңиз көзлөрүмдөн
Мәнә бөжүк дөрд олар.
Аһ... бизим дик гажалар...
Гавалары сөриндир,
Дөрөлөри дөриндир.
Жашамагың дады вар;
Көзөл-көзөл ады вар
Һәр енишин, жохушун,
Бир рөнки вар һәр гушун.
Әсмә, дажан, еј күлөк,
Ова чыхмыш Әли бөј,
О мәним севкилимдир,
О, агзымда дилимдир.
Түфәнкини јел өјсө,
Ајагына даш дөјсө,
Үрөјимә ох батар.
Нә көзөл дө боју вар!
О бафталы чухасы,
О дүјмөли јахасы,
Ат белинә галхмағы,
Төрлан кими бахмағы,
Көз көрмөјөн узағы
Онун нишан алмағы
Сөјлөнилер еллөрдө,
Дастан олуб диллөрдө.

Күлнарның анасы Әминә кәлир.

Күлнар

Оф, ана чан, ана!

Гумаглашыб өпүшүрлөр.

Әминә

Гурбанам сана!
Мәним ширин балам, ағыллы гызым.
Сүрүдөн ажрылан көрпөчө гузум.
Јолуна бахмагдан көзүм саралды,
Һәсрәтин сөбримн әлимдөн алды.
Адам анасыны һеч унудармы?

Күлнар

Ана! Әли бөјин һеч вахты вармы?
Валлаһ, кәләсијдик бу һәфтә сизә,
Сәнин ажрылыгың дөрд олуб бизә.

Әминә

Әли бөј нечәдир? Дамағы чағдыр?

Күлнар

Нә вар, лап јахшыдыр, шир кими сағдыр.
Инди ова кедиб, бу саат кәләр.

Әминә

Аллаһа чох шүкүр, хош олсун хәбәр.
Бурдан кәсилмәсин хејрин ајағы.
Аллаһ көстөрмәсин сизә көз дағы.
Јахшы, бир де көрүм, өзүн нечәсэн?

Күлнар

Өзүм? Нә олачаг. Лап јахшыјам мән.
Әли бөј гуш кими јемләјир мәни,
Дејир, көнд јериндөн сечмишәм сәни.
Көзүндә парлајыр гәјнар булаглар,
Үрөк дудугуну хатирә сахлар.

Әминә

Зарафат дејил ки, шаир оғлудур,
Көрүнүр, синәси сөзлә долудур.

Күлнар

Еләдир, ана чан... дедин үрәкдән,
Ана! Шаир олмаг истәјирәм мән.
Билирсән нә гәдәр синәмдә сөз вар?!

Әминә

Јох... јох... гадан алым, мин әјри көз вар.
Бирчә фарағат дур... көз дәјәр сана!

Вағиф вә Видади даһия олулар.

Вагиф

Хош көрдүк! Хош көрдүк! Эминэ бачы!

Эминэ

Танры көстөрмөсүн сизе бир ачы!

Вагиф

(Күлнанын башыны гучаглажараг)

Билирсэн не шейтан баладыр Күлнар!
Мөним чох ағыллы бир келиним вар.

Видади

Дүздүр, ағыллыдыр гызымыз Күлнар,
Сүдү тэмиз олур бизим аналар...

Вагиф

Эйлөшин, Эли бәј кәләр индичә.

Вагиф вә Видади сол отаға кечирләр.

Күлнар

Көрүрсән, ана?
Нечә мөһрибандыр гајнатам мана,
Елә бил атадыр...

Эминэ

Олсун, ај бала!

Эли бәј, элинде түфәнк вә бир нечә гырговул, окуја-охуја дахил олур.

Эли бәј

Эминэ хала

Эминә онун алнындан, о да Эминәни элиндән өпүр.

Јахшы, хала, бир де көрөк,
Бир де көрөк, не вахтадөк
Биздән ајры доланыб сән
Јалгыз өмүр сүрәчөксән?

Эминэ

Нечә, сиздән ајры нијә?

Эли бәј

Бир гулаг ас мән дејәнә:
Догрудан да кәнддә тәксән,
Чох өзијјәт чөкөчөксән,
Даһа бәсдир, гарыш бизә!
Көчүнү чөк евимизә!

Күлнар

Ана! Гурбан олум сана,
Кәл бизимлә јаша, ана!

Эминэ

Белә, ар күн көрәсиниз,
Хош дөвранлар сүрәсиниз.
Башыныздан бир түк белә
Пај олмасын гара јелә...

Күлнар

Де, көчүрсән?

Эминэ

Јох, ај бала!
Дөвранымы чох сүрмүшәм,
Гызымы да көчүрмүшәм.
Инди дүнјам гуру сәсдир,
Кумачығым мәнә бәсдир.
Бир дә, сизә будур сөзүм,
Алышмышдыр көнлүм, көзүм
Ата-баба јеримизә,
Кәнд јахшыдыр јенә бизә

Эли бәј

Күлнар! Бир суја сал гырговуллаһы,
Халама бир плов назырла, бары!

Эминэ

(хурчундан бир чүт чораб чыхардараг)

Оғул! Дејирләр ки, гыш бәрк кәлөчөк;

Сәнә тохумушам бу чораолары;
Билирсән, бунлардыр кәндлинин вары.

Әли бәј

Чох сағ ол, чох сағ ол, Әминә хала!

Әминә

Сағлыгла кејәсән, меһрибан бала!

Әли бәј

Кәд, ана! О евдә раһатлан бир аз.

Һәр үчү сағ отага кечир. Вағиф кәлир.

Вағиф

Әли бәј, Әли бәј!

Әли бәј чыхыр.

Әли бәј

Нә бујурурсан?

Вағиф

Чөлдә нә вар, нә јох?

Әли бәј

Көрдүм Елдары!
Топлајыб башына гәһрәманлары.
Дағларда јурд салыб Короғлу кими.
Мәни көрәр-көрмәз севинди гәлби,
Деди ки:—Атана мәйдән салам де,
Онун көмәјиндән чох хошһалам,—де.
Јахшылыг бојнумда галмајачагдыр.

Вағиф

(пәришан бир вәзијәт адыр)

Јазығы салдылар чөлүн дүзүнә,
Дүнја кезләримде гарышыр јенә...

(Оғлуна)

Сән инсан оғлуун талејинә баһ!..
Она көз дағыдыр јердә јашамаг,
Лакин ајрылмајыр дүнјадан үрәк,
Әтирләр гоһујан һәр күл, һәр чичәк,
Көјләрә баш вуран бу гәлби дағлар,
Дағлар дөшүндәки шыр-шыр булаглар,
Һәр јашыл мәнзәрә, һәр сары сүнбүл,
Күлләрин башына доланан бүлбүл,
Бизим бу јерләрин көзәл елаты,
Чобан түтәјиндән ахан бајаты
Һәјата чағырыр һәр заман бизи,
Јарадыр, јашадыр һәр нәғмәмизи..
Оғлум, дүшүндүкчә, дүјдугча дәрин—
Голларда сәсләнән бу зәнчирләрин
Күнәшли-күндүзлү бир сабаһы вар,
Әлсүн кәләчәјә инанмајанлар!

Видади

Јенә инилдәди гәлбиндәки саз!..

Кәлин, сејрә чыхаг дағлары бир аз.

Вағиф, Видади вә Әли бәј чыхырлар. Хураман кәлир.

Хураман

Кечә фикир, күндүз фикир...
Нә јурд салыр, нә ев тикир.
Елә јазыр, јазыр јенә..
Бир бахмајыр мән дејәнә.
Еһ... баисин еви јансын,
Көзләриндә од галансын.
Әввәл ширин дили варды,
Мәни өпәр, охшајарды.
Гуртарыбдыр инди о да,
Дирикөзлү дүшдүм ода...
Нә бир дурур, нә динчәлир,
Нә көзүнә јуху кәлир,
Һеј дүшүнүр ағыр-ағыр,
Үз-көзүндән булуд јағыр.
Бирдән рәнки дөнүр гана,
Киши олуб лап дивана...
Билмәјирәм нә дәрди вар,
Күнүм, кечәм кечир ағлар.

Гары даһил олур.

Г а р ы

Нә ширинсән, нә көчкөксән,
Дәрилмәмиш бир чичөксән.
Көзләр галыб јанағында,
Сәнин бу күл додағында...
Нә шириндир сујун сәнин,
Лап сәрвдир бојун сәнин.
Нә ханларын хөрәјисән...

Х у р а м а н

Гары нәнә, нә вар ки, сән
Белә, бир чүр дил төкүрсән?..

Г а р ы

Гәләм кими гашларын вар,
Гулач-гулач сачларын вар,
Ағзын кичик бир пүстәдир..
Нә бујурсан көз үстәдир...

Х у р а м а н

Быј... дәлидир, нәдир гары...

Г а р ы

Кимин вардыр белә јары?
Чәнәндөчә халын да вар,
Хош јарадыб пәрвәрдикар,
Од кимидир јанагларын,
Бал кимидир додагларын,
Нә ханларын хөрәјисән...

Х у р а м а н

Гары, бир де, нә вар көрәк?
Мәтләбини даныш көдәк.

Г а р ы

Һеч тәләсмә, көрпә гузум,
Көзәл балам, көзәл гызым,
Гурбан сәнә гары нәнән,
Хејир хәбәр кәтирдим мән.

Көзү дүшүб ханын сана...
Мәнә бир хәл'әт алсана!

Х у р а м а н

Нәдир, нәдир, ханын сөзү?

Г а р ы

Бәли, будур сөзүн дүзү:
Бир кәлинсән көзәл-көјчөк,
Кејин хара, кејин ипәк,
Бојнуна тах даш-гашлары,
Кәл ол ханын көзәл јары!..
Габағында гуллуғчулар,
Аста јери, хумар-хумар.
Кечә ханын кир гојнуна,
Голларыны сал бојнуна.
Үрәјин шад, көнлүн ачығ,
Көрпә гузум, ағ күнә чых!

Х у р а м а н

(хошланарағ)

Аман... Нәләр дејир гары!
Доғрудурму бунлар бары?..

Г а р ы

Хан дејәндә көр нә хандыр!
Бығыбурма бир чавандыр.
Рүстәми-Зал бир сәрчәдир.
Бу, хан дејил, пәһливандыр.

Х у р а м а н

Јох... јох, бәсдир, гары нәнә,
Бу сөзләри демә мәнә,
Оф, дарыхыр лап үрәјим...

Г а р ы

Һеч дарыхма, күл-чичәјим,
Бир аз тәрпән зирәк кими,
Хан да сәни бәсләјөчөк
Јағ ичиндә бөјрәк кими.

Хураман

Јох... хош кетмез бу, аллаһа...
Вагиф мөндөн...

Шејх ичәри кирир.

Шејх

Аһа... аһа!..
Јох... горхуб-еләмә, гызым, Хураман!
Сөндөн разы галар халиги-сүбһан...
Догрудур, чавансан... дүшүнсән бир аз,
Ханын төклифинә зидд кетмәк олмаз.
Онун јашатдыгы аллаһ јолудур.
Бүтүн бу бәндәләр ханын гулудур.

Күлнар кәлиб гапынын ағзындан гулаг асыр.

Бир дә, јадына сал көзәл чәшнәти,
Бил ки, чәһәннәмнин һәр әзијјәти
Сөндөн узаг олар... Көјәрчин балам!
Мәләкләр, һуриләр, пәриләр сәни
Алыб ганадына, кәздирәр сәни.
Јохса әзрајыллар дурар көзүнә,
Зидд чыхмаг олармы ханын сөзүнә?
Разысан?

Гары

Разысан?

Шејх

Разысан?

Гары

Де, дин!
Өтсүн ширин-ширин тути дилләрин.

Шејх

Тез ол, бир чаваб вер!

Хураман

(чәтинликлә, әзаблә)

Разыјам... анчаг...

Шејх

Билирәм... һә, Вагиф? Јашамајачаг!
Хәтәр кәлмәјәчәк сәнин һалына,
Ону һеч кәгирмә сәи хәјалына,
Ди саламат галыни!

Гары вә Шејх чыхырлар.

Хураман

Оф, нә иш тутурам?.. Јатмышаммы мән!
Көр бир нәләр чыхды меним дилимдән!..
Инди нә дејәчәк гонум-гоншулар,
Оф, јазыг Вагифин нә күнаһы вар?

Күлнар дахил олур, Хурамана бахыр, өзүнү сахлаја билмәјәрәи

Күлнар

Ханым, мүбарәки!

Хураман

Нә вар?

Күлнар

Ај ләчәр,
Бу иш јарашармы һеч нәслимизә,
Инди нә дејәчәк ел-оба бизә?

Вагиф, Әли бәј вә Видәди дахил олурлар. Күлнара вә Хурамана
һејрәглә бахырлар.

Вагиф

Бу нәдир? Бунлара нә олмуш көрән?

Әли бәј

Һәлә ки анлаја билмәјирәм мән.

Күлнар

Ата!

Вагиф

Нә вар, гызым, нә олду сана?
Утанма, дәрдини ач сөjlә мана.

Күлнар аглаjыр, Хураман о бири евә гачыр.

Әли бәj

Аj гыз, де, бир даныш!

Күлнар

Нә деjим?

(аглаjыр)

Вагиф

Күлнар!

Де, гызым, де көрәк, гәлбиндә нә вар?

Күлнар

(утана-утана)

Инди чә биздәjди шеjх илә гары.
Мән дә гапымызда пусдум онлары.

Виладн о бири евә кечир.

Вагиф

(оғлуна)

Нә... деjәсэн иш вар...

Әли бәj

Де, даныш, Күлнар!

Күлнар

Көрдүм Хураманла данышыр онлар,
Дедиләр ки: «Сәни чох истәjир хан,
Чых она арвад ол!»

Вагиф

Јахшы—Хураман?

Күлнар

Хураман деди ки...

Әли бәj

Нә деди?.. Бир дин!

Вагиф

Кизләмә... кизләмә, ағыллы кәлин!

Күлнар

Деди ки, разыјам, кедәрәм хана.

Әли бәj Күлнары о бири отага апарыр.

Вагиф

(дүшүнмәләр ичиндә)

Аһа, һалал олсун бу, Хураман!
Јенә көзләримдә һава-гаралыр,
Јенә дағ башыны думан, гар алыр...
Елә бил мәнлијим чәкилир дара,
Гәлбим сығышмаjыр дар сарајлара.
Бурда көзләримә мин ган көрүнүр,
Мәнә бу диварлар зиндан көрүнүр.
Көнүл виран галан бир ханимандыр,
Дејиб-данышмаjыр хејли замандыр...
Мәнә нә көјлөрдән бир тәсәлли вар,
Нә јерләр руһуму зөвг илә охшар...

Хураман

(пәришан дахил олуp)

Вагиф! Еј сәрвәрим, еј тачидарым!

Вагиф

Итил көзләримдән, бивәфа јарым!
Кет, атыл мурдарын ган гучағына,
Зүлм јувасына—од очағына,
Хураман башыны ашағы салыб чыхыр. Бир аз сүкүт.

Вагиф

Чанан үз дөңдәрди... Дөвран бивәфа,
Позулду көрдүжүм һәр зөвгү сәфа,
Саралды өмрүмүн чичәкли җазы,
Гырылды гәлбимин сәдәфли сазы...

Әли бәј ачыглы һалда кәлир

Әли бәј

Ата, гој өлдүрүм о мурвәтсизн!

Вагиф

Әли бәј, алчалдар чинајәт бизи,
Бир бах, өлләринә җарашармы ган?
Оғлум, җашатмаға җаранмыш инсан.

Әли бәј

Бунда галмамышдыр нә намус, нә ар,
Вәфасыз олурмуш өкәј аналар...

(Кедир)

Вагиф

(җалғыз вә пәришан)

Дүшүб-дүшмәјәли бу сарајлара,
Ғәлә раст кәлмәдим вәфалы җара!
Чәкин боғазымдан мени мин дара,
Чобанлар җајлағы җадыма дүшдү.

О тәмиз дујғулар, о саф үрәкләр,
Бәнөвшә гоһулу сәрин күләкләр—
Башына дөндүјүм күлләр, чичәкләр—
Тәрланлар ојағы җадыма дүшдү...

Мән ки чох кечмишәм соналы кәлдән,
Бир етир чәкмишәм һәр тәзә күлдән,
Вагиф! Ајры дүшдүн обадан, елдән,
Өмрүмүн нөврағы җадыма дүшдү...

Әләшир, гәләм-кағыз кәтүрүр, шә'р җазмаға башлајыр.

пәрдә,

ҮЧҮНЧҮ ПӨРДӨ

БЕШИНЧИ ШӨКИЛ

Сәһәр җеһичә ачылып. Ордукай. Уча бир тәпә. Тәпәнин башында шаһ Гачарын чадыры. Онуң атрафында башга чадырлар көрүнүр. Ат кишиәмәләри, инсан сөсләри ешидилір. Гачар јухудадыр. Сағ тәрәфдәки чадырдан Тамараның кәдәрли шәргиси ешидилір.

Тамара

Ајры дүшдү тәрлан кәлүм
Өз мөһрибан јувасындан.
Көј үзүнүн дурналары,
Дејин вәтән һавасындан.

Бир душтағам голум бағлы,
Бир гәрибәм синәм дағлы,
Бир хәстәјәм гәм отағлы
Үрәјимин җарасындан...

Гапычы

Чана җанғын салыр әсирин сәси,
Бу ана фәрјады, гадын нәләси.
Анасыз ағлашыр көрпә балалар,
Бир ад алачагмыш Мөһөммәд Гачар...
Јохмуш бу залымда виҗдандан әсәр,
Иранда галмады сағлам нәсилләр,
Донду чөбһәләрдә лахта-лахта ган,
Бу јенә дојмады иҗидији гандан.

Тамара

Күләк әсәр, күл бүкүләр,
Көнүл јанар, чан сөкүләр.
Кечә-күндүз јаш төкүләр
Көзләримин гарасындан...

Гачар јухудан ојанараг, чадырын өнүңә кәлир.

Гачар

(мәғрур бир төвр илә)

Јенә күрчү гызы дәрдә гәрг олмуш.

Гапычы

Шаһим! Севинмәз ки, гәфәсдәки гуш...
Көрүнүр, жазығын гәлби тырыгдыр.
Һәр сөзү бир нәлә, бир һычгырыгдыр...

Гачар

Сәнин дә чох яныр она үрәжин?

Гапычы

Јох, шаһим, һөкмүдүр бу да фәләжин...

Гачар

(Тамараны гучаглаһыр вә сонра һиддәтлә итәләјәрәк)

Дејирләр шириндир бусәнин дады,
О да кор бәхтимә һисмәт олмады.

(гапычыја)

Һајды, кет, вәзири јаныма чағыр!

Гапычы кедир. Гачар гызаран үфүгләрә көз кәздирир.

Јенә дә көјлөрдән од, алов јағыр,
Бизә һәјат верән күнәш дә гандыр.
Дүнја ган үстүндә бир ханимандыр...
Башыма илдырым төксә дә фәләк,
Ганлы гылынчымла һөкм едәм кәрәк!
Сонсуз дәнизләрә, сонсуз чөлләрә!
Гој ганла сулансын һәр сусуз дәрә!
Гој гана булансын күлләр, чичәкләр,
Јалһыз ган гохусун әсән күләкләр!
Мәним вичданым да, гәлбим дә гандыр,
Дүнја ган үстүндә бир ханимандыр.

Вәзир кәлир. Еһтирамла баш әјир, әли илә дүзләри кестәрир, јалтаглај
нараг.

Вәзир

Шаһим, нә көзәлдир бу чичәкли јаз!

Гачар

Вәзир! Сөзләримә јахшы гулаг ас!
Јенә од ичиндә јаныр бөдәним,
Дағлар ағырлығда дәрдим вар мәним...

Вәзир

Шаһим! Јарашмајыр бәдбинлик сизә,
Шејтанмы көрүнүр көзләринизә?

Гачар

Тутаг ки, мәшригдән мәғрибә гәдәр
Мәнә хәрач верди бүтүн өлкәләр.
Нә олсун? Бәдбәхтәм, бәдбәхтәм, инан!
Тутаг ки, Илдырым, Тејмур, Чинкиз хан
Һамысы мәнәммиш, нә олсун сону?
Дујурам дүнјанын бош олдуғуну...
Јохдур вәлиәһдим... Бир сонсузам мән,
Нә гәдәр күскүнәм кор тәләјимдән!

Вәзир

Шаһим! Бу дүзләрә, чөлләрә бир бах!
Комадан-комаја ганад чаларағ
Шәргиләр охујаң хыналы кәклик,
Сизи гаршылајан күллүк, чичәклик
Дејир хош бујурмуш бөјүк һөкмдар...

Гачар

Вәзир, бу сөзләрин нә мә'насы вар?

Вәзир

Дедим ки, гәлбиниң јумшалсын бир аз.

Гачар

Һым... һым...

Вәзир

Күлүрсүнүз...

Г а ч а р

Бизе јарашмаз,
Гылынч мејданында көклик овламаг!
Бир бах! Гылынчымда ганлара бир бах!
Мин мөлөк учса да күлүмсөјөрөк,
Көрөк јумшалмасын чебһөдө үрөк!

В э з и р

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар!
Сиздө фөзиләт дө, әдаләт дө вар.

Г а ч а р

Хејр, фөзиләтдән дәм вурма, вәзир,
Дајан бир гул кими әмрә мүнтәзир!
Бил ки, балыг гәдәр ганым сојугдур,
Мин вә'з еләсән дө мәнәсы јохдур!..
Бир бојну олсајды бәшәријәтин,
Ону бир гылынчла вурардым јәгин!..

В э з и р

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздө фөзиләт дө, әдаләт дө вар...

Г а ч а р

Мәни ушаг вахты ахталадылар,
Үзүлдүм дүнјанын һәр не'мәтиндән,
Гисас алмалыјам бу дүнјадаи мән!..

В э з и р

Шаһим, олмаса да вәлиәһдиниз,
Иран торпағына һакимсиниз сиз.
Шикајәт етмәјин тәләјиниздән,
Оғлунуз, гызыңыз дејилми вәтән?

Г а ч а р

(кинајәли)

Вәтән! Чохму сеvir мәни о вәтән?
Мәнә һәчв јазыр һәр јолдан өтән...

Чох да тә'рифләмә мәнә вәтәни,
Бу гылынч олмаса јејәрләр мәни!

В э з и р

Инди нәләр кечир үрәјиниздән?
Тифлиси јандырдыг, ода галадыг,
Бүтүн елләрини сојуб таладыг,
Јенә дө һирсиниз сојумадымы?

Г а ч а р

Дүнја танымамыш һөлә адымы..
Көрөк ган алтында галсын бу дағлар,
Бағлансын гапылар, сөнсүн очағлар.
Көнүлләр ајрылсын сирдашларындан,
Чајлар јарадылсын көз јашларындан!

В э з и р

Шаһим! Вицданыңыз сонра ағрыјар...

Г а ч а р

(кинајәли)

Вицдан!
О нә мәнәдө, нә дө сәнәдө вар!..
Кәлиб чыхмадымы бизим елчиләр?

В э з и р

Хејр, Гарабағдан јохдур бир хәбәр,
Дејирләр арифдир о Ибраһим хан;
Дејирләр дәрс алыр Молла Пәнаһдан.

Г а ч а р

О кимдир?

В э з и р

Шаирдир, ләгәби «Вағиф».
Јаранмыш, дејирләр, һәр елмә Вағиф.

Г а ч а р

Јох бир, патавалы, чобан бир өлкә
Бөјүк Фирдөвсиләр јаратды бәлкә...

В э з и р

(горха-горха)

Шаһим, сиз өзүнүз... азәрбајҗанлы...

Г а ч а р

Нә?.. Мән?.. Мән?..
Чохдандыр атмышам ону үстүмдән.

В э з и р

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар.

Г а ч а р

(гапычыја)

Јохлајын, һардаса әсир күрчүләр—
Кәлсин ворушмаға о ики нәфәр!

С ь р к ь р д ь

(бахил олараз)

Шаһим, гајытмышдыр бизим елчиләр.

Е л ч и л ь р к ь л и р. Шаһын һүзүрунда баш әдикдән сонра чаваб мәктубу
ну шаһа верирләр.

Г а ч а р

(мәктубу вәзирә верәрәк)

Оху, көр нә јазыр Гарабағ ханы!

В э з и р

(мәктубу ачараг һејрәтлә)

Шаһим! Бу, ше'рдир, бәс чаваб ханы?

Г а ч а р

Оху, дејирдин ки, шаһрләри вар,
Јәгин ки, чавабы мәнзүм јазмышлар.

В э з и р

(һәјәчанла охујур)

«Алдыг мәктубуну, Мәһәммәд Гачар,
Төрлан ојағында сар ола билмәз!»

Г а ч а р

(һиддәтлә)

Сар ола билмәз!..

В э з и р

«Бу дүнја галмамыш улу шаһлара,
Зүлм дә, залым да вар ола билмәз!»

Г а ч а р

Вар ола билмәз!

В э з и р

«Көјдән башымыза одлар да јағса,
Бу елләр баш әјиб хар ола билмәз.
Мајан турш ајрандыр, затын гырыгдыр,
Сөјүд ағачында бар ола билмәз.
Басма ајағыны бизим торпаға,
Иландан, әгрәбдән јар ола билмәз».

Г а ч а р

(сон дәрәчә һиддәтлә)

Aһ! Чүр'әтә бах, чәсарәтә бах!
Вәзир! Де, нечәдир кәклик овламаг?
Хәбәрдар ејләјин сәркәрдәләри,
Һүчума топласын бүтүн әскәри!
Курласын дағларда шејпурун сәси,
Сабаһ алынмалы Шуша гәл'әси!

Ики нәфәр күрчү кәтирирләр.

Вәзир

Шаһим! Күрчүлөрдир...

Гачар

Әсир күрчүлөр!
Сабаһ бу дағлара күн доған заман
Асылачагсыныз дар ағачындан.
Сојунун, ворушун, шәртим вар јалныз;
Сојсун дәринизи дырнағларыныз,
Көрүнсүн көзүмә гып-гырмызы әт...
Гој алыс үрәјим бир јени гүввәт!
Сабаһ һүчүм вардыр...
Тез олун, дөјүшдә сағ галан нәфәр
Азад олачагдыр!..

Шалико

Шаһим!

Гачар

Мүхтәсәр!

Шалико

Шаһим, биз гардашыг... бирдир ганымыз,
Бирдир вижданымыз; бирдир чашымыз...

Гачар

Нечә? Гардашыныз?

Күрчүлөр

Бәли!

Гачар

Вәзир, бах!
Бу ојун доғрудан ләззәт олачаг!

Вәзир

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар...

Гачар

Тез олун, ворушун!

Шалико

Кәл, гардашым, кәл!
Оңсуз да гапыны ачмышдыр әчәл!
Кәл мәни парчала өз әлләринилә,
Сонра баш кәтүрүб дән бир ағ јелә,
Гајыт евимнзә, көзләјир анан;
Бары кор олмасын о ағламагдан,
Сән гајыт, гардашым, бары јаша сән,
Мән өлсәм дә өлүм, сән сонбешиксән.

Күрчүләр сојунуб ворушмаг истәркән

Кичик күрчү

Аһ! Голум галхмајыр!

Тамара чадырдан чыхараг, күрчүләрин арасына атылып, голларынны ачараг, шаһа тәрәф бахыр. Сүкут. Гачарын вәһши гәһгәһәләри. Бу ан архада ордуда үсјан галхыр. Бир нәфәр әскәр јүјүрәрәк Гачарын гаршысында дуруп.

Әскәр

Бәсдир! Ворушмагдан јорулдуг даһа,
Бары, кор вижданын бахсын аллаһ!
Арвад-ушағымыз Иранда ачдыр,
Бир парча чөрәјә, суја мөһтачдыр.
Бәсдир, бир дојмадын ичдијин гайдан...

Гачар

(гылынчыны чыхарыр.)

Хани! Сән ордуја фитнә салырсан?

Гылынч давасы гопур, воруша-воруша архаја чәкилләр, сәһнәдә јалныз гапычы вә күрчүләр галырлар.

Гапычы

Ди гачын! Тез гачын, инди фүрсәт вар,
Одур бах, һазырдыр јөһәрли ағлар!
Сабаһ оларсыныз доғма вәтәндә.

Т а м а р а

Чоx сағ ол, гардашым, сабаһ гач сән дә!

Күрчүләр гачырлар.

Г а п ы ч ы

(Гачарын архасынча кинлә бахараг)

Елэ зәнн етмә ки, гапычынам мән.
Бир аз сечилирәм некәрләриндән...
Фүрсәт ахтарырам, кәләр бир заман,
Доунча ичәрәм сәнин ганындан!

пәр дө.

АЛТЫНЧЫ ШӘКИЛ

Гарабар. Галын мешәли бир дар. Даг башында гала көрүнүр. Мешәнин етәјиндә Елдарын дәстәси. Бәзиләри ајаг үстә, бәзиләри дә өтуруб сәһбәт едирләр. Очаг түстүләнир. Бир ағачдан сојулмуш тоғлу асылмышдыр.

Күрд Муса

(бајаты охујур)

Гәрәнфиләм гөләмсиә,
Гәрарым јохдур сәнсиз,
Јорғанына од дүшсүн,—
Нечә јатырсан мәнсиз?

Чејранам, дүзә кәлләм,
Отларам дүзә кәлләм,
Јүз ил гәзәмәт чәксәм,
Гуртарсам сизә кәлләм.

И к и н ч и г а ч а г

Чан, чан, гурбан олум о нефәсинә!

Б и р и н ч и г а ч а г

Ај Муса, бир күлдүр мәчлиси јенә!
Даныш, гурбан олум, билдикләриндән!

Күрд Муса

Јох, Молла Нәсрәддин дејиләм ки, мән.
Јаз ола, довға ола јарпызла,
Јај ола, сәрин сулар сал бузла,
Пајыз ола, пендир-чәрәк гарпызла,
Гыш ола, исти отаг, бир гызла...

Күлүшүрләр

И к и н ч и г а ч а г

Ај чан, ај чан!

Б и р и н ч и г а ч а г

Јухуна кирсин!

И л ј а с

Еһ, нә дејим Елдара,
Бизи салды авара...
Јатағымыз даш, гаја,
Өмрүмүз кетди заја.

Күрд Муса

Ашна! Дејән јенә сән
Јумуртасы тәрс кәлән
Тојуг кими өтүрсән?..

И л ј а с

Еһ... Ај Муса, дүзү, мән
Сојумушам бу ишдән...

Күрд Муса

Бәс сән аға, мән аға,
Инојмизи ким саға?

И л ј а с

Батмаг олармы кая?
О топ, түфәнк, топхана
Зарафатдыр, ја нәдир?

Күрд Муса

Кәдә лап диванәдир,
Бир көзүмә доғру бах!
Билирсәнми, ај ахмағ,
Көнлү балығ истәјән,
Кәрәк кирсин дәннәә.

Илјас

Мат галмышам лап сизә.

Күрд Муса

Горхутмасын сәни хан,
Јапшыб боғазындан
Боғарығ сәрчә кими.
Бир дә, Илјас, мәсәл вар:
Ел жығылса бир јерә,
Валлаһ, кәрән сындырар...

Елдар кәлир.

Елдар

Чан, ај Муса, көзүм Муса!
Сәнә јохдур сөзүм, Муса!
Күрд гызындан белә оғул?

(Голуну Мусанын бојнуна долајыр.)

Ад мәнимдир, һүнәр сәнин...

Күрд Муса

Јох бир...
Јох бир... сән долама кәрәк.

Елдар

Валлаһ дүз дејирәм, пәләнксән, пәләнк!
Нә гәдәр гуртардын сән мәни дардан,
Ганы дизә чыхан вурушмалардан.
Ғачағлар чохлашыр, Елдар онлара бахыб сөһпәрәк...

Кәзәл кәләчәји көрүрәм сиздә,
Дүнианы күчү вар әлләриннәдә!

Биз ајры дүшсәк дә ашнадан, јардан,
Кәрәк чәкинмәјәк борандан, гардан!
Бир дә, аталарын бир мәсәли вар:
Шанада бал туган бармағын јалар.
Беләдир, ај Муса?

Күрд Муса

Еләдир, елә,
Һәр дамчы гүввәдир бир дашгын селә...

Елдар

Бир ағ күн көрмәди бизим соналар,
Өлдү дири көзлү јазығ аналар.
Јери шумлајан биз, ону әкән биз,
Бөјүк сарајлары гүруб тикән биз.
Ғышын шахтасында тахыл бечәрән,
Нә раһатлығ көрән, нә јуху көрән
Бизик, биз! Јенә дә өлдүк ачындан,
Асылдығ һәр заман дар ағачындан.
Талады гурд кими ели дарғалар,
Нә бәјдә инсаф вар, нә ханда ган вар.
Нә вахт гуртарачағ пис күндән инсан?!

Күрд Муса

Ај Елдар! Доғрудан бу бәјләр ки, вар!
Бир азча арпасы чох дүшән заман
Јабы чинси кими шыллағ атырлар...

Кулүш

Елдар

Инди дә дишнини ғычамыш Ғачар...
Ираны талајан о гарт чанавар
Кәлир сүрүсилә бизи сојмаға,
Төкдүју ганлардан ичиб дојмаға...

Шалнқе, кичик курчү вә Тамара һәҗәманла кәлирләр.

Елдар

Кимсиниз, гардашлар? Данышын көрәк!

Ш а л и к о

Залым Мөһәммәд Гачар
Бизи сојуб талады,
Оф... о ганлы һөкмдар
Бизи ода талады.

Чох вурушду күрчүлөр,
Бә'зән басылыр һүнәр.
Бу дөфә басды Гачар,
Бизи өсир алдылар.
Гана дөндү, дағ, дөрә...

Е л д а р

Ярашмајыр басылмағ
Гәһрәман күрчүлөрә!

Ш а л и к о

Олду, бир ишдир бу да.

Е л д а р

Сонра?

Ш а л и к о

Бизи өсир алдылар,
Ајрылдығ обамыздан,
Өз исти јувамыздан.
Бу һәсрәтлә саралдығ,
Анчағ гачыб гуртардығ
Залымын әлләриндән.

Е л д а р

Аһа... билдим...

Ш а л и к о

Инди сән
Гәриб көрсән дә бизи.
Кәрәк һәр үчүмүзү
Саламат бурахасан!

Е л д а р

(күлүр)

Көз үстә јериниз вар,
Бизим өзиз гардашлар!
Таныјырам о дағлары,
Дурна көзлү булағлары.
Чох кечмишәм һәр көлүндән,
Күрчүстанын дост елиндән.
Вар онларда намус, һүнәр,
О једијим дуз-чөрәкләр
Унудулмаз бу дүнјада,
Бир јахшылығ кетмәз бада...
Ајә, ај ушағлар!

(Ағачдан асылмыш тоғлу чәмдәјинә ишарә едәрәк)

Ону дүшүрүн,
Тез олун, јахшы бир кабаб биширин!

Т а м а р а

Сағ олун, чән кәлир, һава гаралыр;
Сонра кечикерик, күн дә даралыр...

Е л д а р

Ихтијар сизиндир, бизим бу дағлар
Сизин евиниздир, инди ушағлар
Апарыб өтүрсүн сизи Тифлисә!

Ш а л и к о

Бөјүк бир јахшылығ олар бу бизә.

Е л д а р

Јох, јох! Бу, борчумдур, борчумдур мәним!

(Шаликоја)

Бура бах, гардашым, инди шаһ Гачар—
О сизи талајан диши чанавар
Инди дә көз дикиб Азәрбајчана.

Ш а л и к о

Шаһлар һөкм верир күндә мин гана.

Е л д а р

Бәс биз? Биз неjlәjәк?—Jығышын, кәлин,
Гүввәти чох олар бирләшән елин.
Кәлин гардаш олсун түфәнкләримиз;
Иланын башыны ајаглајаг биз!..

Ш а л и к о

Доғрудур, гардашым, үч күнә гәдәр
Чатар көмәјинә бизим дәстәләр.

Е л д а р

Сизә инанырам, вар олун, кәлин,
Тозу да галмасын ганлы һөjkәлин!

Ш а л и к о

Биз кедәк, вахт кечдир,

Е л д а р

Дајанын бир аз!
Муса!

Күрд Муса

Бәли.

Е л д а р

Бәри гулаг ас!
Көтүр беш-алты атлы,
Атлары гуш ганадлы,
Гонаглары өзүн апар.
Бир дә, Муса! Мән өлүм,
Көзлә, башына дөнүм,
Јолда-издә бир хата
Тохунмасын бунлара.

Күрд Муса

Ушагсан?! Ушагсан?!

Ш а л и к о

Сағ олун, гардашлар!

Е л д а р

Көз үстә, көз үстә!

Күрчүләри бөјүк һөрмәт вә шадлыгла јола салырлар. Точа бир г а р ы
Елдарын јанына кәлир.

Е л д а р

Гары, һардан белә?

Г а р ы

Һеч, оғлум, Елдар!
Билирсән, көмәксиз олур гарылар...
Вар-јохдан галмышды бирчә инәјим,
Ојду көз дикдијим, ојду көмәјим.
Ону да бу кечә зорла алдылар,
Мәни дири көзлү ода салдылар...

Е л д а р

(ачыглы)

Ким алды, ај нәнә?

Г а р ы

Ким алды? Илјас!

Е л д а р

(Илјаса гәзәблә бајараг)

Алчаг, утанмаз!

А р ш а к

(Елдара)

Көзүм су ичмәјир, Илјасдан, дүз;
Беләси күдаза тез верәр бизи!..

Е л д а р

Бу саат сал көрүм түфөнки жер!
Илјас түфөнки атыр, башыны жерэ дикир.

Е л д а р

Ди кет, јерин олсун о бош мағара,
Түфөнк јарашмајыр намуссузлара!..
(Елдар чибиндән пул чыхарараг гарыја верир)

Ал, нәнә! Өзүнә кет бир инәк ал,
Индидән адыны гојурам «Марал».

Г а р ы

Сәнә гурбан олсун бу гоча нәнән.
Дүнјада касадлыг көрмәјәсән сән!

(Кедир)

Е л д а р

(агылы, Илјаса)

Тфу... сәнин үзүнә! Буна бах, буна:
Мән дә инанмышам намәрд оғлуна...

И л ј а с

Гәләт еләмишәм, бир хатадыр бу,
Бир дә еләмәрәм өмрүм узуну.

Е л д а р

(түфөнки Илјаса гајтарараг, азма мұлајим)

Ахмаг! Короғлунун бир тәмиз ады
Ханларда, бәјләрдә тутар гојмады.
Бир дә бу гәләти...

Ө л и б ө ј тез ораја кәлир, Елдарла көрүшүр. Намы јығышыб она гулаг
асыр.

Ө л и б ө ј

Елдар, бир гулаг ас, гулаг ас, Елдар!
Басгына кечмишдир Мәһәммәд Гачар.

Атам чыхмышса да вәзирлијиндән,
Дејир јад әлләрә кечмәсин вәтән.
Билирсән, о јаныр пәрванәләр тәк,
Инди нәјин варса Әскәрана чәк.
Гачарла вурушун арха тәрәфдән,—
Атамын фикрини сөјләјирәм мән.
Галды хан...—һәмишә әлимиздәдир,
Вәтәнин көзләри инди биздәдир.
Бу јурда гојмајаг залым Гачары,
Талана кетмәсин елләрин вары!

Е л д а р

Чох көзәл, Вагифә әрз елә ки, сән
Кәнара чыхмарам онун сөзүндән.

(Өз дәстәсинә дөнүр)

Вәтән торпагынын бөјүк бир оғлу,
Вичданы бир бөјүк ешиг илә долу,
Бизи дә вәт едир гышдан баһара—
Азадлыг уғрунда вурушмалара!..

Ура чәкиб һүчума кечирләр.

п ә р д ә.

ЈЕДДИНЧИ ШӘКИЛ

Дәәдыр, архада шиддәтли топ сәсләри, түфөнк сәсләри ешидилир. Дағ ар-
касындаң, Гачарын ордусу тәрәфиндән јандырылмыш кәндиң аловлары кәјә
галхыр. Узагдан арвад-ушаг фәрјадлары ешидилир.

Г а ч а р

(дағ башындан јанан кәндиң аловларыны сејр едәрәк)

Јан, јан, тәрлаңларын јашыл јувасы!
Рухума чан верир елүм һавасы!..
Чыхсын асимана одлар, аловлар,
Көјләрдән од төксүн јерә рузикар!
Јан, јан! Көмүр олсун һәр гаја, һәр дағ.
Баш әјсин һөкмүмә бүтүн Гарабаг!
Үзсүн ган ичиндә кәлинләр, гызлар,
Јердә көјәрчинләр, көјдә улдузлар.

Ана гарнындакы о ганданам мөн...
Бүтүн кайната ган олсун кәфәни..
Мөним вичданым да, гәлбим дә гандыр,
Дунја ган үстүндә бир ханимандыр...

Вә з и р

Бујрут сиэнкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар.

Г а п ы ч ы

(Гачара јахынлашараг)

Шаһим! Бағышлајын, һүзуринизә
Бир кәндли кәлмишдир, сөзү вар сизә.

Г а ч а р

Дә кәлсин!

Г а п ы ч ы

Кәл, ата, кәл, будур Гачар!

Г о ч а кәндли јахынлашыр.

Г о ч а

Сизә бир сөзүм вар, бөјүк һөкмдар!
Мән бу јанан кәндни арсаггалыјам,
Елләрни дәрдиндән бир аз һалыјам.
Јаныр од ичиндә көрпә ушаглар,
Бизим кәндлиләрин нә тәгсири вар?
Әмр един дајансын јанғынлар, бары,
Хараба гојмајын бу обалары!
Бу дағлар гојнунда аслан јатмышдыр,
Бурда короғлулар ат ојнатмышдыр...

Г а ч а р

(һиддәтләнерәк гоманын сәсини кәсир)

Јахшы! Сус, гоча кәпәк!

(кинајә илә)

Бурда короғлулар ат ојнатмышдыр...

Г а ч а р кедир.

Г о ч а

(Гачарын архасынча)

Аһ, чәллад, бимүрвәт! Инди гулаг ас,
Сүлејман дунјасы сәнә дә галмаз.

(Галхыб кедир)

Г а ч а р јенә гајыдыр. Гаја башында дајаныр. Бу арада Гачарын сәр-
кәр дә с и тәләсик кәлир.

Сәркәрдә

Шаһим! Арха чәбһә чох горхулудур,
Елә бил, доғрудан чаһан јолудур...
Елдарын дәстәси кәлир ирәли,
Гырыр сәрчә кими бизимкиләри,
Одур јахынлашыр! Кизләнин бары...
Тутаг габагдакы гајалыглары,
Оралар чох бәркдир...

Г а ч а р

Чәкин атлары!
Бир бөлүк кәндәрин архаја сары,
Габагы сахласын кизләнинчә биз.

Сәркәрдә

Будур, бурдадыр ки, әскәрләримиз.

Г а п ы ч ы кәлир.

Г а п ы ч ы

Шаһим! Гарабағын шејхидир кәлән.

Г а ч а р

Дә, кәлсин!

Ш е ј х бир дәстә ә'ј а н илә кәлир.

Ш е ј х

Еј шаһим! Еј фәхри-вәтән!
Сизин јолунузу көзләјирдик биз,
Сизә дуачыдыр нәсилләримиз...

Бујурун, гапымыз ачыгдыр сизә;
Jurду тапшырыгы әлләринизә.

Г а ч а р

(кинајәли)

Јахшы, бәс нә олду о Ибраһим хан?

Ш е ј х

Сиз архајын олун Ибраһим хандан!
Бу кечә гачмышдыр о Дағыстанан!

Г а ч а р

Һа... һа... һа!.. Гачмышдыр кәләбаш дана!
Јахшы, гошул бизә, бизимлә дә кет,
Бу вәһши дағларда бәләдчилик ет!

Ш е ј х

Бујурун, бујурун!

Кедирләр, бир бөлүк әскәр даныша-даныша габага кәлир.

Т е ј м у р

Әлимиз, дишимиз, түфәнхимиз, ган,
Јорулуб безмәдик вурушмалардан...
Дунјадан дојмады шаһларын көзү,
Лап чана дојмушам, бунлардан, дүзү.

Ә с к ә р

Дава мејданында бир әскәрик биз,
Нә десә, һазырыг, өз сәркәрдәмиз,
Сән нә данышырсан?..

Т е ј м у р

(кинајәли)

Бир әскәрик биз!
Јыхыр евинизи өз өлдәримиз.
Ахмаг! Бу дедијин даваларда сән
Күлләјә раст кәлиб ит кими өлсән.
Шаһларын кејфиндән нә азалачаг?

Ә с к ә р

Ордуја позғунлуг кәтирмә, сарсаг!
Бизи гырыб төкүр бир гачаг Елдар.

Т е ј м у р

Нә гәдәр гырса да, онун һаггы вар,
Бу торпаг онундур!

Ә с к ә р

Аһа!.. сатгынсан!

Гылынч вурушуна кечирләр. Әскәрләр топлашыб, ики тәрәф олуб вурушур-
лар. Бу һалда Е л д а р ы н дестәси көрүнүр. Вурушма кедир. Тејмур вә
бир нечә әскәр Елдар тәрәфә кечирләр.

Т е ј м у р

Биз дә сизинләјик, кәлип, гардашлар!

Е л д а р

Анд ичин гылынча!

Әскәрләр гылынча анд ичирләр. Вурушма давам едир. Гачарын әскәрләри,
гачмага мөчбур олурлар. Илјас архадан Елдары вурмаг истәјир, түфәни;
ачылып, иккичә дәфә атаһа гәдәр Күрд Мусанын күлләси ону јыхыр.

Е л д а р

Бу нәдир, ај Муса!

К ү р д М у с а

Нолачаг... һејван...
Вурмаг истәјирди сәни архадан.

Е л д а р

Јахшы, ди дурмајын, дајанмаг әлмәз!

К ү р д М у с а

Төләсмә, көзләјәк бурдача бир аз,
Архада галанлар кәлиб чатсынлар.

Бу арада Ә л и б е ј бир нечә а д а м д а төләси кәлир.

Әли бәј

Ајә, һардасыныз, Елдар, ај Елдар!

Елдар

Әли бәј, сән һардан? Тез ол бир даныш!

Әли бәј

Елдар! Даһа бизә үмид галмамыш,
Чәкилин мешәјә, чәкилин, Елдар!
Наһаг гырылмасын бизим адамлар.

Елдар

(һирсли)

Әли бәј, нә олуб? Бир даныш, нијә?
Сән нә данышырсан? Нечә, керијә?

Әли бәј

Гачды тулкү кими, гачды габагдан...
Гачды Ибраһим хан, ачылды јоллар,
Бизә гәһ-гәһ чәкиб күләчәк Гачар.

Аршак

(сон дәрәгә һиддәтли)

Ах! Намәрд... Демәли, бош галды габаг!

Елдар

Вәтән торпағында хәјанәтә бах!

Күрд Муса

Күллә габағында чаныдан горхан,
Гурумсаг!

Елдар

Јох... Јох... басылмаз вәтән!
Һәлә бу дағларда өлмәмишәм мән.
Дурмајын, чәкилин тез мешәләрә!

Бизим јувамыздыр бу дағ, бу дәрә.
Бөјүк бир гүввәтлә јенә кәләрик,
Гачарын үстүнә биз дә күләрик.

Елдар кедир, адамлары да онун архасынча кери чәкилирләр.

пәрде.

ДӨРДҮНЧҮ ПӨРДӨ

СӨКНИЗИНЧИ ШӨКИЛ

Гарабаг, Шуша галасы. Хан сарајы. Гачарын кеф мәчлиси. Мәчлисдә
ә'јанлар, бәјләр иштирак едирләр.

Гачар

(бөјүк бир гүрурла)

Кечди пәнчәмизә көзәл Гарабаг,
Өлсүн гылынчымы һәр гаја, һәр дағ,
Мән Гачар нәслијәм, шаһлар шаһыјам,
Мән дә јер үзүнүн бир аллаһыјам.
Кәрәк биз гојмајаг дашы даш үстә,
Атын јығын-јығын леши баш үстә!
Мәним вижданым да, гәлбим дә гандыр,
Дүнја ган үстүндә бир ханимандыр!..

Вәзир

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар.

Шејх

Еј бөјүк һөкмдар! Еј улу Гачар!
Сиздәки гүввәтә баш әјир дағлар.
Биз дә сајәниздә өмүр сүрүрүк,
Бу фани әләмдә ағ күн көрүрүк.
Сизә көмәк олсун бөјүк јарадан,
Бу мүгәддәс китаб, мүгәддәс Гур'ан.

Г а ч а р

Рэггасэлэр кэлсин!

Рэггасэлэр ойнайрлар, Гачар онларын бирини өлүр. Бирдөн гызын дөшүндөн керн итөлөжөрөк,

Дејирлэр шириндир бусэнин дады,
О да кор бэхтимэ гисмэт олмады.

(ханэндэлэрэ кинајә илэ)

Белә дејирлэр ки, агладыр Јери
Сизин Гарабағын ханэндэлери.
Гүнәрнниз варса, бир Раст охујун!

Х а н ө н д ө

Көзүм јолларда галмышдыр, кәбәр јох Күр гырағындан,
Усанмаг билмәјир көнлүм јашылбашлар сорағындан.

О јерләр мин хәјал ејләр, тәбиәт шә'рә лајигдир,
Өпәр бүлбүл сәһәр тездән күлүн јагут додағындан.

Чәмәнләр, јасәмәнләр көз вуруб, бир чилвә көстәрсә,
Дурар көнлүм, чыхар сәјрә һәјатын гәм отағындан...

Кечәр ајлар, кечәр илләр, јаз, еј Вагиф, өмүр аэдир,
Дүшәр бир күн лачын көнлүн шә'р-сән'әт марағындан.

Г а ч а р

Гезәл Вагифиндир?

Ш е ј х

Бәли, Вагифин.

Г а ч а р

Нә олду? Ону тез тапыб кәтирини!

Сәркәрда баш әјиб чыхыр.

Вәзир! Бу доғрудан бөјүк гүдрәтдир,
Һәр сөзү, сөнбәти чаңлы сәнәтдир.
Бөјүк тәһлүкәдир бу шаһр бизә,
Сән нә фикирдәсэн?

В э з и р

Нә дејим сизә,
Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар...

Ш е ј х

Шаһим! Тәһлүкәдир Вагиф, доғрудан,
Ону көзүнүздән гојмајын бир ан...
Дејир, ганунларда јохдур һәгигәт,
Дејир ки, пәрдәдир бүтүн шәриәт,
Нәдәнсә ел-оба чох севир ону,
Билмәјир бу гәдәр тәрс олдуғуну,
Бир дә, бәрк достудур о гачаг Елдар...
Сизин дүшмәниниз, бәли, о мурдар!
Вагиф јашадыгча—горхудур бизә.
Шаһир көрүнмәсин көзләрннизә!..

Г а ч а р

Јаздығы чавабдан билмишәм ону,
Дајан, соғурарам көјә тозуну!
Гој кәлсин, әјләниб күлүшәк бир аз,
Бизим дилимизи о бағлајаммаз.

Тәлхәк һүрә-һүрә калыр.

Г а ч а р

Тәлхәк, јенә һүрүрсән?

Т э л х э к

(ә'яллари көстәрәрәк)

Шаһ сағ олун, бу сүрүјә
Бәс бир көпәк дејил кәрәк?

Һамы күлүр.

Г а ч а р

Тәлхәк, сәјлә, мани чохму севирсән.

Т э л х э к

Шаһим! Јаранмадан гулунузам ман...

Г а ч а р

Бир де көрүм, мени эсир алсалар,
Гаранлыг зиндана тутуб салсалар,
Нейләрсән?

Т ə л х ə к

Нейләрәм? Нейләрәм? Аман!..
Кечерәм јолунда баш илэ чандан...
Сизи зинданлара салсалар экер,
Инсан боғазларам дүз отуз нәфәр...

Г а ч а р

(аҗага галхыб ызыл кәмәрини көстәрәрәк)

Төлхәк, кәмәримин гижмәтидир бу.

Т ə л х ə к

Шаһим! Елэ мән дә билирәм буу.
Көмәрдән гижмәтли сиздә нэ вар ки?

Күлүш.

Вагифи кәтирирләр.

Г а ч а р

(нейрәтлэ)

Аһа... баш әјмәјир һүзурумда бу!

Ш е ј х

Јохдур вичданында ганун горхусу.

Г а ч а р

(Вагифә)

Шаир, һөкмдарын һүзурундасан!

В а г и ф

Буну сизсиз белә дүшүнүрәм мән.

Г а ч а р

Бәс баш әјмәдиниз?

В а г и ф

Әјмәдим, бәли!
Әјилмәз вичданын бөјүк һөјкәли...

Г а ч а р

Гылынчлар тоггушуб иш көрән заман
Нейләр дедијиниз гуру бир вичдан?

В а г и ф

Вичдан дедикләри бир һәгигәтдир—
Бешији, мөзары әбәдијјәтдир...

Г а ч а р

Бәс зиндан нечәдир, гаранлыг зиндан?

В а г и ф

Сојуг мөзара да зинәтдир инсан.

Г а ч а р

Јенә көјләрдәдир шаир хәјалын?

В а г и ф

Әзәлдән һүдуду јохдур камалын...

Г а ч а р

Аһа... сынајырдым идракыңызы,
Доғрудан бир шаир көрүрәм сизи,
Хошбәхт хәлг ејләмиш сизи јарадан!

В а г и ф

Дүнјада галачаг јалныз јарадан!..

Г а ч а р

Чох көзэл, чох көзэл, инанын ки, мән
Сизин руһуңузу севдим үрөкдөн.
Бу дөвлөт, бу чөлал, бу шанлы сарај,
Көјләрин бусаты о улдуз, о ај
Сизе тапшырылсын бу күндөн кәрәк,
Анчаг бир шәртим вар.

В а г и ф

Бујурун көрөк!

Г а ч а р

Кәрәк фарс дилиндә јазсын сәнәткар.

В а г и ф

Фарсын өз гүдрәтли шаирләри вар.
Нә чохдур онларда бөјүк сәнәткар.
Бизим бу дағларын оғлујам мән дә,
Аз-аз ујдурурам јери кәләндә.

Г а ч а р

Јахшы, кәл әл көтүр бу инадындан,
Бу гәдәр нашүкүр олмасын инсан!

В а г и ф

Алдада билмәмиш дүнјанын вары
Бир мәсләк ешгијлә јашајанлары!
Мән елләр бағында азад бир гушам,
Мәнсәбә, шөһрәтә сатылмамышам.

В ә з и р

Јахшы да... Чарыглы кичик бир өлкә
Бөјүк Фирдовсиләр јаратды бәлкә?..

В а г и ф

Күнәши өртсә дә гара булудлар,
Јенә Күнәш адлы бир гүдрәти вар.

Г а ч а р

Көрүнүр Күнәшә иштаһан вардыр.

В а г и ф

Күнәшдән кизләнен јарасалардыр...

Ш е ј х

Буна гулаг асмаг чәттин пешәдир.

В а г и ф

Нижә, гулағыңыз чохдан шешәдир—
Бөһтан ешидәндә гызарыб јанар,
Догру сөз кәләндә памбыг тыханар.

В ә з и р

Сизин сөзүнүзүн кәсәри аздыр.

В а г и ф

Охујан бүлбүлдүр, динләјән газдыр!

В ә з и р

Оф... мәнә олсајды бундакы һүнәр!..

В а г и ф

Ағылсыз көпәкләр улдуза һүрәр.

Г а ч а р

(әззирә)

Ди вер чавабыны, нә дурмусан? Дин!
Нә, јенә дөјүкүр сарсаг көзләрин!..

В а г и ф

Нејләсин, јазығын нә тәгсири вар?
Ишыг күчләнендә чашар гаровлар...

Шејх
(кинајә илә)

Шаирә сәнәтдир тиканлы сөзләр.

Вагиф

Сөздән гызармаз ки, бозармыш үзләр...

Гапычы дахил олур.

Гапычы

Шаһим, бир гоча вар, кәлсин ичәри?

Гачар

Де кәлсин.

Видади дахил олуб тә'зим едир.

Видади

Һакимин һөкмү, һүнәри
Онун вичданилә гардаш олмалы!
Бизә галмајачаг дунјанын малы...

(Вагифи кәстәрәрәк)

Шаирдир,.. гәлби вар, ширин сөзү вар,
Бөјүк бир өлкәни онда көзү вар,
О өлсә... дағлар да дил дејиб ағлар,
Әфв един... јахшылыг галыр јадикар.

Гачар

Динин дүшмәндир, о, өлсүн кәрәк!

Видади

Хејр! О, Вагифдир, ешгә кәләрәк
Бә'зән гамчылајыр зәманәсини,
Аллаһ да чох сеvir ше'рин сәсини.

Гачар

(ачығлы)

Аллаһ да чох сеvir? Аллаһа јалвар,
Онун мәйдән да чох әдаләти вар
Әкәр бачарырса, гој сағ сахласын.

Видади

Сиз һөкмдарсыныз...

Гачар

Јахшы, гоча, мән
Артыг әл чәкирәм өлүм фикриндән.
Анчаг... кәсәчәјәм јазан әлиши,
Бир дә һәчв дејән ачы диллини.
Разысан?

Вагиф

Разыјам, бөјүк һөкмдар!..
Мәрһәмәт саһиби олур агалар.
Ејб етмәз, сизә дә чатар бир әвәз,
Гатыр чинсисиниз, доғуб төрәмәз.

Гачар

Вагиф, инди кет.
Сарај һөјәтыны бүсбүтүн төрк ет,
Кәрәк јашамасын гәдрнашүнас!

Вагиф

Сәнсә һәгигәтин ағзына даш бас!
Мән аз көрмәмишәм бу сарајлары,
Бурда көјә чыхан аһу вәјлары..
Көрмүшәм шаһларын вәфасыны мән,
Ханларын зүлмүнү, чәфасыны мән.
Көрмүшәм заманын мин рузкарыны,
Дустаг аналарын көз јашларыны.
Нифрәт! Ган чанағы тачлара нифрәт!
Вар олсун азадлыг, бир дә мәһәббәт!.

(Чыхыр.)

Гачар

(һиддәтләнерәк, Вагифин архасынча)

Апарын, апарын ону зиндана,
Көз дағы чәкдирин Азербәјјанал

В и д а д и

Гызылы-удса да гара торпаглар,
Женә гижмәтини өзүндә сахлар...

(Чыхыр.)

Г а ч а р

Бәри бах, дажанма бурда, Зүлфүгар!
Вагифи зиндана сән өзүн апар,
Бир гуш да сәкмәсин онун янындан!

Г а п ы ч ы

(икимә'налы)

Баш үстә, Јатмарам кечәни бир ан,
Әсән күлөкдән дә көзләрәм ону...

Г а ч а р

Мәним вичданым да, гәлбим дә гандыр,
Дүнја ган үстүндә бир ханимандыр!..

В э з и р

Бујруг сизинкидир, адил һөкмдар,
Сиздә фәзиләт дә, әдаләт дә вар...

Г а ч а р

(дәлимәсинә)

Дағылын, дағылын, боғулдум женә...

Һамы чыхыр.

Г а ч а р

(өз-өзүнә)

Нә дејим, нә дејим тале дејәнә?
Көнлүм әјрылмајыр ханиманындан,
Көзләрим дојмајыр инсан ганындан.

(Хәстә кими өзүндән шүбһәләнерәк)

Бу нәдир, чанымда үшүтмәләр вар?
Аһа... нә дәриндир бу учурумлар?..
Көзләрим гаралыр... аман... өлүрәм!..

Һа... һа... һа... Бу нәдир? Јохса күлүрәм.
Күнаһсыз ганлармы көзүмә дурур?

(Өзүнүн нәбзини тутараг)

Јох, Јох! Һәлә гәлбим гајдајла вурур,
Хејр! Өлмәмишәм, һәләлик сағам,
Инди мән өлүмлә чарпышачағам!..

Гылынчы чыхарыр, голлары бошалыр, гылынча дирсәкләнерәк тагәтсиз бир
вәзијәт алыр.

п е р д ә

ДОГГУЗУНЧУ ШӘКИЛ

Шуша галасы. Гајалыгда зиндан. Сәһәрдир, күнәш јеничә галхыр. В а г и ф
дывара ше'р јазыр, сонра да јаздығы ше'ри охујур. Ә л и б ә ј гулаг асыр.

В а г и ф

Мән чаһан мүлкүндә мүтләг доғру һаләт көрмәдим,
Һәр нә көрдүм, әјри көрдүм, өзкә бабәт көрмәдим.
Ашиналар ихтилатында сәдагәт көрмәдим,
Беј'әти-играри-имани-дәјанәт көрмәдим.

Мүхтәсәр ким, бәјлә дүнјадан кәрәк етмәк һәзәр,
Ондан өтрү ким, дејилдир өз јериндә хејрү шәр.
Алиләр хаки-мәзәлләтдә, дәниләр мө'тәбәр,
Саһиби-зәрдә кәрәм јохдур, кәрәм әһлиндә зәр,
Ишләнән ишләрдә әһками-ләјагәт көрмәдим...

(Оғлуна бахараг)

Аһ, оғлум, оф, мәним гәһрәман оғлум!
Бу гәдәр гәм јемә, гурбанын олум!

Ә л и б ә ј

Еһ... ата, нә гојуб, нә ахтарырсан,
Зүлмүн габағында ағлармы инсан?

В а г и ф

Мәрһәба, мәрһәба, гәһрәман оғлум!
Бир кәл өпүм сәни, пәһливан оғлум!

(Оғлуна гучаглајыб бәрк-бәрк өпүр.)

Көзүмүн ишыгы, чаным, чијерим,
Бу нәмли торпаглар олса да јерим,
Мәним нә дәрдим вар, тәки сән јаша!
Оф, Гачар... вичданын дөндүмү даша?

Әли бәј

Ата, билирсәнми?

Вагиф

Нәји? Де, нә вар?

Әли бәј

Гәлә дә чөлләрдә гачагдыр Елдар—
Сәнин көһнә достун варды бир заман;
Сән өзүн гуртардын ону зиндандан.

Вагиф

Билирәм, билирәм.

Әли бәј

Јаз ки, Елдара,
Јаман бир күндөјәм, дүшмүшәм дара,
Бир көмөк әли вер!

Вагиф

Јазым, гој јазым...

(Чибиндән дәфтәрчә чыхарып јазыр.)

Күлнар

(тәләсик кәлиб гапычынын овчуна пул басараг, пәнчәрәдән)

Әли бәј, Әли бәј,

Әли бәј

Ата, Күлнардыр.

Вагиф

Сәнин севкилинин вәфасы вардыр!

Күлнар

(Әлиндәки кичик бағламаны пәнчәрәдән узадараг)

Алын, ач галмајын...

(Ағлајыр.)

Әли бәј

Ағлама, Күлнар!

Вагиф

Гызым, һәр кечәнин бир күндүзү вар,
Сәнә һалал олсун һәр әмәјимиз,
Јохдур сәндән өзкә бир көмәјимиз,
Ала бу мөктүбу, гојнунда кизлә,
Ону көзүн кими горујуб көзлә,
Чатдыр, һардадырса, гачаг Елдара!

Күлнар

Сиз архајын олуң.

(Чапараг кедир.)

Вагиф

(оғлуна)

Бир бах Күлнара,
Аталар сөзүдүр, Јахшы гулаг ас:
Асланын еркәји, дишиси олмаз!
Елләр гуртарачаг бизи бу дардан,
Дүнја ајырмасын сәни Күлнардан!

(Доғмуш күнәшә шаирәнә бир көз кәздирәрәк.)

Одур, бах, күнәшин рәнкинә бир бах!
Јаныр кайната ишыг сачараг.
О күнәш кәнчлијин тимсалыдыр, бил,
Кәнчлијин күнәши саралан дејил.
Чан балам, парласын өмрүн күнәш тәк,
Нә чан јанғысы көр, нә изтираб чәк!

Әли бәјин башыны синәсине доғру чәкәрәк ону охшајыр. В и д а л и
кәлир, гапычы бурахмаг истәмир.

Зүлфүгар

Олмаз, киши, бир дајан,
Бизи ишә саларсан.

Видади

Јох, мән ону көрәм көрөк,
Көр еләсин сәни фәләк
Мәни керн гајтарсан!

Гапычы гапыны ачараг.

Зүлфүгар

Ди кәл, тез ол, тез гајыт һа!
Хәбәр чатар бирдән шаһа,
Онсуз да чох гудурғандыр,
Черәји ган, сују гандыр...

Видади даһил олур, Вагифи гучаглајараг.

Видади

Нә гәдәр јалвардым јенә Гачара,
Деди:—Кет, сәни дә чәкдиррәм дара...
Сонра бүтүн кечә хәјала вардым,
Аллаһа үз тутуб јенә јалвардым.
Онда да көрмөдим вичдандан әсәр,
Доғру дејирсәнмиш, алданмыш бөшөр!
Бир көмәк кәлмәјир сизә әлимдән,
Сөзүм јерә дүшдү... нијә сағам мән?!

Вагиф

Гардашым! Сән, һаһаг јалвардын она,
Сөз әсәр еләмәз гәлби позгуна...
Бир дә, горхмајырам мән һеч әлүмдән,
Дүнјанын гәлбиндә галачағам мән!

Видади

Јох, јох, әлүм сәнә јарашмајыр һеч!

Вагиф

Видади! Кәл мәндән бирдәфәлик кеч,
Гајыт кәндимизә, горхурам сәндән;
Бары, Видадисиз галмасын вәтән...

Видади

Нечә? Мән гајыдым? Буну көрмәзсән,
Сән өлән торпагда өләчәјәм мән!..

Гапычы Видадини чәкә-чәкә апарыр. Вагиф фикрә кәлир.

Әли бәј

Ата, лап һејранам Видадијә мән,
Доғрудан о сәнә јаныр үрәкдән.
Нә тәмиз, нә бөјүк тәбиәти вар,
Она бәнзәсәјди бүтүн инсанлар!..

Вагиф

Бөјүк тәбиәтләр јараныр аз-аз,
Һәр јердә, һәр заман инчи тапылмаз...

Науза, һезин мусиги сәси. Хураман пәжмүрдә вә сон дәрәчә далгын кәлир.

Хураман

(*вагиф бир сәслә*)

Вагиф! Еј сәрвәрим, еј тачидарым!

Вагиф

(*аһы бир фәрјахла*)

Нә вар, нә дејирсән, вәфалы јарым?

Хураман

Ујдум бу дүнјада назу не'мәтә,
Өзүм дә билмәдән ујдум шөһрәтә.
Билмәдим ахыры зәһримарымыш,
Һәр гызыл хәзинә бир шаһмарымыш...
Инди өз әлинлә кәл әлдүр мән,
Нә гәдәр алчалдым, алчалтдым сәни...

Вагиф

(*даһа шиддәтли*)

Кет, кет, вәфасызсан бу дүнја кими!
Көрүнмә көзүмә бир ре'ја кими...

Хураман мә'јус вә пешман гајыдыр, узагдан онун гәмкин сәси ешидилир.

Хураман

Бир чејрандым, үркүттүлөр жатагымдан,
Бир гуш идим, ажры дүшдүм будагымдан.
Күлөк эсэр, жарпаг дүшөр, чичөк солар...
Биран галмыш мөним бу чан отагымдан.

Вагиф

(бу нэгмэдэн мүтээссир олараг)

Будур, јер үзүнүн эшрәфи инсан
Јарадыр күндө бир һичранлы дастан.
Нәјди о јазығын, нәјди күнаһы?
Инди чөлләрмидир онун пәнаһы?
Инсан! О мүгәддәс бир каннатдыр,
О саф гәлби позан јалныз һәјатдыр...

(тез пәнчәрәдән)

Гапычы, гапычы, чагыр кедәни!
Оғул! Лап ојатды о маһны мәни.
Бәзән јанылса да көзәл бир мөләк,
Ондан ијрәнсә дә һәр дујан үрәк,
Буна мүгәссирдир, шүбһәсиз, заман...

Гапычы

(гајыдараг)

Өзүнү гајадан атды Хураман!

Вагиф

(башыны әлләри арасына алараг фәрјадла)

Оф... партла, үрәјим! Јазыг Хураман!
Бизим енигимизи мөһв етди заман...

пәрдә.

БЕШИНЧИ ПӨРДӨ

ОНУНЧУ ШӘКИЛ

Мешә. Елдарын дөстәси бу дәфә әввәлкиндән чох көрүнүр.
Елдар гаја башындан дәрәјә бахыр, сонра ајагынын алтындакы гајаја
бахараг.

Елдар

Будур Гыз гајасы—һичран јувасы,
Башындан чох әсмиш өлүм һавасы.
Багрыны дешдикчә һәр сојуг күлөк.
Аһ чәкиб, оф демиш, көкс етүрәрәк...
О һәлә алмамыш бу дүнјада пәј,
Дәрдини дујмамыш нә улдуз, нә ај,
Она һәмдәм олмуш саралан шамлар,
Гәлби һичран чәкмиш гәриб ахшамлар...
Оф, јазыг аналар, оф, икид вәтән!
Нәләр чәкмәмисән бу дүнјада сән...
Гылынчлар, низәләр, дөмир галханлар,
Синәндә ат чапан шаһлар, хаганлар
Сәни парчалады, дидди етини,
Гәлбини, һиссини, мөһәббәтини...

Аршак

Елдар! Јенә фикрә чумубсан!

Елдар

Аршак!
Бир кәл бу гаралан дәрәләрә бах!

Аршак

Бахырам, нә вар ки, сусуздур дәрә.

Елдар

Јахшы бах, јахшы бах о сүмүкләрә!
Көрүрсән? Кәлләләр, әлләр, ајаглар...

Аршак

Онлары көрмәсә көзүм, ај Елдар,
Мәним бу чөллөрдә нә азарым вар?
Елә бил, од јағыр јенә навадан...

Елдар

Дәрјини билирәм, Сајат-Новадан
Бир ағыз демәсән, динчөләммәзсән.
Де, башына дөнүм, де кәлсин!

Аршак

Отур!

(Сајат-Новадан охујур.)

Елдар

Нә көзәл сөзләрдир—дузлу, мезәли...
Ашығы јарадыр елләр көзәли.

Аршак

Елдар, бәс нә олду Мәһәммәд Гачар?
Де көрәк нејләјәк, нә тәдбирин вар?..

Елдар

Арада елләрин ахды чох ганы,
Күрд Муса ахтарыр Ибраһим ханы;
Һардаса кизләниб, тапамаг ону.
Гачарла битәчәк даванын сону.

Аршак

Ah! О зәһәрләди бүтүн һаваны,
Саз тутуб сөз дејән Сајат-Нованы
О гурд парчалады Тифлисдә, о гурд!
Илана бәнзәјән о гара булуд...

Елдар

Дидиб дағытсајдым залым Гачары...

Аршак

Күрчүлар көмәјә чатсајды, бары!

Елдар

Чатарлар, чатарлар!

Тејмур

Кәлән вар, еһеј...

Аршак

Бөјүк бир дестәдир о кәлән, Елдар!

Елдар

Муса, бир јохла тез!

Аршак

Олмасын Гачар!

Тејмур

Aһа, үстүмүзү јаман алдылар...

Елдар

Аршак, сән дәрәнин богазында дур,
Тејмур, һача даға...

Тејмур

Кәлирләр, одур!

Елдар

Кечинин әһәли јетишән замай.
Чобан чомағына сүртүнәр һејван.

Күрд Муса

(ғышгыра-ғышгыра)

Ај Елдар! Күрчүләр кәлди, ај Елдар!

Е л д а р

Нечә, күрчүләрдир?

Күрд Муса

Онлардыр, онлар!

-Е л д а р

(күрчүләри гаршылајараг)

Бу дағлар сизиндир, әзиз гардашлар!
Елләрини ағзилә өпүрәм сизи...
О азадлыг севән гәлбләринизи.

Көрүшүб өпүшүрләр

Әјләшини, әјләшини, динчәлини бир әзі

һамы әјләшир.

Оф... өтүр гәлбимдә мин сәдәfli саз,
Чохдан истәдијим бу гардашлығын
Бу дағлардан бөјүк бир гүввәти вар.
Гој инди табласын Мәһәммәд Гачар!..

Кабаб-чөрәк кәтирләр, јемәк башлаңыр.

Е л д а р

(Тамараја)

Бачым! Сиз нә үчүн кәлдиниз јенә?

Т а м а р а

Јахын кәл, гулаг ас гәлбим дејәнә,
Бу ана гәлбидир, кәл ону сән јар,
Көр нә дејүнтүләр, нә ағрылар вар!

Е л д а р

Аһа.. дәрдлисиниз, данышын, бары!

Т а м а р а

Солду кәнчлијимни илк јарпағлары,
Көзүмүн ишығы бир балам варды.

Јеничә-јеничә топ ојнадарды,
Ону парчалады дүшмән күлләси;
Сусду бүлбүл кими баламын сәси,
Синәмә дағ чәкди Мәһәммәд Гачар,
Аманды, ону тап, мәнә вер, Елдар!
Гој боғсун о әли ганлы мурдары
Бир ана гәлбинин һычгырығлары!..

Ш а л и к о

Елдар! Доғрудан да Мәһәммәд Гачар
Тифлиси одлара галады кечди;
Оф! О сүрәк көрмүш диши чанавар
Бизи гудуз кими далады кечди;
Јанды шәһәрдәки бөјүк бизалар,
Гучагда көрпәси јанды аналар.
Бах, бу көзләримлә онлары сәјдым,
Оф... бирчә Гачары парчаласајдым!..

Е л д а р

Кефини һеч поэма, вәтән гардашы,
Әзиләр дедијин иланын башы.

А р ш а к

Шалико, Шалико! Гүввәт биздәдир,
Дүнјанын чилову әлимиздәдир.

Күрд Муса

Чаным, гаралтмајын бир ганынызы,
Дүшмән алмајыб ки, дөрд јанынызы.
Нә чох «Гачар» дејиб сөјләнирсиниз?
Елин басылмајан галасыјыг биз.

Е л д а р

Еләсә мәшг илә нечәдир аран?

Күрд Муса

Варам, бәрк дајан һа...
Сағалмаз јаран...

Е л д а р

Һа... һа... һа... буна бах,
Буна бах, Аршак!
Чыхар гылынчыны, сүдәмәр ушаг!

А р ш а к

Чалын, чәнки чалын!
Мусиги, Елдар вә Күрд Муса гылынч дөјүшдүрүрләр.

К ү р д М у с а

Дајан, кәклик әти јемәмисән сән!

Е л д а р

Сәнә једиртмишәм, кәлсин көзүндән!

Мусиги.

Гылынч дөјүшү давам едир, ики тәрәф олурлар. Шалико гылынчыны онла-
рын арасына тутур.

Ш а л и к о

Чаңым! Зарафат бу бојда!..

Күлүш.

Т а м а р а

Доғрудан, Елдар!
Гылынч дөјүшүндә мәнәретин вар!

К и ч и к к ү р ч ү

Бу дағлар мүлкүнүн пәләнки сәнсән!..

Е л д а р

(Күрчүләрин биринин әлиндәки чонгуријә бахариг)

Бу нәдир?

К ү р ч ү

Чонгури дејирик буна,
Сизин саз кимидир.

Е л д а р

Јахшы, чалсана!..
Хошдур бу дағларын сәрин һавасы,
Чал, гарышсын она күрчү һавасы!..

Күрчү чалыр.

Т а м а р а

(Руставелидан охујур.)

Тәриф едәк Тамараны, ахыдараг көз јашлары,
Әзәл башдан гәзәл дејиб, мәдһ етмәмиш о дилдары.
Мүрәккәбим шәвә көлләр, гәләмим көл гамышлары,
Бунлар дујан үрәкләри дешәчәкдир низавары.
Мән Руставели, бир ешг үчүн чан гојмушам бу әсәрә,
Мән мәчнунам ордуларын сәркәрдәси бир дилбәрә,
Мәнәббәтин дәрманы јох, үз тутсам да тәбибләрә,
Ја чан версин чанан мәнә, ја тапшырсын гуру јерә.

Е л д а р

Дејин, Руставели кимин адыдыр?

Т а м а р а

О, күрчү ше'ринин илк устадыдыр.

Е л д а р

Бәһ, бәһ, ону доған нә бәхтијардыр..
Бизим Низами тәк кәламы вардыр.

*Ојун... Узадан түфәнк сәси ешидилер. Күлнар кәлир, һамы ајаға гал-
кыр. Елдар өзүнү габаға верир, Күлнар кәлағайнын ачараг, Елдарын гар-
шысына атыр вә она мәктуб узадыр, һамы һејрәтә дүшүр.*

К ү л н а р

Ал, гардашым, ал, Елдар!
Вагифин мәктубу вар!

Елдар мәктубу алыр вә учадан охујур, һамы дигәтлә динләјир.

Е л д а р

«Оху бу намәни, әзизим Елдар!
Гој мәним дәрдимин динләсин дағлар.

Бир тэрлан хөжаллы, гөлби хэстэјэм,
Бир шејда бүлбүлэм, даш гөфөсдөјөм...
Эзизим! Салдылар мени зиндана,
Шериет диллөрдө олду баһана,
Көл дагыт, парчала бу даш гөфөси,
Өлмөснн шаирин һегигөт сәси!
Сән дө гуртармасан Вагифи дардан,
Јохдур умачағым пәрвәрдикардан!»

Һәр тәрәфдөн Гаচারын үнванына нифрәт вә сөјүш сәсләри ешндилер. Бөјүк бир һәјечан гопур.

Е л д а р

Оф... Јенә бејнимә сычрады ал ган!
Бахын, лајигмидир Вагифә зиндан!

Бу арада бир гоча кәндли бир дөстә кәндли илә кәлир.

Г о ч а

Елдар һансыныздыр?

Е л д а р

Мәнәм, ај әми!

Г о ч а

Оғлум, адын дүшүб бүтүн дилләрә,
Бәлкә күн ағладын бизим елләрә.
Сәнә гијмәтли бир бахшајышым вар,
Мәнә дө атамдан галыб јадикар...

Е л д а р

О нәдир, ај әми?

Г о ч а

(јапынчынын алтындан бир гылынч чыхарараг)

Бујур! Мисри гылынч дејәрләр буна,
Садиг јашамышдыр ана јурдуна.
Бөјүк Короғлудан галмыш јадикар,
Будур, дөстәсиндә бармаг јери вар.
Ал, оғлум! Көз үстә сахла сән буну,

Јашат үрәјиндә гөч Короғлуну!
Сәнә бата билмәз нә хан, нә паша,
Јалныз јохсулларын ешгилә јаша!
Вур! Вуран әлләрин көрүм вар олсун,
Гаচারын башына дүнја дар олсун!

Елдар гылынчы алыр, һөрмәт вә мәһәббәтлә она хејли бахыр вә диз чөкәрәк,
гылынчы өлүр.

Е л д а р

Гыратын јалында гыврылыб јатап,
Ханларын, бөјләрин көзүнә батап,
Залыма көз дагы, бизә шан гылынч,
Азадлыг уғрунда вурушан гылынч!
Инди дајансын Гаچار!
Чәпки чалын, һүчум вар!

Слаһлар көјә галхыр, ура сәсләри учалыр. Елдарын дөстәси һүчума кечир.

п е р д е

ОН БИРИНЧИ ШӘКИЛ

Шуша галасы. Чыдыр дүзү. Күнәш батмаг үзрәдир, Ики һәфәр ч о б а н
гајаја архаланараг стурмушдур, онларын бири неј чалыр.

М у р а д

Гасым!

Г а с ы м

Нә вар?

М у р а д

Чанына азар!
Елә, белә калиб, белә дө кетдик,
Нә бир күнә чатдыг, нә кама јетдик...

Г а с ы м

Нә вар? Бир де да...

Чор нә вар, нә вар!..
Билирсән неjlәjир Мәһәммәд Гачар?!
Г а с ы м

Неjlәjир?
М у р а д

Вагифи өлдүрүр Гачар..

Г а с ы м
Jох әjә, бу боjда гансызлыг олар?

М у р а д
Сән өл, дүз деjирәм!

Г а с ы м
Ваj сәнин... чан... чан..
Әjә, лап үшүтмә голду чанымдан.

М у р а д
Бәли, өлдүрүрләр Молла Пәнаһы..

Г а с ы м
Көрәсән, jазыгын нәjмиш күнаһы?

М у р а д
Деjирләр, Вагифә демнш ки, Гачар,
Чарыглы таjфадан нә шаир олар?
О да һәчв еләмиш о зүлмкары,
Буна ачыгланыб залым һөкмдар.

Г а с ы м
Мурад!.. Әjә... сәнин jахшы сәсин вар,
Онун сөзләриндән бир оху, бары!

М у р а д

(охуjур)

Хумар-хумар бахмаг көз гадасыдыр,
Лалә тәк гызармаг үз гадасыдыр,
Пәришанлыг зүлфүн өз гадасыдыр,
Нә бади-сәбадан, нә шанәдәндир.

Г а с ы м

(дизинә вурараг)

Ваj, сәнин көзләрин кор олсун, Гачар!
Бир көр, Вагифә дә һеч адам гыjar!

(һеjрәтлә әтрафа бахараг.)

Мурад, Мурад, әjә, кәтирирләр, бах!

М у р а д

(һеjрәтлә бахыр өә көjlәрә үсjan едир кими)

Еj фәләк! Еj дүнја! Еj ганлы чанаг!

Шеjх бир дәстә адамла Вагифи вә оғлу Әли бәjи кәтирир.

Ш е j х

Даjанын!

В а г и ф

(тә'нәли)

Мүмкүнмү дуруб даjанмаг...

Ш е j х

Оғлум, сән аллаһын гүдрәтинә бах!

Ә л и б ә j

Нә олду, тез деjин кәлсин чәлладлар!
Узун мырылдама, сатылмыш алчаг!
Сәни дә удачаг бу гара торпаг...

Ш е ј х
(этрафа)

Эстөгфүруллаһ...
Кафирэ бир бах!

Ва ги ф

(гүруб етмәкдә олан күнәши нәсрәтли көзләри илә сејр едәрәк,
оғлуна)

Күнәш гүруб едир... сөнүр кайнат.
Эзәлдән беләдир вәфасыз һәјат...

(Күнәши көстәрәрәк)

О, мәним өмрүмүн тимсалыдыр, бах!
Сөнән бир варлығын хәјалыдыр, бах!
Мән дә јарадылдым, мән дә парладым,
Көзәлләр ағзындан дүшмәди адым...
Индисә јелкәним тохунду даша,
Бир инсан өмрүнү вурмадым баша.
Оғул! Адышырам, јанырам, аман,
Сәни өлдүрүрләр мәним учумдан!
Гој учсун башыма гајалы дағлар!..

Ә ли бә ј

Ага!
Сәнин күнәш бојда бир виңданын вар—
Чијиндә ел дәрди дашыјачагдыр,
Бу дүнја дурдугча јашајачагдыр!..

Ви да ди
(архадан)

Вагиф!

Ва ги ф

Видади, гардашым, сәнмисән, кәл, кәл,
Бизи ајры салды бимүрвәт әчәл!..

Ви да ди

Кор олсун көзләрим, нәләр көрүрәм!
Күнәши тутулмуш сәһәр көрүрәм...

Вагифи вә Әли бәји чәкә-чәкә апарырлар.

Ва ги ф

Ағлама, гардашым, сән јаша, јарат!
Јахындыр көзләнен азад бир һәјат.

Ви да ди

(көјләрин дәринлијинә әл галдырараг)

Тфу сәнин тахтына, еј чәрхи-фәләк!
Дашдан јаранмамыш, әтдәндир үрәк!..

Чәлладлар кәлирләр.

Ш е ј х

Кәлмеји-шәһадәт алын дилнизә!

Ва ги ф

(оғлуну бағрына басараг чәллада тәрәф)

Нә гәдәр олса да, ганын вар, чәллад!
Исанын чанындан шириндир өвлад,
Мәни горхутмајыр бу вахтсыз өчәл.
Инсаф ет, габагча мәни өлдүр, кәл—
Көзләрим көрмәсин өвлад ганыны!
Учурма көнлүмүн ханиманыны...

Ш е ј х
(кинајәли)

Шаир, рәнкинизлә бир сарылыг вар?

Ва ги ф

Гафил, күн батанда рәнки саралар!

Ш е ј х

Бу фани аләми артыг унудун,
Инди үзүнүзү гибләјә тутун!

Чәллад Әли бәји чәкир, Вагиф ону бурахмыр.

Ва ги ф

Оф... сәнин көзләрин кор олсун, чәллад!
Сәнә демәдимми шириндир өвлад!

Шејпур чалыныр, Га ч а р кәлир, јүксәк бир јердә дајанараг.

Г а ч а р

Һа... һа... бөжүк шаир!
(өз адамларына)

Инди бәрк дурун!
Бурда кәлләләрдән бир гала гурун!
Көйләрә даҗансын гоҗ онун башы!
Дибиндән чаҗ кими ахсын көз җашы.
Онун зирвәсинә җалныз вә җалныз
Вагифин башыны гоҗмалысыныз!

В и д а д и

Һөкмдар! Җерләре, көйләрә бир бах,
Булулар гаралыр матәм тутараг,
Вагиф бир оғлудур әбәди җәтин,
Өлмәз бөжүк дили ше'рин, сән'әтин...
Җалварырам сәнә, ону вер мана,
Әлләрин батмасын күнаһсыз гана!

В а г и ф

(Видадиҗә тәрәф)

Җалварма, җалварма о чәллада сән!
Җәлә баш әҗмәмиш бу бөжүк вәтән...

Г а ч а р

(Видадиҗә)

Көрүрсән? О имиш гаты дүшмәним,
Ону җандырсам да һаггым вар мәним.
Тез олун, чәлладлар.

В и д а д и

Јох, јох, ганын варса әмр ет зүлмкар,
Гоҗ мәним боҗнуму вурсун чәлладлар!

(Өзүну чәлладларла Вагифин арасына салыр.)

Бу арада сәс-күҗ гопур: Елдарын дәстәсә һүчүмә кечмишдр,
Вурушма җахынлашыр.

В ә з и р

Шаһим! Вурушмаға кәлир ки, Елдар,
Кәл гачаг, кәл гачаг, хата тохунар!

Г а ч а р

Јох бир, басачагдыр кәдәнин бири
Көйләрә һөкм едән бир чаһанкири!
Чәллад Әли бәҗи вурумаг истәркән

М у р а д

(өз јолдашына)

Әҗә, кәлдиләр!

(Чәлладын башындан чомагла вурур, чәллад җыхылыр.)

Елдар, Күрд Муса, Күлнар вә Шалико табагда олмагла,
Елдарын дәстәсә керүнүр.

Г а ч а р

(өз адамларына)

Тутун, дири тутун бу саат ону!

Видади Вагифи гучаглаҗыб бир тәрәфә чәкир. Әли бәҗ Күлнарла керүшүр,
ону түфәнкини алыб, даваҗа гарышыр. Шиддәтли вурушма кедир. Елдар
гылыч давасында сараҗ адамларыны җара-җара кедир.

Г а ч а р

Өзүм вурушмаҗа гарышам кәрәк!

Елдар ирәли кәлир. Шеҗх вә вәзир гачырлар. Әли бәҗ Шеҗхи вуруб гаҗадаан
салыр.

Е л д а р

(Гачара мураҗизәт едәрәк)

Җнеҗ, бәри бах!

Архадан вурумаг

Икидә җарамаз!

Г а ч а р

Даҗан, җарамаз!

Мән Гачар нәслијәм, шаһлар шаһыјам,
Мән дә јер үзүнүн бир алдарыјам!..

Е л д а р

Кәл, кәл, чулу чырыг кәндлијәм мән дә,
Шаһла вурушурам јери кәләндә...

Шиддәтли гылынч вурушмасы кедир.

Г а ч а р

Мәнлә вурушмаға Корәгу кәрәк!

Е л д а р

(кинајә илә)

Бәһ... бәһ... нә сөз вар ки, пәләнксән, пәләнк!

Елдар Гачары јаралајыр, анчаг вурушма јенә давам едир. Бирдән Елдарыч
гылынчы әлиндән дүшүр.

Г а ч а р

(дајанараг күлүр)

Бәһ... бәһ...
Анан кәлсин инди түстүнә!

Е л д а р

(јапынчынын алтындан Мисри гылынчы чыхарараг)

Дајан! Мисри гылынч кәлир үстүнә...

Г а ч а р

(чашараг)

Нә?.. Нә?.. Мисри гылынч? Нә? Нә? Корәгу?

Елдар Гачары јенә гылынчла вурур. Гачарын гылынчы дүшүр. Гапынчы
әлиндә сыјырма хәнчәр кәләрек, ону архадан вурур.

Г о ч а к ә н д л и

(Гачарын мејидинә ришхәндлә бахараг)

Бу дағлар гојнунда аслан јатмышдыр,
Бурда корәгулар ат ојнатмышдыр.

Е л д а р

Әзилди шаһмарын зәһәрли башы,
Дағдын сарајы, бүтүн даш-гашы
Пајлајын ачлара вә јохсуллара,
Бу күн бајрам олсун бүтүн гуллара!

Ш а л и к о

Гардашлар, бу өлән јалныз Гачардыр,
Гачарлар дүнјада һелә дә вардыр.
Онларын көкүнү кәсәчәк јалныз
Бизим бу басылмаз гардашлығымыз.

Т ә л х ә к кәлир, Гачарын мејидинин әтрафында ат кими һәрләнир, она
ришхәндлә бахараг.

Т ә л х ә к

Сиз, доғрудан да, әсир алсалар,
Гаранлыг зиндана тутуб салсалар,
Инсан боғазларам дүз отуз нәфәр.

(бәрк-бәрк күлүр.)

В и д а д и вә В а г и ф дахил олулар. Намы һәрмәтлә онлара баш әјир.

Е л д а р

(Вагифә мүрациәт едәрәк)

Мөһтәрәм шаһрә саламлар олсун!
Бу дүнја дурдугча о да вар олсун!

В и д а д и

Аһа, узанмышдыр бизим шири-нәр,
Иран торпағыны ләкәләјәнләр.

Вагиф

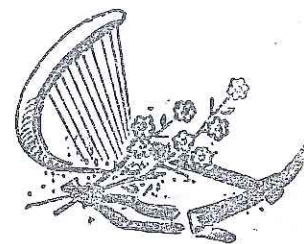
(Видадија)

Еј Вилади, кәрдиши-дөврани-көчрәфтарә бах,
Рузикарә гыл тамаша, карә бах; кирдарә бах!
Әһли-зүлмү нечә бәрбад ејләди бир ләһзәдә,
Сән бизим дағлар пәләнки гәһрәман Елдарә бах!

Еллар һәрмәтлә Вагифин әлиндән әпүр, халг ону бәјүк севинч вә тәнтәнә
илә әлүм мейданындан чыгарыр.

ПӘРДӘ

Фәрһад вә Ширин

5 ПӘРДӘЛИ

10 ШӘКИЛЛИ

МӘНЗУМ

ДРАМ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Bayram HAZAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Adıyaman, 10/10/1985

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı

Y. Lisans Öğrenimi :Adıyaman Üniversitesi/Türk Dili ve Edebiyatı/ Yeni Türk Dili

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi :bay_hazar@hotmail.com

Tarih

02/04/2014